КЕРИМ ГУРБАННЕПЕСОВ

Еди япрак

Гурбаннепесов К.

Г81 Елли япрак: Поэмалар.—А.: Түркменистан, 1983.—с. 424.

2 м 40 к.

ТССР-иң халк шахыры, Магтымгулы адындакы Дөвлет байрагының лауреаты Керим Гурбаннепесовың бу китабына онуң лиро-эпики хем-де лирики поэмаларының едиси гиризилди. Поэмалары Түркменистаның Октябрь революциясындан озалкы хем-де соңкы дурмушының өзболушлы шахырана, энциклопедиясы диймек болар. Олар түркмен дурмушының иң айгытлы пурсатларыны өз ичине алыр.

Авторың соңкы дөврүрде дөреден «Намыс», «Рубагы-поэма», «Йүрек поэмасыны» хем шу китапдан окап билерсиңиз.

Шахырың эсерлери окыжылар көпчүлигиниң гызгын сөйгүсини газанан халкы руһлы эсерлердир.

Г $\frac{4702540200—01}{М551(14)—83}$ 73—83

4702540200 ББК 84. 3Түр
47.2.54.2

МАЗМУНЫ

Автордан 5
Таймаз баба 9
Ата ве огул 135
Гумдан тапылан йүрек 253
Аял багты 329
Намыс 371
Рубагы-поэма 393
Йүрек поэмасы 403

© «Түркменистан» неширяты, 1983

АВТОРДАН

Поэмаларың бу нешири хакында нәме айдып билерин? Чепер ери (онда-да өң бирвагт окыжының аңына сәхелче аралашмага ен улы эсери — романы, повести, поэманы) тәзе нешире тайярламагың өрән жогапкәрли, өзболушлы, нәзик сунгатдыгыны илки билен белләсим гелйәр.

Бу меселә хер кимиң бирхили чемелешиши бар. Оны хер бир втор конкрет ягдайда, шовлумы-шовсуз, өзүче чөзүп билер. Йөне т өз назарым бабатында айтсам, мен үстүнден эсли вагт гечен аны-да, повести-де, поэманы-да чапылып йөрен ат билен деңешдирйәрин. Тәзеден чапува гойбермек үчин онуң аякларыны кесип, тәзе аяк отуртмак болмаз. Диңе онуң тойнакларының артыкмач өсүнтгилерини этиячлы гырдашдырып, көне налларыны тәзелемек, эндамыны демир дарак билен мазалы дарамак болар.

Дөврүмизиң улы язьжысы Л. Леонов бу барада шейле язяр: «Бирмахал язылан китаба эл гатмак бир чешмә икинжи гезек гиренден аңсат зат дәл. Эйсем-де болса, аякларың астындакы чагыл дашларың гыжырдысына гулак асып, сувсуз галан гирдаплара горкы-этиячсыз середишдирип, онуң сувы песелен ханасының ичи билен гечип гитмек болар».

Поэмаларың ичинден элим галамлы гечип гидемде, мен хем шол ынанчдан угур алдым.

Китапдакы «еди япрагың» хер хайсының эмеле гелиш тарыхы, максады, гахрыманлары ве ш. м. барада-да кәбир затлар айтса боларды. Йөне о затларың бирнәчеси барада мен эййәм кәбир ма-

[illegible] гүррүң берипдим. Шейле-де [illegible] кәбири барада бәш-үч агыз айдылса ар-[illegible]

«[illegible] поэмасы» хакында нәме дийип билерин? «Аял багшы» ([illegible] «Үчүң бири») поэмасыны тәзеден ишләнимде [illegible] бир бөлүм мени узак вагтлап өз эркиме гойманды. [illegible] бир өзбашдак эсере өврүлди. Поэманың соңунда [illegible] пажыгалы бир ваканы бизе чагалык дөврү-[illegible] гүррүң берерди. Мен оны кырк йылдан-да көпрәк [illegible] гара дашы гөтерен ялы гөтерип гездим. Ынха ахырсоңы-[illegible] үстүне гачды.

«[illegible] поэмасы» барасында болса шейлерәк диймек болар: ол [illegible] мөчберине гарамаздан узак вагтың довамында [illegible] Онуң астындакы сене 1981—82-нжи йыллар болса-да, [illegible] йылларың зәхметинден дәл-де, ондан хас озалкы [illegible] д ы м ы ш л ы г ы н д а н өсүп етишипди. Өңде бир шахы-[illegible] «Вагтың менден нәхили сөзе гарашяндыгыны эшитмек үчин [illegible] дымярын» дийши ялы, мен хем Вагтың өзүме нәме [illegible] диңлемек үчин эсли махал дымыпдым. Шол [illegible] бозулмагы «Йүрек поэмасыны» эмеле гетирди. Бу [illegible] адам, борч, гөзеллик, бипервайлык, тебәхетсизлик, [illegible], ериң ыкбалы, шу гүн, эртир, өмрүң манысы барада-[illegible] хем-де жебирли ойланмаларының йүрекден гопуп га-[illegible]. Онуң адына «Йүрек поэмасы» дакылмагына-[illegible] болупды.

«[illegible] баба», «Ата ве огул», «Гумдан тапылан йүрек», «[illegible]» барадакы көп санлы сорагларың жогабыны ене бир [illegible] сораглара гысгача жогап бермеги боржум ха-[illegible], окыжылар автора язян хатларында, эдил дил [illegible], шейле совалы өрән көп гайталаярлар: «Таймаз ба-[illegible]» Таймаз, «Гумдан тапылан йүрекдәки» Гүлнәз, «Ата ве огул[illegible]» [illegible] дурмушда бар адамлармы? Оларың прототиплери бир [illegible]

Бу [illegible] «ёк» дийип-де, «хава» дийип-де жогап берсе болар. [illegible] себәби — оларың хич хайсы-да белли бир адамлардан [illegible] суратлар я-да хәсиетлер дәл. Барлыгының себәби—дурмушда мен [illegible] адамлара өрән көп габат гелдим. Диңе габат гелмек хем [illegible], олар билен гоңшучылыкда болмак, ёлдаш, якын дост, дуз-[illegible] болмак багты-да маңа миессер этди. Оларың мениң ыкбалыма, мениң оларың ыкбалына гатышмалы хем-де гатышан айгытлы [illegible]ларымыз-да болды. Ине шол достлук, ёлдашлык, ыкбалдашлык болса өз-өзүнден, юваш-ювашдан ол адамларың мениң язян [illegible]ларымың гахрыманлары болмагына гетирип

билди. Шейле-де болса олар, ёкарда-да беллейшим ялы, белли-белли адамлардан чекилен нусгалар дәл. Меселем, диңе Таймазын, Гүлнәзиң, Эсениң хәсиетлерини дөретмек үчин онларча, йүзлерче таймазларың, гүлнәзлериң, эсенлериң ыкбалына белет болмалыды.

Поэмаларың ичинде диңе бирисиниң — «Аял багшының» гахрыманлары бу топара гирмейәр. Көр Гожалы хем, Аял багшы хем (авторың фантазиясындан етдик пайларыны алан-да болсалар) дурмушда болуп гечен тарыхы шахслар. Оларың икиси-де өз дөврүнде бири-бириңден гүйчли, бири-бириңден зехинли шөхратлы багшылар болупдырлар. Шейле-де болса улы зехинли Көр Гожалы өзи ялы улы зехинли Гелин багшы билен айдышыкда еңлише сезевар боляр.

Мен ики бейик багшының үсти билен хакыкы сунгатың белентлиги, мукаддеслиги, эбедилиги, дүнйә дөрәли бәри ысан сыпатларыны сынагдан гечирйән шөхрат, мешхурлык дийилйән дүшүнҗелериң дүзүв хем чөвре тараплары хакында гүррүң этмек иследим. Бу ерде әхли геп бир адамың ене бир адамы өз сунгатының гүйҗи билен еңмегинде я-да ондан еңилмегинде дәл-де, дурмушың эбеди совалларының үсти билен онуң логики себәплериниң, ахлак нетиҗелериниң ызарланянлыгында дийип айтса болар.

* *
*

Элиңиздәки томлуга гиризилен эсерлер соңкы чәръек асырың өнүмидир. Дөредиҗилик гөзлеглериңден хем-де азапларындан, тапындыларындан хем-де йитгилериңден долы болан бу дөвүр маңа кән сапаклар берипди. Шол сапакларың иң улусы халк билен сада, дүшнүкли дилде геплешмегиң герекдигине гутарныклы акыл етирмегим болды. Белли бир пурсатларда бу барада шүбхеленипдимем: «Поэзия чылшырымлырак, дүшнүксизрәк болса кем болмазмыды? Магтымгулы хем шейле дәлми нәме?».

Эмма Лев Толстойың бу барада янтлап айдан сөзлери мениң бу шүбхәми пытрадып гойберипди: «Сунгатың әхли везипеси диңе дүшнүкли болмакдадыр, дүшнүксиз зады дүшнүкли этмекдедир я-да ярым дүшнүкли заны долы дүшнүкли этмекдедир... Сунгатың өңе тарап херекети хер бир айратын адамда-да, тутуш адамзатда-да барха, ене-де барха, хас дүшнүклилиликден угур алятдыр, шейледи, шейледир, ене-де шейле болар...»

Ери, онда, Магтымгулы бабатында нәме айдып билерис? Ол көп халатларда дүшнүксиз дәлми нәме? «Ёк, Магтымгулы дүшнүксиз дәлдир.—дийип, онуң бейик педери Азадыдан оваз гелен ялы болды:— Ыхха, мен дүшнүксиздим. Шонуң үчинем халк арасына

чуңңур орнашып билмедим, мазлумларың йүреклерини эелемеги башармадым. Эмма мениң башармадыгымы зүрядым Магтымгулы аңры яны билен башарып билди...» Азады сөзүни довам этдирди: «Магтымгулының хем кәбир шыгырларында дүшнүксизлик бардыр. Йөне ол максатсыз дүшнүксизлик дәлдир-де, арыфсыраян гатлага гөз үчин язылан («Ким билен иш салышяныңызы билиң!») я-да шахсы делилли дүшнүксизликдир, кәте-де сораг-җогап я-да өз-өзүне сораг хәсиетли (ылымдарлык сынагындан) язылан шыгырлардыр».

«Дөредиҗи, дөрет! Йөне геп оваданлап, айлавлысырама!» Бейик Гётәниң бу сапагы-да Азадының овазына гошулышып гитди... Шу сапаклара вепадарлыгым мени кем-кемден шыгыр сунгатының хас азаплы ёлуның үстүнден гетирди. Йөне ол өзүниң азаплылыгы үчин-де мукаддесди. Мукаддеслиги үчин хем азаплыды. Бу кынчылык мени бирбада хопукдырды. Йөне ч ы л ш ы р ы м л ы задың ч ы л ш ы р ы м л ы айдылмагындан ч ы л ш ы р ы м л ы задың ч ы л ш ы р ы м с ы з айдылмагы ил-гүн үчин хас зерурды. Мен «Таймаз бабадан» башлап «Йүрек поэмасына» ченли башардыгымдан шол зерурлыга хызмат этҗек болдум.

Китап хакында айдып билҗек затларым гысгача шулардан ыбарат. Галан гүррүң окыҗа дегишли.

1983

ТАЙМАЗ
БАБА

БИРИНҖИ КИТАП

ГИРИШ

Айлансаң-да оба-оба,
Таймаз ялы бәлчик баба
Тапаймарсың,
Тапаймарсың.
Бир отурсаң, гапдалындан
Аңсат-аңсат гопаймарсың.

«Шейле адам бар!» дийсең-де,
Өрән аздыр, өрән аздыр,
Сакгал-мурты гар дийсең-де,
Агач этли, хор дийсең-де,
Җахыл кимин кейпи саздыр.

Агшамара, чай вагтында,
Кейпиниң түйс җай вагтында,
Ылайта-да, гиң далбара
Монжук дүзйән ай вагтында,
Июнь, июль, май вагтында,

Хер хепдеде етмиш сапар
Үйшүп геләй топар-топар,
Улумың сен,

Кичимиң сен,
Гамак ялы еңил гопар,
Гояй йөне, гояй йөне,
Гөвнүң билер, дилиң тапар!

Улы болсаң улы ялы
Хабарыңы алар отыр.
Кичи болсаң кичи ялы
Дең санашар, гүлер отыр.
Йүрежигңи билер отыр.
Адамлар-да ыз-ызына
Гелер отыр, гелер отыр...

Ёлоглудыр нәме дийсең,
Газал, дессан,
                    нама дийсең,
Эртекилең дөвлүсими,
Дөвсүзими, нәме дийсең,
Гөвнүң йыкмаз чигит ялы,
Хәсин берсең, айдар отыр.
Семаварда гайнан чайы
Өзи демләр, өзи гетир,
Чанагында дүе чалы,
Сачагында яглы петир.
Ким ажыкса, элин етир.

«Даң атды-ла, Таймаз!» дийип,
Гызыл хораз гыгырянча,
«Таймаз, бәрик эсет»
                              дийип,
«Эртире-де геп герекдир,
Бир чен болды, бес эт!» дийип,
Асман эже чагырянча,
Бурчак-бурчак дерләр отыр,
Чыныц билен гулак салсаң,
Гүрләр отыр, гүрләр отыр...

Әхли сөзлең палчыгыны
Өз элинде эйлән ялы,
Өзи гуюп, өзи ясап,
Дегерлисин сайлан ялы,
Эгер бир зат дийәйдигиң,
Бәлчик сөзүн орта атар.

Өйкеләниң дуяйдыгы,
Деген болар хас-да бетер.
Я яландан гахарланып,
Билгешлинден хайбат атар.
Ким озалдан белет болса,
Ичин тутар,
Гүлер ятар.
Икән-екән нәбелетлер
Бөврүн диңләп, оя батар,
Шолар үчин өрән хатар...

* * *

Дынч гүнүмди. Таймазлара
Бир достумы алып бардым.
Таймаз бабаң ол достума
Дегҗегинем билип бардым,
Эмма велин, хич зат айтман,
Танамяндан болуп бардым.

(Яшлык ялы хезил зат ёк!
Гөзлейәниң гүррүң, гүлки...)
Яңкы достум йүзүн саллап,
Нәмүчиндир, дымды илки.

Баба болса, юваш-юваш
Гызып баряр, гызып баряр.
Русьетиң чөллүгинден
Траншейлер газып баряр.

Кә серетсең эмедекләп,
Кә серетсең йүзүп баряр...
Таймаз бабаң гүррүңине
Хайран галып, агзын ачып,
Ичин тутуп, гүле-гүле,
Яңкы йигдиң гурбы гачып,

«Мен-ә, валла, Таймаз ага,
Телпек гойдум сизе» дийди.
«Кичи дилден айтдыгым дәл,
Яшың етсин йүзе!» дийди.

Бирден баба тарса туруп,
Гыпды бизе гөзлерини:

Җувазымың ишигинден
Салланжырап гечен вагты,
Танапыны чарха салып,
Пессай-пессай чекен вагты,

Көр дүйәмиң гапдалындан
Гөзүм чархлап середердим.
«Вах, бир середәй-дә!»
дийип,
Йүрежигми эредердим.

Кәте-кәте баханалап,
Говасынам дартардым мен.
Гиденден соң,
Дуйдурманҗык
Басан ерниң тозун ялап,
Маңлайма-да сүртердим мен...

Онуң әри Матдак чопан
Бир ювашдан,
яш йигитди.
Кырк гулачлык гуя гачып,
Ики гөзүн ачып гитди.

Шондан бәри тутуш үч йыл
Атасының өйүндеди.
(Орачамдыр олаң өйи
Бир җараның боюндады.
Гул ага-да өйне мыман,
Гиже-гүндиз гоюндады).
Яшы болса, диен вагты,
Йигриминиң кейиндеди.
Хер гөремде лак атаймак
Элмыдама күйүмдеди...

«ШЕЙЛЕ ТОЙЫ ТАЙМАЗА-ДА ЕТИРСИН-ДӘ!»..

Таймаз бегиң шондан башга
Яры барын билмедим мен.
... Бугдай экдим,
Харман атдым,
Җары барын билмедим мен,

«Шу харманда гарып гүнден
Дашлашарын» дийип йөркәм,
«Саллахлыгым биленжик-де,
Хошлашарын!» дийип йөркәм,

Галладан-а элли бизар,
Жарымдан-да пай етмеди.
Тилкиң вели ховлусында
Гөммәге-де жай етмеди,
Хатар-хатар уруларын
Сувамага лай етмеди.

Инер ялы күкрәп ене
Хайхатлы гыш етип гелди,
Докуз айлап сейисленип,
Докуз айлап ятып гелди,
Гыркылыгның кыркысынам
Өркүжине атып гелди.

Йүпден бошан дәли ялы
Акрап гирди күлбежигме.
«Гелевери, акрап!» дийип,
Гужак ачып гүлмежегме
Овалындан белет ялы,
Даглап гечди дулугымы.
Узын гиже түссә тутуп
Гураданжа долагымы
Бир үфләнде укдан пызып,
Сувлы хума бойлашдырды.
Гөзлериме күл гапдырып,
Башым-гөзүм айлашдырды.

Долагымы сыка-сыка
Асып гойдум габсамыздан...
Сүпүрмәге кече тапман
Гатап ятан сүбсәмизден
Өл яндагың ашагына
Туташдырлык дыкышдырдым.
Гара чыраң пелтесинден
Непягжык-да ёкушдырдым,
Үфлей-үфлей, маңлайымы
Яндак билен чакышдырдым.

Эмма велин мыжжык яндак
Шытыр-шытыр эдйәдежик,
Гушуң дили ялҗак ялын
Башын яйкап гидйәдежик,

Ене өзүн тутабилмән,
Йитип гидйәр гүрүм-җүрүм.
«Ичиң янсын» диййән ялы
Өз алнымдан акян дерим,

Бү-де барып, яныпбашлан
Чөпҗагазы немләп гечйәр.
Түссе болса, ач гарныма,
Хем агзыма, хем бурнума
Садакасын эмләп гечйәр.

Гөзлеримден яш пайрады
Бурч гөбегин иен ялы...
«Ичи янан бендәниң хем
Гүлкүси бор!» диен ялы
Хырчым дишләп,
бир гүлдүм-де,
Гашашдырдым гулагымы.
Доланмага отурбердим
Хәки мыжжык долагымы.

Онянча-да сөнен ожак
Тозап гитди гыш елине.
Гапы ярпы ачыланда,
Гөзүм дүшди гыз элине.

«Гелиң, гелиң!
Гириң!» дийип,
Гапа бойнум узадамда,
Өл долагмың йыгыртларын
Өзүм гөрмән дүзедемде,

Гара гөзли шол гайтарма
Өе гирди эда биле.
«Шу сәхетде гелин аляс,
Баравериң, Таймаз!» дийди
Мылайымҗа седа биле.

Гөвшүлирәк гырмакөвши
Ягыш сувна эзилипдир.
Үстүндәки сечеклери
Бири галман үзүлипдир.
Эгниндәки маллай чабдың
Тирсеклери сүзүлипдир.

Чакланырак бөрүгинде
Гызыл эгме ялдырап дур.
Акрап огшан яңаклары
Чыглы гүл дек булдурап дур.

«Гелин аляс дийсеңиз-ле,
Дүшүмлиси болаверсин...
Хә, Мейданы өерҗекми?..
Багты биле гелеверсин...»

Дийишдирип гайта-гайта
Етишдигме сарнашдырдым.
«Хайсы ерден? Кимден?»
дийип,
Ене аз-кем гарашдырдым.

Тойларына гувансам-да,
Гөзүм гызың өзүндеди.
Айтҗак болян әхли гепим
Бу сораглаң ызындады.

Эмма ганым утанҗаңлык
Бадак атып диллериме,
Сандыравклык пешгешини
Берип гарып эллериме,
Йүрегимиң айтҗак задын
Өз угруна гоянокды.
«Ёк бол!» дийип
ковласам-да,
Мен гарыпдан доянокды.

Бирден әхли утанҗымы
Яндыран дек сөйгиң көзи,
«Шейле тойы Таймаза-да
Етирсин-дә аллаң өзи!»
Диенимиөзүм дуйман,
Гөз астындан бакдым гыза.

Йүзүме бир серетди-де,
Гыз бир әдим сүйшди ыза.

Гызың эгни дегди вели,
Җыгылдады көне гапы.
Бирден өтәйтмесин диййп,
Башга яна совдум гепи:
«Сәхедиңиз хачан боляр?..»
Элиндәки ёвшан чөпи
Дөвүшдирип,
ювашҗадан
«Бийргүн» диййп, бакды ере...
Эмай билен еңим элтип
Маңлайымда дөрән дере,

«Хә, бийргүнми?» диен болуп,
Экезлендим гобсунҗырап.
Онянча-да, гөз астындан
Долагыма огрын гарап,

Гыңажының човун ойнап,
Гарлавач дек гашын яйды.
«Нәме бейдип,
Өл долагы
Доланяңыз, Таймаз?» дийди.

Бу сөзлериң өз агзындан
Чыканына өкүнен дек,
Совалының җогабына
Дурмага-да чекинен дек,

Йүзи бирден ак там болуп,
Ызын бакман чыкды гитди.
Йүрегим-де ызы биле
«Дур, дур!» диййп бөкди гитди.

ТӘЗЕҖЕ ДОЛАК

Эдил бахар ягшы ялы
Гечип гиден мыман хакда,
«Тоя барың, Таймаз!» диййп,
Гарып гөвнүм авлан хакда,
Өл долагма гөзи дүшүп,
Хайпы гелен җенан хакда

Мүң хыяла башым гошуп,
Батдым пикир дерясына...
Узынлы гүн нәлет окап
Мәтәчлигиң дүнйәсине,
Җувазымың дөлесинде
Янып-бишип айландым мен.
Готур дүйәң аягына
Аяк гошуп айландым мен.

Аякларым өл долаклы,
Галп-галп эдип мен бичәре,
Ене гарып орачама
Гайдып гелдим агшамара.

Ишигмизден әдип-әтмән
Сакга аяк чекипдирин,
Бирден дула ылгап барып,
Бир ичими чекипдирин,
Ичи сувлы түңчәми-де
Шо бармана дөкүпдирин.

Ожагыма сөелги дур
Бир тегелек яглы петир,
Янында-да камыс ялы
Бир тәзеже долак ятыр.

Эллерими дегирәйсем,
Бармагымдан чакҗак ялы,
Бирден бири «Хайт, дур!»
дийип,
Гапдалымдан чыкҗак ялы,

Төверегми гаранҗаклап,
Бир азаҗык мүңкүрлендим.
«Аллаҗаным, бу затлары
Ким гетирип билер?» дийип,
Бир дем салым пикирлендим.

«Нәме бейдип өл долагы
Доланяңыз?» диен җенан
Бирден гелип хакыдама,
Топуланмы өзүм дуйман,
Долагы-да, петири-де

Гарбап алып,
өвран-өвран
Маңлайыма басыпдырын,
Йүрегиме гысыпдырын...

Эллеримиң терси билен
Өл долагы дазырдатдым,
Тәзежесин доландым-да,
Петири-де лак-лук атдым.

Аягымда тәзе долак,
Диллеримде ярың ады,
Гарнымда-да яглы чөрек,
Йүрекде-де ышкың оды!
Таймаз етим догуп-дөрәп
Гөрүпмиди бейле зады?!

Гарып чатмам
«секиз учмаң»
Бирисине дөнен ялы,
Бир ич гирип, бир даш чыкдым
Дүнйә тәзе инен ялы.

Ики яна зовзулдадым,
Сыпашдырып долагымы.
Темен билен йөрмешдирип
Дызы чыкан балагымы,
Гарып гыза высал бесләп,
Даң атарна гыссандым мен.
«Ерде гойсам, ыс бор» диййип,
«Гөкде гойсам, пос бор» диййип
Гундуз ялы долагымы
Ятамда-да яссандым мен.

Акрап ели сожап-сожап,
Дөрт тарапдан шувласа-да,
Узын гиже дишин гыжап,
Бөри болуп увласа-да,
Буркут баба дик депәмден
Ызын үзмән сувласа-да,

Мениң үчин, догружасы,
Чигит ялы пархы ёкды.

Ол шатлыгым увлап, сувлап
Кемелдерден габаракды.

«БАШ САЛМАК»

Яз өзүниң бирже гүнүн
Өңден гизләп гоян ялы,
«Гарыплары той гүни бир
Хорламайын!» диен ялы

Булут гөчүп, үмүр гечип,
Майыл болды шенбе гүни.
Гүн догды-да, энгамлады
Гарып өйлең зөммегини.
«Шу гүн ялы болайсады
Гара гышың хемме гүни,
Ярпы-ялта еңледерди
Мен ялаклаң эмгегини!»
Диен ширин арзув биле
Дөләмизиң түммегине

Ыгыш тайдан япланҗырап,
Гөз гездирдим жувазыма...
Чемче торбаң бир четинде
Поса батып, игләп гиден
Мүченегме, мыкразыма

Өл чәгәни сүрте-сүрте
Күмүш ялы гүлбүретдим.
Сакгалымы чүрте-чүрте,
Тайпы ялы эңеҗигми
Тайзардыпҗык ише гитдим.

Эмма шо гүн тоя бармак
Несибәмде ёк экени:
«Какам деррев гелсин диййәр!»
Диййип, соҗап ылгап гелди
Тилки байың ер чекени.

Агыр палтаң ашагында
Тас бурулып йыкылыпдым.
Узын гиҗе оҗар айрып,
Даңа голай зордан сыпдым.

Эртеси гүн хайдай-хайдай
Үч жувазы чыкардым-да,
Көр дүйәми икиндинлер
Ягагында чөкердим-де,
Хер әдимден бир гаңрылып
Долагыма гаршы-гаршы,
Өкжелерим ере дегмән,
Гөнүләйдим тоя гаршы.

Етеними дуйман галдым
Гул агалаң өйлерине.
Бир серетсем, булаң тутян
Етне-йүтне тойларына,
Диңе дүйн дәл, бу агшам хем
Илат бары үйшен экен.
Гөрсем, маңа баш салынян
Хезил вагты душан экен.

Той тутулян гарып өйүң
Агып ятыр эзенеги.
Мәрекәниң ярашыгы,
Той-байрамың хозанагы
Гелин-гызлар бакжаклашып,
Эеләп дур гөзенеги...
А мен болсам, мүң гөзелден
Гөзлейәрдим бир гөзели.

Чөвши ялы асылжырап
Зүррүк өйүң эшигинден,
Үзүгиниң эбшидинден,
Дурлугының дешигинден,

Чагажыклар середйәрлер
Эдил дүрбә бакян ялы.
Бу той-шовхун жахыллаң-да
Жанларына якян ялы,
Чагалардан пес отурман,
Огрын-огрын бакышярлар.
«Берекелла, алдың!» дийшип,
Бутларына какышярлар.

Менем барып гошулышдым
Жахылларың арасына.

Атам билен яшдаш өйүң
Япышсам-да ниресине,
Чүйрэп гиден гамышындан
Тутан ерим гопуп гелйәр.
Ишиги-де дызаберсең
Сөесинден сыпып гелйәр.

Деррев барып чөвшиң яндан
Җеллэм сыгҗак дешик тапдым.
Баканым хем шолды вели,
Өзүм дуйман
элим чарпдым.

Аклым алан шол гайтарма,
Ини-бойы ойнам сере
Тилки байың кейванысын
Айлап-айлап чалды ере...
Догумсырап, элин чызгап,
О чишигиң ызысүре
Ене-де бир бай хелейи
Орта чыкды батып дере.
Мая ялы бу гайтарма
Маялыкдан дөнүп нере,
Бу чишигем юваш-юваш
Гап бөвүре сүре-сүре,

Дулда дуран дүңдерилги
Той газанна уруберди.
Гелин-гызлар өңе сүйшүп,
«Ики газан душды!» диййшип,
Пакырдыны бериберди.

Ол гайтарма гошулды-да
Гелин-гызлаң арасына,
Бир зат-бир зат пышырдады
Япындакы җорасына.

Өл дурлугы ики яна
Эмай-эмай чеке-чеке,
Онуң чакан чавушыны
Эшитдим мен еке-еке:

«Галың-галың харамхорлар
Сүңңүмизи гемиршип йөр.

Дабанмызың азабыны
Эшек ялы сүмүршип йөр.

Мал дерегне уланярлар
Доганмызы, әримизи.
Шо дейюслаң бойнундакы
Көйүп ятан арымызы
Шолаң чишик хелейинден
Үзүлипжик делил биле,
Бир азажык шатланмасак,
Халыс дири үтдүлер-ле»..

«Раст айдяң, жора!» дийип,
Инчемик гыз мысса гүлди.
Онянча-да арчын Кемпиң
Сыгыр ялы
Байры аялы
Мыш-мыш эдип зомап гелди:

«Ханы, сен гыз, пәлван болсаң
Ене-де бир орта чык-ла.
Гайратыңы бир сынайын,
Чавушыңы оннаң чак-ла!»

Дийип, гызың голтугындан
Гечирди-де эллерини,
Хайбат билен гүжеңледи
Билезикли голларыны,
Шагырдатды сачларының
Шир суратлы пулларыны.

Бейле күмүш манатлары
Дүйшүнде-де гөрмедик гыз,
Эмма велин чөрек диләп,
Кишә элин сермедик гыз

О хелейиң халта ялы
Эмжеклерне гөвсүн басып,
Харам яглы гапыргасын
Атагзы дек говруп-гысып,

Дулда ятан дашсыз сока
Гүтүледип басды вели,

Богсы чөзлен янлык ялы
Зовлап чыкды әхли ели...

«Дызавергин ене!» дийип,
Гүле-гүле арам тапдым.
«Алмытҗыгңы алдың!» дийип,
Илден соңам элим чарпдым.

Эл чарпанма багры түтәп,
Сүйшди бәрик
Голай-голай.
Гөзлеринде окы болса
Бошатҗакды чишик хелей.

Өвсайының бозукдыгы
Ики учлы дагы дәлди.
Яссынара гайдамда-да
Гөзүн чархлап-чархлап галды.

«ГЕЛИПДИР, БИР ЗАМАН ӨТЕР ГАРЫПЛЫК!»

«Вах, менем бир гөрешседим,
Дөшлериңе багрым ойкап!»
Диен сүйҗи хыялларда
Хырчым дишләп, башым яйкап,

Яры гиҗе өе барып,
Даңдан ука батсам нәтҗек,
Ширин-ширин дүйшлер гөрүп,
Хезил эдип ятсам нәтҗек.
Көсүк ялы бармаклары
Сыпашдырып, ойнашдырып,
Ак гошардан тутсам нәтҗек!

Башым гоюп гөк күртели
Меле гелниң дызларына,
Алма ялы яңакдакы
Пешехордаң ызларына

Яңы лебим басдым вели,
Бир сес гелди ишигмизден:
...«Бела чыксын дешигңизден,

Дивана бир сув хөдүрләң
Гара гыллы мешигңизден...»

Вах, мешиги бар болсун-да!
Бар кейпими алып гитди,
Етип барян мырадымың
Гап билинден ёлуп гитди.
Ирден ийжек төтегми-де
Санажына салып гитди...

Онянча-да
даш ишикде
Ер сарсдырды тойнак сеси.
Гөзи ёк дек күрсэп урды
Арчын Җемпиң кел мүрзеси.

Нас реңкли дишлериниң
Хокралтды-да гәдигини,
Гамчысыны шарпылдатды
Айна гончлы әдигине.

Гөк маңдала җалбарының
Учгурына хайбат берип,
Муртларының човларына
Гайта-гайта ганат берип,

Дийди: «Эртир даңдан биле
Үмүш-тамыш гараңкыда,
Гулуң оглы Мейдан биле
Гөгермели арчынкыда».

Додакларын ялашдырып,
Палладыда улы-улы,
Дийди: «Эртир икиңиз-де
Даңдан пәлә ограмалы!»

Эйле-бейле дийжек болсам,
Геплемәге май беренок.
Ики агыз совал берсем,
Үчүнжисини дийдиренок.

«Хэ, сенжагаз,
Гаршымың сен

Ак патышаң буйругына?
Я өзүңи дандырыпжык
Алашаның гуйругына,
Чөлден-чөле, чөпден-чөпе,
Сейранжагаз этмекчимиң?
Я элиңи аркажыгңа
Сарадыпжык гитмекчимиң?

Буйругмыза дәл диерче
Киммишиң сен оглан» дийди.
«Көп гөрлендир сениң ялжак
Чөп дүйбүнде тохум алып,
Чөп дүйбүнде доглан!» дийди.

Ганым гызып,
Иним диглэп,
Юмругымы даш дек дүвлэп,
Салдым велин бықынындан,
Йүзинлигне язлып гитди —
Зат галмады какынындан.

Ене-де бир чененди́м-де,
Дилим дишлэп, сакландым мен...
Дандан биле
Мейдан биле
Чыг вагона окландым мен.

Мен-э инди мен-ле вели,
Мейдан үчин агыр дегди.
Дүйн өйленен гарып йигит
Дарагт дек башын эгди.

Гөк күртели начар гелин
Багрын даглап-даглап галды.
Уясы-да булап элин,
Гара гөзүн чыглап галды.
Бүтин оба арчын Кемпэ
Нэлет окап, аглап галды...

Ине, шейдип Мейдан биле
Узак ёла баш гошушып,
Гара сачлы паровозың
Тигирлерне сес гошушып,

«Кимсәге — той-байрам, кимсәге зулум.
Гыйылма, ынҗама, сабр эйле көңлум,
Гелипдир, бир заман
өтер гарыплык»..

Диийп, зарын хиңлендик-де,
Уграбердик...
Чәре ёкды..
Арзы-халың ким диңлесин,
«Ер гаты-да, ёл ыракды»..

Гөрүлмедик мекан гойман,
Украина, Орсьет диймән,
Чагыл ёлмы, отлы ёлы...
Ишлетдилер эшек ялы.
Ковладылар илден-иле,
Нирә барсак зулум, хиле...

Таймаз бабаң гөзлерине
Яш айланып, бирден дымды.
— Хава, яңкы Мейдан болса
Доган ялы ёлдашымды.

Өйлеринден чыканда-да
Эсси айлып,
Теңди халы,
Үч йыл гарахасса ятып,
Даянманды хәли-хәли...
«Сен җөгүлик эдйәң!» дийип,
Бир патыша генералы,
Чагыл ёлуң ортасында
Атды итин атан ялы.

Ок багрындан гечинсоң хем
Өйне тарап ики этләп,
Ахыркыҗа деминде-де
Тәзе алан гелнин ятлап,
Өзи билен алып гитди
Әхли эден арзувыны...
(Асман эҗе өл сув этди
Гыңаҗының бир човуны).

«Эйдип-бейдип
Алты айы

Арка атдым» дийип йөркәм,
Бырянскиң этегинде
Ёла шыпал гоюп йөркәм,

Гөргә якын гара җаным,
Ирелс гачды аягыма...
Чеп уйлугым сандан чыкды...
Багрым дирәп таягыма,

«Гөрмедигим гөрде галып»,
Ене гелдим орачама ...

* * *

Саламымы илки алан
Ене-де шол
элхенч мама.

«Хә, гелдиңми, йигит?» дийип,
Ыңралҗырап хабар гатды.
«Меңем гелип дуршум» дийип,
Ак гашларын ойнаклатды.

«Сен нирeден гелдиң?» дийип,
Середемде аклы-хайран,
«Сен нирeден гелен болсаң,
Менем шондан гелдим» дийип,
Кесеви дек бармакларын
Шокурдатды өвран-өвран.

Маңлайымда йылҗыраклап,
Әтишгирим ойнап отыр.
Нирде нәме иен болсам,
Нирде нәме диен болсам,
Нирде нәме геен болсам,
Өзүмден-де беледирәк,
Еке-еке санап отыр...

Чыдап билмән ичегәмиң
«Дүкүр-дүкүр — дүкүрине»,
Атландым мен бу нежисиң
Тирсек бойлы хөкүрине.

Хүжжүк сачын айлап-айлап
Гошарыма орадым-да,
Келлесини ыза ганрып,
Гөрежине гарадым-да:

«Сен чыкжакмы,
Чыкжак дәлми,
Харам ганлы хөкүр? — дийдим —
Этим-ганым эреди-ле
Эде-эде шүкүр» дийдим.

«Непяглыжа түңңүрими
Дик депәнден дүңдермәкәм,
Хык-чокуңы, азарыңы
Эбедилик диңдирмәкәм,
Баша дүшен харам товкы,
Түнегимден сайлан — дийдим —
Бир чен болды ятаныңа,
Хайсы ерден гелен болсаң,
Гүм бол гелен ватаныңа,
Башга гапа айлан!» дийдим.

«Догры айдяң, йигит — дийип,
Гүлди эйменч сеси билен —
Ятаныма көп вагт болды,
Оныңа
«дәл!» дийип билмен.— (

Ынсан дүнйә инен гүни
Менем биле догулыпдым.
Сениң богжак болшуң ялы,
Өңем энче богулупдым.
Хеммесинден
Аман сыпдым!

Энең-атаң икиси-де
Мени дулдан ковжак болуп,
Кә ялбарып, кә гыгырып,
Кә келләми овжак болуп,

Өмүр-бойы мениң билен
Гыр-тут болуп гечипдилер.

Ахырсоңы, мен зерарлы
Бакыете гөчүпдилер».

«Асыл, энем-атамы-да
Хеләк эден сенми?» дийип,
Келлесиниң чыкан ерне
Җөвхеримиң уҗун гоюп,
Дызым билен ики бөврүн
Гысач ялы гысыбердим.
Җөвхерими юваш-юваш
Басыбердим, басыбердим...

«Сен, хан огул,
бу кәринден
Элҗагазың гөтер! — дийди —
Мени бейдип өлдүрйәнчәң
Пышдыла түй битер! — дийди—
Мунуң ялҗак пычаклара
Дөзе-дөзе гелендирин,
Магрупдан-машрыга ченли
Гезе-гезе гелендирин,
Сен ялҗаклаң келлесини
Үзе-үзе гелендирин!»

... О бир дулда,
Мен бир дулда
Дүйрлендик-де күчен ялы,
Бир түнекде галыбердик
Пишик билен сычан ялы.

«Эй, мусаллат, ким сен?» дийип,
Пенҗеледим сакгалымы.
Дүйшүмми сен? Хушуммы сен?
Я-да гара ыкбалыммы?

ЭШЕК-ДЕ ЁК, ТЕТҖАЛ-ДА!

«Өлмәвери эшеҗигим,
Яз хем гелер!» диен ялы,
«Әхли байлар ёк болҗакмыш,
Говалҗакмыш гарып халы».
Диен «мыш-мыш» обамыза
Улы шовхун салыберди.

Бай «тохумы»
гончларына
Гор гуйлан дек болуберди.

Нирә барсак, эшидйәнмиз
Ынкылаплы гүррүң борды.
Ики адам бар еринде,
Ики дүрли пикир барды.

Ким диерди: «Бу говгалар
Кыяматың нышаныдыр».
Ким диерди:
«Догры, догры,
Байлаң ахырзаманыдыр».

Ким диерди: «Кириниски
Юрт башына геченмишин».
Ким диерди: «Ол-а эййәм
Келлесине гыңач орап,
Иңлисиңкә гачанмышын».

Ким диерди: «Лейлин диен
Бир патыша дөрәпмишин,
Йигренйәни — мугт иен,
Гөзлейәни — гарыпмышын».

Ким диерди: «Түркменлери
Хасам оңат гөрйәмишин.
Ким диерди: «Йүз йылдан соң
Болҗак задам гөрйәмишин».

Соңабака, молла-мүфти
Келлелерин яйкалашып,
Ясын окап, ах чекишип,
Ак эллерин овкалашып:

«Бу гүн-эрте гүнбатардан
Гүн догҗак!» хем дийишдилер.
Даг тарапдан батлыраҗык
Эшек сеси эшдиләйсе,
«Тетҗал гелйәр, тетҗал!» дийшип,
Месилерин гейишдилер.

Хер ким бир сөз тапан борды
Гетирипҗик габадына...

Огулларым, етмек үчин
Бу затларың магадына,

Бизиң ялы батраклара
Энтек вагт кән герекди.
Киме ынанҗагын билмән,
Адам бары җансерекди.

...Бәш йыл гечди,
Он йыл гечди.
«Эшек-де, тетҗал-да» ёкды.
Айың, гүнүң доган ерем
Бир болшундан үйтгәнокды...

КЕМПИР КИМ?

Огулларым, бир чен болды,
Ятар вагтам голайлаяр,
Үлкерем-ә «Ятың!» дийип,
Силкмесини булайлаяр.

Он-он бәш йыл өңе бөкүп,
Тамамлайын хекаяты...
Көнелериң айдышы дек
«Адам башы дашдан гаты!»

Гөренимиз гөрги болуп,
Эденимиз берги болуп,
Төверегмиз хатар-хатар
Йүң чәкменли «гыргы» болуп,

Овкат эден гүнлеримиз
Гүлберҗигин баглаберди.
Кепмиҗиклер, тилкиҗиклер
Кирпиҗегин чыглаберди.
Таймаз болса агзын товлап,
Муртҗагазын яглаберди.

Мениң ялы етим-есир
Ерли болды, сувлы болды.

Арчын Кемпиң өйнүң ери
Шаңлап дуран ховлы болды.
Гарып иши шовлы болды.

Хакжагазым хесиплешдим
Түссе берлен Тилки биле.
Хава, ол хем хесиплешди
Өз «миземез мүлки» биле —
Сегсен сүри гоюн биле,
Он бәш сүри йылкы биле...

Тилки байың юрдун дүзләп,
Юмуртгаҗык тогаладык.
Ерине-де бугдай экип,
Сачагмызы тегеледик.

Эесине гаргап йөрен
Гоюнларны, гузуларны,
«Хайсы яшыракка?» диийп,
Сынлашдырып азыларны,

Малың ысын алман ятан
Йүплермизе дакыбердик,
Ягың ысын билмән ятан
Күйзегула дыкыбердик.

Шейдип гарып оҗагы-да
Назы-нығмат биширберди...
Обамыз-да юваш-юваш
«Көне түйүн» дүшүрберди.

Баш салнанда, Таймазгулың
Гөзүң чархлап бакан ери,
Шол гайтармаң
бай хелейин
Айлап-айлап йыкан ери,
Арчын Кемпиң байрысыны
Дашсыз сока дыкан ери

Баламызың, чагамызың
Йүрегиниң өрки болды.
Акҗа мекдеп, акҗа ясли
Обамызың гөрки болды.

«Шу гүн тойда йыкыламда
Чапак чалды бир гул —
дийип —
Хелейиңи шейтдиренден
Түнегиңде богул!» дийип,

Арчын Кемпиң хелейиниң
Йүзүн йыртып ятан ери,
Эртеси гүн келҗе мүрзәң
Ач быкынын тутан ери,
Мейдан билен мен етими
Пәлә нәхак сатан ери

Артелмизиң башлыгының
Столуның ери болды.
Депәмизде гызыл байдак
Багтымызың зери болды.

Эҗем бендәң гөзяш дөкүп,
Гара гүнүң кешгин чекип,
Халлан атып өтен ери,
Какам бендәң көвүш тикип,
Ики шая гөзүн дикип,
Соңкы пеллә етен ери,
Ювха ялы шо кемпириң
Йылан болуп чакан ери,
Гүл өмрүмиң ярпысыны
Гара ере дыкан ери,

Аклым алан гайтарманың
Багтым үчин душан ери,
Ак камыс дек долак билен
Бир петири җошан ери —

Таймаз бегиң шу отуран
Бәш отаглы җайы болды.
Шол гайтарма —
Асман пәлван
Төрүмизиң айы болды...

Отуранлар гуванч билен
Серетдилер Асман эҗә...

Таймаз болса лох-лох гүлүп,
Эййәм дегйәр Галкан гожа:

— Хәли, гыз-пыз дийиленде
Яман өңе мүңзейәрдиң,
Алкымыма дыкылҗырап,
Учҗак газа меңзейәрдиң.

Ынха, шо гыз диййәним-ә
Шу ак гыңач пыядадыр.
Гүйчҗагазы хәли-хәлем
Сеңкиден-ә зыядадыр.

Чекинмесең бар голайна! —
Дийип гүлди Таймаз баба,
Галкан гожа гантдыр өйдүп,
Элин сокды чаллы габа.

— Ганда гөрә сувгуракмы?
Хә, ниибер, Галкан молла!
Гөк чай билен агаран хем
Гелишмеҗек нәрсе дәл-ле! —

Дийип, Таймаз Галкан гожаң
Тирсегине какды вели,
Гизленере ер тапмады
Агаранлы, түйлек эли...

Таймаз баба гуршуп гиден
Аякларын язышдырды,
Эндик эден эли биле,
Отлучөпүң тили биле,
Азыларын газашдырды.

— Огулларым, шу гүлкини
Кем этмесин, дынчлык болсун,
Ленин бабаң тутан ёл...
Ил багтына, ровач алсын!...

Онянча-да, бир йиңгдекче
Сабры етмән галды ерден:
— Ери, онсоң, Таймаз ага,
Нәме хабар о кемпирден?

— Хава, онсоң, юваш-юваш
Йүзүм йүзе меңзэберди.
Сөзүм сөзе меңзэберди.
Гарным гарна,
Бурнум бурна,
Гөзүм гөзе меңзэберди.
Гысыр ятан чуваллармың
Гарынжыгы тыңзаберди.

Гош өкүзиң дерегине
Ичи жанлы демир гелди,
Яндак, ёвшан дерегине
Ожар гелди, көмүр гелди,
«Галкынмалы гарып!» дийип,
Москвадан эмир гелди.
Тебип ерне догтор дөрэп,
Өмрүмизе өмүр гелди.

Йөрэп башлан багтым ялы
Эдимим-де тизэберди.
Дүшүп башлан сакгал-сачым
Юваш-юваш гүйзэберди.

Ине, онсоң хэки кемпир
Көне көвшүн шаркылладып,
Чүйрэп гиден хасасыны
Асса-асса тыркылдадып,
«Тайдыртмадың, Таймаз!» дийип,
Овшанаклап өйден чыкды...
Бу нэгехан —
дулумызы
Саклап ятан Мэтэчликди.

ИКИНЖИ КИТАП

ТАЙМАЗ БАБАНЫҢ ГИРИШ СӨЗИ

«Бир дост бардыр — супраңдакы
Наның-ашың досты болар,
Бир дост бардыр — дулуңдакы
Галам гашың досты болар,
Үчүнжиси сүңк достудыр,
Гара башың досты болар!»

Атам бенде
Хер гепинде
Шу сөзлери гайталарды...
Шол үчүнжи гүрпе гирйән
Ики саны достум барды.

Биринжиси Ёллы Гочды —
Өзүм ялы талабанды,
Икинжиси — Чепбе Чары,
Он яшындан йылкыбанды.

Хекаятым шолар хакда,
Достлук хакда, сөйги хакда,
Шатлык хакда, гайгы хакда,
Ак сакгаллы дайым хакда —
Хоссарларың бейги хакда.
Мамыш дулуң гызы хакда,
Ышкы хакда, нэзи хакда,
Өңки гезек хекаямың

Битмән галан ызы хакда:
Оглум хакда, Асман хакда,
Колхоз хакда, дайхан хакда,
Тәзе обаң язы хакда,
Бейлекисем дүшнүкли зат —
Ким унудар өзи хакда!

«ТОРБА ГЫЗЫ»

26 — Барс йылыды,
Ёлумызың дүрс йылыды —
Галың-галың ёгын байлаң
Телпегиниң терс йылыды.

«Реформа!», «Ер-сув!», «Деңлик!»
Диен сеслең кән йылыды.
Гарып иши асанлашып,
Бай гүнүниң кын йылыды.

Ёллы достум ышка көйүп,
Перванады шо йылларда,
«Мамыш байың гызы!» — дийип,
Диванады шо йылларда.

Ёллың сөййән гызы хакда
Эшдилерди шейле мыш-мыш:
Елмик гөзләп аглап йөркә
Харабадан тапылыпмыш.

Күмүшчимиз бир обадан
Йүзүк сатып гелйән вагты,
Байхатынлык харабадан
Йыгнапдыр бу гарабагты.

«Гыз герекли бардыр!» дийип,
Сувлукторба атан экен.
Ики токга керпич чая
Мамыш бая сатан экен.

Инди эййәм ниже йылың
Дул хатыны Мамышбиби,
Чагшап башлан көне дүнйәң
Байхатыны Мамышбиби

Машат агсак сөвдагәриң
«Мирас» гоян аялыды.
Ќыркдан аңрык этлесе-де,
Энтек-энтек хыяллыды.

Еди йылда бәшже гүнем
Өкүнмәнди дуллугына.
Дуллугының хөзүрини
Гөрйәрди ол алдыгына.

...Хава, айтсам, о бетбагт
Дул дәлкә-де дул ялыды.
Хас иррәкди. Адамсының
Ёгалмазның өң яныды.

Орачама сүйнүп-саркып,
Мамыш гелди яссынара.
Хайран галдым! Бу не вака?
Мамыш нире! Таймаз нире!

Билезикли голларыны
Чермәп дуран Мамыш гелин,
Хер элини бир ишиге
Гермәп дуран Мамыш гелин,
Кәте-кәте зерли гөвсүн
Сермәп дуран Мамыш гелин

Чала гөвнүң юка болса,
Дартжак сени жады ялы.
Йылан ялы овсун атяр
Көз кетениң сары ёлы.

Таймаз етим догуп-дөрәп
Гөрүпмиди бейле гадыр:
— Хә, Таймаз жан, гургунжамың?
Йч-даш, хемме саглыкмыдыр?!

— Хава, хава, Мамыш дайза,
Дашымыз-а ганыматдыр!
Йөне вели, ичимиз-ә
Дуршы биле жазсыз отдур!

«Оңардың-ов Таймаз!» дийип,
Ойнаклатды гөзлерини.

Ахырсоңы орта атды
Гизләп дуран сөзлерини:

— Таймаз жиги, бир хепделик
Гала гитди ыкма Машат.
Шу гижелик бизде болай,
Мен начара гарашык эт.

Ёгса мен-э чола дулда
Еке жаным, горкуп өлжек.
Саргыт этдик. Эртә чыксам,
Егенжигим гумдан гелжек.

«Догруданам шу бичәрәң
Горкяндырам ялңыз өзи,
Бир гижелик бараяйын,
Чекдирмәйин артык нәзи!»

Диен пикир дөрәп менде,
«Боля, дайза!» дийип гитдим,
Үч олтаңлы чокайымы
Говалланлап гейип гитдим.

Ынха ак өй! Ортарада
Ялманып дур ожар оды.
Хозанаклап хызмат эдйәр
Обаң атлы перизады!
Ынха гаймак, ынха месге,
Ынха бу-да токлың буды!
Етимлериң гөзде яшы
Бу ак өйүң әхли зады!..

Гапысындан гарып барса,
Гудуз ит дек үйрйән өйүң,
Бичәрелең гөзяшыны
Бәгүл эдип дүйрйән өйүң
Тәримлери алты яндан
Гысяр мени гысач ялы,
Найза болуп санжып баряр
Гатбар-гатбар палас, халы,
Ковүшлериң күмүш налы...

«Ким нан тапмаз иймәге,
Ким ер тапмаз гоймага,

Ким от тапмаз доймага,
Бу нәтдигиң, алла-таңрым!

Кесевиден ук бормы?
Гара йүрек ак бормы?
Бу залымлык ёк бормы?
Алла-таңрым? Алла-таңрым!»

Диййп, көне гошгужыгмы
Яда салып,
Дири көйүп,
«Бу хеззетлең ызында бир
Чөп болмаса ягшы!» диййп,
Бир азаҗык ымызгандым
Эшеклериң овазына...
Бирден бокурдагым гиҗәп,
Үсгүрдим мен ыз-ызына.

«Үшйән болма, Таймаз!»
диййп,
Тарса турды Мамыш гелин,
Бәшлик чыраң бурмасыны
Ашак бурды Мамыш гелин,
Ёрганымың ашагына
Күрсәп урды Мамыш гелин.

«Менем үшйән, Таймаз!» диййп,
Ягырнымдан җайлап алды,
Яңагымың хер йүзүнден
Бир «лукманы» тайлап алды.

«Оглан болма, Таймаз!» диййп,
Алдым-бердим эдип баряр.
Хер ничикдир, эркек киши,
Эркем элден гидип баряр.

Онянча-да, «акбай» агсак
Гөзенекден үйрүп гитди.
-Дайза-а-!» диен оглан сеси
Депе сачым дүйрүп гитди,
Таймаз етим зовлап чыкып,
Сыгыр дөлә гирип гитди.

Сары сыгрың бир ян шахы
Илди йыртык балагыма.
Мамыш байың йымпык сеси
Дурман етйәр гулагыма:

«Гелевери, гелевери
Нуры-дидәм еген жаным!
«Дайза» диен диллериңе
Гурбан болсун ширин жаным!
Вах-ей, эртир герсиң өйдүп,
Янжа ука батсам нәтжек!
Ишиге-де таяк гермәп,
Загырдыклап ятсам нәтжек!»..

Егенжигин алып гирди
Алты ганат ак өйүне.
Таймаз бегем елк ясайды
Тәримсизже «ук өйүне».

... Инди гел-гел,
Огулла-да
Шу шеррайың элиндеди,
О начарың әхли эрки
Шу харамхор гелиндеди.

Огулламыз шу Мамыша
Есир дүшен бир гырнакды.
Шонуң гөвнүн тапжак болуп
Бичәре гыз диш-дырнакды.

«Ичжек!» дийсе, сувуны-да
Сусуп берйән Огуллады,
Ювуп, чоршук геймини-де
Асып берйән Огуллады.

Тезек чөпләп, хамыр югруп,
Нан ясян-да Огуллады,
Хызматының аклыгына
Ган гусян-да Огуллады.

Огулланың топугыны
Япып дуран аждар сачы
Агылсызжа, көкенсизже
Көкерипди Ёллы Гочы.

САНАЧДАН ЧЫКАН СОВГАТ

Бир гүн агшам гүнбатардан
Киришсизже яй гөрүнди,
«Отуз гүнләп чай-нахардан
Махрумсыңыз!» дийип дуран
Йитигсиже ай гөрүнди.

«Отуз гүнләп ач гезйәниң
Женнет болса барҗак җайы,
Отуз йыллап ач гезйәне
Хайсы ерден берҗек пайы?»

Дийип, бизем үч дост болуп
Яш айладык гөзүмизе,
«Хакгай-хакгай, ай җан!» дийип,
Сылдык оны йүзүмизе.
Йөне вели, ай бичәре
Дүшүнмеди сөзүмизе.

«Харам байлаң келлесини
Какаймасак еке-еке,
Айдан бизе женнет ёкдур,
Байдан бизе женнет ёкдур
Өләйсек-де бөке-бөке!»

Дийип, бәлчик килванымыз
Гыжырдатды дишлерини.
Онянча-да Ёллы гелди
Гайшардыпҗык дөшлерини.

«Өвлйәкессин, мең үчин-ә
Кем шекер дәл яремезан!
Огулламы гөрүп гайтҗак!
Ненең гөрйәң Шемси килван?
Сиз отурың, хәзир гелйән!»

Дийип, Ёллы саначжыгын
Келлесине гейип гитди,
«Мунуң ялы делил тапсам,
Сыпдырмарын!» дийип гитди.

«Ораза гелди хай биле,
Бир мележе тай биле,

Тайы батга батанда
Чыкаралың «хай» биле..
Несип болса, шу гышы
Яз эдерин той биле...»

Арт аягын ере дирәп,
Гума гарып яглак эти,
Санаваҗа сесин гошяр
Мамыш дулуң агсак ити...
Онянча-да гөтерилди
Гапыкилмиң бир ян чети.

«Йит-э, харам өлмүш!» дийип,
Ылгап чыкды Огулла гыз,
Яма-яма гөк көйнекли,
Окарасы ногуллы гыз.

Габакларның ашагындан
Йылгырды-да Еллы Гоча,
Ак ногуллы окараны
Агдарды гыз бош санаҗа...

Өе гелип саначҗыгын
Силкди вели сачагына,
Акҗа ноглуң арасындан
Дөрт эпленен йүпек тахя
Бөкүп дүшди гуҗагына.

«Бу акгайма тахяҗыгы
Ненең гөрйәң, Таймаз шепе?»
Дийип, Еллы дириң-дириң
Товсуберди түйнүкйүпе.

...Ремезанчы чагалара
Пайлашдырып әхли ноглы,
Тахяҗыгын багра басып,
Ука гитди Гочуң оглы.

* * *

Тилки байлаң йүңүн дараң,
Чаңдан «доян» Асман гелин,

Йүңдарагың агзын сарап,
Дулда гоян Асман гелин,

Ишикдәки ожагмызда
Унлы сувы булап отыр.
Пишижегим мав-мав эдип,
Бир чемчежик диләп отыр.

Ожакдакы гаты төңңе
Юваш-юваш өчүп баряр...
Бир серетсек, гапымыздан
Огулланың эжелиги
Мамышбиби гечип баряр.

Сыпашдырып башындакы
Адам бойлы сокусыны,
«Тоба, тоба! Танрым!» дийип,
Йыртыберди якасыны.

«Боласы бир зыгыр-зыгыр
Гатнамаң бар диййәдим-ле,
Дүйбүниң бир чөпи барын
Мен гөргүли дуйядым-ла!»

Дийип, Еллың тахясыны
Гарбап алды келлесинден.
Бир серетсем, хайярсырап
Ашып баря пеллесинден.

«О тахяны алжак болсаң
Кән шатылар гөрсең герек!
Бөрүгиңе сув долдурып,
Отуртмакам түңчә дерек,
Гыңажыңы гөнелт!» дийип,
Сүйшдүм вели голай-голай,
Тахяжыгы оклады-да,
Сүзүберди «батыр» хелей.

«Тоба! Иле печан болдук!
Нәме диер гөрен-эшден?
Бу затларың гөнезлиги
Харам сачы кесилмишден!

Гиже-гүндиз дүмтүнҗирәп
Бир тахяҗык тикйәди-ле,
«Җигим җана!» диен болуп,
Йүпеклериң говсун алып,
Җәхегини чекйәди-ле!

Серетсене, харам тулаң
«Җигим!» диййән гулҗагазын!?
Барайдыгым, дамагыңдан
Согурарын дилҗагазың!»

Хүңүрдисин пессайладып,
Обаң ичини сырып гитди,
Бурум-бурум гөк түссели
Ак өйүне гирип гитди.

Гедем өйүң түйнүгинден
Зовлап чыкян
узын түтүн,
Улалдылан көлгеси дек
Гапыдакы ярак итиң,

Гарып өйлең ёкарсындан
Гүнбатара сүйнүп баряр.
Түссеси-де ите меңзәп,
Депәмизден үйрүп баряр.

ШУМ ХАБАР

Эртеси гүн Ёллы биле
Ише гитдик экиз ялы.
Бир серетсек, өңүмизден
Тозанладып такыр ёлы,
Тувак гепчи етип гелйәр
Йүпден бошан өкүз ялы.

Бу хелейден хош сөз эшдип,
Шадыяна гүлйән ёкды.
Ер йүзүнде бир геп болса,
Шондан озал билйән ёкды.

Бирден бизе гөзи дүшүп,
Хаяллатды әдимини.

Дили биле ялмашдырды
Алындишиң гәдигини.

— Тувак дайза, нирә барян?
— Тоя барян! Тоя, тоя!
Огулланы чыкарярлар!..
Гөйә бирден әпет гая
Депәмизден ашак ийңди.
Ёллың йүзи дөрт ювулып,
Дөрт серилен эсгә дөнди.

— Огулланы-ы?
— Чыкарярлар?!
Сүйшдүк оңа голай-голай.
(Ёллың гыза ашыкдыгын
Биленокды бу шум хелей!)

— Хава, хава, шу гүн өйлән
Апарялар әрсек гызы...
Онуң гөзүн гапса герек
Мамышбибиң берен дузы!..

— О нә болуш? Нәме геп бар!?
— Ай, о тулаң гепи кәнмиш...
Он бәшине етип-етмән
Эййәгачан месиргәнмиш!

Еңи ёлук бири билен
Гачҗак болуп йөренмишин,
Онуң тикен тахясыны
Мамышбиби дүйнүң өзи
Бир батракда гөренмишин!

Йөне велин, иле айтман,
Эденмишлер бассыр-юссур...
Өтен агшам гоңшы оба
Чапар ёллап хасыр-хусур

«Огулланы тизирәҗик
Йыгнаң!» дийип гайдыпдырлар,
Сәхет диймән, пәхет диймән,
Гелналҗыңыз эртир өйлән
Гелсин!» дийип айдыпдырлар.

Огулла гыз адаглымыш
Чолпы моллаң оглы биле,
«Гөрмежегим моллаң оглы!»
Дийййәрмишин харам тула!

Моллаң оглы, энәң дузы
Гапса герек гөзлерини!..»
Тувак шумчы гутарды-да
«Дабаралы» сөзлерини,

Хийле бир зат айдан ялы,
Сыпашдырды гашларыны,
Силкинжирәп шагырдатды
Зер-күмүшли дөшлерини.

«Чилимиңи ташла!» дийип,
Гулак этим иййән Ёллы,
«Сакгал-сачым үтселерем,
Мен-ә чекмен!» дийййән Ёллы,
«Шо халтаңы бәригем ал!»
Диенини дуйман галды...

ЧЕПБӘҢКИДЕ МАСЛАХАТ

«Йыкыл, юмрул гара дүнйә,
Маңзы хеңлән порсы чигит!..»
Дийип, ажы теммәкиниң
Соңун какды ашык йигит.

Униадык биз сүңк достумыз
Чепбәң янна, гума гаршы,
Дийдик: «Белки, чәре тапар
Гара даг дек гама гаршы!»

Чепбе гарып, өңем айтдым,
Он яшындан йыкыбанды.
Барлыларың зулумындан
Нерессәниң багры ганды.

Догумлыды. Мүшгил иши
Асан эдйән мерт йигитди.
Досты үчин жандан гечжек,

Намыс үчин ганын сечжек,
Айдан сөзи перт йигитди.

Чепбе хакда бир вакажык
Айдайын мен өңи биле! —
Дийип, Таймаз өзи дуйман
Дерин сырды еңи биле —

...Огулларым, о дөвүрде
Өмрүң хайып өтмелиди,
Ачгөз молла, надан
тебип
Нәме дийсе этмелиди.
Гөкбогмалы чагаң болса,
Илки душан гыр атлының
Диен сөзи битмелиди.

Бир гарыбың яш аялы,
Тебиплериң дийши ялы,
Гөкбогмалы көрпежигин
Багра басып узынлы гүн
Сакланмышын улы ёлы.

Гүнбатардан етип гелйән
Хоржунлары пуллы мүрзе,
Аты йүпек жуллы мүрзе,
Аягының икисинем
Бир тарапа атып гелйән,
Бурнун гөге тутуп гелйән,
Нарпыз барын сатып
гелйән
Ики гөзи шуллы мүрзе

«Гарлаважын» горгунладып
Етйәр энәң дешесине,
Гөкбогманың дерманыны
Сорапмышын гарып эне.

Эллеринде ойнакладып
Күмүш саплы гамчысыны,
Гарып энәң өң янына
Пүркенмишин гөк насыны:

«Чөп дүйбүнде дөрәнлериң
Нас болармыш эми-ёмы!
Үч вагтына ялат шоны!
Хә, ене-де арзың бамы?»

Йылкыларын гуя тарап
Сүрүп барян Чепбе чопан,
Ини диглэп вагшы сөзден,
Атылыпдыр мисли сапан:

«Насың гүйчли дерман
болса,
Кел келләңе, йүзүңе чал,
Бири ая бакып дуран,
Бири шетдалы какып дуран,
Яңагыңа акып дуран
Дамакган дек гөзүңе чал.

Өңүңе чал, ызыңа чал,
Эпилмейән дызыңа чал,
Эгер саңа чөп дүйбүнде
Дөрән чага герек болса,
Күле казың ышкы билен
Дөләңизде тохум алан
Өз чөпдүйби гызыңа чал!»

Арчынмызың мүрзежигин
Ине шейдип чакыпды ол,
Гара тамда дөрт йыл ятып,
Өтен томус чыкыпды ол...

— Бо-хов, бо-хов, бирден йөне
Гүн гайрадан догаймасын!
Дүйшүммикә, хушуммыка?
Гөз-дил бери дегәймесин!

Элимизи вагты биле
Гойбермеди Чепбе чопан.
Отурмага, гүрлешмәге
Май бермеди Чепбе чопан.

Кепбәң гүнеш тарапында
Язды деррев ойлугыны,

Он бәш йыллап аяз ийип.
Он бәш йыллап гүне көйүп,
Бар газанан байлыгыны.

Ойлук онуң дүшегиди,
Ойлук онуң яссыгыды.
Ойлук онуң сачагыды,
Ойлук онуң поссуныды.

Маслахаты җемледик биз
Шол ойлугың аркасында.
(Чын дост үчин герек болса,
Болмаз экен горкы сенде!)

Достлук үчин, Вепа үчин,
Сөйги үчин герек гүни,
Аҗалың хут агзына-да
Итер экен йүрек сени...

Йылкыларың арасындан
Үч бедеви сайлап-сечип,
Гуйы сувлы мешигмизден
Хер хайсымыз бир җам ичип,

Юваш-юваш өңүшдик-де
Эрмизиң гашы биле,
Бадымыза дурман гечдик
Гелналыҗың душы биле.

Ене бирден төвереклэп,
Ызымыза чапан болдук.
Телпегмизи гөге оклап,
Пөкги ялы гапан болдук.

«Гиҗә галан атбашчылар»
Дийишдилер гыз-гелинлер,
Керешмели бакышдылар
Кетениси көз гелинлер.

* * *

...Җуван яшың дэлилери —
Таймаз, Чепбе, Ёллы ашык.

Яшлыгмыза йүзлендик-де,
Дийдик:
«Бизи голда, Яшлык!

Сенден өзге диpегмиз ёк,
Етимлере етир көмек!
Уллакан бир дилегмиз ёк —
Бизе диңе
Бир гыз герек!»

«Шондан улам дилег бормы!?»
Дийип, Яшлык гүлди лах-лах:
«Бу топрагың аркасында
Ах чекип йөр нэче саллах!

Бу дүнйәниң голтугында
Нэче-нэче мугжузет бар,
Нэче-нэче бимыратлык,
Ене шонча мүҗеррет бар!

Ери, олаң хайсысына
Берейин мен онча көмек?»

... Даргурсаклык этме, Яшлык,
Хеммесине көмек
Герек.

КЕҖЕБЕ

Тиркешикли отуз дүе
Мытдыл-мытдыл йөрэп баряр.
Кеҗебеде Огулла гыз
Эндам-җаныы бүрэп баряр.
Галың хелей
уз яшыныл,
Сүйнүп-саркып, эрэп баряр.

Өз гөвнүне гыз гелинлер,
Сөзҗагазы дуз гелинлер,
Пукараның гөзяшындан
Сепин дүзэн «уз» гелинлер
Бөврүн тутуп кикирдешйәр,
Сувкәди дек лыкырдашяр.

5 Заказ № 1687.

Хер хайсысы бир зат дийип,
Габаярды Огулланы:
— Аю, Җемал, гөренсиң-ле
Гарыш бойлы шо келханы!

— Вах, о кели бу якада
Танамаян җандар бармы!
— А гыз, хеем шоң гуҗагна
Йүрек эдип гирип бормы?

— Оны хакыт өңцин гөрдүм,
Мышылап йөр сыгыр ялы,
Вах, келле-де келле вели,
Гөзлери хем гызарып дур
Гана гачан багыр ялы.

— Вах, хава-ла, Айнабат җан,
Ики гөзем шуллумышын!
— Шулы биле нэмишиңиз,
Җүбүҗиг-э пуллумышын!?

— Вах, сен онуң пулы биле
Огшашҗакмы, Сона гелин!..

Гелин бары җак-җак гүле,
Бошадярды эхли елин...

Бизем бэрден гүлен болуп,
Гошулярдык шагалаңа.
... Кеҗебели гызыл мая
Дырмашанда ак алаңа,
Эпет гомы еңип барян
Гэми билен чалымдашды,
Лабырыны атҗак ери —
Той обасы хениз дашды.

Дөрт аяклы бу «гэмини»
Орта ёлда дурузмага,
Гелналыҗың депесинде
Гурт ойнуны турузмага
Үч йигидиң үч йүреги
Үч тарапдан топулярды.

Шо ягдайда, ниредендир,
Бәлчиклик хем тапылярды.

Чокайымың бурны билен
Какдым Ёллың долагына,
Бәрисине бакды велин,
Чавуш чакдым гулагына:

— Хол, гөк дүйәң үстүндәки
Билезикли меле гелин,
Он бармагы көкенленен
Он йүзүкли меле гелин,
Серетсене, Ёллы гардаш,
Гөзи билен ийди сени,
Мегерем, ол Огулладан
Бетеррәжик сөйди сени!

Якма бейле,
Мелхем эйле
Меле гелниң йүрегине!
Белки, шоны экидерис
Огулланың дерегине?

— Валла кессин,
шу ягдайда
Оюн дүшйәр сең ядыңа! —
Дийип, Ёллы гамчы билен
Какды мениң бир будума.

Хышы-вышың өзи хакда
Гидйэнини дуян гелин,
Кешделенен еңсапылы
Гызыл махмал геен гелин
Гашларыны сыпашдырып,
Ики яна товланярды,
Агзындакы яшыл яшмак
Дурдугыча сувланярды.

Эндам-җаны сув болса-да,
Бизден оңа харай ёкды:
Ашык йигит кежебеден
Башга зады гөренокды...

Юваш-юваш гысмылҗырап
Кеҗебәниң алкымына,
Гөречлери гамашыпды
Ак алкымың ялкымына.

...Галың-галың мес хелейлер
Чейнәп баряр Огулланы.
Гүйчлериниң етдигинден
Ойнап баряр Огулланы.

Сувулган дек ики хелей
Хасам бетер айнаярды,
Келчиклигиң гөзүн дешип,
Гояр ерде гоймаярды:

— Аю, Җемал, гөренсиң-ле
Гарыш бойлы шо келханы!
Келлесини гашатмага
Алярмышын Огулланы!

— А, гыз, Шәник, нәме бейдип
Горкузярсың Огулланы?
Гашан вагтың дырнагыңа
Хына бормуш келиң ганы!

Бизем җак-җак гүлен болуп,
Гысмылҗыряс юваш-юваш.
Суссумызы басмарлаян
Ганың ысы гелйән сөвеш
Ачып эйменч холтумыны,
Өңүмизде гарашярды.
Йүреклермиз ол холтума
Өзүн бермән гөрешйәрди.

— Кешдиң чекип, ятып бормы
Келим-келим кетир биле,
Кели ёлда ятыр биле?
Өзүн билен адам үчин,
Вах, хәзирем бир пилле-ле! —

Диййип, дөши янлык ялы
Аныш гелин җыкырдады.

Бирденикә, Ёллы Гочуӊ
Үзеӊциси шакырдады:

«Догры айдяӊ, «вели» гелин,
Хәзир шу-да бир пилледир.
Йөне велин, Огулланыӊ
Ҡөсүк ялы бармак билен
Гашаҗагы шу келледир!»

Дийип, Ёллы гамчы биле
Шырдагына җайлап урды,
Онянча-да Огулла гыз
Гөк күртәни айлап урды.

Гөзлерими човлап гитди
Юмрук ялы чишен гөзлер,
«Я атам жан,
Шехит атам,
Өзүӊ етиш!» диен сөзлер
Гулагымдан бейнә етип,
Йүлүгими даглап гитди.
Ёллы гызы гуҗаклады,
Гызыӊ эли Ёлла етди.

Башындакы гөк күртеси
Ҡежебеден илип галды,
Ҡетенииниӊ бир еӊини
Гара хелей бөлүп галды.

«Гелин гитди, гелин!» дийип,
Гелин бары мәләп галды,
Элти болҗак тулум хелей
Сыгыр ялы молап галды.

Эдил биле битен ялы
Дордепелиӊ сагрысына,
Огулла гыз дүшүберди
Әхли ёллаӊ догрусына,
Эмай-эмай гысмылҗырап
Өӊүндәки «огрусына»,

Ҡетенисин байдак ялы
Ловурдатды гидиберди,

Таймаз бегем биз
                    көйнегин
Шовурдатды гидиберди.

Огрымызам, ковгымызам,
Хеммежеси өзүмизден:
Чепбе пәлван «Тутуң!» дийип,
Кован боляр ызымыздан. —

«Эдил гөге учсаңыз-да,
Сыпмарсыңыз өңүмизден!»
Диен болуп, гыкув салып,
Арлап гелйәр деңимизден.

Эмма вели, үч бедевли
Газап донун гейип гелйәр,
Ыкжам дүшүп ызымыза,
Гаргап огул-гызымыза,
«Етдим, етдим!» дийип гелйәр.

«Сен Ёллы жан, башың чара
Аркандакы гызың биле!
Несип болса, хә диймәкәң
Етер достлаң ызың биле!

Индиден соң элден берсек
Аркандакы перизады,
«Намарт оглы Намарт» болсун
Сениң достуң Чепбәң ады!»

Кетенили Огулла гыз
Меңзәп баряр гызыл көзе...
Атлармызы сакга дурзуп,
Жылавлары бурдук ыза.

«Етдим, етдим, етдим!» дийип,
Пыгрып гелйән пыядалар,
Гынларындан җөвхерлерин
Согруп гелйән пыядалар

Пычакларын гүжеңлешип,
Жылавларын чекди бирден,

«Җан герекми, пычак?» дийшип
Хайкырдылар ерли-ерден.

Ёлдашларна бир зат-бир зат
Пышырдады үчүң бири.
«Келләң герек, келләң!» дийшип,
Үчүси-де энди бәри.

Гара ерден от сычрадып
Тойнакларың демир налы,
Атларымыз чарпайына
Гөтерилди дүлдүл ялы.

Гуш бурунлы, гырчув киши
Ловурдадып пычагыны,
Депесинде шовурдатды
Күмүш гамчың сечегини.

Бирден бир зат уйлугымың
Юмшак ерин серпип гитди,
Менем урдум гезлигими,
Сүңке дегип тырпып гитди.

Гамчы биле айлап-айлап,
Агзы-кессир чалдым вели,
Богазымдан җайлап тутды
Гечисакгал гожаң эли.

Онянча-да, арка йүзден
Чепбәң эли пейда болуп,
Чал сакгаллың енсесинден
Бүргүт ялы пенҗе салып,

«Ынха саңа гелин!»
дийип,
Сакгалындан айлап чекди,
Элиндәки ак саплыны
Ачбыкына бойлап чекди...

Йылдырым дек сүйнүп гитдик...
Алнымызда — гүнүң нуры,
Сагымызда — гөм-гөк майса,
Солумызда — яшыл өри.

Гарагөрнүм гүндогарда
Түсселәп дур чопан гошы,
Гызыл-әлван дегре-дашы...
— Салам саңа, алабахар!
— Салам саңа, язың башы!..

«ГЕЛ, АРКАМА МҮНГҮЛ ИНДИ!»

«Огулла гыз, дүнйә дийсең
Гел, аркама мүнгүл инди,
Эссиң айлып йыкылар сен,
Гөзүң мәхкам юмгул инди.

Кайдан гелгип, кайга элтей,
Гөз гөрмеен җайга элтей,
Алты айлык ёлга элтей,
Кераматым гөргүл инди...»

Диен болуп ашык йигит
Йылдырым дек сүйнүп баряр,
Яшыл байрың депесинден
Ашгабада инип баряр,
Аркасында Огулла гыз
Шум тәлейден дынып баряр.

Ишлеримиз шовлужады,
Муртларымыз товлужады,
Олжажыгмыз агыржады,
Йүрегимиз сувлужады.

Жылавмызы догры тутуп,
Писинт этмән башга зады,
Ер гыратлап учуп баряс,
Назар алып Ашгабады.

* * *

Бир махаллар, пәледекәм,
Гиң маңлайлы, Борис атлы
Бир кеселбент достум барды.
Ерлиги хем ашгабатлы.

Агыр дерде чыдай-чыдай,
Ахырсоңы ян берипди,

Брянскиң җеңңелинде,
Өз элимде җан берипди.

«Таймаз доган, аман гайтсаң,
Өе баргын — дийипди ол —
Ашгабатда какам бардыр,
Хабар бергин» дийипди ол.

Пәлеликден гайдышыным,
Весъетини битирипдим,
Саша дайың гаршысында
Йүзүм саллап отурыпдым.

Шум хабары зордан айдып,
Гөзде яшым сечипдим мен,
Ярты булгур каков чайын
Дүвнүп-дүвнүп ичипдим мен.

Бар максадым, ашыклары
Шолаң өйне етирмекди,
Гопгун-говур ятышянча,
Пеналаныл отурмакды.

Инип гелйәс Ашгабадың
Гөк гыртычлы депесинден...
Бир уллакан керпич җайың
Ховалалы депесинден
Ловурдаян гызыл
байдак
Каклышанда гөзүмизе,
Гөрен ялы тәзе айы
Сылдык оны йүзүмизе.

«Гызыл байдак, гызыл
йылдыз
Гарыпларың хак хоссары!»
Дийип, онуң тарыпыны
Эшидйәрдик он йыл бәри.

«Бу гүн сениң гиң саяңа
Гарып биле Сенем гелйәр,

Еңиёлук Таймаз билен
Пеңа истәп менем гелйән!»

Дийип, Чепбе өзбашына
Байдак билен гүрлешйәрди,
Ал байдагың белент башы
Асман билен бирлешйәрди...

Етип-етмән атдан дүшүп,
Сыпырдык биз җулларыны.
Сыпашдырдык сагрысыны,
Ялларының теллерини:

«Сув айланып, ахырсоңы
Ярыгыны тапармышын,
Ат айланып, ахырсоңы
Газыгыны тапармышын.

Аман барың, җанаварлар,
Аман барың җайыңыза,
Ашыклара мырат бермек
Дүшди ыкбал-пайыңыза!»

Гызып дуран онки тойнак
Гөтерилди ыза тарап...
Таймаз сүйшди Чепбә тарап,
Ёллы сүйшди гыза тарап.

Дашлы ябың бойы биле
Сиңип гитдик Ашгабада.
... Гелин гелйәр! Гелин гелйәр!
Ач гапыңы, Саша дәде!

Сең пеңаңа гачып атдык
Шеригатың газабындан...
Я-да мыхман гелҗегини
Аңдыңмы сен озалындан? —

Акҗа җайың түсселәп дур,
Айнаң ачык, гапың ачык.
...Гөрмәниме көп вагт болды,
Эзиз атам,
Халың ничик?

«ТАЙМАЗ МОЛЛА»

«Халым бәшлик, диңе бәшлик!»
Диййән ялы Саша дайым,
Үч етимиң яңагындан
Өпүп чыкды гайым-гайым.

Огулланың яңагындан
Сыпады-да тайлы гезек,
Дийди дайым:
«Өпмек нельзя,
Бу яңаклар Ёлла герек!»

Хасыр-хусур нахар гоюп
Послап гиден чоюн пеже,
«Әтияч хем — багтың яры!»
Дийипдирлер дийди гожа.

Донумызы, телпегмизи
Ерземине салып гелди.
Голтугына бир дүвүнчек
Көне гейим алып гелди.

«Огулларым, хәзирликче
Гүлкиңизи гоюң — дийди,
Айнаң янна барындаҗык
Шу затлары гейиң!» дийди.

Деррев гейип гелдик вели,
Гечди ене дашымыза,
Дийди: «Деррев сабын чалың
Сакгалыңыза, сачыңыза!»

Эңегмизи тайпы ялы
Тайзардыпҗык гойды гожа,
«Герегиңиз сакгал болса,
Ене чыкар!» дийди гожа.

Йөне вели, гейиндирмек
Агыр дүшди Огулланы.
Хөре-көше этдик вели,
Ол хем алды төвелланы.

Эцегимиз кэшир ялы,
Сакгалымыз ерде ятыр,
Огулла-да ашак бакып,
Ецн билен йүзүн букуп,
Еллусына чавуш чакып,
Қаков чайын сүзүп отыр.

Айна бакып,
өзүмиз хем
Танамадык өзүмизи.
(Ынха инди ковгучылар
Ызлаберсин ызымызы!)

Эгнимизде көне пенҗек,
Башымызда яглы папак.
«Яша, ишчи сынпы!» диййип,
Саша дайы чаляр чапак:

— Бу гүн бизе дөрт баласын
Совгат берди дайхан халкы.
Бир гыз билен үч йигитлик
Артды бизде ишчи сынпы!
(Әпишгелең пердесини
Йыртып баряр шовхун-гүлки.)

... Онсоң, ине, огулларым,
Тутулыжа, такыр дулда,
Ашыклара ника гыйды
Папаклыжа Таймаз «молла.»

«Огулла гыз, векиллиги
Киме берйәң?» диййдим вели,
Саша дайың тарапына
Узалайды гызың эли.

«Шу гүн ичмек
харам болса,
Хас көпелсин шейле харам!»
Диййип, бизем гоҗа биле
Чакышдырдык йүзже грам.
Йөне вели Огулла гыз
Гөвнемеди, этди карам...

Саша дайы камыс тутың
Бир четини гөтерди-де,
Пьянлыга салан болуп,
Энтиреклән болан болуп,
Ашыклары керебадың
Ортасына итерди-де —

«Иркилҗирәп отурмаң-да,
Гириң камыс «тама» — дийди —
Никажыгңыз гыйландан соң,
Дийилҗек зат дийленден соң,
Ийилҗек зат ийленден соң,
Йүрегңизиң атыгыпҗык
Дурандыгы дуйландан соң,
Индикиңиз нәме? — дийди,
Гириң камыс тама! — дийди —

Йөне вели, ёрганымыз
Бир азаҗык юкаракдыр,
Айыплашма, Ёллы балам,
Бу гүн саңа
совук ёкдур!»

Хезил эдип гезмеледи,
Элин сокуп кисесине.
Бирден онуң гөзи дүшди
Огулланың ичмән гоян
Гызыл мейли кәсесине.

«Асыл, хәлден билмәндирис,
Муны, асыл, векил пайы
Дийип гоян болса нәтҗек!
Мунуң ялы аҗы «чайы»
Иря эдип болмаз!» дийип,
Деӊ ярынам меңкә гуюп,
Чакышдырды Саша дайы.

Эшдиленде кәсе сеси,
Камыс тутың аңырсындан
Гошулышды
поса сеси...

ЛЕНИНИҢ ЯДЫГӘРЛИГИ

Бир йыл гечди. Оң яшыны
Той эдйәрди Шура юрды.
Гызыл-элван колонналар
Гечип дурды,
Гечип дурды...

«Ура, ура-а сенагатың
Ене-де бир кувватына!
Ура, ура, товарищи,
Ура-а, айна заводына!
Профинтерн заводына!...»

А мен болсам өзүм дуйман,
Өң хатара дыкылыпдым,
Трибуна гарай-гарай.
Тас бүдүрәп йыкылыпдым.

Ери, нәдип «уралара»
Гуванмасын Таймаз етим,
Профинтерн заводының
Баш ишчиси мен ахбетин!

Закаспиниң чөллеринде
Үч йыл әдик геен дайым,
Чеп эдикден бир бармагын
Газанҗыкда гоян дайым,
Бу заводың иң илкинҗи
Керпиҗини гоян дайым

Ал байдагын ловурдадып,
Трибуна етип баряр,
Таймаз бегем бир байдагың
Десссесинден тутуп баряр,
Асманымам гапдалымдан
Көчә ялкым атып баряр.

Ак папаклы ики йигит
Етип гелйәр ызымыздан,
Икиси-де даш ерден дәл,
Икиси-де өзүмизден!

Бири Челбе, бири Ёллы,
Гамак ялы өкҗелери.
Икиси-де шол заводың
Инер ялы йүкчүлери!

Колоннамыз гечип баряр
Свободаң ортасындан...
Асманымың башындакы
Голчур-гочак күртесинден

Мүшк-анбарың ысы күкәп,
Бурнумыза уруп гечйәр,
Кәбир-кәбир рус достлам
«Счастливчик, Таймаз!» дийшип,
Дуруп, дуруп, дуруп гечйәр.

— Шу исчастйә етҗек болуп
Мениң чекен хупбатлармы,
Шу гөккүртә етҗек болуп
Кушай эден гөк отлармы

Шол байырда үйшүрсеңиз
Көпетдаг хем герек болмаз! —
Дийип, менем ярымтүрки
Бәлчирйәрдим болар-болмаз.

«Неужели, Таймаз!?» дийшип,
Ягырныма какяр олар,
Гүлүп кейинден чыкяр олар,
Сары гашлаң ашагындан
Доганым дек бакяр олар.

«Чөп дүйбүнде доглан!» дийип,
Хайкырылян Таймаз — беззат,
Инди бу гүн «Таймаз — друг!»
Инди бу гүн «Таймаз — брат!»
...Бу гүн бизиң шәхермизде
Гоша байрам, гоша парад,
Гоша арзув, гоша мырат.

Тойдан-тоя гечилйәрди:
Бу гүн Ленин атамыза
Ядыгәрлик ачылярды.

Гырчув баглаң ортасында
Атгайтарым илат бары.
Бәш өркүжиң күпесинден —
Бүтин дүнйәң депесинден
Йылгырып дур халк Сердары[1]

...Ол дашларың хер нагшының
Тарыхына белет Таймаз,
Ол дашларың палчыгының
Галыпына белет Таймаз,

Ери, нецең, кеерҗеклэп,
Гайшартмасын дөшлерини!
Гойберселер, өпҗек барып
Мермер секиң дашларыны!

Ол керпичлең галыпыны
Арабама йүклэн өзүм,
Гоша ата гамчы чалып,
Гоша ганат беклэн өзүм.

Керпичлери бага дашап,
Өрүп-өрүп гоян өзүм,
«Ынха, ёлдаш инҗинарлар,
Керпич тайяр!» диен өзүм.

Шол керпичлең нуры бу гүн
Чар-тарапа сачылярды —

Бу гүн Ленин атамыза
Ядыгәрлик ачылярды!

...Чеп дулугын мама дишэн,
Дув-ак сачлы бир пыяда
Гөк матаны бейлэк сырып,
Ал лентаны гыркан бада,

Гөйә бирден
ери ярып
Чыкды Гүнүң экиз тайы!
Шамчыраг дек ловурдады
Мермер дициң секиз тайы.

---

[1] Ленинниң статуясы отурдылан бәш секи дүнйәниң бәш материгини аңладяр.

Секиз шемдан секиз тайдан
Нурун гатды гоша гүне.
Агзым басдым даш диварың
Сырча-халы гушагына.

Гөз өңүмден гечди мениң
Ол гөллери читйән эллер,
Мүң түменлик зәхметини
Гара шая сатян эллер,

Гөз өңүмден гечди мениң
Гөзи яшлы яш гөзеллер,
Багырлары баш гөзеллер,
Гөзлериниң көкүн гырып,
Агшам ене өе барып,
Ятян ери даш гөзеллер.

«Хер ким инди өзи үчин
Уланмалы өз элини!»
Диййән ялы Ленин нуры
Гужаклады гыз-гелини.

Гужаклады тәзе дүнйәң
Дөмүп гелйән пынтыкларын —
Гөроглының, Пырагының,
Кеминәниң агтыкларын...

ЙЫЛКЫ ЙЫЛЫНДА

«Йыл башы сычан, сыгыр,
Барс, товшан, лув, йылан,
Йылкы, кой, бижин, такык,
Ит, доңуз — болды тамам!»

Огулларым, гаршыңызда
Геринйәнже Таймазыңыз,
Хайсы ерде жахыл болса
Гөрүнйәнже Таймазыңыз,
«Ким гөрешсе, гелсин!» дийип
Сүрүнйәнже Таймазыңыз

Шу хайванлаң бәш тапгырын
Гечирендир өз башындан...

Хекаяты башладым мен
26-ың яз башындан.

Басып барсың сөбүгине
Ылгап гечди товшан йылы,
Ериң-сувуң, малы-мүлкүң
Хак достуна говшан йылы.

Ызы биле лув йылы-да
Асса-асса йүзүп гечди,
Онлап-онлап артеллери
Сув боюна дүзүп гечди.

Ызысүре гүлүп гелди
Иң илкинҗи план йылы...
Йылан йүрек кулаклары
Далап гечди йылан йылы.

Шу үч йылда ызымыздан
Еди гезек чапар гелди,
«Обамыза гелиң! — дийип —
Ер-сувуңыз алың!» дийип,
Бригадирмиз Сапар гелди,
Оң дашындан Шемси килван,
Билмен, нәче сапар гелди!

Ахырсоңы үч дост болуп,
Гол говшурдык дайымыза.
Дийдик: «Ленин хөкүмети
Асал гошды чайымыза,—

Ругсат бер огулларңа,
Ругсат бер, дайы — дийдик —
Догды инди пукараның
Арзув эден Айы — дийдик,—

Ак ганатың ашагында
Чага гуш дек сакладың сен,
Гуҗак гердиң «Балам» дийип,
Аталыгы хакладың сен,
Үч йыл болды, габагыңы
Бир йыгырып бакмадың сен.

Инди сениң галан өмрүң
Гечсин бизиң обамызда,
Гөз үстүнден яссык берип,
Хүвдүләли аямызда!»

Шейдип боюн буруп дуркак,
Йылкы йылы чапып гелди,
Москваның гужагындан
Тәзе хабар тапып гелди.

Дийди:
«Кулак тохумыны
Обалардан йитирмәге,
Бейик иши битирмәге,
Яш колхозлаң голтугындан
Ата болуп гөтермәге

25 мүң ишчи герек
Заводлардан, фабриклерден!»

Чакылыга йүзләп ишчи
Сесин гошды йүзләп ерден.

Сесин гошды серпуховлы,
Сесин гошды москвалы.
Ашгабадың ак вокзалы
Гүнүң-гүни байрам ялы.

— Сиз нирели?
— Рязанлы.
— Сиз нирели?
— Ростов-донлы.
— Сиз нирели, ягшы йигит?
— Икимизем астраханлы!
Ашгабадың көчелери
Дуршы билен дел мыхманлы.

Шолар бизи халас этди
Зулмыстиң көругинден!
— Ай, дедушка, сиз нireden?
— Брянскиң фабригинден.

— Брянскиң?
— Хава, хава.

(Бакдым онуң ак гашына).
— Белетдирин о ерлериң
Хер кесегне, хер дашына.

О ерлериң шатысыны
Гөрендирин, дедушка жан!
Шол этекде жан берипди
Ики достум — Борис, Мейдан...
Онянча-да Барнаулдан
Гелип дүшди алты мыхман.

Ак гуҗагын ачып отыр
Ашгабадың ак вокзалы.
— Хош гелдиңиз, саратовлы!
— Хош гелдиңиз, москвалы!
Ене нәче колхозлара
Нәче ишчи әкитдикә
Шураларың демир ёлы!?

— Кырк мүң арза геленмишин
25 мүң арза дерек!
— Вах, сакгалдаш,
кырк диййәсиң,
Йүз мүңе-де етсе герек!

— Җайгөзинде Хыдыр ялы
Етишйән дост асыл достдур.
— Хава, хава, о сөзүңе
Шеким болмаз! Растдыр, растдыр! —

Дийип, даяв ак эшекли
Чокга сакгал гоҗа биле
Гүррүңлешип бир пишекли
Гечип баряр көче биле.

«Ненең сесим гошмайын мен
Руссияның овазына!
Язың мени, ёллаң мени
Таймазларың колхозына,
«Ленин ёлы» колхозына!»

Дийип, дайым партячейка
Арза берди сәхер биле...

* * *

Голумызы булап-булап,
Хошлашдык биз шәхер биле.

«Ене гелиң, огулларым,
Төрүм гиңдир!» диййән ялы,
Узын чыкан гудок сеси
Яңландырды депе-голы.

Етимлери
обасына
Алып гелди чаңлы ак ёл.
Чаңлы болса болуберсин,
Гаршылады тәзе ыкбал.

САЛАМ, ДОГДУК ДЕПЕ!

— Салам обам!
Илат бары
Гушап алды дашымызы,
Геңиргенип сынладылар
Папаклыжа башымызы.
Онлап эллер онлап ерден
Гарбап алды гошумызы.

Хеммесиниң дерди бирди:
«Бизе йөр-де, бизе йөрди!»
Таймаз етим обасында
Бейле зады хачан гөрди!

«Валла кессин, хеммәңизе
Нәдип етсин дөрт-бәш мыман?
Бөлек-бөлек болаймасак
Чәрәмиз ёк! Биз-ә хайран!»
Онянча-да эзенекден
Эбшитледи вәши килван:

«О затлара хайран болуп,
Гызыл вагтың мисе сатма!
Шу ишикден сүмүл ханы,
Бир әдимем анрык өтме!

Бүтин обаң орталыгы
Билер болсаң, шуҗагаз там!
Ине, онсоң хеммә деңлик,
Вессалам, сөз тамам!»

Дийип, мениң ягырнымдан
Итди вели даяв килван,
Дүйпхалының ортасына
Вазлап гитди Таймаз пәлван...

Гөрүшмәге гелйәнлериң
Өңи бар-да, ызы ёкды.
Диңе олаң арасында
Чепбәң губа газы ёкды —

Полат уссаң гызы ёкды,
Гара гөзли Җерен ёкды.
Чепбесине үч йыл озал
Той вадасын берен ёкды.

Җерен хакда
Сарман бәлчик
Яйрадыпды шейле гүррүң:
«Әхли ишин, аладасын
Бейләк ташлап худай бир гүн,
Кейпиниң иң көк вагтында
Дөредипдир шу Җерени!
Гөрүп өлсем арманым ёк
Шоңа өзүн сөйдүрени!..»

Сөйдүрени гөрҗек болсаң,
Бәрик серет, Сарман батыр.
Гызымыз хем гыздыр вели,
Йигдимиз хем шонча бардыр!

Чепбе хәзир делил тапса,
Туруп гитҗек чай башындан...
Календарь хем он кагызын
Әкидипдир май башындан.

Бу гүн хас-да эчилипдир
Яз өркүҗи — майың башы.

Алма, эрик агачларын
Гушаныпдыр җайың дашы.

Карта-карта говачасын
Гүҗеңләп дур чар янымыз.
...Келҗе мүрзәң мүлк ериндеи
Ер алыпдыр килванымыз.

Гүррүң берди Шемси килван
Гечен гүнлер, айлар хакда,
Ашгабада ызымыздан
Ковгы ёллан байлар хакда.

Гудаларна увлап гиден
Өвей хакда гүррүң берди,
Ызымыздан ковлап гиден
Гиев хакда гүррүң берди...

Гелйән мыман сыгышмады
Шәхер ялы улы җая.
«Бәрик!» дийип гол
                                булады
Ишикдәки салкын сая.

Алтмыш яшан гоша тудуң
Шовлап ятан саясында,
Үч йыл озал Келҗе мүрзәң
Сувлап ятан саясында,
Порсап дуран наслы муртун
Товлап ятан саясында,
Хелейиниң гүн яшарна
Ховлап ятан саясында,
Келжесиниң элин ойнап,
Айнап ятан саясында,
Элли яшан гөргулини
Гынап ятан саясында,
Гарынларың гылыч биле
«Ойнап» утан саясында —

Инди бу гүя етимлериң
Гүлки сеси даг ярярды.
Өй эсси уз яшынып,
Тошап биле яг гарярды...

Середйәрди дайымыза,
Середйәрди гарып бары...
Ики гөзи гоша тамда,
Ҡарт ойнаяр Чепбе Чары.

Бир серетсек,
гайра йүзден
Гызыл өвсүп бири гелйәр,
Бәри гелйәр, бәри гелйәр,
Ашык Чепбәң йүрегине
Дерман гелйәр, дәри гелйәр,

Полат уссаң гызы гелйәр,
Утулмагна аз галыпды —
Ҡартларының тузы гелйәр!

«Гөрер болсаң, хо гелйән гыз
Бизиңкидир, дайы! — дийип —
О гөзелиң шу ыклымда
Болабилмез тайы!» дийип,

Дайысының гулагына
Чепбе агзын элтди вели,
Шо дуршуна доңуп галды
Саша дайың сүңклек эли!
Узын, гарагөзелек гыз,
Ҡүмүш гупба, ак билек гыз
Гелмәшине гужаклады
Огулланы, Асмангүли...

«Ҳорошая! Да, да!» дийип,
Пышырдады Саша дайы,
Чепбе бирден кечә дөкди
Долы чәйнек гызгын чайы.

Папагыны чыкарды-да
Чай «көлүни» япды Чепбе,
Гүррүңиниң ушлыбыны
Йитирмәкә сапды Чепбе:

«Вах, дайы җан, хорошдыгын
Таналыпҗык сечилйәндир,
Шондан өтри хер сагатда
Мүң янылып өчүлйәндир!»

«ЭЙ-ВАЙ ШЕЙТАН ГЕЛЙӘР!»

«Гарры мама» гиңден ачып
Санаҗының буҗагыны,
Чыкды гөвүн солпусындан,
Гуйды әхли гуйҗагыны.

Әлемгошар гиң асманың
Диң ярыны тутуп дурды,
Гоңшы обаң хер тайына
Бир аягын атып дурды.

Бизем шонда чайхананың
Эйванында үйшүп дурдук,
Дүканмыздан халва алып,
Шапбылдашып ийшип дурдук,
Яңҗа гелен «Токмакдакы»
Тилки байың суратына
«Түйс өзи-дә! диййшип дурдук.

Гарып досты «Токмагмызы»
Гечирйәрдик элден-эле,
Әхли аглап гезенмизи
Үзүлйәрдик гүлки биле.

Бир серетсек, депәмизден
Яшыл түссе сүйнүп гелйәр,
Топ ойналян ак инишден
Демир бедев инип гелйәр.

Палта-палта полат налы
Ол чөгәни совруп гелйәр.
Пүзәрликли көне ёлы
Чепбелигне чөврүп гелйәр,
Эгнинде Саша дайым
Тес-тегелек җылавыны
Бәрик-бәрик өврүп гелйәр.

Эгирт ирим халкасына
Ерлешдирип сагы-солы,
Гиң гужаклы әлемгошар
«Ёлуң хайыр!» диййән ялы

Реңбе-реӊ атгулагын
Дакды онуң депесинден.
Гужаклады турбасындан,
Өпди онуң күпесинден.

Дегирмениң гүңлеч сесин
Өз демине соруп гечди,
Алтмыш өйли күрен обаң
Гөзенегин сырып гечди,
Тилки байлаң тамдыр күлүн
Даг яран дек ярып гечди,
Тувак гепчиң тамдыр сувун
Чөп-чалама гарып гечди.

Гөренинде арлап гелйән
«СТЗ» — әниң сыратыны,
Хуммур казың горканы хич,
Тас бозупды тәретини!

Топаз гышык сөвдагәриң
Кейванысы Огулдурды
«Эй, вай, шейтан гелйәр!»
дийип,
Сыгыр дөлә күрсәп урды.

Дүе сагып, өйлерине
Гирип барян Боссан эже
Дийди: «А гыз, Огулдурды,
Шейтан күже? хейжан күже?

Ол-а инди күндәң ерне
Ер сүрмәге гелен затмыш,
Небит биле йөрйәмишин,
Ичи долы гызыл отмуш...»

Яшмагының бир човуны
Дишледи-де Ажапсолтан
Дийди: «Ене нәче болса
Гелиберсин шейле шейтан!

Гатап ятан еримизи
Өзи сүржек, өзи экжек,

Шонуң ялы шейтан тапсак,
Гөзүмизе сүрме чекжек!»

«Шейтан биле өпүшерем
Сениң ялы ёлдан чыкан!»
Дийип, көне тесбисини
Етишдигне санашдырып,
Хүңүрдеди молла Чакан.

Демир атың иши ёкды
Гүррүң биле, гыбат биле,
Иши ёкды беде биле,
Арпа биле, гөк от биле.

Кәте ёлуң бейги биле,
Кәте ёлуң песи биле,
Хүңүрдини, гыкылыгы
Ювдуп баряр сеси биле.

...Бәш ай гечди.
Таймаза-да
Бир ат етди эМТэПэ-ден...[1]
Менем индим обамыза
Шол инищден, шол депеден.

«Гутлы болсун полат атың,
Несип этсин, Таймаз!» дийип,
«Инди асыл өңкиң ялы
Күйләң орден таймаз!» дийип

Гаршылады мирап достум,
Гаршылады башлык достум,
Икиси-де дел адам дәл —
Барыпятан яшлык достум:

Еллы достум — тәзе башлык,
Тәзе мирап — Ченбе Чары.
Мираплыгың дашындан-да
Партячейкаң секретары!
Менем онуң көмекчиси
Тес-тегелек үч ай бәри!

[1] МТП — машын-трактор паркы.

Бәш ай бәри чеп кисәмде
Агзалыгмың баш гүвәси,
Ол гүвәниң ыссысындан
Яза дөнди гыш ховасы.
Үстүмизде яшыл түссе,
Астымызда «ериң шасы!»

Үч колхозың ортасында,
Аркан-йүзин гайшан болуп,
«Оглумы я атасымы,
Ким еңеркә?» дийшен болуп,

Бәлчирешип дайым биле,
Жылавлары буруп йөрүс.
Эсги дүнйәң дерегине
Полат дүнйә гуруп йөрүс.

ЙЫГНАК

...«Бәшйыллыгың елгининден
Үмүр совлуп, думан гачды.
«Гарып өлсе гамхор ёкдур,
Етим өлсе хоссар ёкдур»
Дийилйәнден оба гөчди.
Колхозымыз «Ленин ёлы»
Гарыпларың багтын ачды»...
Дийип, доклад эдип дуран
Башлыгымыз Ёллы Гочды.

Тилки байың мүлк еринде
Бина болан мекдеп залы
Хың берйәрди... Бош ер ёкды
Күлбикәңи басар ялы...

Өң хатарда шир сыпатлы,
Гайшып отыр Саша дайым,
Бир янында Ася лукман,
Бир янында Асманбайым,
Хава, Асман нирде болса
Бир янында менем тайын.

Ак саплыжа әйнегини
Жебис элтип гөзлерине,

Гулак саляр Саша дайым
Еллусының сөзлерине.

...«Боглуп гездик лал хатарна,
Эглип гездик дал хатарна,
Селме ийдик мал хатарна.
Сагат болуп — санда дәлдик,
Хасса болуп — донда дәлдик,
Хасапландык нол хатарна...
Колхозымыз «Ленин ёлы»
Гошды бизи ил хатарна.

Көне накыл тәзә дөнди:
«Аял окап каза дөнди».
Галың-галың чишик байлар
Ава гитҗек таза дөнди.

Эмма хәзир шол тазылар
Җанховулна урунярлар,
Экгенде ёк, дикгенде ёк,
Харманмызда гөрүнйәрлер.

Ахмал болсак, тоздурҗаклар
Багтымызың бакҗасыны.
Өтен томус, гөр, нәтдилер
Дәнәмизиң сакчысыны!

Өз саклаян харманында
Отладылар Агаҗыгы...
Гарлавач дек агзын ачып
Етим галды чагаҗыгы...»

— Хунумызы көйдүрмерис!
— Көйдүрмерис хунумызы!
— Нанымызы ийдирмерис!
— Ийдирмерис нанымызы!
— Колхоз үчин герек болса,
Катра-катра бер дийсең-де,
Берерис биз ганымызы! —

Диен сеслең толкунындан
Бүтин оба сарсып гитди.

— Тамамыз хем шолдур! — дийип,
Ёллы сөзүн довам этди:

— Отладылар фермамызың
Отуз секиз күдесини.
Яндырдылар чайханаөы...
Сыгырларың бедесини...
(«Яндырсалар, бизем олаң
Яндырдык-ла дедесини!»
Дийип, Ёллың сөзлерине
Сөз сугшурды кимдир бири).
...Җүрмен агаң гызы болса
Дири йитди үч ай бәри.
Өтен агшам гум ичинден
Гетирдилер ләшин тапып.
Гуррук гуя атыпдырлар
Сачын гыркып, элин чапып...

Чакан молла илгөзүне
Инди дога, дуз сатанок.
Эмма догаң өвезине
Ялан сөзи аз сатанок.
Несихаты-вагзы биле,
Ики гулач агзы биле
От горсаяр, дек ятанок.

«Аял сачлы дарбалаклаң
Йүзлерини гөрмәң! — дийип —
Чагаңызы өлсеңизем
Орс окувна бермәң!» дийип,

Гапы-гапы сөкүп йөрмүш,
Ит аягын иен ялы,
Бызбыдыклап бөкүп йөрмүш,
Отлы көйнек геен ялы.

Шол земзениң күл-күлүне
Екдир-ярым гидйән-де бар,
«Капырлыга берер ялы
Арта-сүйше чагамыз ёк!»
Дийип, шовхун эдйән-де бар.

Шо зейилли ынанжаңлар
Көйдүрйәрлер өз зүрядын!
Хапалярлар колхоз адын!
Моллаң диенин эдйәрлер,
Гөреноклар эден задын!

Эшденсиңиз, өтен агшам
Сарман сувчың Огулбагты
Ликбез окувындан чыкып,
Хүжрелиге етен вагты,

Келлесине поссун бүрәп,
Топулыпдыр сопы Гарсак...
Гечен гиже Чепбе биле
Догторхана сорап барсак,

Йүзи ак-там болуп ятыр,
Йүплүк ялы саралыпдыр...
Шу гүн болса алты айлык
Огулжыгы айрылыпдыр.

Кәбириңиз, нәмүчиндир,
Шол шумлары сөййәрсиңиз,
«Ягшызада дил етирмек,
Яман ишдир!» диййәрсиңиз.

Олар болса,
                    диңе дил дәл,
Өзүңизе эл етирйәр,
Гелиниңизе, уяңыза,
Гызыңыза эл етирйәр.
Аны гатып ашыңыза,
Чызык чекип дашыңыза,
Гүнүң-гүни башыңыза
Дүе йүки шер гетирйәр.

Ек, ёлдашлар, шо тетелли
Ягшызада герегмиз ёк!

— Раст айдяң!
— Раст айдяң!
Ягшызада герегмиз ёк!—

Диен сеслең гайтгынындан
Әпишгелер лерзан урды.

Хер ян дөши гапак ялы,
Телпегиниң депелиги
Яңы доган шапак ялы
Чепбе мырап бөкүп турды:

— «Агачларың дейюсындан
Сокы болар» — дийипдирлер,
«Адамларың дейюсындан
Сопы болар» дийипдирлер.

«Шо Гарсагы өзүң оңар!»
Дийседиңиз келам агыз,
Эртир онуң харам ләшин
Гуртлукөлден тапардыңыз!..

Онуң мәхнет юмруклары
Екедабан чекич ялы
Дегип жайың диварына,
Сандыратды гиден залы.

Шыбыгындан бир сорды-да,
Ыза бакды Саша дайы:
— Гөрдүңизми,
                    еке юмрук
Эндиретди әпет жайы.

Эгер шейдип хемме болуп,
Юмругмызы дүвсек бирден,
Юмругымыз бомба болуп
От чыкарар гара ерден! —

Дийип, гоша юмругыны
Гөтеренде бейик дайым,
Үч йүз гөвре ерден туруп,
Гарасар дек бирден туруп,
Юмрукларын дүвди гайым.

— Нас эдерис Гарсаклары!
— Нас эдерис Чаканлары!
— Бесдир инди йүзләп йыллап,

Бош сөз билен яллап-яллап,
Сүңңүмизи яканлары,
Зәхримар дек чаканлары!

Чылгам-чылгам гая дөнен
Гыйчак-гыйчак үч йүз юмрук,
Көне дүнйәң депесинден
Бирден инен
Үч йүз юмрук,

Гөйә дийрсиң, кулакларың
Түйнүклерин сандыратды.
Бирденикә
сув гуйлап дек
Мәрекәниң сеси ятды.

Ачык гапың даш агзында
Хашлашып дур үч пыяда:
— Гир диййәрин!
— Ёк, гирмерин!
— Гир диййәрин!
— Ёк, гирмерин!
— Хә, гирмезмиң, харамзада! —

Дийип, онуң еңсесинден
Сүдүрледи үчүң бири.
Еллың янна вазлап дүшди
Экинчилик бригадири.

Эли пилли Сарман сувчы
Күрсәп гирди ызы биле,
Хем-де дийди: — Ёлдаш башлык,
Гүрлеш ынха өзи биле.
Шу икаяк тилкижиги
Яңжа тутдум «тазы» биле!

Сарман сувчы дерин сырды
Телпегиниң түйи биле:
— Ынха яңы юваш-юваш
Энеябың бойы биле
Игделиге етдим вели,
Бөвет йыкып вазлап баряр.
Бир серетсем, бир гара зат
Гайралыгна дазлап баряр.

7 Заказ № 1687.

Юмругымы даш дек дүвүп,
Мүндүм яңкың сөбүгине,
Сапаҗаклап етәенде
Көне жарың ләбигине,
Гамышлыгың арасында
Габырдадып басдым вели,
Бир серетсем, астымдакы
Бригадирмиз
Уссавели!..

Бригадириң чәкмениндеи
Гара ләбик сырыгярды...
Башлыгмызың аграс йүзи
Дурдугыча гарыгярды,
Гашлар барха биригйәрди.

Башлыгымыз гөз астындан
Сынлап чыкды бригадири:
— Ери, онсоң, саглык ничик
Гоюн дерсин геен бөри?

Өзи дуйман мынҗыратды
Элиндәки күкүрт габын.
— Гызгыным бар диййәдиң-ле!
Айдып отур! Ничик табың?

— Вах, адамлар, инди мунда
Тап нириеде-е, яп нириеде!
Үч йүз гөврәң гаршысында
Сокулара гап нириеде!

Ёлдаш башлык, о дейюсы
Гыссасаңам гысса вели,
«Иним гызяр!» диен болса,
Дүрс айдыпдыр Уссавели.
Я тапылар, я тапылмаз
Мундан бетер хассавели.

Нәм этсең эт! Йөне вели
Хассалыгна дава салма!
Сарман ялы пыяданың
Сувун йыкан өзүң болма!

Шоң астына дүшен болса,
Җеза бормы шондан бетер?
Хәзир мунуң гырадусы
Сегсенден-ә дурман өтер!

Мәрекәниң шовхунындан
Әпишгелер эндирйәрди...
Асман болса Дөвлетҗигми
Мең эгниме мүндүрйәрди.

— Ёллы дайың янындакы
Хол дурана зың шу дашы! —
Дийип, онуң эллерине
Даш тутдуряр Чепбе вәши.

Ерден сес бар,
Ондан сес ёк...
Уссавели дымып дурды...
Җогап ерне гара ләбик
«Шып-шып» эдип дамып дурды.

ЧАЙЫРЛЫ ЯБЫҢ БОЮНДА

Дүзлешдирип Тилки байың
Юрт ерини, хаятыны,
Колхоз хакда айдым айдып,
Кем этмедим «аятыны».

Бай тохумы етишдигне
Келемесини өврүп йөрди.
Таймаз болса етишдигне
Олаң ерин чөврүп йөрди.

Гапдалымда Чепбе мирап
Җөвенлиге сув тутярды,
Лайлы пилин юван болуп,
Җерен гыза сөз гатярды.

Гөк чайырлы яп боюна
Эшик барын гетирен гыз,
Кетениниң ики еңин
Ак тирсеге етирен гыз,

Чепбесине гыя гарап,
Тавус ялы овсунярды,
Ашык оглан халы харап,
Ики яна говсунярды.

А мен болсам ол гүнлериң
Хупбатыны чекен Таймаз,
Яр ёлунда үч-дөрт чувал
Теммәкини чекен Таймаз,

Гечениме яда салып
Ашыкларың сөхбетинден,
Сүйр-гүнортан нахар вагты
Сыгрым үчин от йыгярдым
Җөвенлигиң бир четинден.

Ашык йигит, магшук гөзел
Бу затлардан хабарсызды...
Чепбе сувчың дили гиҗәп,
Менден бетер сабырсызды.

Бир затҗагаз баханалап,
Гечди гызың алкымына,
Әгирт гөвре сарсып гитди
Гара сачлаң толкунына.

Өзүн дүрсәп, телпеҗигин
Маңлайрага геен болуп,
Нагышлыҗа эляглыгның
Сапаҗыгын сүен болуп,
«Шу яглыгам хачан гөрсең
Гара гәздир!» диен болуп,

Ашык йигит эляглыгын
Узаданда гыза гаршы,
«А-ю оглан, нәдйәң?» дийип,
Гыз чекилди ыза гаршы.

«Бирин тапан он ислейәр,
Көйнек тапан дон ислейәр».
Тырсыллаян ак гошара
Юваш-юваш эли етди,

Етени хем шолды вели,
Балык ялы сыпып гитди.

Төверегин гаранҗаклап,
Гысмылҗырап гарры туда,
Чепбе дийди: «Инди үч йыл,
Дүшдүм ода, бишдим ода!
Эй, сен дагың тез җерени,
Тоймуз хачан? Я-да... вада...»

Магшук гөзел елйыртанның
Бир човуны чейнешдирди,
Сабын ёклы йүзүгиниң
Гөкҗе гашын ойнашдырды:

«Той дийлене гаррамак ёк,
Таңрың гүни көп-ле! — дийди —
Йөне, ханха, бөвединиң
Сув әкитди, Чепбе!» дийди.
Хер яңакдан бир өпди-де,
Чепбе гайрак өкҗе гойды.

Орагыны ере дүртүп,
Таймаз башын ырап галды.
Ики эли сабынлы гыз
Сырлы-сырлы гарап галды.

Шоңа чепли Чепбе биле
Душуша-да секиз керен,
Тешнесине
бирҗе поса
Эчилмәнди кесир Җерен.

Йөне вели бу посаның
Гедеклигин дуйса-да гыз,
Башга-да бир г у д р а т дуйды
Бу илкинҗи посада, гыз.

Гөйә бирден салланчакдан
Бөкен ялы хиңңиллиге,
Гөйә бирден чагалыкдан
Товсан ялы кәмиллиге,

Эгинлерне
мазам берип,
Өз янындан улалды гыз.
Ене бирден боз-яз болуп,
Намысындан уялды гыз.

Бир гапдала оклады-да
Элиндәки сабыныны,
Гахар билен оранды ол
Ере гачан яглыгыны.

...Гатырганма, акыллы гыз,
Мукаддесдир яңкы поса.
Гөдек болсун, нәзик болсун —
Еке-тәкдир илки поса!

Ол хич хачан гайталанмаз.
Ол хер кимде
дине бирдир.
Огланлыкдан бабалыга,
Җуванлыкдан мамалыга
Көнелмеҗек ядыгәрдир.

Медет берер аглан вагтың.
Безег берер гүлен вагтың.
Илки посаң деген ери
Чүйремезмиш
Өлен вагтың...

ТАМЫҢ ҮСТҮНДӘКИ ВАКА

Гыркылыгын шакырдадып
Дүблейәрди январь айы.
Әпишгәми такырдадып,
Сыгырярды Хайдар дайы.

Чоюн пеҗиң гапдалында
Пархыма дәл дүнйәң гышы...
Чагалардан дос-долуды
Таймазбегиң дегре-дашы.

«Хер гиҗеде нәче дийсең
Көрек артмак бизиң биле!

Хер гиҗеде нәче дийсек
Гүррүң бермек сизиң биле!»

Дийип, обаң чагалары
Төверегми гушап отыр.
Көреклиҗе бедирелер
Ыз-ызына бошап отыр...

Хер эртекиң музды үчин
Халта гирди бир пут пагта!
Ненең онсоң Асманымы
Магтамасын «гызыл тагта»!

Пагтамызы дулда серип,
Гөк чай сүздүк...
Дүшек салдык...
Бир ёргана гирдик вели,
Гүле-гүле гөк даш болдук.

Дөвлетҗигим — огулҗыгым
Ёрганчадан чыкып отыр,
Гулагымдан чекип отыр,
«Эҗ-җәң янда ятма!» дийип,
Дириң-дириң бөкүп отыр.

«Боля оглум, боля!» дийип,
Гандалына тогарландым.
Гөзжагазын юмды вели,
Ене бейләк огарландым...

Бурчак-бурчак дерләпдирин,
Пишик ялы мырлапдырын...

Ширин укың арасында
Аласармык ояндым мен,
Пүзүме бир кесек гачды...
Тирсегиме даяндым мен.

Тамымызың депесинде
Чыбшылдысы бар. Бөкүп турдум,
«Кимсиң?» дийип, җогап истәп
Ёкарыма бакып дурдум.

Онянча-да, гүрп-тарп болды!
Йылдырым дек ылгап чыкдым,
Дулда дуран пил сапыны
Эллеримде салгап чыкдым.

Тамымызың төверегне
Үч айландым. Ынс-жынс ёкды.
Эйләк-бейләк гөз айладым.
Чөп башы-да гөрненокды.

Төверекде сес-сеза ёк.
Күрен оба уклап ятыр.
Ала сыгрым мыш-мыш эдип,
Күдәмизи ыклап ятыр.
Бир серетсем, жоялыкда
Узын сүйнүп ак зат ятыр.

«Нәдәеркәң ез-зит!» дийип,
Салдым вели пилиң сапын,
«Нә гүнәм бар?»
диййән ялы
Такырдады көне гапы.

Өз болшума өзүм гүлүп,
Дийдим: «Хай, хай,
Таймаз пәлван,
Сен-ә эдил Саша дайың
Елхараза гылыч салян
Дон-Кихоты болдуң» дийип,
Гезмеледим оян-буян.
Онянча-да аягымдан
Бадак салды бир мердиван...

Ала-даңдан ягыш диңип,
Ятышанда шемал сеси,
«Вай, доганлар, етиң!»
дийип,
Чиркин чыкды аял сеси...
Даш эйванда
реңки гачык,
Аяк ялаң, башы ачык
Огулламыз өгәп отыр!

Ич ишикде Ёллы башлык
Гара даг дек сүйнүп ятыр!

«Вай, етишиң илим-гүнүм!
Огулла җан! Огулла җан!»
Дийип, онуң маңлайыны
Йүрегине басды Асман.

Саша дайым гыкылыга
Илиң өңүн башлап гелди.
Дайзамыз хем ызы биле
Бир тай көвшүн ташлап гелди.

Ася дайзам гелмәшине
Гысымлады Ёллың элин.
Хасыр-хусур әңин ачып,
Бәрик чекди Ёллың дилин.

«Көмүр, көмүр!
Угар! Угар!
Етиң» дийип пышырдады,
Ики эли гошардады,
Ярым секунт гечип-гечмән,
Ёллы эййәм дашардады.

«Көмүр? Угар? Нәме, нәме!»
Дүшүнмедим бейхуш ялы.
Ася дайзам өйлерине
Учуп гитди ак гуш ялы.

Дайым дийди: «Таймаз, дүшек...
Кече гетир! Ет дессине!»
Дөрт кечәни даш эйванда
Гатбарладым үст-үстүне.

«Яссык... яссык!...» Ярым демден
Яссык гелди ики саны.
Ася дайзам алып гелди
Бир кичиҗик чүйше билен
Ики юмак ак хасаны.

Баласының башуҗунда
Огурлы-да дыза чөкүп,

Сүйнүп ятан эллерини
Өңе чекип, ыза чекип,

Кәте эпләп, кәте язып,
Кәте гысып тирсегини,
Овкалаяр Ася дайзам
Ёллусының гурсагыны.

Эмма вели баласының
Бир ятышы... сүйнүп ятыр...
Ак кечәниң ортасында
Гара көмре дөнүп ятыр.

Хер затдырки, Огулланың
Өз еринде акыл-хушы.
Төверегне халка болуп,
Үйшүп отыр деңи-душы.

Эмма вели җан иниминң
Хак достумың хушы ханы?!
«Мәхрибан дост, инди шейдип
Ташлайҗакмы... гиң җаханы?..

Яңы дәлми соңкы демде
Хак мырада етенимиз?
Яңы дәлми, өзүмизе,
Оглумыза, гызымыза
Несип этди Ватанымыз?!.»

Мәрекеден хырын-дыкын,
Дымып дурды гиден эйван...
Чаларярды гара даңдан...
«Гөзүн ачды! Гөзүн ачды!
Бушлук, бушлук, Огулла җан!»

Дийип, бирден өзи дуйман,
Элин чарпды Асман байым.
«Ачмажагам
болсун!» дийип,
Бир йылгырды Саша дайым...

Озал дайзам,
Онсоң дайым

Етди бизиң дадымыза...
Бирден бизиң «вәх» дийлен дек
Чепбе дүшди ядымыза.

Ерли-ерден гыгырышдык:
— Ханы Чепбе?
— Чепбе бармы!?
— Гоңшы болуп шу гопгуны
Хий, эшитмән ятмак бормы?!

Җерен гыз хем титрәп гитди
Ятламызда ашыгыны...
Саша дайым йүврүп барып,
Чекди Чепбәң ишигини...

Дайзам чекди,
Асман чекди,
Җерен чекди, хемме чекди...
(Ган реңкли гырмызы Гүн
Ганлы зүлпүн яйып чыкды).

Эмма гапың япылышы
Ачылардан гатыракды.
(Гөчүп гелйән гара булут
Гурумдан-да күтүрәкди).

— Чепбе! Чепбе! Оянсана!
— Оглум, саңа нәме болды?!
(Гоялярды январь булды).
Саша дайым чыгар гапың
Ашагындан ломы салды.

Күрсән гирдик.
— Чепбе! Чепбе!
Яшшамда гошарына,
Гөзлеримиң овасындан
Ган пайрады яш орнуна.

Бейле гөзяш, реңкли гөзяш
Гөрмәндим мен шондан озал...
Ашыгының элин сыпап,
Аркан гайтды магшук гөзел.

Даш чыкардык... Дадымыза
Етиш ене совҗак шемал!

— Оглум! Чепбөм! Нәтдиң бизи!?
Эмма инди...
сичди совал!

Йүз-гөзүмиз түтүн ялы,
Доңуп галдык сүтүн ялы.

...Матамларың иң элхенҗи
Басды шейдип үстүмизи.
Соңкы ёла уґратдык биз
Гапак дөшли достумызы.

Гөйә диңе обам дәл-де,
Бүтин үлкәм, дүнйәм ясды.
Ятан ериң ягты болсун
Обаң илки коммунисти,
Халкың досты, гарып досты!

...Достлар болуп Ёллуларда
Йыгнанышдык агшам үсте.
Пеҗи якдык... Хич чекенок.
Ыза уряр аҗы түссе.

Демгаҗыны, гапагыны
Эйләк-бейләк чекишдирдик.
Ене якдык. Өңки болшы!
Турбаларын сөкүшдирдик.

Иң ёкаркы гөк турбадан
Бир гара зат гачды пеҗе.
Хасыр-хусур гарбап алсак,
Токгаланан гара кече!

Хырчыны бир
дишледи-де,
Йүврүп өйден чыкды дайым.
Чепбелере күрсәп гирип,
Турбалары сөкди дайым.

Бү-де шейле!
Дыкылыпдыр
Көне гүпбиң еңи биле...

Әхли сырлар аян болды
Өңи биле, соңы биле!

«Намарт душман! Ёвуз өлүм!»
Дүвдүм гоша юмругымы...
Гапа чыкдык
                Гара булут
Сүйрәп баряр гуйругыны.

Хас ёкарда гырмызы Ай
Түми йыртып юваш-юваш,
Сөвеш гуряр... Ерде, гөкде
Гөреш гидйәр,
Гөреш, гөреш...

«ДОГ ЫЗЫНА АРЗАМЫЗЫ!»

Эртесиди.
Дацдан биле
Даш ишиге чыкып дурдум.
Турбалары сөкүшдирип,
Гурумыны какып дурдум.
«Булар нәме көп эгленди?»
Улы ёла бакып дурдум.

Бу ваканы райкома,
Ыжрайкома етирмәге,
Барлаг ылаг, идег үчин
Сүлчи... гайры гетирмәге,

Дайым билен килванымыз
Гелипдилер өтен гиже...
...Бирден мениң гөзүм дүшди
Тасан гелйән Тувактәҗе.

Хава, ондан хош сөз эшдип
Шадыяна гүлйән ёкды,
Ер үстүнде шумлук болса,
Шондан озал билйән ёкды.

Хер ничикдир оңушҗак-ла
Хабар берсе ер үстүнден!

Бу гезекки билгичлиги
Хабар берди ер астындан.

— Хә, Тувак хан, эйгиликми?
— Вах, Таймаз җан, хава... неме,
Эшитдиңми? Арчын айтды...
(Сыганокды деми деме!)

Неме... хава...
Чепбәң ери
Хоңкарылып ятанмышын.
Өвлйә оны гөтерменмиш,
Дик ёкарык... атанмышын.

— Нәме? Нәме? Дик ёкарык?
Ким ол? Нәме атыланмыш?
— Вах, Чепбе-ле! Мүҗевүрмиз
Зордан гачып гутуланмыш!

Келеменләп дүшенмишин
Итгызганлык көне яба,
Имансызмыш... Партийнымыш!
Түф-түф, таңрым! Тоба, тоба!..

Чакан моллаң төвереги
Мәрекеден җыгыл-мыгыл:
— Гөзүң билен гөрүп дуркаң
Бейле совал берме, огул!

Бу перманы аллаң өзи
Иберйәндир. Ене ибәр!
Җыназасыз камнистиңи
Шейдердеҗик пызар гойбәр!

— О нәмүчин? О нәхили?
— «Үчиннин» хакдан сора!
— Вай, аллаҗан, тоба тагсыр,
Өзүң гора! Өзүң гора!

— Чакан молла, әшгәр кылың,
Бу нәмәниң аламаты?
— Сакгалдаш җан,
болҗагыңдыр
Ятламасаң кыяматы!

Еллы дикди, Чепбе дийди,
Әжит-мәжит дар балаклар,
Гарры орсуң төверегне
Үйшүп йөрен хар гулаклар

Адам барын498 аздырышып,
Обамызы вейран этди,
Хүжрәмизи ышгол эдип,
Метҗидимзи хаммам этди.

Догтор дийип бир ерлерден
Бир беланы гетиртдилер,
Онам ханха ахун агаң
Ховлусында отуртдылар.

Онуң әхли дерманлары
Мекеҗиниң ягынданмыш.
Чүйшесиниң сыясы хем
Шонуң дамакганынданмыш.

Ери, нәдип шу затлара
Гара топрак чыдам этсин!
— Ха-ахав дийдим Чакан ага,
Оңардың-ов, валлакессин!

Херки задың чакы ягшы,
Гечиберме аша бетер,
Отарсаңам отар вели,
Яна дегйән матал отар,
Гөтерсеңем гөтер вели,
Ерден гаты үзмән гөтер.
Дамакгансыз,
доңузсыз хем
Дерман етер, сыя етер!

Дамакгандан сыя ясап,
Мекеҗинден дерман ясян
Дүнье дөрәп, гечен дәлдир!
Эмма вели...
Товк поховундан дерман ясап,
Кекеҗинден сыя ясян
Сенден өңе гечен дәлдир!

— Хай, этецет...
сен... — дийди-де,
Молла Чакан дымып гитди.
— Хә, сен... сениң ызы нәме?
— Сениң жагазың этмели-сә...
Ак өйүне сүмүп гитди.

«Түф, бигайрат!» —
Түйкүлигим
Сычрап дүшди ектайына...
Ёла дүшдүм... Күрсәп урдум
Оба шураң ак жайына.

Арчын ёкды. Гүмра болуп
Мүрзе чызык чызып отыр,
«Фамилиясы, ады» дийип,
Бир зат-бир зат дүзүп отыр.
Столунда гара пишик
Габакларын сүзүп отыр.

Мүрзе достум пишиклери
Бар хайвандан говы гөрйәрди,
Кәте асыл өз чай ичйән
Кәсесинден сув берйәрди.

Хава, бизиң бу мүрзәмиз
Пишиксөер яш йигитди
— Салам!
— Салам!
— Ханы арчын?
— Ол-а хәли өвлйә гитди!

— Өвлйә гитди? Хә, чынмышмы?
(Гөз өңүми тутды думан!)
— Ол... мүҗевүр айдып гитди,
Сенем хайран, менем хайран!

Гөзүн сүзүп гара пишик
Сынлап отыр мүрзәмизи.
Онянча-да ики киши
Күрсәп гирди, тутды мени:

— Ызына бер арзамызы!
— Дог ызына арзамызы!..

— О нәмәниң арзасымыш?
— Мөнсүреме, Таймаз Дөвлет,
Өз яздыран арзаңыгңа
Бизден бетер өзүң белет!

Сениң саммык варсакыңа
Ынам эдип йөр экеник,
Алданыпдырс! Яңы билдик!
Шу гүне чен көр экеник!

— Көр кимдиги, шир кимдиги
Белли болар! Ай-гүн көп-ле!
— Ай, Таймазхан, гиҗә галдың!
Беллисини этди Чепбе!

Хыңк эдәйсең, телпегиңи
Гара еле гайдырарыс,
Гаты гитсең, ичиндәки
Келләң биле гайдырарыс.
Таймазлыгңа буйсанмагын,
Гаты можук тайдырарыс!

Ине шейдип дүв-дүв эдип
Дызашып дур ики киши,
Өзлери хем гарып дайхан:
Салых билен Атакиши,
Бири — обаң дуканчысы,
Бейлекисем — пургункеши!

«Дуканчыны, пургунчыны
Агзалыга чекеңокмы?
Я-да олаң партияда
Дурмак үчин хакы ёкмы?»

Дийип, олар арза берип
Гидипдилер үч гүн овал.
Бу гүн болса,
хер хайсының
Гыкылыгы ики чувал!

Заказ № 1667.

«Етим агзы аша етсе,
Бурны ганар» диен ялы,
Өз дузларна хайбат атып,
Колхозларна хайбат атып,
Күкрэп дурлар инер ялы!

— Алың, достлар, дызап дурмаң,
Герегиңиз арза болсун!
Йөне вели, эртирки гүн
Шаядыңыз мүрзе болсун!

Диңе о дэл, шу пишигем
Шаят болар хак сөзүме!
Арзаңызы эрте-биргүн
Ене алып гелмесеңиз
Мен Таймаз дэл, түф йүзүме!

Мавлап, «Догры!» диййэн ялы
Гөзлериме бакды пишик...
Арзаларын пеже атды
Салых билен Атакиши...

ГАБРЫСТАНДА

«Ниредесиң гонамчылык!»
Мүрзе биле ёла дүшдүк.
«Бу нэ «мыш-мыш»,
бу нэ ахвал!»
Җардан гечип, гола дүшдүк.

Чаңңалаклар дишлэп галяр
Долагмыздан, дызымыздан,
Тувак шумчың гыкылыгы
Дурман етйэр ызымыздан.

Улы ёла биригишдик.
Гүн гушлукдан өтүп гелйэр.
...Бир серетсек, гаршымыздан
Дөрт-бэш атлы етип гелйэр.

Дийишдик биз:
«Ак атлысы —
Райкомың секретары.

Башы зөммек телпеклиси —
Районың прокуроры.
Чепки — дайым, ол хем килван!
Бей, о кимкә ене бири?»

Узагракдан середенде
Экиз ялы меңзешдилер.
...Атдан дүшүп,
бизиң биле
Еке-еке эллешдилер.

Танамадык гыр атлымыз
Гөк папаклы яш йигитди,
Янындакы — гайыш биле
Җылавланан гоңур итди.

Секретары мундан өңем
Гөрүпдим мен бәш-он ёла.
(Илки гезек танышамда
Секретарды комсомола)
— Салам, Таймаз, кургунмысың?
Армавери! Ну, как дело?

Еңләп гитди агыр дердим
Онуң хер бир бакышындан.
Еке демде гүррүң бердим
Обаң тәзе «мыш-мышындан».

Яндаклыгың ичи билен
Кәриз боюн сырып гитдик,
Айманчалы, ак эсгили
Мазарлыга гирип гитдик.

Ынха ятыр кәбәм энем,
Гапдалында какам бенде...
Кырка етмән дишин дөкүп,
Билин бүкүп гара гүнде,

Ер үстүнде рехнет гөрмән,
Бүкүлишип гезипдирлер,
Ахырсоны биллерини
Ер астында языпдырлар.

Эзизлермиң башужунда
Аяк чекдим бир дем салым:
«Бир азажык гарашайсаң
Болмадымы залым Өлүм!

Огул мәхрин гөркезмедиң!»
Самырдадым дәли ялы.
Дем салымда ятлап чыкдым
Отуз йыллык ёвуз ёлы.

Элим агза етенден соң
Гуруп гайдан айманчамың,
Онлап сапар зыярата
Барып гайдан айманчамың

Эсли ери гөгерипдир
Шор топрагың ызгарына...
Аңрык гечдик. Доңуп галдык
Гарап Чепбәң мазарына!

Улы депе чәгесөв гум
Бөвшәп ятыр. Мазар бошды!
Райкомың секретары
Ак атындан бөкүп дүшди.

— Догруданам, җайлан ерңиз
Шу мазармы?
— Эдил өзи!
Сандырады мениң дызым,
Сандырады мүрзәң дызы.

Онянча-да гызганлыкдан
Өрбоюна галды бири:
«Вах, доганлар, бәри гелиң,
Бәри гелиң, бәри, бәри!»

Ылгап бардык. Арчын билен
Мүҗевүрмиз аглап отыр.
Өңлеринде узын сүйнүп,
Ак көпүнли Чепбе ятыр,

Хер юмругы палта ялы,
Гиң маңлайы мисли демир.

...Әрлер өлйәр. Шондан соңам
Гөреш эдйәр улы өмүр.

Бейле өмрүң маслыгы-да
Душман үчин горкы-хедер.
Дүнйә дөрәп
шейледи ол,
Ене шейдип довам эдер...

«АННАМЫРАТ, СЕН ДӘЛМИДИҢ!?»

Бу гүн үч гүн...
Мекдебмизиң
Гиң залында суд гидйәрди.
«Ялан айдяр, ялан!» дийип,
Бәш пыяда дат эдйәрди.

Бири — арчын,
Бири — Чакан,
Уссавели ене бири.
(Билйәнсиңиз, обамызың
Шол сув йыкан бригадири).
Дөрдүнҗиси — Күрт мүҗевүр,
Бәшинҗиси — Сухан кары.

Бәш гүнәкәр бәш тарапдан
Гыгырярды: «Ёлдаш судья,
Шаядыңыз Өвез Гарры
Чындырын дур! Ялан айдя!»

— Яландыгның, догрудыгның
Кесгидини бизе гоюң,
Ондан соңам, шундан бейләк
«Ёлдаш» диймәң, «Юртдаш» дийиң!

Инди сизден ёлдаш болмаз,
Сындыңыз сиз ёлдашлыгы! —
Дийип, хортап эллерини
Ойкалады суд башлыгы —

— Хава, шаят Өвез Гарры,
Айдыберин, онсоң нәме?

— Онсоң, яңкы дийшим ялы,
Етдим вели көне тама,

Букүдикләп дөрт пыяда
Өвлйәлиге гирип гитди,
Мүжевүриң ёлбарсы хем
Ызларындан үйрүп гитди.

«Ёлбарс, Ёлбарс, ал, гап!» дийип,
Хүмүрдеди дөрдүң бири.
Итиң сеси тапба ятды.
Вагт болса — гижәң яры!

«Мазарыстан! Ярыгиже!
Бу нә вака? Бу нә гең сыр?..»
Узын бири күкүрт чакып,
Дүмтүнжирәп ере бакып,
Зыңды ене хасыр-хусур.

Гөрүп галдым, эллеринде
Пиллери-де бара меңзеш!
Ак телпеклә гөзүм дүшди.
Хайран галдым: Арчынымыз
Аннамырат Көре меңзеш!

Ене бири гелип етди
Мазарлыгың гайрасындан...

Гижөйләнлер чыкышымды
Комсомолың бюросындан.

Мазарлыгың чеп йүзүнден
Шыбырдадып чагыл ёлы,
Велсепитли гелйәрдим мен
Өңбарага гайдан ялы.

Хава, онсоң ене бири
Күкүрт чакып, зыңып гитди,
Бәшиси-де ере бакып,
Гызганлыга сиңип гитди.

Шо тарапда үзүм баглы
Элли танап хаят барды,

Дүйн гечемде Сарман дагы
Албашымды. Сув тутярды.

«Хә, шолардыр, болды, болды,
Хушум гурсун, хушум!» дийдим.
Чагыл ёлдан оба тарап
Сүйнди ене велсепидим.

Тилкилерем тапып билмез
Булаң тапан хилесини.
Шу отуран такыр келләң
Өзи айтсын бейлесини!

Насллы дишин шакырдадып,
Арчынымыз галды ерден:
— Сен, хан огул, языксыза
Шылтак япма ялан ерден!

Айдып дуран әхли гепиң
Патарракы бойдан-баша.
Шо гиҗеде еке әдим
Чыкмандым мен өйден даша.

Ёлдаш... вий, вий, юртдаш судья,
Дийсем гепиң беллисини,
Бир обадан тапарын мен
Ак телпеклиң эллисини.

Хөкман арчын болмалымы
Ак телпекли болса башы?
Бу шаядың шаят дәл-де
Төхметчинем кервенбашы!

«Ене бирин тапаярыс
Халамасаң бу шаяды!»

Яшмагыны аркан атып,
Күрсәп гирди өз Абады!

Башачыклаң багыр йүзи
Агардылан тама дөнди,
Арчынмызың бүзмек гөзи
Ял гуюлян җама дөнди.

Эңегине дирэп элин,
Бэшиси-де ювтды дилин.
Башындакы гөк махмалын
Бейлэк атды Абат гелин:

— Аннамырат, сенден яңа
Ичим отдур, гүнүм ясдыр.
Саңа достлар — маңа душман,
Маңа ятлар саңа достдур!

Сачым сүбсе, элим кесев,
Он бэш йыллап элевредим,
Аклыгымың дерегине
От узатдың, мен гөвредим!..

Хешерленшип, гөзүн гырпман
Дымды бирден илат бары.
Үсгүрмэге эҗап эдип,
Агзын тутды ызда бири.
Айна дегип пытрап гитди
Бир чаганың зыңан гары.

— Чыдам кэсэм шу гүн долды,
Мундан артык гезебилмен,
Он бэш йылдыр, дилим лалды,
Он алтынҗа дөзебилмен!

Гүн догандан гүн агянча
Үндэн болуп тэзе ёлы,
Батанындан тэ догянча
Терсе гитдиң леңңеч ялы.
Чагалармың хатырына
Дымып гездим. Мен гүнэли!

Ёгса дагы, өтен томус
Хошлашҗакдым өзүң биле!
Хава, сенем хошлашардың
Оглуң биле, гызың биле,
Хошлашардың торбандакы
Харам иййэн дузуң биле!
Иң бетерем, гөзүн сыкып
Ким ылгарды ызың биле!?

Диңе сениң манадүшмез
Чагаҗыклаң яш дөкерди.
Галанлары гөзүң көвләп,
Дерегине даш дыкарды!

Өтен томус овнук маллаң
Гуюсына авы дөкен,
Чопан гелип хабар берсе,
«Вах, вахсырап» ичин чекен,
Аннамырат, сен дәлмидиң?

Эртеси гүн йыгнак эдип,
Таймаздан өң орта чыкан,
«Кулакларың гөзүн чекерс!»
Диен болуп гөге бөкен,
Ене агшам өе гелип,
Эртир үчин план чекен,
Аннамырат, сен дәлмидиң?

Дәнәмизиң харманында
Ярыгиҗе гапыл ятан
Агаҗыгың агзын дыкып,
Йүрегинден отлап атан
Алты саны галтамана
Бир «Саг бола» яраг сатан,
Эй, әрҗагаз, сен дәлмидиң?

Айдайынмы? Айтмайынмы?
Орталыкда гермесатан
Багтсыз хелей, мен дәлмидим?

Абат дайзаң яңагындан
Гоша монҗук титрәп гитди,
Аслышды-да эңегинден,
Пола гачып пытрап гитди.

Гөйә эхли багтсызлыгы
Пытрап гитди ызы биле...

Саша дайым өңүртиләп
Кақды мени дызы биле:

— «Ятан ери ягты болмуш
Ченбе балам аңан экен!

Диерди-ле: «Арчын биле
Йөне дәлдир молла Чакан»...
Вах, бизем-ә аңшырдык-ла!
Ыжрайком-ла дири якан!

Догруданам, бир зат барың
Өтен томус аңшырыпдык.
Ыжрайкома хабар берип,
Чепбе биле ужуз сыпдык!

«Хер хайсыңыз ишлесеңиз
Аннамырат арчын ялы,
Социализме ики йылда
Элтер бизи колхоз ёлы!

Бәш... ёк,
асыл үч яшындан
Ол арчына өзүм белет!
Сиз — коммунист! Эмма вели
Гөзлегиңиз гыбат, төхмет!»

Дийип, бизиң үстүмизи
Тас гөмүпди гыллыгындан,
Хайкырыпды алдыгындан.
Яңы болса, бир айлыкда
Түвдүрлипди гуллугындан...

Хакыкатың юмагыны
Чөзлейәрди Абат гелин,
Залың ичи ягтыланяр
Сөзледикче шаят гелин:

...«Он бәш дүе ак бугдайы
Гарагумда гизләп йөрен,
Эртеси гүн гойна гидип,
Гечен ызын дүзләп йөрен
Бириси гүн «Тапарс!» дийип,
Терс ызыны чөзләп йөрен,
Таймаз биле өз ызыны,
Өз-өзүни «гөзләп» йөрен,
Аннамырат, сен дәлмидиң?

«Чайхананың көмүринден
Бәш-он чувал дыкың — диен —
Капырларың сөййән зады
Даш көмүрдир, чекиң — диен —
Гарры орсуң, Ёллың, Чепбәң...
Гапыларна дөкүң — диен —
Мениң гуржак томашама
Дөрт-бәш гүнден бакың» диен,
Эй, адамхор, сен дәлмидиң!?

Бәш-алты гүн гечип-гечмән
Ярыгиже йүврүп гелен,
«Т-Таймаз...
п-пилиң сапы»... дийип
Келемесин өврүп гелен,

Тиръек ыслы гүпбүсини
Чөврелигне гейип гелен,
«Ёллы биле Чепбежигиң
Нәдәйди-кә!?... дийип гелен,
Мамыш байың доганжыгы
Сухан кары сен дәлмидиң?!

Сухан кары «Төхмет!».. дийип,
Гөзлерини гырпылдатды,
Суд башлыгы «Юваш-ш!» дийип
Гөк галамын тыркылдатды.

— Эртеси гүн гиҗәң яры
Мазарлыкдан хашлап гелен,
Шу отуран дөрт дөнүгиң
Өңлерини башлап гелен,
Пиллерини, чарыкларны
Сыгыр дөлә ташлап гелен,
Дирә ганым, өлә ганым
Арчынсумак, сен дәлмидиң?!

Тамдыр ялы ички тамда
Ене поссун гейип ятан,
Чакан моллаң юмшак ерне
Келлесини гоюп ятан,
«Пиллермиз-ә пашды!» дийип,
«Хелей, узат күшди!» дийип,

Машат какын ийип ятан,
«Әтишгири гыздырсаг-а
Кем болмазды!» дийип ятан,
Эй, зәхримор, сен дәлмидиң?
«Әтишгир-ә алаймарсың,
Выжданыны поха сатан!»
Дийип дуран, мен дәлмидим?

Нәме бейле ашак бакяң?
Бәрик серет, Чакан молла!
Маңа «Илден чыкан!» дийип,
Өзи илден чыкан молла!

Абат дайза чыдап билмән
Ловлап дуран йүрегине,
Бармагыны тас дүртүпди
Чакан моллаң гарагына:

— «Жыназасыз Чепбәң мейди
Зыңылыпдыр гөрден — дийип,
Хашлап гелгин ирден — дийип —
Алланичигси болушып,
Бизем барарс бәрден!» — дийип,

Мүжевүре янтлап айдан,
Харам Чакан, сен дәлмидиң?!
Гүндизине тесби санап,
Гижесине пежи янап,
Шайын якан, сен дәлмидиң?!

Даңдан биле Күрт мүжевүр
Сожап гелди дийшиң ялы.
Сизем мундан атландыңыз
Тапырдадып чагыл ёлы.

Гүнәңизи алла япып,
Дүзледиңиз ызыңызы,
Гиже гечен ериңизден
Эйләк чапып,
Бейләк чапып,
Гизледиңиз ызыңызы.

Эмма әхли хиләңизден
Шура суды баш чыкарды,

Булашдыран «пилəңизден»
Уч чыкарып, өзүңизи
Гурчук ялы даш чыкарды.

Эллериңиз етмез инди
Хелейңизиң чөрегине...»

* * *

Гырмызы гүн өйне гирип,
Айы гойды дерегине.

Суд хөкмүнден хошал илат
Топар-топар даргап гитди,
Пидуллары еди кесип,
Еди гезек дограп гитди.

— Атув! Атув! Ол нежисе
Вах, асувам аз-ла, доган!
— Маңа галса, оң гереги
Бир гошавуч дуз-ла, доган!

Этин дограп, гөзүн чекип,
Ажы дуза басып гойсаң!
— Өз хамындан тагма дилип,
Аягына сыртмак салып,
Машат жерчиң гүжүминден
Бащаклыгна асып гойсаң!

— Ол бейлеки дөрт сүпүгиң
Он бəш йылмы хер хайсына?
Өзүм болсам, торба салып,
Саллап гайтжак Хан-гуйсуна!

— Сакгалдаш җан, Хан-гуюдан
Кем-ə дəлдир Сибирь-гуйы!
Бир дүшəйсең, эрңегине
Элин етмез өмурбойы!

— Хава, өз-ə шейлерəкдир,
Ол угруна шүбхе ёк-ла!
— Ай, Бег ага, шура суды
Чакыммыздан галарак-ла!

— Биз-ә валла, телпек гойдук
Гаралавжың гүрләйшине!
— Хава, менем телпек гойдум
Аклавчының дерләйшине!

— Акламага сөз тапмасаң,
Дерләбирсиң, ягшы йигит!
— Вах, шейле-дә, мүң ювсаңам,
Гөгермейәр чүйрән чигит!

— Хава, Абат дайзамызам
Прокурордан кем чыкмады!
— Хава-ла гыз, шо гепләнде
Сиңекденем «дем» чыкмады!
— Таймаз биле Саша дайың
Геплешем-ә кем якмады...

Бир йылдызжык сүйнүп гитди,
Сүйнүп гитди ене бири.
Чокаймызың ашагында
Гүтүрдейәр бахар гары.
Топар тутуп, ёмак атып
Даргап баряр илат бары...

Бизем баряс. Ортамызда
«Пишикчимиз»
мүрзе Меңли.
Саша дайым оңа дегип
Хезил берди өе ченли:

— Секиз айлап биле ишләп,
Бир сычаның ысын дуйман,
«Пишик мүрзе» болайшыңа
Чёрт побери! Биз-ә хайран!

Инди сениң ол адыңы
Ятырайсак ненең борка?
Я ерниңе башга пишик
Гетирәйсек ненең борка?

Онянча-да ызымыздан
Ылгап етди ики киши,
Балагымың кисесине

Бир кагызы эпләп дыкды
Салых билен Атакиши:

— Таймаз доган,
сен багышла!
Биз самсыклык эдипдирис!
Инди билдик! Харамхорлаң
Алдавына гидипдирис!..

«ДУЗАК ЕРДЕ, ДУРНА ХОВАДА»...

«Салам, Таймаз, салам! — дийип —
Чыкды сенден тамам! — дийип —
Бәшйыллыгы бәше гойман,
Дөртде этдиң тамам!» дийип

Гапымыздан әдимләнде
Отуз еди — еңиш йылы,
Товзасына гап тапмады
Килванымыз Шемсигулы.

— Обамыздан гүнүң-гүни
Дегирмене гелйән галла,
Өң махалда отуз йылда
Әхли нен галламыздан
Етмиш эссе көп-ле, валла!

Хер гүн дүшйән товза хакам
Бир обаны үпжүн этжек,
Телпегимиң герди-ёкам
Бир тегелек нана етжек! —
Дийип, акжа шырдагыны
Какан борды вәши килван...

Узын гиже гулач докап,
Башагайды Асман пәлван.

Асман докап етишдиги,
Чувал долуп етишйәрди.
[illegible] докмамызың
Эриши ёлуп етишйәрди.

Биз-ә дүвүп етишйәрдик,
Олам тырып етишйәрди,

Ене ковуп етишйәрдик,
Ене барып етишйәрди,
Гараз нәтҗек,
үч яшындан
«Көмек берип» етишйәрди.

Колхозымда эссе ярым
Битди шо йыл хемме план,
Таймазбегем байрак алды
Он бәш метр гызыл-элван!

Үстесине экиз огул
«Совгат» берди Асман пәлван!

Пишмемисиң, челпекмисиң,
Күде болды сачагымыз!
Экизлери гойдук велин,
Шатырдады салланчагмыз!

Дөрт-бәш килә өвренен йүп
Чыдамады ярым пута!
Бир атадан еке Таймаз,
Инди гөрсең ёңсуз ата!

Огул саным үче барып,
Икә етди гызың саны...
Голтуҗагна харплык берип,
«Молла» элтдим Дөвлет җаны.

Өңки ялы «Эти сеңки,
Сүңки меңки!» диймедим мен,
Оң мәхриниң өз мәхримден
Тапавудын дуймадым мен.

Бир йыл гечди. Ёллам элтди
Ак йүзлүҗе Әшеҗиги.

Менем элтдим ене-де бир
Гара гөзли көшеҗиги.

Харабада елмик гөзләп,
Гөзяш сечен Огулламыз,
Ики токга керпич чая
Зордан гечен Огулламыз,
Үч дост болуп кеҗебеден
Алып гачан Огулламыз

ҖПТ-әни[1] тамам эдип,
«Молла» болды оглумыза,
«Молла» болды гызымыза.
Диңе огул-гызымыз дәл,
Сапак берйәр өзүмизе.

Йүзләп гезек совап галды
Пыялама гуян чайым.
Тәзе дүнйә ачды маңа
Огулладыр Саша дайым.

Бири эдил уям ялы,
Бейлекиси атам ялы...
Девлет агаң Таймазына
Девлет берди Ленин ёлы,
Девлет берди «Ленин ёлы».

«СТЗ»-әми гиҗе-гүндиз
Тарлатсам-да аз ялыды,
Говачамың гозалары
Гоша битен хоз ялыды,
Орта яшан Асмангүлүм
Гөзлериме гыз ялыды.

Эртекилең гахрыманы
Кераматлы симруг ялы,

[1] Аялларың педагогик техникумы.

Берекетден берекете
Әкидйәрди колхоз ёлы.

Эмма вели, ол симругы
Ак ёлундан совҗак болян,
Агзындакы рысгын алып,
Ганатларын дөвҗек болян

Җанховулна нысырдашян
Агсак-тогсак «чайкел» кәнди.
Дүйшлеринде «җүйҗе» гөрүп,
Хушларында элин серип,
Олар шондан тамакинди.
Йөне велин, ол симруга
Дузак гурмак инди кынды.

Колхозчылар — ганатлыды,
Тамакинлер — пыядады,
Хас догрусы, «Дузак ерде,
Дурна эййәм ховадады!..»

ЕНЕ-ДЕ КЕМПИР

«Ене сандык!» диен ялы,
«Ене кемпир гелди!» диймәң,
«Өленден соң диреләйди
Диймеҗегиң белли!» диймәң!

О кемпириң йүрегине
Яңадандан җан берйәнлер,
Гарагына нур берйәнлер,
Дамарына ган берйәнлер

Обамыздан сапланянча,
Айрылмады өңүмизден,
Кәте етди ызымыздан,

Кәте чыкды деңимизден,
Кәте тутды сыйнымыздан,
Кәте чекди еңимизден.

Айрылса-да дулумыздан,
Ёлумызда кән гөрүнди,
Кисесинде послы ханҗар,
Гөзлеринде ган гөрүнди.
Аннамырат ялыларың
Голтугына дыкылҗырап,
Чаканларың, карыларың
Месисине букулҗырап,
Ер астындан,
ер үстүнден
Гөмүлген дек сокулҗырап,

Чейнәп дуран нанымызы
Агзымыздан какҗак болды,
Яңы битен донумызы
Гыңаҗына дакҗак болды,

Саша дайың дийши ялы,
Юмругмызы дүвдүк бирден,
Агзындакы соңкы дишин
Гаңрып алдык бет кемпирден.

Билек ялы тасма кесип
Ягырнындан, гулагындан,
Долагына сув дамдырдым
«Акбилегиң» ялагындан,
Дашына-да көпүн ясап
Мазут яглы балагымдан,
Темениме кендир сапып,
Ян якасын көкледим мен,
Сувлукторба бащак дыкып,
«СТЗ» эме зынҗыр дакып,
Чигин-чигин бекледим мен.

— Таймаз дайы, «СТЗ»-əне
Тиркəп барян задың нəме?
— Фамилиясы Таймазова,
Өз ады хем Мəтəчмама!
— Оны нирə сүйрəп баряң?
— Җайламага! Җайламага!
— Бизем гитҗек, Таймаз, ага!
— Бизем гитҗек җайлашмага!..

Гапдалыма овлак ялы
Бөкүп мүнди онлап чага.

Гөк карталаң гапдалындан
Яшыл депə чыкып барян,
Сеялканың дерегине
«Адаглымы» дакып барян...

Ызым биле бүтин оба
Атгайтарым сүйшүп гелйəр.
Шир сыпатлы Саша баба
Өңүн башлап, гайшып гелйəр.

«Адаглымдан» үстүн чыкып,
Лебин лебе гоян ярым,
Көз кетениң ёкарсындан
Бегрес чабыт геен ярым

Эгнин эгне деңлəп гелйəр
Полат уссаң гызы билен,
Дүнйəң ышкын, дүнйəң мүшкүн
Алып гелйəр өзи билен...

Яндаклыкдан яндаклыга
Арлап баряр полат атым...
Бирдени-кə сакга дурды
Барҗак ерме белет атым!

Онянча-да
«Бэ-эри-и-ик!» дийип,
Оваз чыкды гара ерден.
Пиллермизи ялпылдадып,
Сожап бардык ерли-ерден.

Харабаның ортасындан
«Адаглыма» мекан белләп,
Он бәш гулач габыр көвүп,
Ичине-де мәкәм чөвүп,
Торбам билен башак саллап,

«Гой, сахылык менден галсын,
Көпүнсиз бир гитме! — дийдим —
Бар, торбамам сеңки болсун,
Эртеки гүн адаглыңдан
Өйке-кине этме!» дийдим.

Адаглымың «тәзе өйнүң»
Чүр башында отурдым-да,
Чеп гулаклы кепжежигми
Гужагымда ятырдым-да,

Кисәмдәки сапанчамдан
Үч-дөрт окы гүвлетдим мен.
Жыназаның дерегине
Бир наманы зовлатдым мен:

«Күлбелерде мүңләп йыллап,
Гап бөвүрден орун белләп,
Итлер билен биле яллап,
Гезен гүнлең өтди, Кемпир.

«Чоп дүйбүнде дөрәп-доглан»,
Сен хайяра «адагланан»
Шол жувазчы етим оглан
Өз ярына етди, Кемпир.

Суйтхор Тилки мени союп,
Байнадымы малдан доюп?!
Йыган малын маңа гоюп,
Элин серип гитди, Кемпир.

Дөвлет бизе дөнди бу гүн,
Соңкы дишиң сынды бу гүн,
Гум депәңден инди бу гүн,
Таймаз сени утды, Кемпир.»

1957—59

АТА ВЕ ОГУЛ

Эсениң повести

БИРИНҖИ БАП

Сагат диңе
Пөрәр өңе.
Весъет саңа:
Өйкүн шоңа!
(Оглума несихатымдан)

Гөрешде атаңам болса, йык.
(Аталар сөзи)

Гөзенегимиз говача,
ишигимиз говача.
Гүлден нәзик гөвүнли
ашыгымыз говача.

Гыз йүреги нәз билен
керешмеден долудыр.
Говачаның гөвни хем
гызың гөвни ялыдыр.

Гөвнүн тапсаң — йылгырып,
гөллерини гүлдүрер.
Гөвнүн йыксаң — гыңралып,
ашак бакар, сүллерер.

Ыссы гөрнер гөзүңе
аграс голлы гowача,
дүнйә белли говача.
Инчесүйүм йүпекли,
сары гүлли говача.
Гүли баллы говача.

Эмма велин ыссыдан
ыссысы бар, достларым
Говачаң хем өзүниң
уссасы бар, достларым.

Нәче ыссы болса-да
шейле нәзли говача,
хас ыссыдыр гуҗагы
гелин-гызлы говача.

Нәче ыссы гелсе-де
гелин-гызлар гөзүңе,
олардан хем бириси
ысы бакса йүзүңе —
ана шонда говача
хас-да эзиз гөрүнер.
Шол говачаң ичинден
гиҗелер хем гечеңде,
дүнйәң гүндиз гөрүнер.

Ыссы мениң гөзүме
шол гүндизли говача,
гелин-гызлы говача.
Гелин-гызлаң арасы
Гарагызлы говача.

Гарагызым, Гарагыз,
гара дийсең гарадыр.
Шол гараның угрунда
йүрежегим ярадыр.

Гарагызым, Гарагыз
гара гызлаң сереси.
Өзи гара болса-да,
эхли гызлаң чырасы.

Гара гөзлең үстүнде
гыйма гашлар ойнанда,
гоша депәң үстүнде
юва сачлар ойнанда,
догружамы сөзлесем,
мен-ә өзүм йитирйән.
Чилимимиң терс тайын
додагыма етирйән.

Мен говача екелйән.
Ол говача екелйәр.
Йөне вели Гарагыз
хем говача екелйәр,
хем угумы екелйәр.

«Гөрмедим мен сен ялы
нәзе өкде, Гарагыз.
Гөвнүң пикир-хыялы
колхоздакы огланлаң
хайсы хакда, Гарагыз?»

Диййип, кешиң угруна
бир хатҗагаз ташладым.
Гөрәйбилсе ягшыдыр...
гаравуллап башладым.

Эмма хатым дүшмеди
Гарагызың элине.
Барып дүшди башга бир
гара гызың элине.

«Икиси-де гара гыз,
пархы нәме!» диймән сиз.
Онуң ялы геп биле
чагалары гүймәң сиз.

Гара биле гараның
узак болар арасы.
Мениң гара диййәним,
вах-вах, мениң гөзүме
айың-гүнүң парасы.
Йылдызларың җорасы.

Хава, хатым дүшмеди
Гарагызың элине,
барып дүшди башга бир
гара гызың элине.

Ол хем хаты әкидип
Энегыза гөркезди.
Энегыз хем әкидип
Сона гыза гөркезди.

Сона гыз хем әкидип
Гарагыза етирди.
Гарагыза етенде,
хатың өмри гутарды.

«Ким ер чекмиш...» дийди-де,
демин сорды ичине.
Жыйрым-жыйрым этди-де,
зыңды кешиң ичине.

«Мунуң ялы хатың хем
герек ери бар, гызлар,
бу тетелли хатжагаз
оңат дөкүн бор, гызлар!»

дийип, жак-жак гүлди-де,
көвди пелиң четини.
Бир говачаң дүйбүнде
гөмди йыртан хатыны...

Агшамара топ тутуп,
ишден гайдып гелйәркәк,
хер киме бир геп атып,
бейге чыкып гелйәркәк,

герши отлы халталы
ыза галды Гарагыз,
Гара гашың гапдалы
гара халлы Гарагыз,
тукат халлы Гарагыз.

Менем өкже огурлап
янымдакы гелинден,

Гарагызың халтасын
какып алдым элинден.

Дийдим: «Нәче жан эдип
дымсаң-да сен, Гарагыз,
ашык йигдиң хатыны
гөмсең-де сен, Гарагыз,

ашык йигдиң сөйгүсин
гөмүп япып билмерсиң.
Ол сөйгини гөммәге
чукур тапып билмерсиң.

Ол йигидиң сөйгүси
хич чукура ерлешмез.
Хат чукура ерлешер,
гүйч чукура ерлешмез!»

дийдим велин гызарып,
боз-яз болды Гарагыз.
Эгнимдәки халтасын
какып алды Гарагыз .

— Асыл хаты язанжа
сен огланжык дийсене!
Сув алса-да дүнйәни,
Гарагызы күйсеме! —

Дийип, көприң үстүнден
өтди гитди кесир гыз.
Жөвселигиң ичинде
Йитди гитди кесир гыз...

* * *

Нух дөврүнден дүнйәде
бир ровaят галыпдыр:
Ер йүзүнде бир махал
бир пайлашык болупдыр.

Шонда ашык пайына
дерт дүшенмиш диййәрлер.

Гелин-гызлаң пайына
нәз дүшенмиш диййәрлер.

Гарагызың сөзи хем,
белки, нәздир, достларым.
Нәзиң ызы хемише
бахар-яздыр, достларым.

Эмма сөйги матал дәл,
өңүн гөрүп болямы?
«Өйдечими? Дүздечи?»
дийип, ёруп болямы?

Достлар, Сөйгиң ёлуның
чаркандагы кән боляр.
Велисирәп өңүнден
бир зат диймек кын боляр.

ИКИНҖИ БАП

Гапымызың агзында
шаглап отыр гоҗа тут.
Әпет семавар ялы
шыглап отыр гоҗа тут.

Чыбыгындан ат ясап
кән чапыпдым огланкам.
(Шу гүнлерем ат ясап
чапып йөрен оглан кән)

Лайдан секи ясаныП
еке тудуң астында,
гаты кесек яссаныП
акҗа секиң үстүнде,

«Едигеним еди йылдыз
еди гөчер, еди гонар,
санасам согабы болар...»
дийип, какам бир демде
он бәш гезек санарды.
Едигенден багт диләп,
гуры жаның гынарды...

Эҗем, җигим... отырыс
какамызың дашында.
Сөзе гытлык дүшйәми
ажы чайың башында!

Илки бада гүррүңмиз
ер үстүнде айланды.
Соңабака батланып,
хас ёкаррак сайланды.

Ќакам ене телпегин
бир гапдала ташлады.
Айбогдашын гурды-да
кечҗелигне башлады:

— Ёк, ёк, Айың янына
учуп болмаз, хан огул.
Ай ичинде җадыгөй
арслан бардыр, җан огул!

дийип, какам чиңерлип,
бакды Айың йүзүне:
— Ерде йөрен адамлар
гарынжа дек гөрнермиш
шол арсланың гөзүне.

«Вах, шол гарынжалары
бир ийсемдим — диермиш,
«бир дойсамдым» диермиш.
«Эвмек шейтандан» дийип,
«сабыр рахмандан!» дийип,
хер гүн эртэ гоярмыш.

Нэче гүлким гелсе-де,
дишим гысып сакладым.
Диле гелен сорагмы
шол болса-да окладым:

— [illegible] бир арслан
[illegible] гөрүнмез.
Аркайын бол, кака җан,
[illegible] арслан сүрүнмез!

Өңүмдәки чәйнеги
чекен болуп өңүмден,
«Ювашырак!» диййән дек
чекди эжем еңимден.

«Ай, боля-да!» дийдим-де,
совдум гепиң угруны.
Какам ичин чекди-де,
кечә берди багрыны.

— Ери, сениң Ай биле
нәме ишиң бар, оглум!
Гараз, пейдалы ерде
гөрүнмесең бор, оглум!

Билимсирәп эййәмден
тор гурясың дашыма.
Он класы гутарып,
алым боляң башыма.

Сениң ялы алымлар
кәндир илиң ичинде.
Тракторың үч гүндүр
ятыр кәлиң ичинде.

Тракторңы оңарман,
Ай-Гүн биле иш саляң.
Соңурраг-а билерсиң!
Вах, энтежик яш боляң!

Йылгырды-да гыз жигим,
ювашжадан хашлады.
Ай суратлы газети
Өң янына ташлады:

— Ынха, кака, Айдакы
сүйнүп ятан арсланың,
бизе бакып асмандан
хайбат атян арсланың

арслан дәл-де, даг дийлип
язылыпдыр, гөр, кака.
Энтек Ая учарсам.
Сен энтежик дур, кака!

Какам бәрик гаңрылып,
сыпалады дөшүни.
«Сеңки нәм-ә!» диййән дек
дүйрүкдирди гашыны.

Яглык билен сүпүрип
әйнегиниң гөзлерин,
ярым сагат япырлып,
газетдәки суратдан
айырмады гөзлерин.

Ягшыдану-ямандан
бир агыз сөз диймеди.
Сакгалының уҗуны
китирдедип чейнеди.

— А-ю, нәдйәң, атасы,
сакгалңы бир ёлайма.
«Кечҗал — көсе!» дийдирип
тәзе лакам алайма! —

дийип, эҗем ик билен
какды онуң дызына.
Онянча-да газети
зыңды какам ызына.

—Мунуң ялы суратлар
көпдүр, гызым, дүнйәде.
Көпдүр, гызым, суратдан
чөрек иййән пыяда! —

Дийип, какам өзи хем
ынам этмән сөзүне,
гөз астындан серетди
бир эҗемиң йүзүне,
бир гүҗүгиң йүзүне.

Голдав исләп, йылгырып,
серетсе-де херсине,
икиси-де торсарлып,
йүзүн совды терсине.

* * *

Бир серетсем сагадым
гәдип баряр икиден.
«Мен-ә ятҗак!» дийди-де,
дүшди җигим секиден.

Йыгнашдырды эҗемем
иги билен икбашын.
Диңе какам секиде
сыпап галды ак башын.

«Санҗай инди башыңа
кечҗаллыгың җыгасын!..»
Деррев өе гирдим-де,
якдым тамың чырасын.

Ловурдады диварда
ер шарының картасы,
Ловурдады Москва —
гызыл ериң ортасы.

Гызыл СССР үчин,
шол гырмызы ер үчин
сөвеш салан агам җан,
Клайпедаң себтинде
гурбан болан агам җан,

отыр ханха диварда
эгни сержант погонлы...
Ятыр өйде гелнеҗем
калбы ахы-пыганлы.

Йүрегиниң чуңунда
айралыгың оды бар.
Бир перзент хем галмады
агам җандан ядыгәр.

Ненең йүрек дөз гелсин
гелнеҗемиң халына?
Докуз йыллап гарады
агам җаның ёлуна.

Дагдан-дашдан сорады,
«Ярың гелер!» дийдилер.
Гарры-яшдан сорады,
«Ярың гелер!» дийдилер.

Гумдан-чөлден сорады,
«Ярың гелер!» дийдилер.
Гүнден-елден сорады,
«Ярың гелер!» дийдилер.

«Гелер!» дийди гөк япрак,
«Гелер!» дийди гүләлек.
Эмма... ярың дерегне
кагыз гелди бир бөлек.

* * *

Нәлер салдың сен, уруш,
адамзадың башына!?
Мүңләп сона гелинлең
зәхер гатдың ашына!

Эмма сениң зәхерңе
хөтде гелди соналар.
Эпилмеди өңүнде,
өкде гелди соналар.

...Ятыр ыниха гелнежем
элини гоюп дөшүнде.
Бир зат-бир зат самрады.
Хушундамы? Дүйшүнде?

Аңк-таңк болуп серетдим.
Дүшүнмедим гепине.
Улудан бир ах чекип,
агдарылды чепине.

Стенадакы сачйүзи
пола дегди тыркылдап.
Бир серетсем, гелнежем
уклап ятыр хоркулдап!

Гелнежемиң үстүне
герди эжем дөшүни.
— Вах, шу атаң...— дийди-де,
чалгылады дишини —
шондан яңа мениңем
жигер-багрым дилинди! —
дийип эжем хамсыгып,
гужаклады гелинни.

— Шу ичерде мен баркам,
гам чекмегин, Сонам жан,
шо геп үчин бир катра
яш дөкмегин, Сонам жан!

Янар одуң ичине
атсалар-да дис-дири,
этдирмерин, Сонам жан,
о тетелли дессуры!

Бир шер ишиң бардыгын
аңласам-да шо бада,
дүшүнмедим, достларым,
дүшүнмедим хич зада...

* * *

Асыл, гөрсем, меселе
дүшүнерден кын экен.
Бу кечеңек какамың
пыррылдагы кән экен.

Үч ай бәри гелнежем
аглап йөрсе нәдейин!
Ичи-ичине сыгман,
иглəп йөрсе нәдейин!

Өңем янан йүрегни
ене якжак болярмыш,
гелнежеми (Вагшылык!)
маңа дакжак болярмыш:

«Икиси-де мең оглум,
пархы нәме, гелин жан,

шеригатда бар затдыр!
«Вах, «ёк» дийме, гелин жан!»

Илкибада гелнежем
Мая кимин бозланмыш.
Соң яшмагнам сыпырып,
Кебап кимин дузланмыш.

Эмма вели шонда-да
үзмэндир ол тамасын.
Ичиренмиш дүйн-өңңин
«Ыснышдырма догасын.»

Чая эзип, маңа-да
ичиренмиш бирини.
Өтен агшам сынанмыш
догасының зоруны.

Догрудан-да, догада
«тэсин гудрат» бар экен.
Оны язан молланың
деми, дийсең «зор» экен.

Ене өңки гүррүңин
какам гозган дессине,
сүбсе алып гелнежем
топулыпдыр үстүне.

«Батыр» гайын бүдүрэп
эпет гарпыз пачагна,
зордан гачып атыпдыр
кемпириниң гужагна.

— Инди менден шол адам
ислемесин ягшылык!
Ата болмаз хайвандан!
Вагшылык! Вагшылык!

Инди оба гөчендир
о тетелли зулумдан! —
дийип, гапа ылгамда
эжем тутды голумдан.

«Арман, кака болайяң...
Ёгса дагы...» дийдим-де,
бир күрүшге совк сувы
сокга сордум бир демде.

ҮЧҮНҖИ БАП

Юваш-юваш ятышды
гелнежемли меселе...
Эмма какам саташды
ене-де бир «кеселе».

Обамыздан мёң үчин
сайлапдыр ол бир гызы...
Эмма йүрек диен зат
Ислəп дурмы хер гызы!

Җакам диййəр: «Вах, оглум,
Танаңок сен Гөзели.
Ер йүзүнден тапмарсың
онуң ялак гөзели!»

Менем диййəн: «Вах, кака,
сөзлеринде галат ёк.
Ер йүзүнде ол гыза
менден бетер белет ёк.

Бир обада етишдик,
Бир мекдепде окадык.
Дүйнем эдил бир пелде
гавун-гарпыз отадык.

Эмма велин ол гөзел
Зөхрəң тайы болса-да,
ак булутлаң уясы,
гиҗəң Айы болса-да,

өзи үчин ак булут,
өзи үчин гөзел ол.
Мениң үчин диңе бир
Гаҗар гызы Гөзел ол...»

* * *

Какасының адына
Гажар усса диййәрлер.
«Музджагазын бердежик,
Өзүн гысса!» диййәрлер.

«Муздун» алып, озал хем
сатды ики гызыны.
Адам сатып газаняр
ийип йөрен дузуны.

Шонуң үчин озал хем
«Гара тамдан» жыклапды.
Рехимдар хөкүмет
тәзерәжик аклапды.

Өзүң адам болмасаң,
аклав сени нейлесин!
Ене сарап башлады
Шол көнеже пилесин.

Ене гемрип башлажак
перзендиниң сүңкүни.
(Ене деррев кесерис
чокжасының чүңкүни!)

Ханха отыр еке там
өзбашына сайланып.
Депесинде байгушлар
жыкырдап йөр айланып.

Еке тамың эеси
еке чыкан Гажардыр.
Ол илерик баканда,
гайрак бакан Гажардыр.

Отуз йылың ичидир,
[illegible] [illegible]дан доянок.
([illegible] [illegible] сөйсе-де,
[illegible] [illegible] сөенок.
[illegible] [illegible] гесенок!)
[illegible] гоч дийсең,

гөчеринем диенок,
гөчмеринем диенок.

* * *

Хава... Қакам хырыдар
Гаҗар уссаң гызына.
А мен болсам хырыдар
Ата кассаң гызына.

Ата касса диййәним
касса дийсең, кассадыр.
Сандыгында гөк йүзлүк
дессе дийсең десседир.

«Волгамыдыр» «Москвич»
зерурлыгың чыкдымы,
билип болмаз, җүбиң хем
гылтызырак какдымы,

сәгинме-де барыбер
Ата кассаң өйүне.
Нәче дийсең «Ме» диер.
Хич геңешмез гөвнүне.

Шонуң үчин адына
Ата касса диййәрлер.
Қассалыгның себәби —
ише усса диййәрлер.

— Бу кешлери чекен ким?
— Ата касса — диерлер.
— Азодыны дөкен ким?
— Ата касса — диерлер.
— Ол җөвени экен ким?
— Ата касса — диерлер.
— Харабаны йыкан ким?
— Ата касса — диерлер.

Зәхмет билен газаняр
дессе-дессе пуллары.
Ол пулларың ачары
голларыдыр голлары...

* * *

Гүррүң болды дүйн-өңңин
галың хакда, пул хакда.
Ата касса сөз алып,
гүлүшдирди йыгнакда:

— Тегек болсун гыз хакы
гыз сатаның богазна!
Бир ак телпек берселер
дуз хакының өвезне,
валла-кессин, бизиң-ә
йүрежигмиз хош болар.
Гыз сатаның халтасы
элмыдама бош болар.

Бесдир маңа озалкы
көйдүреним, көеним.
Гызым барар — сөенне,
оглум алар — сөенин.

Үч гызымы чыкардым,
бир жиннегем аламок.
Вала-кессин, шонда-да
жүбим юка боланок.

Гөрмесек-де галыңы,
мыдам галың жүбимиз.
Бугарың дур хемише
кеширлиже түвимиз.

Ынха, инди он йылдыр,
ер тапамок задыма.
Гайта кәбир бәлчиклер
«Касса» дакды адыма.

* * *

Нәе, шонуң гызының
ашыгы мен, ашыгы.
Ол үйтгешик гөзүме
тамарымың ишиги.

Ак дереклең ичинде
Ата кассаң жайы бар.
Он отаглы ол жайың
муң леззетден пайы бар.

— Ол гайшарып барян ким?
— Ата касса — диерлер.
— Ол мекдеби гурян ким?
— Ата касса — диерлер.
— Ол бүкүдип барян ким?
— Гажар усса — диерлер.
— О нәмүчин бүкүлйәр?
— Гушйүрекдир — диерлер.
— Йүки нәме? — дийсеңиз,
— Башдаракдыр — диерлер.

Гапы-гапы айланып,
башдарагын хөдүрләр.
«Барыпятан эрикден
ясаландыр сайланып!»
дийип, бай-бай гадырлар.

Эмма алып гөрсеңиз,
тагтадандыр, тагтадан.
Ики гүнде дөвүлер.
Ене гетир гайтадан.

«Бу дарагың матасы
хинтде битен гарагач.
Муңа диңе мынасып
сеңки ялы гара сач!»

Дийип, деррев чөп атар
кә гелинлең гөзүне.
Эртеси гүн сөг-де дур,
асла алмаз йүзүне.

* * *

Ине какам хырыдар
шейле уссаң гызына.
Гөвнемейәр, кес-келләм,
Ата кассаң гызына.

— Онуң ялы багшыдан
хелей болмаз, хан огул.
Герек болса, айдымчы
өймүзде-де кән огул.

Җерен җанам бир багшы,
ынха сенем бир багшы.
Послан болса гулагың
ынха менем бир багшы.

Кәте-кәте эҗеңем
хиңленмеси бар, огул.
Диңлеҗегиң саз болса,
бир ягдайы бор, огул! —

Дийип, какам йылгырып,
өз-өзүнден хош болды.
Эмма тапан делили
нышанадан даш болды.

— Айдып дуран гепиңден
маны алмак кын, кака.
Менем саңа, дүшүнсең,
шоны диййән, җан кака.

Саз-сөхбетиң көпелсе,
онсоң нәме гамың бар?
Дөрт багшымыз бәш болса,
башга нәме кемиң бар?

Какам җогап тапмады.
Өз сөзүнде тутулды.
«Тәрет гылмага» дийип,
зордан гачып гутулды.

* * *

— «Гөзүм биле гыз сайлап,
өз гөвнүми етирсем,
дилим биле пул санап,
әлим билен гетирсем!»

Ине мениң, хан огул,
дүнйәдәки герегим.

Шу кададан гозгансам,
сокур болсун гарагым! —

дийип, какам муртуны
бармагына сарады.
Җогабымдан чекинип,
гөз астындан гарады.

— Қака, сениң ол кадаң
мал сарайның кадасы.
Эбедилик йыкылды
бейле кадаң хадасы.

«Гөзүм биле гыз сайлап,
өз гөвнүми етирсем,
дилим биле гүн санап,
элим биле гетирсем!»

Ине шудур, кака җан,
тәзе тапан кадамыз.
Үйтгешендир шертимиз,
улаландыр ёдамыз!

Солдатлыкда махалым
ничик ишлер гайрыпсың!
Җаным ялҗак уямы
ашыгындан айрыпсың!

Дис-дириҗе якыпсың
экиз тайым Хүсүни.
Сең өзүңи хорматлап,
сең дузуңы хорматлап,
чыкармандыр сесини.

Аягыңа йыкылып,
янып-көйүп аглапдыр,
«Якма мени, кака җан,
бейтме!» дийип аглапдыр.

Эмма вели шонда-да
диңленмәндир агысы.
«Адаглымың гдаглы,
болмаз онуң дагысы!»

дийип, оны берипсиң
бир нәкесиң элине.
Ханха, инди дөнүпдир
гүне ятан селине! —
дийдим вели какамың
даш багланды дилине.

Оюрганып дем салым,
ховул дүшди ичине.
Бир азажык юмшашып,
ене тутды кежине:

— Оглум, мен бир өдәйин
өз аталык парзымы.
Бир үзейин карзымы.
Онсоң киме етирсең
етирибер арзыңы!..

Чыдап билмән, эжем хем
дийди оңа бир сапар:
— Бейдип дурма, какасы,
оглуң өзи гыз тапар!

Барың-ёгуң сүпүрип
гыза берҗек пулуңа,
гупба ялы кеердип,
җай тутуп бер оглуңа!

Йөне вели гыйыляр
эжемиңем йүреги.
Өз сайланны әбермек,
вах, онуңам гереги!

* * *

Ах, сен нежис көне адат,
бир санҗы сен бөврүме.
Бир гаража тегмил сен
мениң гызыл дөврүме!
Сен себәпли дегмели
эжемиңем гөвнүне,
какамыңам гөвнүне!

Озаллар сен атлыдың,
соңра галдың эшекли.
Соңабака гожалып,
эшегиңем ач өлүп,
галдың ики пишекли.

Пишегиңем бирини
какдык сениң элиңден.
Инди араң бир гарыш
етип гелйән өлүмден.

Ине шейдип тиз махал
долар сениң пейманың.
Хемра болар эшегиң,
хемра болмаз иманың»...

* * *

Гөк картаның ичинден
эҗем бәрик бакып дур.
Узагракда гелнеҗем
отан отун пенҗеләп,
ак ганара дыкып дур.

Гелнеҗемиң янында
орта бойлы бир йигит,
сыраты-да, кешби-де
агам ялы бир йигит

бир зат-бир зат хакында
ичгин-ичгин сөзлешйәр.
Икиси-де ялтаклап
төверегин гөзлешйәр.

Ол икисин озалам
гөрүпдим мен көп сапар.
(Диңе саммык йүвүрҗи
бейле ара чөп атар!)

Аркайын бол, гелнеҗе,
ялтаклама дашыңа.
Мен гүнәкәр, гелнеҗе,
чиркей гонса башыңа!

Әр еринде әр кимин
дурансың сен, гелнеже,
Хемра болуп тыл биле,
фашистлери пил биле
урансың сен, гелнеже.

Өвез жаның хорматын
саклап билен гелинсиң.
Агам жаның сөйгүсин
хаклап билен гелинсиң!

* * *

Ак кителли ол йигит
гөрүп мениң гарамы,
сувлы япдан бөкди-де
сырып гитди гыраны.

Ол йигидиң кимдигин
билҗек болмаң, достларым,
соранҗырап йүрегме
аграм салмаң, достларым.

Бейле сөйги хакында
гүррүң этмек кын боляр.
Өз гелнежең хакында
мундан көпи кән боляр.

* * *

Гамышлыга етәймән,
совулдым мен солума.
Меле ериң солтаны
гарап отыр ёлума.

«Универсал» диййәрлер
ол солтаның адына.
Гарасыны гөремде
агам дүшйәр ядыма.

Фюрерчи езитлер
өз әхтини бозанда,
«Шертим шахыма!» дийип,
серхетими бозанда,

Кә достларым дегишип:
«Эсен — жуграп» дийдилер,
«Хер гүн карта чыкмаса,
халы харап!» дийдилер.

«Карта гөрсе — айдымдыр
сазча гөрйәр» дийдилер,
«Атлас гөрсе — атлазлы
гызча гөрйәр» — дийдилер.

Хава... башлык гелди-де:
«Эсен — жуграп», тур — дийди,
«өе гирип чыкянчам
аты саклап дур!» дийди.

Сеси эдил турбадан
чогуп чыкян ялыды.
Бокурдагы дуршуна
«О» харпындан долуды.

«Эсен» дийжек боланда,
«Осон» диййән ялыды,
«Хүсүн» дийжек боланда,
«Хосон» диййән ялыды.

Ер пешейән «Дурнасы»
гөге-гөге зыңярды.
Башлык оны дүнйәниң
бар малына деңйәрди.

«Самолётдыр ак атым,
вездехотдыр ак атым,
Кишңән вагты — сагадым,
чапан вагты — ганатым...»
Дийип,ише гидерди,
дийип, ишден гайдарды.
Тойнакларның сесине
гошуп айдым айдарды,

Отуз йылың ичидир,
ак атлымыш диййәрлер.
Лакамы-да шоң үчин
Агатлымыш диййәрлер.

Элли яшдан өтсе-де,
җахыл кимин сагдынды...
Серетди-де какама,
гашын чытып, ювдунды.

Какам ере середип,
бакды «Дурнаң» тойнагна.
Башлык гөге середип,
бакды дурнаң тойнугна.

— Бакма «Дурнаң» тойнагна,
серет дурнаң тойнугна! —
Дийип, башлык какамың
тас какыпды әйнегне.

— Серет,
ханха дурналар
гышы бушлап барярлар,
пагтамыза середип,
гөзүн яшлап барярлар.

А сен болса бу ерде
ере гарап отырсың.
Дарагыңа бат берип,
муртуң дарап отырсың.

Ынха инди үч айдыр,
бар ишимиз ак пагта...
Гөзенегмиз ак пагта,
ишигимиз ак пагта.

Эмма хениз екеҗе
ханасынам сограңок.
Тәретиңе гитсең-де,
ялңышыбам элиңи
чаңңалага дегреңок.

Гаррылыгңа буйсаныпп,
бакып ятма Кәбәңе.
Бир азаҗык көмек эт
дузун иййән обаңа!

Бирден йөне гөзүңи
гапаймасын ак пагта! —

Дийип, башлык гахарлы
бөкүп мүнди ак ата...

Ики сагат яйданып,
гарап сагы-солуна,
сыпашдырып муртуны,
эл дегмедик фартугны
дакды какам билине.

Онянча-да бир ерден
гелди Гажар даракчы.
Ялтаклады дашына,
гөйә гачгак гаракчы.

«Өтәйт оглум, сен!» дийип,
алды какам ачары.
Шапба-шупба гөрүшип,
өе салды Гажары.

«Боля!» дийип гитдим-де,
дөндүм деррев ызыма.
Әпишгәниң өңүнде
чөкдүм гоша дызыма.

Сычан тутҗак пишик дек
отырын мен букулып...
Гажар усса какама
голай-голай дыкылып,

айтҗак болуп ховлугяр,
гөр, нәмедир бир зады.
(Түммерип дур жүбсүнде
билек ялы нас кәди)

Әпишгәниң бир тайы
ярымырак япыкды.
— Гуртмы я-да тилкими? —
дийип, какам хопукды.

— Вах, сакгалдаш, өленде
Гажар тилки болармы?
Ата ата боланда,
гыза геңеш салармы?

Гөрйән вели, гөзлериң
өвреншипдир мең билен!
Атгулаклы таксыңы
уградыбер даң билен!

Кемпир биле екшенбә
белләп гойдук сәхеди.
Гаҗар бегиң янында
болмаз ишиң гахады!...

Ялмашдырып дилини,
Гаҗар усса овсунды.
Гөз өңүне гетирип
алҗак халат-пулуны,
ики яна гобсунды.

Отурдылар бир сагат
бир-бирине хүм берип...
— Ынха шуны Ак молла
гоюп гитди дем берип.
Шу гудратлы дузы хем
ичирәйсең гызыңа,
Гөзел җаның өзи хем
«Тапбер — дийип — Эсени!»
дүшеверсин ызыңа! —

Дийип, какам шаплатды
гудасының будуна.
Гөйә бирден гелнежем
дүшди онуң ядына:

«Инди дузам дүшенок
бу эййәмиң гызына.
Иң говусы, ынсабы
береверсин өзүне!»

дийиән ялы, дерини
телпегине сүпүрди,
нандыр өйдүп дишледи
элиндәки күкүрди...

— Ай, сакгалдаш, дузсузам
тапарыс-ла җадысын! —

дийип, Гаҗар дишине
тыркылдатды кәдисин —

— Йыкып билмез Гөзелим
атасының гепини.
Билмән дуран дәлдир-ле
өз өйлерниң непини.

Ынха ирден дайханлар
гидер ишли-ишине.
Керемара бир машын
зовлап барсын ишиге.

Гөк күртәни атаңсоң
гыз халкының башына,
хорк-хорк эден болса-да,
сеси чыкмаз дашына.

Йөне ынха сең оглуң
түйс дикдүшди хөчҗетдир.
Өз сөзүни гөгердип
өз диенни этҗекдир! —

Дийди вели, Гаҗарың
насы сычрап дишинден,
учуп гечди какамың
сакгалының душундан.

Тамың йүзи гурбакгаң
аркасына меңзеди.
Гурбакгадан бихабар
какам өңе мүңзеди.

— Тапандырыс, сакгалдаш,
хөчҗедиң хем дерманын! —
дийип, какам гаңрылып
чекди тутың бир яныи.

(Хасыр-хусур пенҗирәң
ашагына букулдым)
— Ынха өңңин Ак моллаң
аягына йыкылдым.

Бир семизже токлыны
элтип бердим мәледип.
Ишан болса оглумы
баглап берди лал эдип.

Китап барын агтарып,
алып гызыл сыяны,
язып берди элиме
бир гудратлы доганы.

Дикдим оны дикдүшдиң
папагының ишлигне.
Эми-ёмы шо болды.
Сув сепилди кечлигне.

Эдил ынха шу гүнем
түррүң этдим азажык.
Боюнжыгын буруп дур
эрки гиден чагажык —

Дийип, какам дырмады
гөк телпегниң ишлигни.
Менем деррев сермедим
ак папагмың ишлигни.

Гачды акжа кагызжык
көйнегимиң этегне.
Гарбап алып окладым
товгумызың кетегне.

Белки-де ол ысныщдыр
хораз биле мәкьяны.
Келже мәкьян топулды
эдил гөзи ёк ялы.

Ене-де бир кел мәкьян
оң агзына япышды,
ене-де бир дел мәкьян
оң агзына япышды.
Докуз хораз,
он мәкъян
бир-бирине гарпышды.

— Кака, сениң бу задың
не ынсана хайры бар,
не хайвана хайры бар.
Не хораза хайры бар,
не мәкьяна хайры бар.

Иң говусы, әкидип
Ак молланың өзүне,
аглап гиден токлымы
гетир деррев ызына! —

Дийип, оны ишикден
зындым тамың ичине.
Гайып дүшди кагызҗык
баллы җамың ичине...

Хабарым ёк, достларым,
ондан соңкы хең биле.
Эмма какам он айлап
геплешмеди мең биле.

Йылгырарна гарашдык,
лак атарна гарашдык...,
Иң бир элхенч зат экен
атаң билен дымышлык...

БӘШИНҖИ БАП

Гаҗар-дарак гоймады
адам сатмак кәрини.
Мен болмасам Велҗемиш...
Ене тапды бирини.

Оңа диңе гиевиң
«Эсен» ады герек дәл.
Пулуң болса барыбер,
башга җады герек дәл.

Агаҗанмың, Бабаҗан,
Анналымың, Аталы...
хорҗун биле чөзүлйәр
онуң әхли маталы.

Ноябрың башыды...
Чая чыкдым гүнортан.
«Саламалейк Эне эҗе!»
Күрсэп гирди Гүлсолтан.

— Ынха, эртир той эдйәс...
Атанязы өерйәс.
Гаҗар уссаң гызыны...
Гөзел җаны әберйәс,
Тоя барың! — дийди-де,
чыкып гитди дазырдап.
Гөйә бир гап отлучөп
янып гитди вазырдап.

* * *

Обамызда Гүлсолтан
ады белли солтандыр.
Чай башында геплетсең,
узын дилли солтандыр.

Ил говача экйәндир,
ол сүбселик экйәндир.
Халта-халта бөрүги
базарлара чекйәндир.

Соңкы вагтда сөвдасы
«кризисе» саташды.
Әхли ясан топбусы
оҗакларда туташды...

Өзүнденем бетердир
доганҗыгы Атаняз.
Эшегинден йыкылып,
майып болды өтен яз.

Аңсат экленч агтарып,
ики яна серменди.
Өзи болса арапча
«Л» харпындан шерменде.

Ахырсоңы гол берип
мүжевүрлең бирине,

өтен томус баш урды
моллачылык кәрине.

Меси гейип аягна,
сакгалҗыгын гойберди.
Ана, онсоң агзына
нәме гелсе дийберди.

«Хи-де Гөзел гөвнәрми
онуң ялы көпеге!»
Өзүм дуйман япышдым
өңүмдәки папага...

* * *

Хеңләп отыр еке там
өзбашына сайланып,
Депесинде бир байгуш
җыкырдап йөр айланып.

Бир серетсең утанҗаң,
бир серетсең алчак гыз,
яңкы диен «моллама»
эртир «гелин болҗак» гыз
даш ишиге чыкып дур,
бир килимҗик какып дур...

Тарпылдаян килимиң
аксовултжа тозаны
аңрысында йыгшырды
төк чабытлы Гөзели.

Килимҗигиң тозаны
түссе ялы товланып,
таяксалым бейләмден
гечип гитди көвленип...

— Армавери, Айгөзел!
(чын адыды Айгөзел)
Белки, ядан йигиде
семаварда галандыр
бир чәйнеҗик чай, Гөзел?

Йыгрылжырап Гөзел гыз
килимини йыгнады.
Дашардакы семавар
«Нәче дийсең сувум бар!»
дийӣән ялы шыглады.

Семаварың яныча
йөрәп бардым ассажа.
— Какаң нирде, Айгөзел?
Йылгырды гыз мыссажа.

— Ай, какамам шу гүн-ә
менден бетер албашым.
Ирден бәри хор мәкьян
харабада ёлдашым!

Онам маңа көп гөрүп,
гереклейән тапылды.
Эртир шагал топулды,
яңы чайкел топулды.

— Меканыныз шу болса,
топулжаклар көпелер.
Бу гүн товга топулса,
эртир сана топулар.
Гараз, ягы тапылар!

Онянча-да бир чайкел
шаглап инди асмандан.
Дырнакларын гечирди
хүпүклиже мәкьяндан.

«Хайт, залыват, хайт!» дийип,
япышамда кесеге,
акжа мәкьян вакгылдап,
гачып атды кетеге.

— Ине бизиң киномыз,
ине бизиң циркимиз.
Ине бизиң тансымыз,
ине бизиң паркымыз! —
дийип, Гөзел улудан
сожап алды демини.

«Серет!» дийип гөркезди
көне галаң гумуны:

— Бир тарапы — гонамлык.
бир тарапы — говача.
Шу ортаның мейданы
дуршы биле томаша.

Илиңкиден үйтгешик
гүррүңчимиз, гоңшымыз.
Гыжакчымыз Байхатын,
Шагалмәммет багшымыз...

Гөзел гызың сөзлерин
тассык эдип байхатын,
бир айылганч жыкырдап,
шапырдатды ганатын.

Җогап берди сесине
ене-де бир «эсгери».
Гайталады җогабы
байхатынлаң месгени...

* * *

— Саглык болса бу затлаң
бир ягдайы бор, Гөзел.
Йөне хәзир сең биле
башга гүррүң бар, Гөзел!

«О нәхили гүррүңмиш?»
Чытды Гөзел гашыны.
Ювашҗадан дишледи
йүзүгиниң гашыны.

— Хабарлымың, хабарсыз,
о тарапын билемок.
Йөне хәзир яныңа
матал ислэп гелемок.

Атаиязлы ваканы
гүррүң бердим башындан.

Гөйә бирден гайнаг сув
инди гызың башындан.

«Ва-ей!» диййип, эллерин
якасына етирди.
«Қака дәлсиң сен!» диййип,
лампа ашак отурды.

Ене бирден турды-да,
дишледи гыз хырчыны,
гөзлерине етирди
йүң яглыгның бурчуны:
— Бар гайгысы сандыгы,
бар гайгысы хоржуны!

Ахырсоңы шол сандык
етер онуң башына! —
диййип, Гөзел хамсыгып,
ялтаклады дашына.

«Гарагумда... мениң өз...»
Сакынды гыз бир бада.
(«Сөййәним бар» дийҗекди.
Чекинди гыз бир бада.)

— Шу гүн агшам сен... шонуң
хабар етир өзүне!
Гызың йүзи меңзеди
гөйә ожар көзүне.

— Ким ол? — диййип йылгырдым.
Гөзел жогап бермеди.
Ак бәгүл дек маңлайы
монжук-монжук дерледи.
— Өз достуң-ла... — дийди-де,
гүлякасын дырмады.

Чопанларың дөрт-бәши
гелип гечди серимден.
— Вий, Гышыкмы?! — дийдим-де,
зөвве галдым еримден.

Бир мылайым йылгырып,
еңин элтди йүзүне.

Гызың йүзи меңзеди
япрак гизлән үзүме.

Юваш-юваш ол япрак
ашак гайтды, үзүлди.
Эй, достларым, хәзир ол
үзүм дийсең үзүмди...

— Сениң үчин Айгөзел,
Нәме дийсең тайын мен.
Хениз-ә ол Гарагум,
Чукотка-да гит дийсең,
Бөврүм диңләп сагынман.

Йөне вели, Гөзел гыз,
танаярмың Адаты?
Мүдимилик гырылды
ол адатың ганаты.

Инди бизи ол ковмаз,
биз коварыс ызындан.
Эгер оны шейтмесек,
дүшүнмез ол өзүнден.

Огрулыгның үстүнде
тутарыс биз огрыны.
Ине онсоң огрулар
шонда танар догрыны!

Эгрилериң өңүнден
гачып йөрсе догрулар,
шондан башга эшрети
арзув этмез эгрилер.

Гелналыжың, гой, гелсин
дүвме биле, жаң биле...
Огурлыгның үстүнде
геплешерис оң биле.

Ондан бәрде гачмаклык
эжизлик бор, Гөзел гыз.
Биз олара гапанда
гөркезерис тозан, гыз.

Социалистик обамыз
горап билер өз гызын.
Алахекге соранок
«Яш ленинчи» колхозын...

Бирден бүтин гөвресин
дүйрүкдирди Гөзел гыз,
гашларының арасын
бирикдирди Гөзел гыз.

Гөзлеримиң ичине
бир диканлап гарады.
Терези дек деңлешди
ики гөзүң гарасы.
— Боля... Эсен! — дийди-де,
бир ичини чекди гыз.
Диңширгенип дем салым,
ене ашак бакды гыз.

— Геп шу болсун... Хош, уям!
Дүшдүм ене ёлума.

* * *

Пагтаң пири машыным
гарап отыр ёлума.

Пагта дашян шофёрмыз
ак йүзлүже Өвелек
ылгап гелди яныма,
гөйә акжа кебелек.
— Эсен шепе, түйс сенем
непонятный человек!

Ярым сагат дийдиң-де
башың алып гитдиң, дост.
Гөзел биле бир сагат
нәме гүррүң этдиң, дост?

Я-да инди унудып
сайлап-сечен гүлүңи,
бу гүн башга бир гүле
сомлап йөрмүң элиңи?

— Аркайын бол, Өвелек,
аркайын бол шепәнден!
Өз гүлүмден дөнмерин
гөк инсе-де депәмден.

Сапдыр сениң Эсениң
о тетелли гүнәден.
Хабарың ёк, вах, сениң,
хабарың ёк дүнйәден...

— Вах, жан шепе, нәме бар?!
Алжырады Өвелек.
Аслында-да тегелек
кәсе ялы гөзлери
өңкүден-де тегелек.

— Хеммесини айтмага
бир гүн герек тегелек!
Пагта йыгяс бу ерде.
Йыгнамызок көмелек.

Валла, өзүң гөрйәрсиң
ховаң болуп дуршуны! —
дийип, оңа гөркездим
Көпетдагың гершини.

* * *

Бир серетсең гаралып,
бир серетсең чаларып,
бир элине сув алып,
бир элине гар алып,

аклы, гөкли булутлар
гечип баря илерден.
Нәче мертлик этсем-де,
горкым көпдүр олардан.

Ачаймака ноябрь
сувдан долы юмругын,
ачмалы биз говачаң
нурдан долы юмругын.

11 Заказ № 1687.

...Меле деряң боюны
сырып баряр машыным.
Чаңңалаклаң башыны
сырып баряр машыным.

Ене аңры хесипден
бир хепдеден даш галмаз,
чаңңалаклаң ичинде
сырылмадык баш галмаз...

* * *

Вагты гелди, гүн яшды.
Ягты гелди, даң атды...
Икиндинлер ГАЗ-ымыз
деряң боюн чаңатды.

Җак-җак гүлйәр үстүнде
отуз саны комсомол —
комсоргымыз Сере гыз,
сагымчымыз Акҗемал,
дәлишгенҗе Өвелек,
дыммараҗык Аннаҗык...
хеммесиниң адыны,
ери, нәдип санаҗак!

Хеммәмизи бир машын
гарып гечди чаң биле.
Атгулагын галгадып,
ак гулагын галгадып,
гөк гулагын галгадып,
гирип гитди җеңңеле...

Етип баряр хараба
ики дүрли атбашчы.
(Максатлары айрыды,
диңе өзи атдашды!)

Еке тамың өңүне
йыгнаныпдыр мәхелле.
(Минарада бир байгуш
какып отыр хешелле)

Бир паласың дашына
эгрилипдир гелин-гыз.
— Бейдип дурмаң о ерде!
Гелиң, бәрик гелиң, гыз!

Атланыпдыр паласа
Гөзел гызың еңңеси.
Салланып дур бөрүкден
ак сапаклы иңңеси.

— Ёк, эллиден аз болса,
турмажагым чынымдыр.
Онлук берйән адамлар
мениң гара җынымдыр! —

Диен болуп дызыны
ере уран бадына,
ере гачан иңңеси
хырчыллады будуна.

— Ак гуйруклы йүзлүкден
башга зады билемок.
Мен бу ере садака
чөплемәге гелемок! —

Дийип, мапрач бир гелин
өңе дүшйәр хас бетер.
— Энтек гелин бир чыксын!
Хеммәңизе пул етер! —

Дийип, муртлак бир адам
гөзүн терсе айлады.
Җүбсүндәки десселең
үчлүклерин сайлады.

— Гелин нәме чыкмады?
— Гелин ханы, Тәч гелин?
— Гелнимиз-ә гөвнәнок!
— О нәхили гөвнәнок?
(Зөвве турды бәш гелин.)

— Комсомоллар гелипдир.
Гарагыз бар... Сере бар...

Отуз ерден чекелйәр
отуз саны дилевар.

Шагал алан санажа
дөндердилер Гажары!
Мапрач гелин дишледи
сачындакы ачары.

«Нә-әме!?» дийип Сонагүл
сыпалады бөрүгни.
Хасанаклап баршына
басды гөләң гуйругны.

Илип гитди шахына
гыңажының сечеги.
Гитди бөрүк пырланып,
гөйә гарпыз пачагы.

Янтлап-янтлап Гөзеле
бир зат айдяр Сере гыз.
Гаҗар биле сөвеши
довам эдйәр Гарагыз:

— Ики гызың сатаның,
бир йыл өйде ятаның,
Гызсонаны, Гереги
янар ода атаның
гөрүндими аз саңа?!
Билип гойгун, мугтхор,
дарак дәлдир, гыз саңа!..
Гарагыздан галанок
улы гызы Гызсона:

(Гаҗар усса оны хем
деңе-деңләп пул биле,
бәш йыл озал чатыпды
үч чагалы дул биле).

— Бесдир, кака, гой инди
бу габахат ишиңи!
Пула гызып мениңем
йылгыртмадың дишими.

Гаты төңцәң аягна
чатып гойдуң мал ялы.
Геплемедим лал ялы.
Иң соңкуҗа гызың бир
эшрет гөрсүн ил ялы!

Бирден өңе сайланып
жораларның ичинден,
пенжеледи Гөзел гыз
ногта ялы сачындан.

Гелналыжы геленлер
бир-бирине дыкылды.
Гөзел гызың гөзлери
какасына дикилди:

— Сатып ики гызыңы
кыркдан алдың хер гезек.
Менем шу гүн, кака жан,
сатжак сени бир гезек.

Эеләпдир келләңи
пул йыгмагың күл-күли.
Болуп йөршүң, ай гараз,
циркден бетер гүлкүли.

Отурсаң-да, турсаң-да,
ики гөзүң сандыкда,
даш ишиге барсаң-да,
ики гөзүң сандыкда.
Тәрет гылып йөрсең-де,
ики элиң күндүкде,
ики гөзүң сандыкда.

Улудан бир дем алып,
яйкады гыз келлесин:
— Иң говусы, айтдырма
инди мундан бейлесин!

Сүлүк ялы сорансың,
чагажыклаң ганыны.
Бир әдим хем гозганман!
Сограй гел-де жанымы!

Гөзелиниң гөзлерне
дикди Гаҗар дикгесин.
«Эссагпурулла!» дийип,
дырмалады чекгесин:

— Гөзелимиң өзүниң
сөзлери дәл бу сөзлер!
Гөзелимиң өзүниң
гөзлери дәл бу гөзлер!

Ким өвретди Гөзеле
бу963 тетелли сөзлери?..
Ханасындан петирәп
тас чыкыпды гөзлери.

— Ол сөзлери Гөзеле
өз сөйгүси өвретди.
Өз келлеси өвретди,
өз дуйгусы өвретди.

Өкде чыкды Гөзелиң
сениң гуран хиләңден.
Бөвсүп чыкды Гөзелиң
булашдыран пиләңден.

Булашдырып йөрен хем
шу дуранҗа... өзүңиз.
Ынха бу-я гиевңиз!
Ынха бу-да гызыңыз! —

Дийип, элим узатдым
Гөзел биле Гышыга.
Утанҗырап Гышык дост
өзүн чекди ишиге.

Гаҗар бирден ювутды
агзындакы насыны.
Доңуп галды маңлайның
чылгым-чылгым гасыны.

Өзи дуйман, кем-кемден
ыза-ыза чекилди.

Ич ишиге бүдүрэп,
даш ишиге йыкылды.

Ерли-ерден Гышыга
гөзүн гыпды мәреке:
— Бар, гайының халыны
сорасана көрекен!

«Гадыр — гайын-гиевде»
дийипдирлер. Боя оглан,
ярасына басымрак
ётҗагаз бир чал, оглан!

Бир яш гелин геляди-де,
сырды онуң ярасын.
«Эмиң-ёмуң шу болсун!»
Басды газан гарасын.

...«Ниредесиң Гарагум?»
сүйнүп гитди ГАЗ-ымыз.
Ҫабинаның ичинде
халас эден гызымыз.
Үстүнде-де өзүмиз.

Гаҗар билен Тәч еңңе
йыртып галды якасын...
..Гулагыма етирдим
Гошарымың аркасын.

Сагадымың диллери
Өңе баряр: «жык, жык, жык...»
Ыза гитмек гадаган!
Диңе өңе
Ёл ачык!

* * *

...Мөжеклиниң бурнунда
Гандым диен гуйы бар.
(Ёгынырак сув биле
отуз гулач бойы бар)
Чопанларың шо ерде
элли-алтмыш өйи бар.

Шол өйлериң бириси
гиңден ачып гужагын,
даш ишиге язандыр
алтмыш дүрли сачагын.

Хэзир элтип шол өе
Гөзел билен Гышыгы,
Бир отагда гоярыс
Магшук билен ашыгы...

Гышык достун ёлбойы
Габан болуп Өвелек,
ягдырярды үстүнден
хенеклиже җөвенек:

— Ынха агшам Гөзел гыз
гуҗагында нэз ясар.
Шу сарыҗа дишлериң
ал яңакда ыз ясар.

Шоңа ченли бир ерде
дишиңи бир юв, шепе!
Я-да хэзир элтейин
бир машынҗык сув, шепе!

— Кимиң сувы көп болар,
Кимиң сувы аз болар —
Меле канал саг болса,
Беллиҗеси тиз болар! —

Диен болуп Гышыгам
кем галанок гөчүмде.
Эмма күйи-көчеси
кабинаның ичинде...

* * *

Инди ызың белли зат.
Гоян ягшы чакында.
Унутдым-ла, достларым,
Гарагызым хакында!

АЛТЫНЖЫ БАП

Демир көприң үстүнден
өтди гитди Гарагыз,
жөвенлигиң ичинде
йитди гитди Гарагыз...

Хава, эдил шондан соң
Догры бир йыл гечипди.
Жынлыгалаң дүзүнден
Әхли «жынлар» гөчүпди.

Жын гелинлең ерини
чын гелинлер чалышды.
Гүң гелинлең ерини
Гүн гелинлер чалышды.

Гөрмек үчин гөз герек
Жынлыгалаң чөлүни.
Говачалар хә диймән
ачар ынха түлүни.

Ене онсоң шәхерден
гошун чекер балчы гыз.
Эдил ынха шу ерден
чадыр дикер балчы гыз.

Яңаклары говачаң
гүли ялы балчы гыз,
хер бир сөзи өз тутян
балы ялы балчы гыз
арыларын гойберер
говачаның ичине.
Бир энайы тов берер
меле мымык сачына.

Айдым айдар балчы гыз,
гошгы окар балчы гыз.
Мыхман барсаң янына
йүпсүз көкәр балчы гыз.

* * *

Балымыздыр говача,
ягымыздыр говача.

Алма кимин гозалы
багымыздыр говача.

«Элимдедир элимде
меле «ДТ»-эӊ ногтасы.
Җошмабилсе җошмасын
Түркменистан пагтасы!»

диен болуп хиӊленип,
ише чыкдым даӊ биле.
Мүнүп демир атымы,
бир ужалыӊ отуны
гарып гитдим чаӊ биле.

Йөӊе вели хенизем
тилки ялы топалак,
говачаныӊ дүйбүнде
атып галяр сапалак.

Ынха гелер хэ диймэн
гелин-гызлар топары.
Онсоӊ олаӊ элинден
эхтималдыр сыпары.

Узын гулак топалак
сапалагын түкедер.
Гарагызым олары
халта дыкып экидер.

Сыгырдөлэӊ ичинде
«гүнэкэре» суд болар.
Отурмалы вагтыныӊ
бир гиҗеси геченде,
гаймак болар, сүйт болар.

* * *

Ханха гелйэр Гарагыз,
йүрегимиӊ мыдары.
Эхли гызлаӊ сереси,
эхли гызлаӊ сердары.

Олам бу гүн мен ялы
ир чыкыпдыр ишине,

Хейжанелек! Мегерем
гирендирин дүйшүне!
Ашыгыны дүйшүнде
басандыр гыз дөшүне!

Вах, вах, бейле дүйшлери
менем гөрйән хер гиже.
Оялыкда болмаса,
дүйшден нәме нетиже!?

Трактормы сакладым
эдил картаң четинде.
Гарагызым пасырдап,
сүлгүн ялы гүсүрдәп
окарыкдан геченде,

иң болманда дем салым
гапдалымда сакларын.
Даша баглап йүрегми,
бир сөзжагаз окларын.

Эмма вели голайма
гелдигиче герегим,
баглап гоян дашымдан
сыпып баряр йүрегим.

Оюн этмәң, достларым,
сөйги диен зат биле!
Кәте оны шахырлар
деңесе-де от биле,

Сөйги чындан туташса,
одуң-задың чакы дәл.
Одам оңа саташса,
умма гачып гитжегниң,
валла, ужы ики дәл...

«Тамуг горкуп (сөйгүден)
инмиш ериң тейине.
Учмах горкуп (сөйгүден)
чыкмыш аршың боюна.
Гачды деря (сөйгүден)
адам алды бойнуна»...

Дийип, шахыр бабамыз
янып айдан экени...
Диңе адам гөтерйәр
ышкың гуршун йүкүни.

Берекелла, мүң тезек
адамзадың жанына!!!
...Гарагызым шовурдап
етип гелди ының.

Бир элинде орагы,
бир элинде күйзеси.
Парран гечди багрымдан
гара гөзлең найзасы.

— Армавери, Эсен хан!
Вазлап гечди душумдан.
Тайяр эден сөзлерим
чыкып гитди хушумдан.

— Нәдип арсын Эсен хан!
Өзүң арма, Гарагыз!
картамызың ичинде
медет берйән гыз баркан
армак бормы, Гарагыз!? —

Диен болуп гыгырдым
йындам гызың ызындан.
— «Гөк көйнеги дызындан,
атлы етмез ызындан!»

Дийилйән гыз, мегерем,
сенден башга гыз дәлдир.
Кейиклең хем чапышы
сениңкиден тиз дәлдир.

Вах, гыссанма! Гүн ханха
яңы догды, гөрсене!
Җүрдегинде сув болса
бир овуртҗык берсене!

— Бизем сувсап гөрүпдик,
йөне бейдип йөрмәндик.

Биз-ә хениз... даң биле
сув ичйәни гөрмәндик... —

Дийип, сувлы җүрдеги
узатды гыз элиме.
Дегип гитди бармагы
элимдәки чилиме.

«Вах-ей!» дийип, огшадым
күлбикәниң дырнагын.
— Гояври, җан! — дийип,
чекип алды бармагын.

Тез кейик дек кеерип,
төверегне гаранды.
Дөшде битен дессеммил,
гоша ятан дессеммил,
бойы етен дессеммил
ики яна ыранды.

Найза ялы дүртерип
дессеммиллең сапағы,
биярасын гөтерип,
йыртып баря япрагы...

Аякларым саңңыллап,
ене өзүм йитирдим,
чилимимиң терс тайын
додагыма етирдим.

Мынҗыратдым гахарма
чилимимиң көзүни.
Дем салымда ене-де
дүрседим мен өзүми:

— Илки язан хатымы
йыртып гитдиң шу пелде.
Бир говачаң дүйбүне
дөкүн этдиң шу пелде.

Дөкүн дөкен ериңде
ене битди говача,

шаха яйып, гүл ачып,
дыза етди говача.

Ери, бизиң сөйгимиз
хачан шейдип гүл ачар?
Хачан онуң билбили
гүл ышгында дил ачар?

Гарагызым дымды-да,
Диңширгенди бөврүни.
Ювашжадан дырмады
тракторың тигрини:

— Мең-э сөйгим гүлүни
бир йыл бәри ачып йөр.
Йөне онуң билбили
торгай ялы лоңкулдап,
көвежеклэп гачып йөр.

Әхли гүнә торгайда,
гүлде гүнә ёк, оглан.
Белки, бизиң ялыны
сулхы алман йөрендир
ак гар ялы ак оглан!

— Якма мени! — дийдим-де,
долап алдым бойнуңдан.
Лебин басдым лебиме,
демин сордум демиме.
Сыпып гачды гойнумдан.

Нәме биле деңәйин
шол минутың леззетин!
Алып гитди тенимден
онки айың эзъетин...

— Ынха инди, эзизим,
торгуш дийсең торгуш мен,
элгуш дийсең элгуш мен.
Нәме дийсең хакың бар.
Инди гайдып ялңышман!

Гүнә менде! — дийдим-де,
сыпаладым сачындан...

Бир шыгырды эшдилди
говачаның ичинден.

Гөзлерими тегеләп,
ховул дүшди жаныма.
Онянча-да бир кирпи
ылгап гелди яныма.

— Вах, кирпижик, кирпижик,
инди бери бейтмегин!
Өзүң гөрсең гөр вели,
иллере бир айтмагын! —

Дийип, ене яңага
басдым кепән додагы...
Пасырдап дур бир гөрсем
бриганың байдагы.

Гызыл-пүрчүк гыз-гелин
көпрә чыкды дессине.
Дөшжагазым гайшардып,
папажыгымы гышардып,
мүндүм ДТ-аң үстүне.

«Гелибериң гелсеңиз,
инди мениң кемим ёк,
тутуш дүнйәң йүзүнде
чигит ялы гамым ёк!»

Дийип ене картаның
гирдим бирян четинден...
Агшам гелип бригадир
дерманлык хем тапмады
үч картаның отундан.

— Ханы, ере дүшсене
тракторңы гойданы.
Нәдип отап етишдиң
мунча гиден мейданы?

Дийип, Алмаз бригадир
трактора чыкып дур,
бир дызымдан чекип дур.

Мениң болса гүрсүлдәп,
йүрежигим бөкүп дур.

— Сен сорама, Алмаз дост,
мен айтмайын, Алмаз дост!
Хемме задың себәбин
айдып йөрүп болмаз, дост!
Оны кирпиден башга
хич ким билип билмез, дост!..

ЕДИНЖИ БАП

Тес-тегелек гызыл нан
чигит ялы бозулман,

бүтин Ери нахарлап,
ене гирди сачага.
Обам Гүне садага!
Дүнйәм Гүне садага!

Гөкде Гүнүм болмаса,
ериң ганы йөремез.
Гарагызым болмаса,
мениң ганым йөремез.

Гарагызым — яшлыгым,
Гарагызым — жошгуным.

* * *

Машынымы тогтатдым.
Тамам болды иш гүнүм.

Ики тонна пагтаны
гойдум агшам гапана...
Йөне бирже сөзүм бар
машын ойлап тапана:

Энтек сениң машының
бәрден гайдяр, алым жан.
Муны диңе бир мен дәл,
иллер айдяр, алым жан.

Ериң шарын агтарсаң,
көстсүз гөзел тапылмаз.
Китап барын агтарсаң,
көстсүз газал тапылмаз.

Вах, дүшүнйән, дүшүнйән.
Кындыгына сөзүм ёк.
Йөне вели юрдумда
көстсүз-көстсүз машынлаң
кәндигине сөзүм ёк.

Алым гардаш, аз-овлак
ыза галяң дөвүрден.
Гөзүм биле гөрйәкәм,
гарап ятман бөвүрден!

Догры сөзи диймеги
комсомолым өвретди.
Өз мекдебим өвретди —
догры ёлум өвретди.

Догры гепи сөймейән
обамызда аз-аздыр.
Шонуң үчин колхозым
«Яш ленинчи» колхоздыр.

* * *

Гөйә алтын шай ялы
посёлкадыр обамыз.
(Ругсат болса, деңәли)
Гүлякадыр обамыз.

Тегеленип отыр ол
меле деряң боюнда.
Мениң тутуш дүнйәми
гизләп отыр гойнунда.

Гизләп отыр гойнунда
әхли гызлаң сересин.
Ынанмаса кимде-ким,
хол ишикден гарасын.

Ханха отыр белент там
өңи яшыл гапылы.
Хашамланан эйванлы,
Үсти демир япылы.

Төвереги пессежик
сувалмадык хаятлы.
Антеннасы гөзүме
Эйфелден-де[1] хайбатлы.

(Турист болуп гидемде,
сын эдипдим ол диңе)
Бейиклиги бабатда
деңешдирйән мен диңе.

Деңешдирип болармы
ыссылыгы барада?!
Асман биле Ер ялы
пархы бардыр арада!

Тагзым эдип гашында
аяк чекдим азажык.
Ойнап отыр гапыда
үч-дөрт яшлы чагажык.

— Бох-ов, бох-ов! Машыны
ким әберди, Агажык?

— Ынха яңжа Гаягыз
магазинден гетийди!
Ынха сеет! — дийди-де
деррев товун етирди.

Такыр ерден шагырдап
сүйнүп гитди «ЗИЛ»-жагаз.
Тигирлерне чолашды
бир послужа симжагаз.

Ене деррев бошаныл,
шаглап гитди «япыдан»...
Бир серетсем Гарагыз
ышыклап дур гапыдан.

[1] Париждәки мешхур белент минара.

— Бирден Эсен шепәңи
агладайма, Агажык! —
дийип, гапың бир тайын
итди бәрик азажык.

— Вий, Гарагыз, сенмидиң?
Ылгап бардым эйвана.
— Какаң дагы ёкмуды?
Чүмдүм юмшак дивана.

— Гутлы болсун, Гарагыз
тәзе алан «ЗИЛ»-иңиз!
Йөне велин азажык
бижай экен ёлуңыз.

Ынха яңы тасданам
агдарлыпды чукура...
Йылгырды-да Гарагыз,
батды бирден пикире.

— Нәме? Йүзүң салык-ла!?
(Гүрсүлдеди йүрегим.)
Кимден саңа дил етди?
Нәме болды, герегим?

— Хич-ле! — дийип, Гарагыз
элин чекди элимден.
Эмма кагыз елмешсе,
нәдип сыпар елимден?

— Гойбер, гойбер, айдайын...
Йөне... гаты гөрмегин!
(Мазут яглы пенҗәмден
чекип алды бармагын)

— Шу онгүнлүк ярышда...
ыза галдым...
Сонадан...
— Кимден? Хайсы Сонадан?
— Сең гелнежең Сонадан?..

— Вах, Гарагыз, Гарагыз!
Гүлдүм бирден жыкырдап.

Онянча-да семавар
чогды бирден пакырдап.

Сымап ялы титредип
«гиже-гүндиз» көйнегин,
демләп гойды өңүмде
эрик гүлли чәйнегин.

— Ынха шу гүн барамда,
кәйәерин мен оңа.
«Гарагыздан озмагын!»
дийәерин мен оңа! —

дийип, совҗак яңакдан
шапылатдым бир гезек.
Онянча-да аркама
патылады бир кесек.

Бир серетсем, Агаҗык
юмруҗагын дүвүп дур.
Ене-де бир кесегиң
гапдалҗыгын дөвүп дур.

— Саңа диййән! Гит деййев!
Атам гелсе айдай-ын.
Айдай-ын! Айдай-ын!
Гаягызы огшадың.
Айда-ын...

— Гоявери, гой, гой, гой!,.
Боз-яз болды Гарагыз.
Бир жигсине, бир маңа
назар салды Гарагыз.

Деррев оны гуҗаклап,
дик-ёкарык гөтердим:
— Ынха саңа, Агаҗык,
бир кемпутҗык гетирдим!

Ынха бү-де көкеҗик!
(сыпаладым йүзүнден)
— Мен-ә яңы кичҗижик
бир чөпҗагаз айырдым
Гарагызың гөзүнден.

Ынха эртир мен саңа
алмаҗык хем гетирин,
кабинкасы шопурлы
«Волгаҗык» хем гетирин.

Пөкгүҗик хем гетирин...
Ылгап чыкдым
эйвандан.
«Гургунлыкмы, Эсеним?»
Бир сес чыкды бейләмден.

Бир серетсем — какасы!
«Шүкүр, гургун...» дийдим-де,
дервезеден өврүлип,
сумат болдум бир демде.

Бир серетсем, Гарагыз
ылгап гелйәр ызымдан.
(Сачлар, сачлар, ай сачлар,
бирден бадак атайман
магшугымын дызындан?)

— Вах, шу хушум бар болсун...
бир азаҗык дур, оглан...
Шу гүн агшам клубда
концерт берйәс... бар, оглан!

— Вах, вах! Хөкман барарын!
Концертиңе садага!
«Юваш-ш!» дийип Гарагыз
элин элтди додага.

Вах, «ювашыц» болямы
мунуң ялы пурсатда!
Чыкҗак болуп мүң арзув
чырпынып дур гурсакда...

* * *

Гөйә алтын шай ялы
посёлкадыр обамыз,
Ене-де бир деңәли —
Гүлякадыр обамыз.

Янды бирден ловурдап
гүляканың гашлары.
Йөне-мөне даш дәлдир
ол гашларың дашлары.

Ичҗагазы отлудыр,
хер хайсысы атлыдыр,
номерлиҗе затлыдыр —
50, 60, 75,
90, 300 ватлыдыр.

Хол отуран движок
хеммесиниң йүреги.
Йөне вели онуцам
етип гелйәр сүреги.

Аңры гитсе бир айдан
ГЭС-ден бизе ток гелҗек.
Ана онсоң бир топар
Аладалар ёк болҗак.

Үтүгмизем ёңламаз,
гатыгмызам хеңлемез.
Ярыгиҗә етмәкәк
гүррүңмизем соңламаз...

Хәзирликче бир айлык,
гой, отурсын движок!
— Добрый вечер, Николай!
— Добрый вечер, дружок!

Жалко что ли!? Көпүрәк
ягты яйрат ёлума!
Движогың янындан
совулдым мен солума...

* * *

Үч гөзүни гыпып дур
тамымызың чырасы.
Әпишгеден гөрнүп дур
гелнеҗемиң гарасы.

— Гел, гел, оглум, гел, оглум!
Турды какам ериңден.
Ер гөркезди оглуна
иң хорматлы орундан.

— Ядап гелен адама
гатырак бор кече, огул,
геч, геч, бәрик геч, огул!
Армавери! Бу гүнкиң
нәче болды, гоч огул?

Бейле хормат Эсениң
хачан гөрен задыды!
«Гоч» огул дәл, «кеч» огул
иң йөргүнли адыды...
— Кака, шу гүн оглуң-а,
догруданам, ядады! —

Дийип, деррев чыкардым
мазут яглы көйнегми.
Столжукдан гачырдым
зынҗырлыҗа чәйнегми.

— Җәч дөвүлсе дөвлетдир,
зыяны ёк, җан огул.
Аллаң өзи етирер
бир ерине он, огул.
Ики тонна дийдиңми?
Берекелла, хан огул!

Сениң баран ериңде
мүң огуллык иш битер!..
Перваз уряр дашымда
кебелекден бәш бетер.

Хәзир бүтин өймүзиң
чәйнегини дөвсем-де,
чәйнег-ә дәл, гөзүниң
әйнегини дөвсем-де,
хеммесини делиле
гетирмәге тайын ол.
Асыл мени башына
гөтермәге кайыл ол.

Бу нәмәниң нышаны?
Бу нәмәниң хорматы?
Бу гүн мениң тарыпым
ченде-чакда дурмады.

— Какаң билен дызлашып
бир чайҗагаз ич, огул.
Өмүрбойы худайдан
диләрдим мен үч огул.
Хеммесиниң дерегин
өзүң тутдуң, гоч огул! —

Дийип, какам гайшарлып,
геринҗирәп паллады:
— Хош хабар бар, Эсеним,
алла дөвлет ёллады!

Ёлламак дәл, Эсеним,
түйнүгмизден саллады.
Окан розы-намазым
ене бизи голлады.

Обамызың ичинде
хорматың кән, җан огул.
Солтанҗемал тотамы
өзүң таняң, хан огул!

«Эсен ялы йигиде
берип билсем гызымы,
обамызда ша дийип
хасапларын өзүми!

Хер адама етдирмез
Эсен ялы көрекен!»
Дийип, асыл дашындан
ашык болуп йөр экен.

Тылла гызың өзи хем
көйүп йөрсе нәдерсиң,
«Ериңки я шонуңкы!»
дийип йөрсе нәдерсиң!

Сениң эдйән ишиңе
шүкүрим көп, алла җан!

Эртир ынха хол бурчда
саркар отыр Тылла жан... —

Дийип, какам муртуны
бармагына сарады.
Бир гелинниң йүзүне,
бир эжемиң йүзүне
голдав ислэп гарады.

Сеңригини йыгырып,
терсе бакды гелнежем.
Гермесатан ортада,
ашак бакды жан эжем.

«Хава, балам...» дийди-де,
ызын тапман иринди,
паллан болуп геринди.
Чеп дулугның йүзүнде
йитмез тагма гөрүнди.

Эжем үчин ол тагма
гелинликден ядыгэр:
Ол тагманың йүзүнде
мең какамың ады бар...

«Ене оандык!» дийдим-де,
чилимимден сордум мен:
— Кака, инди үч йылдыр,
шо гүррүңден ардым мен...

Кап дагыны ишиге
даша дийсең дашайын.
Зерден кемер билиңе
гуша дийсең гушайын.
Йүпек-парча ёлуңа
дүше дийсең дүшэйин.

Йөне вели шо гепден
гершим ягыр, кака жан!
Юмшуң агыр, кака жан!
Вах, дүшүнйэн! Сен — ата,
мен хем огул, кака жан.

Ата, эне хер кимде
еке-тәкдир, билйән мен.
Дүнйә дөрәп о хакда
дава ёкдур, билйән мен.

Йөне вели ене бир
еке-тәклең бири бар.
Ине шонуң давасы
мильён йылдан бәри бар.

Эмма вели үлкәмде
ол дава-да ёк инди.
Ата, эне тәк болса,
сөвер яр хем тәк инди.

Өңем саңа мүң гезек
айдыпдым мен бу хакда...
Эмма, кака, жаныңы
көйдүрйәрсиң нәхакжа!

Эгер мениң этими
дограйсаң-да пычаклап,
өлерин мен шонда-да
өз сайланмы гужаклап!

— Ким ол сениң сайланың?
Шолмы!? Илден чыканмы? —
дийип, какам пенжеләп
ашак чекди сакгалны.

Чызлып дуран гөзлери
йылдыз ялы петреди.
Бурнундакы сиңнилжик
ювашжадан титреди.

Онянча-да клубдан
чыкды яшлаң овазы.
«Яш ленинчи» колхозы —
айдымчылар колхозы!

Гиже-гүндиз көшешмез
айдым сеси, саз сеси,
Әхли сесден сайланды

солачының уз сеси.
Вах, өз сеси,
өз сеси!

Ол сес — Гарагыз сеси,
ол сес — гара гүл сеси.
Йүзләп сесиң ичинден,
мүңләп сесиң ичинден,
мильён сесиң ичинден
танарын мен ол сеси!

Товсуп туруп ериндең
депди какам ишиги.
«Сесиң гурсун!» дийди-де,
гыжырдатды дишини.

— Шунуң ялы тамманын
аркан ташлап йөрени,
илден чыкан бозгаклаң
өңүн башлап йөрени,
пистивалда ярышып,
сожап, хашлап йөрени,
кәди ялы келлесин
ялаңачлап йөрени

шу гапыдан хелей дийп
гетиренже бадыңа,
«Рүстем оглы Зөхрап бег»
дакарын мен адыңа —

Дийип, какам сакынман,
бир деминде сарнады.
Булары хем аз гөрүп,
ене бәш сөз урнады...

Бирден әхли дамарым
барып урды бейниме.
Жейхун болан гахарым
буйрук берди бейниме.

«Хәзир барып пенжеләп
якасындан тут — дийди —
я-да бейле түнекден
башың алып гит!» дийди.

Сизе мәлим, достларым,
бизе мәлим, достларым.
Аталарың сөзи бар —
«Гахар — залым!», достларым.

Эмма бейле залымлык
болуп билмез дөврүмде.
(Белки-де, ол дүшүнер
ене-де бир өврүмде!)

Гелнежемиң гөзлери
кәсе биле деңлешди.
Гөйә бирден атылып
чыкайҗага меңзешди:

— Бәгүл ялы бир гыза
бейле гүнә йүклемек,
«Дегене гөзүм менден дәл»
гөзүң юмуп чакламак
өз дилинде айдылса,
өвлйә кесек атмакдыр.
Ол мышлары яйрадян
Гаҗар ялы акмакдыр.

Өз йүрегңе баглыдыр
тоя-томга гарышмак,
айдым айтмак, саз чалмак
я бир ерде ярышмак...
Оглуң дулда болсады...
менем гидип ярышҗак!

Йүрежигиң сап болса,
ярышмакдан чирк гелмез.
Шонда саплык ёк болса,
Мүң яшмакдан берк гелмез.

Үс-үстүне гейәй сен
секиз саны бөрүги,
үс-үстүне дакай сен
докуз саны гуйругы,
шу ердедир, атасы,
хеммесиниң көрүги! —

Дийип, мениң гелнеҗем
гүжеңледи йүрегни.
Какам ере гачырды
Элиндәки дарагны.

«Ховул бела!!!» дийди-де,
гөзлерини петретди.
Ичи наслы кәдисин
бир гысанда пытратды:

— Сен, гелинҗик... өзүңем
бозгаклыгың көрүги.
Ынха инди бир йылдыр,
сенем шолаң шәриги.

Дүйн дәлмиди хол кәлде
Алмаз биле дураның,
мени гөрен дессиңе
токайлыга вураның!?

— Раст айдяң, атасы,
догры зада «ёк» диймен.
Йөне вели сиз ялы
тәрим гөрүп, «ук» диймен.

Алмаз биле дурупдым,
эртир ене дурарын,
биргүн ене дурарын.
Аңры гитсе үч айдан
өйлерне-де барарын.

Он бәш йыллап сакладым
Өвез җаның хатырын.
Шондан бәри дулуңда
бүренҗекли ятырын —

дийип, янан гелнеҗем
улудан бир ах чекди.
Җигериниң ичинден
дем чыкмады, от чыкды:

— Он бәш йыллап яс чекдим,
маңа-да бир той герек.

Не атам бар, не энем...
Перзент герек, өй герек...

Айыпласаң айыпла!
Танянсың-ла Сонаны...
Йөңе вели шо гыза
япдырмарын гүнәни.

Билип гойгун, Гарагыз
чакыңыздан бейикдир.
Колхозымыз даг болса,
Гарагыз бир кейикдир.
Шол кейиги бир йигит
түйс йүрекден сөйүпдир.
Эшдер болсаң, ол йигит
гаршыңдакы йигитдир!..

Какам көз дек гызарып,
сакгалына япышды.
Кирпиклери дазарлып
гашы билен өпүшди.

— Додажыгңы чөммелдип,
нокгулдама сен, гелин.
Герегиңден артыкмач
лакгылдама сен, гелин.

Энтек-энтек гашымда
гыңачжыгың сүйрәрсиң.
Шу газыкда гаррарсың,
шу газыкда чүйрәрсиң.

Шу ховлының ичинден
еке әдим бутнасаң,
Я шу өйүң ичинде
Гарагыздыр Эсени
тапышдырып гутласаң,

Соңа диймен адыңа,
Сона батыр диерин.
Телпегими чыкарып,
бөрүгиңи геерин...

— Бейле болса, телпеги
оклаң бэрик, атасы.
Несъелешип дурмалын,
ынха бөрүк, атасы! —

Дийип, яшыл яшмагы
окладыда омзуна,
тегележик топбыны
тогарлады гелнежем
ички гапың агзына.

Какам от дек сычырап
этишгире топулды.
Эмма вели этишгир
зыңылмака гапылды.

— Отур кака ериңде!
Тутдум түйлек гошардан.
Онянча-да Ак молла
сожап гелди дашардан.

— Хыдыр ялы етишдиң...
Гел, геч, отур, моллам жан.
Шу гызанжа тамдырлаң
ховрун ятыр, моллам жан.

Маңа «жик-жик» өвредйэр
ики саны жок-жокы.
Хасам бетер порсапдыр
хол бихаяң чокжасы!...

«Геч, моллам жан, геч!» дийип,
бир эгниңден япышды.
Бирден моллаң гөзлери
мең гөзлерме тапышды.
Гиң дүнйэси бир демде
гысач ялы гапышды.

— Ёг-ей, ёг-ей, бир сөзем
айдып билмен, сакгалдаш.
Сениң оглуң кежине
гайдып билмен, сакгалдаш.

Ёк, ёк! Маңа ялбарма!
Ялбар оглуң өзүне!
Сең оглуңдан молла дәл,
течҗал гачар ызына! —

Дийип, горкак моллаҗык
сандыратды месисин.
Эллеринден гачырды
санап дуран тесбисин.

Ене-де бир айладым
гөзлеримиң гыйтагын.
Зовлап чыкып моллаҗык
гөзләберди байталын...

— Дүйнки дөрән җок-җокы
диенимни этмесе,
дүйнки сайран җик-җики
гел диемде гелмесе,
гит диемде гитмесе,

шу түнегиң дуз-наны
харам болсун Кечҗала! —
Дийип, какам сачакдан
этләп гечди үч ёла.

Дөрдүленҗи этләнде
дазлап чыкды гапыдан.
Ак эшегин гаңналап,
аңрык эңди япыдан...

СЕКИЗИНҖИ БАП

Гапымызың агзында
шаглап дуран гоҗа тут,
әпет семавар ялы
шыглап дуран гоҗа тут

шаггылдысын кемелдип,
шыггылдысын гутарды.
Йүки еңлән шахалар
сачын сых-сых гөнелдип,
башын гөге гөтерди.

— Гел, гел, оглум, гел, оглум!
Турды какам ериндеи.
Ер гөркезди оглуна
иң хорматлы орундан.

— Ядап гелен адама
гатырак бор кече, огул,
геч, геч, бәрик геч, огул!
Армавери! Бу гүнкиң
нәче болды, гоч огул?

Бейле хормат Эсениң
хачан гөрен задыды!
«Гоч» огул дәл, «кеч» огул
иң йөргүнли адыды...
— Кака, шу гүн оглуң-а,
догруданам, ядады! —

Дийип, деррев чыкардым
мазут яглы көйнегми.
Столжукдан гачырдым
зынҗырлыҗа чәйнегми.

— Җәч дөвүлсе дөвлетдир,
зыяны ёк, җан огул.
Аллаң өзи етирер
бир ерине он, огул.
Ики тонна дийдиңми?
Берекелла, хан огул!

Сениң баран ериңде
мүң огуллык иш битер!..
Первааз уяр дашымда
кебелекден бәш бетер.

Хәзир бүтин өймүзиң
чәйнегини дөвсем-де,
чәйнег-ә дәл, гөзүниң
әйнегини дөвсем-де,
хеммесини делиле
гетирмәге тайын ол.
Асыл мени башына
гөтермәге кайыл ол.

Бу нәмәниң нышаны?
Бу нәмәниң хорматы?
Бу гүн мениң тарыпым
ченде-чакда дурмады.

— Какаң билен дызлашып
бир чайҗагаз ич, огул.
Өмүрбойы худайдан
диләрдим мен үч огул.
Хеммесиниң дерегин
өзүң тутдуң, гоч огул! —

Дийип, какам гайшарлып,
геринҗирәп паллады:
— Хош хабар бар, Эсеним,
алла дөвлет ёллады!

Ёлламак дәл, Эсеним,
түйнүгмизден саллады.
Окан розы-намазым
ене бизи голлады.

Обамызың ичинде
хорматың кән, җан огул.
Солтанҗемал тотамы
өзүң таняң, хан огул!

«Эсен ялы йигиде
берип билсем гызымы,
обамызда ша дийип
хасапларын өзүми!

Хер адама етдирмез
Эсен ялы көрекен!»
Дийип, асыл дашындан
ашык болуп йөр экен.

Тылла гызың өзи хем
көйүп йөрсе нәдерсиң,
«Ериңки я шонуңкы!»
дийип йөрсе нәдерсиң!

Сениң эдйән ишиңе
шүкүрим көп, алла җан!

Эртир ынха хол бурчда
саркар отыр Тылла җан... —

Дийип, какам муртуны
бармагына сарады.
Бир гелинниң йүзүне,
бир эҗемиң йүзүне
голдав ислэп гарады.

Сеңригини йыгырып,
терсе бакды гелнеҗем.
Гермесатан ортада,
ашак бакды җан эҗем.

«Хава, балам...» дийди-де,
ызын тапман иринди,
паллан болуп геринди.
Чеп дулугның йүзүнде
йитмез тагма гөрүнди.

Эҗем үчин ол тагма
гелинликден ядыгэр:
Ол тагманың йүзүнде
мең какамың ады бар...

«Ене оандык!» дийдим-де,
чилимимден сордум мен:
— Кака, инди үч йылдыр,
шо гүррүңден ардым мен...

Кап дагыны ишиге
даша дийсең дашайын.
Зерден кемер билиңе
гуша дийсең гушайын.
Йүпек-парча ёлуңа
дүше дийсең дүшэйин.

Йөне вели шо гепден
гершим ягыр, кака җан!
Юмшуң агыр, кака җан!
Вах, дүшүнйэн! Сен — ата,
мен хем огул, кака җан.

Ата, эне хер кимде
еке-тәкдир, билйән мен.
Дүнйә дөрәп о хакда
дава ёкдур, билйән мен.

Йөне вели ене бир
еке-тәклең бири бар.
Ине шонуң давасы
мильён йылдан бәри бар.

Эмма вели үлкәмде
ол дава-да ёк инди.
Ата, эне тәк болса,
сөвер яр хем тәк инди.

Өңем саңа мүң гезек
айдыпдым мен бу хакда...
Эмма, кака, жаныңы
көйдүрйәрсиң нәхакжа!

Эгер мениң этими
дограйсаң-да пычаклап,
өлерин мен шонда-да
өз сайланмы гужаклап!

— Ким ол сениң сайланың?
Шолмы!? Илден чыканмы? —
диййип, какам пенжеләп
ашак чекди сакгалны.

Чызлып дуран гөзлери
йылдыз ялы петреди.
Бурнундакы сиңңилжик
ювашжадан титреди.

Онянча-да клубдан
чыкды яшлаң овазы.
«Яш ленинчи» колхозы —
айдымчылар колхозы!

Гиже-гүндиз көшешмез
айдым сеси, саз сеси,
Әхли сесден сайланды

солачының уз сеси.
Вах, өз сеси,
өз сеси!

Ол сес — Гарагыз сеси,
ол сес — гара гүл сеси.
Йүзләп сесиң ичинден,
мүңләп сесиң ичинден,
мильён сесиң ичинден
танарын мен ол сеси!

Төвсуп туруп ериндеп
депди какам ишиги.
«Сесиң гурсун!» дийди-де,
гыжырдатды дишини.

— Шунуң ялы тамманын
аркан ташлап йөрени,
илден чыкан бозгаклаң
өңүн башлап йөрени,
пистивалда ярышып,
сожап, хашлап йөрени,
кәди ялы келлесин
ялаңачлап йөрени

шу гапыдан хелей дийп
гетиренже бадыңа,
«Рүстем оглы Зөхрап бег»
дакарын мен адыңа —

Дийип, какам сакынман,
бир деминде сарнады.
Булары хем аз гөрүп,
ене бәш сөз урнады...

Бирден әхли дамарым
барып урды бейниме.
Жейхун болан гахарым
буйрук берди бейниме.

«Хәзир барып пенжеләп
якасындан тут — дийди —
я-да бейле түнекден
башың алып гит!» дийди.

Сизе мәлим, достларым,
бизе мәлим, достларым.
Аталарың сөзи бар —
«Гахар — залым!», достларым.

Эмма бейле залымлык
болуп билмез дөврүмде.
(Белки-де, ол дүшүнер
ене-де бир өврүмде!)

Гелнежемиң гөзлери
кәсе биле деңлешди.
Гөйә бирден атылып
чыкайжага меңзешди:

— Бәгүл ялы бир гыза
бейле гүнә йүклемек,
«Дегене гөзүм менден дәл»
гөзүң юмуп чакламак
өз дилинде айдылса,
өвлйә кесек атмакдыр.
Ол мышлары яйрадян
Гаҗар ялы акмакдыр.

Өз йүрегңе баглыдыр
тоя-томга гарышмак,
айдым айтмак, саз чалмак
я бир ерде ярышмак...
Оглуң дулда болсады...
менем гидип ярышжак!

Йүрежигиң сап болса,
ярышмакдан чирк гелмез.
Шонда саплык ёк болса,
Муң яшмакдан берк гелмез.

Үс-үстүне гейәй сен
секиз саны бөрүги,
үс-үстүне дакай сен
докуз саны гуйругы,
шу ердедир, атасы,
хеммесиниң көрүги! —

Дийип, мениң гелнеҗем
гүжеңледи йүрегни.
Ҡакам ере гачырды
Элиндәки дарагны.

«Ховул бела!!!» дийди-де,
гөзлерини петретди.
Ичи наслы кәдисин
бир гысанда пытратды:

— Сен, гелинҗик... өзүңем
бозгаклыгың көрүги.
Ынха инди бир йылдыр,
сенем шолаң шәриги.

Дүйн дәлмиди хол кәлде
Алмаз биле дураның,
мени гөрен дессиңе
токайлыга вураның!?

— Раст айдяң, атасы,
догры зада «ёк» диймен.
Йөне велин сиз ялы
тәрим гөрүп, «ук» диймен.

Алмаз биле дурупдым,
эртир ене дурарын,
биргүн ене дурарын.
Аңры гитсе үч айдан
өйлерне-де барарын.

Он бәш йыллап сакладым
Өвез җаның хатырын.
Шондан бәри дулуңда
бүренҗекли ятырын —

дийип, янан гелнеҗем
улудан бир ах чекди.
Җигериниң ичинден
дем чыкмады, от чыкды:

— Он бәш йыллап яс чекдим,
маңа-да бир той герек.

Не атам бар, не энем...
Перзент герек, өй герек...

Айыпласаң айыпла!
Танянсың-ла Сонаны...
Йөңе вели шо гыза
япдырмарын гүнәни.

Билип гойгун, Гарагыз
чакыңыздан бейикдир.
Колхозымыз даг болса,
Гарагыз бир кейикдир.
Шол кейиги бир йигит
түйс йүрекден сөйүпдир.
Эшдер болсаң, ол йигит
гаршыңдакы йигитдир!..

Какам көз дек гызарып,
сакгалына япышды.
Кирпиклери дазарлып
гашы билен өпүшди.

— Додажыгңы чөммелдип,
нокгулдама сен, гелин.
Герегиңден артыкмач
лакгылдама сен, гелин.

Энтек-энтек гашымда
гыңачжыгың сүйрәрсиң.
Шу газыкда гаррарсың,
шу газыкда чүйрәрсиң.

Шу ховлының ичинден
еке әдим бутнасаң,
Я шу өйүң ичинде
Гарагыздыр Эсени
тапышдырып гутласаң,

Соңа диймен адыңа,
Сона батыр диерин.
Телпегими чыкарып,
бөрүгиңи геерин...

— Бейле болса, телпеги
оклаң бәрик, атасы.
Несъелешип дурмалын,
ынха бөрүк, атасы! —

Дийип, яшыл яшмагы
оклады-да омзуна,
тегележик топбыны
тогарлады гелнежем
ички гапың агзына.

Какам от дек сычырап
этишгире топулды.
Эмма вели этишгир
зыңылмака гапылды.

— Отур кака еринде!
Тутдум түйлек гошардан.
Онянча-да Ак молла
сожап гелди дашардан.

— Хыдыр ялы етишдиң...
Гел, геч, отур, моллам җан.
Шу гызанҗа тамдырлаң
ховрун ятыр, моллам җан.

Маңа «җик-җик» өвредйәр
ики саны җок-җокы.
Хасам бетер порсапдыр
хол бихаяң чокҗасы!...

«Геч, моллам җан, геч!» дийип,
бир эгниңден япышды.
Бирден моллаң гөзлери
мең гөзлерме тапышды.
Гиң дүнйәси бир демде
гысач ялы гапышды.

— Ёг-ей, ёг-ей, бир сөзем
айдып билмен, сакгалдаш.
Сениң оглуң кежине
гайдып билмен, сакгалдаш.

Ёк, ёк! Маңа ялбарма!
Ялбар оглуң өзүне!
Сең оглуңдан молла дәл,
течжал гачар ызына! —

Дийип, горкак моллажык
сандыратды месисин.
Эллериңден гачырды
санап дуран тесбисин.

Ене-де бир айладым
гөзлеримиң гыйтагын.
Зовлап чыкып моллажык
гөзләберди байталын...

— Дүйнки дөрән жок-жокы
диеними этмесе,
дүйнки сайран жик-жики
гел диемде гелмесе,
гит диемде гитмесе,

шу түнегиң дуз-наны
харам болсун Кечжала! —
Дийип, какам сачакдан
этләп гечди үч ёла.

Дөрдүленжи этләнде
дазлап чыкды гапыдан.
Ак эшегин гаңңалап,
аңрык эңди япыдан...

СЕКИЗИНЖИ БАП

Гапымызың агзында
шаглап дуран гожа тут,
әпет семавар ялы
шыглап дуран гожа тут

шаггылдысын кемелдип,
шыггылдысын гутарды.
Йүки еңлән шахалар
сачын сых-сых гөнелдип,
башын гөге гөтерди.

Гөк зүмеррет япраклар
ере гачды, мис болды.
Гиҗелермиз узалды,
Гүнлеримиз гысгалды.

Үзүмлермиз совулып,
ийдик соцкы хошасын.
(Инди гышда иймэге
гара кишмиш яшасын!)

Тудумызың үстүнде
хөвүртгесин галдырып,
йылан үчин екеҗе
юмуртгасын галдырып,
бизиң билен хошлашып,
гөчди гумры гушумыз...
Дүрли-дүрли «ДТ»-ден
долды дегре-дашымыз...

Шо гидиши гидиши,
какам гара салмады.
Дайым барды ызындан,
дайзам барды ызындан...
Төвелласын алмады.

Өзүм бардым ызындан,
«Дашда вацкыр, ит!» дийди.
Эҗем барды ызындан.
«Адым тутма, йит!» дийди.
Башлык барды ызындан.
«Нэме этсең эт!» дийди...

Еке чыкан еке там
бир обаның четинде.
Эндам-җаны гөгерип,
отыр ханха гугарып
харабаның четинде.

Ынха инди бир айдыр,
көне җарың боюнда,
месген тутды атамыз
шол Гаҗарың өйүнде...

* * *

Гөржек дәлми, кака жан,
ялңыз оглуң тоюны!..

Бащак асдык агачдан
докуз саны гоюны.

Газанларың деминден
бугарып дур ховлымыз.
Үч йүз гөзүң өңүнде
отыр байдак бойлымыз.

Байдак дийсең байдакдыр,
яглыгы-да гырмызы,
көйнеги-де гырмызы,
яңагы-да гырмызы.

Лентасы-да гырмызы
толкун атян сачында.
Гарагызым дуршуна
гырмызының ичинде.

«Т» кысымлы столмыз
мүң кысымлы ныгматлы...
Чеп янымда Гарагыз,
саг янымда Агатлы.

Бир гапдалда Сере гыз,
бир гапдалда Өвелек...
Эжем биле гелнежем
дашымызда кебелек.

Эмма вели өз атаң
тоюң башын тутмаса,
өз өйүнде отурып,
өз өйүнде ятмаса,
өз оглуның адыны
«Оглум!» дийип тутмаса,

Бейле тоюң бир яны
кем бор экен, достларым.
бейле кейпиң деңяры
гам бор экен, достларым.

••••• № 1687.

Муртун товлап какам хем
отурсады янымда,
онда дагы бир зерре
арман бормы жанымда!

Нәче-нәче гөвнүми
шат, гиң тутан болсам-да,
ёмак атан болсам-да,
мертлик сатан болсам-да,

Гөзлеримде доңуп дур
йүрегимиң хесрети:
«Өз оглуның тоюны
какам жан хем гөрседи!

Отурсады ортада
шатлыгмыза баш болуп!»
Онда дагы хәзир мен
учайманмы гуш болуп!

Мен хәзирем гуш вели,
Йөне... гамыш ганатлы...

Гөзлеримден пикирми
окап отыр Агатлы.

— Хава, онда, адамлар...
Турды башлык еринден.
Дамды мениң еңиме
ак маңлайның деринден.

Эшигинде хенизем
говачаның ысы бар.
Кителиниң йүзүнде
бәш орденин ызы бар.

Бахар айы — чал кител,
томус айы — ак кител,
хер пасыла бир кител —
гоңур кител, гөк кител.

Элмыдама солдатдыр.
Шейлерәкдир гылыгы.

Йүзүң гөрсең, айнадыр
кителлерниң илиги.

Мәрекәниң ичине
бир лай гөзүн айлады.
Яшулылаң ичинден
бәш адамы сайлады.

— Хав, адамлар, бу тоюн
чигит ялы чирки ёк.
Йөне вели бу тоюң
бир мукаддес гөрки ёк.

Гөрйәрсиңиз, мейлисде
кемлик эдйәр бир адам.
Ол адамың деригин
тутуп билмез хер адам.

Хеммәңизе мәлимдир
ол адамың кемдиги.
Хеммәмизе мәлимдир
диййәнимиң кимдиги.

Мәлим болса, ёлдашлар,
бир теклип бар арада.
Сере гыз хем разы,
Гарагыз хем разы
бу меселе барада.

Обамызың ичинде
иң хорматлы бәш ага —
Нежеп ага, Хан ага,
Режеп ага, Бәши ага,
өңлеринде Кәши ага,

хол «Газигиң» үстүне
атлансынлар дессине.
Төвеллачы гитсинлер
кечжалмызың үстүне.

Белки-де ол дәл диймез
душдашларның гепине!..

«Газик» шол дем айланды
дервезәниң чепине...

* * *

Бири-бирин ковалап
сагадымың диллери,
маршрутын тегеләп,
сүйшүп баряр илери.

«Ыза!», «Гайрак!»
диен зат
сагатлара ят сөздүр,
Советлере ят сөздүр.
(Дүшүнмесең девруңе,
сагадыңа гөз гездир!)

Галмарыс биз сагатдан,
галмарыс биз девүрден.
Девруң кейпини гөрерис,
өкүнмерис өмүрден.

Вах, кака жан, кака жан,
бегенжиме шәрик бол!
«Оглум!» диййп оглуңа,
«Гелиним» диййп гелниңе,
Вах, бәрик гел, бәрик гел!..

* * *

Ярым сагат гарашдык.
Юмушчылар гелмеди.
Сагат ярым гарашдык.
Юмушчылар гелмеди.
Хайырданмы? Шерденми?
Хич ким билип билмеди.

— Говы болар, огланлар,
көп эгленсе юмушчы! —
диййп, муртун товлады
Атамырат кумүшчи.
Бабаларың бу сөзи
бизе өңден таныщды.

Эмма вели бу сөзлер
шовламады бу сапар:
Бәшлигине доланды
бәш яшулы —
бәш чапар.

«Гир дийсеңиз гирерин
гара ериң тейине,
эмма вели бармарын
шол гүжүгиң тоюна!»

Дийип, какам ене-де
эңегине тутанмыш.
Гаҗар уссаң янында
башын бусуп ятанмыш.

Өз яныңдан, вах, олам
мамла эдйәр өз сөзүн...

* * *

Шөхратлалың, достларым,
Ата, Эне, Дуз сөзүн!

Бу үч сөзүң манысы
бир-бирниден гүйчлүдир.
Бу сөзлериң депеси
җыгалыдыр, тәчлидир.

Шу үч сөздүр, достларым,
сөз әлемниң солтаны.
Шол үчлерс каст этсең,
галаныңда не маны!?

Эмма белент болса-да
Ата, Эне, Дуз сөзи,
айра дәлдир олардан
Огул сөзи, Гыз сөзи.

Ата биле эне хем
Огул, гыздан дөрейәр.
Атасындан эм алып,
энесинден дем алып
эмедеклйәр, йөрейәр.

Юваш-юваш икисем
шолар биле деңлешйәр.
Бу садажа пелсепәм
ине шейдип чуңлашяр:

Огул, гызлар саташса
өз гөвнүниң дирегне,
биле жогап тапышса
бир-бирегиң сорагна—

ине онсоң олардан
түйс аталар етишйәр,
түйс энелер етишйәр...
Эмма вели какам жан
шу орта хем гатышяр.

Хайы гачан адатда
эхли белаң көрүги.
Догуп-дөрәп какам хем
шол залымың шәриги.

Акыл ёк-да, хиле көп
Ол бетнебис залымда.
Читигини басырып,
чөп-чалама бусурып,
чиртмек гуряр ёлумда.

Эмма Эсен серче дәл
мүнер ялы читиге.
Мен читигиң өзүни
мүндүрерин питиге.

Алгым бар-да, бергим ёк,
тутдурмарын билимден.
Шондан бетер гыргым ёк,
ёк эдерин илимден.

Эгер оңа ёл берсең,
этжек-гойжак зады кән.
Дилиң гурар санасаң,
дүзгүнлерниң ады кән.

Адаглымы,
адагсыз,

дакылмамы, гаршамы...
Ики өмри ювудяр
хер хайсының бир шамы.

Нәче берсең ювутжак,
ёк долдумы-дойдумы.
Гара дийсең, ак диер,
асал дийсең, зәк диер,
җүбүт дийсең, тәк диер,
терсдир онуң айдымы.

Айдымына хав берсең,
келеп ужуң йитирҗек.
Гелнеҗеңем гөтерип,
ёрганыңа итерҗек.

Гарагызы әкидип,
Өвелеге табшырҗак,
Сона гызы әкидип,
Тогалага табшырҗак.

Сөйүшйәнлең хер хайсын
бир гапыдан чыкарҗак.
Сөййәмиң я сөеңок,
оны саңа көкерҗек,
сени оңа көкерҗек.

О тетелли айдыма
өмүр-бакы хав бермен,
айдымына хав берип,
холтумына ав бермен.

Палта биле какарын
дутарының тарына...

* * *

Сагадымың диллери
етди икиң ярына.

Ынха инди бәш сагат
довам эдйәр тоюмыз.

Бир агшамда бир гарыш
өсди бизиң боюмыз.

Яңланып дур ховлымыз
«Горько!», «Горько!» сесинден[1].
«Горьколарың» жогабы
кырка етди песинден...

Гарагызым йыгрылып,
нэтжегини биленок.
«Ажы!» дийшип дурсалар,
додагыңы азажык
сүйжетмэн хем боланок!

«Бир азажык яшларңа
хай дийсене сен, а гыз!
Байдак реңк болды-ла,
бугдай реңк Гарагыз!»

дийип, бэлчик Айнабат
гыжыклады Серэни...
Гүйз шемалы ырап дур
300 ватлык чыраны.

Инди еке чапмаз ол,
баханажык тапмаз ол.
Гашларыны какса-да,
гөзлерини гыпмаз ол.

Октябрың тоюнда
ГЭС-е гечдик өтен ай.

Уялып дур асманда
ондөрдүне етен ай...
«Сендир ГЭС-иң саглыгна
ичйэс шуны, Николай!»

дийип, яңы Өвелек
гужаклады достуны.
«До дна-да, до дна!»

---

[1] Горько — ажы. Өйленишен йигитдир гызы өпүшдирмек үчин тойда айдылян сөз. «Шерап ажы, сиз сүйжедэймесеңиз, ичип болемзок» диен ялы дегшилип айдыляр.

хемме киши шо гезек
башлаклады тостуны...

Той хакында гүр бермек
гаты кындыр, достларым.
Той диен зат той болар,
гепи кәндир, достларым.

Дүшүндирип билмерсиң
отуранлаң херсине.
Разы болса бәшиси,
оны тутар терсине.

«Я-ха шуны ич — диер, —
— я-да менден геч —диер —
— дүнйә ики инемзок,
ич, халыпа, ич!» диер.
Ики диер, үч диер.

«Саглыгмыза ич!» диер,
геп тапмага уссадыр,
саглык үчин ичендир,
эрте гөрсең хассадыр,
эндам-жаны лагшандыр,
богсы чөзлен десседир.

«Похмель!» дийип эртесем
бир кәсәни гөндерер.
Бир нешесиз адама
«Адам» дийсең гең гөрер,
хайван билен дең болар.

...Бу гезекки тоюмыз
ичхә-ичли болмады,
гечхә-гечли болмады.
Тамадамыз Агатлы
хеммәмизи голдады.

Секиз гезек гөтердик,
алтысында сув берди.
(Кәбириси йигренди,
аглабасы говы гөрди)

Онянча-да Сере гыз
патефона тов берди.

«Пәкизе ер, пер яссык...»
Чыкды багшың овазы.
Гөйә бирден үйтгеди
ховлымызың ховасы.

«Гөрйән вели багшымыз
билди яшлаң йүрегни!»
Дийип, башлык ювутды
агзындакы чөрегни:

— Ханы, сыпал телпеги
гей бакалы, Өвелек,
гапдалымда отур-да,
гый никаны, Өвелек!

Ёгса тапар Эне эже
саммык моллаң бирини.
Иңлисчеми, немецче,
нәме гелсе агзыңа,
шагладыбер барыны!

«Догры! Догры!» дийишип,
хер бириси пер ялы,
йүзләп гөвре эл чарпып,
өрди бирден сар ялы.
— Инди нәме өвелип,
бейдип дурсуң кер ялы!

Бүтин илат йүзүңе
середип дур, Өвелек.
Айбогдашың гурдаҗык,
гей башыңа көмелек.

Дүшүн ахыр, бу затлар
ырым-ырым, ём-ёмдур.
Эне эже-де шу вагтлар
алҗыраңдыр, әм-сәмдир.

Бир адамам дәл диймез
айдып дуран задыңа.

Новайыдан, Пушкинден
даннама-да басыбер,
нәме дүшсе ядыңа.

«Ак-гөк...» дийип гызлар хем
санаважын етирер.
Ёгса хәзир Эне эже
Ак молланы гетирер...

— Ханы деррев гайчыңы
ал элиңе, Эне эже!
Ханы сенем, Эсен дост,
отур тамың бурчунда
гелин биле — билеже! —

Диен болуп, Өвелек
чермешдирди еңини.
«Биссимилла» дийди-де,
токайлады соңуны:

— Сербесер-ә сербесер,
сен есер-де, мен есер.
Дүе бойнун дуз кесер,
йигит бойнун гыз кесер.

Гайчылар шакга-шакга,
сыннылар вакга-вакга,
ника сувы табакда,
омача токга-токга.

Хепбеди-хә хепбеди,
өң жайымыз кепбеди.
Гызын пула сатаның
окаляндыр тепбеди... —
Дийишдирип, Өвелек
ыз-ызына сепледи.

— Ак-гөк гейдирме,
арпа чөрек ийдирме.
Трактора депдирме,
дин-адата гапдырма!

Дийип, гелин-гызлар хем
жак-жак гүлйәр бир яндан.

Бүтин оба эл чарпып,
чыкды әхли армандан.

— Вах, җан огул, бизем-ә
гөрүпдик-ле никаны.
Йөне хениз гөрмәндик
бейле затлар оканы! —

Дийип, эҗем гайчысын
шыкырдадяр алдыгна
Өвелек хем столы
такырдадяр алдыгна.

— Диленди-хә, диленди,
асман-земин эленди.
Вах, Эне эҗе, хер молла
окаяндыр биленни.

Там дашында гулак бар,
сув башында челек бар.
Ярты йүңден долак бор·
бир гуйрукдан элек бор.

Эссалам-а эссалам,
ине болдуң вессалам.
Гириң инди ёргана,
ника битди, сөз тамам! —

Дийип, «молла» Өвелек
сөзүн соңлан дессине,
бир гөк күрте атылды
Гарагызың үстүне.

ДОКУЗЫНҖЫ БАП

Ынха инди бир айдыр,
меле деряң боюнда,
йүрежигим җап-җайдыр
меле гелниң гойнунда...

Ноябрың шемалы
ялап гечйәр яңагмы.

Гөрендирин, достларым,
Сибириң хем доңагны.

Ол-а хениз ноябрь,
январың хем шемалы
инди мениң яңагма
дегсе герек яг ялы.

Хабарым бар, достларым,
якутлаң хем гышындаң.
Өңңил дэл-де, өңки йыл
гайдып гелдим гошундан...

* * *

«Бу нэхили трактор,
бу нэхили «С—80»?
Гүн өйледен агмака
процентиң — йүз сегсен?!»

Дийип, сүрен ерими
өлчэп гитди Алмаз дост...
«Инди онуң себэбин
гизлэп йөрүп болмаз, дост.
Бүтин оба билсе-де,
кирпижиклер билмез, дост!»

Дийдим вели, жыкырдап
гүлүп гитди бригадир.
Шол кирпили ваканың
себэбини үч йылдан
билип гитди бригадир...

ДТ-лериң зарбындан
эндирейэр еке там,
кесеклери пытырап,
сандыраяр еке там.

Еке тамың ичинде
еке чыкан Гажар бар,
ики саны гызының
багрын якан Гажар бар,
үчүнжиси Гөзелден

асгын чыкан Гаҗар бар.
Инди болса какамы
янна чекен Гаҗар бар.

...Бир тарапым — еке там,
бир тарапым — минара...
«Авараям авара,
нирә гөчйәр хараба?»

Дийип, ханха байхатын
йыгнап отыр букҗасын,
гөчер ялы өй диләп,
гөге тутяр чокҗасын.

...Азалымың азысын
санҗып ериң дөшүнден,
ер сарсдырып барярын
еке тамың душундан.

Харабаның орнунда
гүллер ачып шүдүгәр.
Эсен Кечҗал оглундан
галсын оба ядыгәр.

* * *

Бахар гелер. Барк урар
сары, гызыл гүллерим...

Онянча-да рулдан
сыпып гитди эллерим...

Шатырдады бир голум,
Ере дегди гурсагым.
Турҗак болдум... дызадым.
Гозганмады тирсегим.

Ене чиркин гыгырдым.
Бүтин дүнйәм түм болды.
Хабарым ёк хич затдан —
Ким эшитди, ким гелди!

Гөзлерими ачамда,
ятан ерим — кровать.
Башуҗумда отуран
ак халатлы Айнабат...

ОНУНҖЫ БАП

Гүн айланып, ай гечди,
Ер айланып, йыл гечди...
Күйзәмизе бал гечди,
кисәмизе пул гечди.

Йөне вели о баллар
Сүйҗетмесе дилини,
о десселер, о пуллар
гиҗетмесе элини,

дүнъе биле гызыгың
болмаз экен, достларым.
Ата диймек гызыл дәл,
алмаз экен, достларым.

Ёк, ёк, орта гойсалар
бүтин дүнйәң алмазын,
«Геч какаңдан!» дийселер,
бир зерресин алмарын.

Алмаз дагы нәмемиш
огул-гызың өңүнде.
Еке гысым күлдүр ол
энәң-атаң деңинде...

«Ёк, ёк, инди өкүнме,
өкүнерден гич — диймәң —
инди кака етдирмез,
соңкы пушман пуч!» диймәң.

Ёк, достларым, өмүр-ха
эдениме өкүнмен.
Көр адатың өңүнден
гөзли болуп чекилмен.

Сүрйәндирин үстүне,
сүрҗекдирин үстүне.

Гөреш диймек гөрешдир,
йыкаймарсың дессине.

Хайбат атып гөрерсиң,
бадак атып гөрерсиң.
Бәрик чекип гөрерсиң,
аңрык итип гөрерсиң.
Говшак тутуп гөрерсиң,
мәкәм тутуп гөрерсиң.

Эмма вели пес дурсаң,
тайҗагыңа шек ёкдур.
Бир үстүңи басдырсаң,
ондан агыр йүк ёкдур.

Эсен — өңе гараяр,
Адат — ыза гараяр.
Бири көпе яраяр,
бири — аза яраяр.

Көпе бакар гөреҗим,
Аза бакмаз гөреҗим.
Атам биле гөрешим —
Адат биле гөрешим!

Эмма вели шонда-да
Ата диймек ата бор.
Ким болса-да өз атаң,
унутмаклык өте бор...

* * *

Доп ибердик ызындан,
Гайдып гелди допумыз.
Нан ибердик ызындан.
Гайдып гелди нанымыз...

Йыгнак эдип чагырдык.
Йыгнагмыза гелмеди.
Ене гидип чагырдык.
Өңкүче-де болмады.

«Бермәң маңа, адамлар,
мундан артык эзъети!»
дийип, бизе ёллапдыр
бир бөлеҗик газети.

Бир зат-бир зат чырмапдыр
онуң акҗа четине.
Арапчамы, җезитче...
дүшүнмедик хатына.

Бизиң үчин хеммеси
нокат билен терсотур...

* * *

«Колхозңыздан чыкарың!»
Бар язаны бир сетир.

Башлыгымыз йыгнакда
окап берди арзасын.
«Чыкаралың, ёлдашлар,
артдырмасын арзысын!
Нәзин чекип йөрмәлиң,
бесдир, инди чак болды!»
дийип, деррев Хан—гызма
өң хатардан дик галды.

— Догры!
— Догры, ёлдашлар!
(чыкды ене ики сес)
Бәш ай болды, ёлдашлар
чакы ягшы... инди бес!..

— Дүзелмеҗек адамы
дүзетмерсиң зор билен!—
дийип, турды еринден
табелчимиз Нургелен.

— Пил билен дәл, дил билен
гум совуряп кечеңек,
гызыл ялы гелинден
йүз өвүрйән кечеңек
арамыздан сайлансын!

Талап эдйәс, Агатлы!
(Табелчимиз столы
юмруклады хайбатлы)

— Раст айдяң, Нур—тәбил!
Бар ишимиз Кечҗал дәл.
Муңа колхоз диййәрлер,
интернат дәл, ышгол дәл.

Чекмәлиң биз, адамлар,
о тетеллиң нәзини!
Өзи гелип яласын
аягмызың тозуны...
Гелинлиге берселер
Ата-кассаң гызыны,
гөз үстүнден ер берип,
сув ерине сүйт берҗек.
«Гелин» адын пес гөрүп,
«Балам» дийип ат берҗек.

Элли яшың ичинде
иле вепа бермедик,
огла вепа бермедик,
гелне вепа бермедик,

гой, җүбсүнде сакласын,
мундан соңкы вепасын.
Шол бивепа багш этдик
еке тамың сапасын!

Ахырсоңы көр болуп
гайдып барар өйүне.
Гелин тойна бармаса,
барар огул тоюна!

Йөне велин ызына
гайтармалың арзасын.
Йитиремзок шоң биле
күшдүмизиң персисин.

Мең теклибим: колхоздан
чыкаралың Кечҗалы!

Шол кечҗала баглы дәл
колхозмызың ыкбалы...

— Ёк, ёлдашлар, бу теклип
хәзирликче ир энтек.
правленйәң адындан
башга теклип бар энтек!—

Дийип, чыкды Агатлы
трибунаң өңүне.
(Эҗем гөзүн сүпүрди
көйнегиниң еңине.

Улудан бир дем алып,
башлыгмыза әңетди.)
Сыпады-да эңегин,
Довам этди Агатлы:

— Членликден өчүрмек
гаты аңсат, ёлдашлар.
Йөне вели бирини
коллективден гачырмак
габахат зат, ёлдашлар.

«Колхозымыз колхоздыр,
интернат дәл, мекдеп дәл»...
Бейле пикир этмеклик
догры пикир этмек дәл.

Хем колхоздыр обамыз,
хем мекдепдир обамыз.
Шол мекдепден аттестат
алып чыкдык габамыз.

Көпүң агзы элмыдам
дерде хеким, ёлдашлар.
Узак болса Хемедан,
кәди якын, ёлдашлар.

Ханха отыр Ата ага,
обамызың кассасы.
Гапдалында Гүлсолтан —
өңки бөрүк уссасы.

Кассамыз хем бир махал
Кечжалчарак кечжалды.
Йыгнакларда кэелши,
«Токмаклардан» пай алшы
ики я-да үч дэлди.

Ишсиз ятып бир чыкды,
кэшир сатып бир чыкды,
бир нэтаныш гыз билен
оглун чатып бир чыкды.
Онуңкы хем, ёлдашлар,
шоңкы ялы чырчыкды.

«Көпүң эли керамат,
көпүң дили керамат»,
Ахырсоңы беладан
алып чыкдык саламат.

Инди хер ким Ата ага
болуп билсе кеми ёк.
Ол кеселиң, ёлдашлар,
бизден башга эми ёк.

Ол кеселиң дерманы —
гөрелдэмиз, сөзүмиз.
Шейледигин гөрүп йөр,
ене гөрер гөзүмиз.

Гөрйэңизми, ортада
гүлүп отыр Гүлсолтан,
сүбседен дэл, сагымдан
гелип отыр Гүлсолтан.
Мениң бир зат дийҗегми
билип отыр Гүлсолтан.

Бир араба сүбсесин,
докуз дүрли иңңесин,
секиз саны йүвсесин,
гыңаҗындан өңңесин,

Шу гүнки дек ядымда,
гечен мартың үчүне,
бир бригадаң алнында,
Шехитлиниң ёлунда
дөкди горпуң ичине.

«Секизинҗи март тоюн
шейдип гаршы алҗак мен.
Сүбсемәммет әримден
шу гүн талак болҗак мен!»

Дийип, онуң астындан
күкүрт чакып, от берди.
Хан агамыз ол ере
«Бөрүк горпы» ат берди.

Гөрйәңизми, адамлар,
хакыкатың гүйҗүни!
(Урды башлык стола
галамының уҗуны.)

Адам үчин хич хачан
гичлик этмез тербиет.
Иң бир улы молладыр
Алы хезрет — җемгыет...

Кечҗал хакда, ёлдашлар,
шейлерәк бир теклип бар:
энтек оңа умыт бар,
энтек онда укып бар.

Еке тамың янында
гавун экйәс шу йыл яз.
Эййәм ерин сүрүп йөр
механигмиз Огуляз.

Икибашдан сакчылар
гошун дашап, гөчүп йөр.
Иң говусы, Кечҗалы
сакчы гойсак, ничик бор?

Тә ирйәнчә отурсын,
еке тамдан чыкмасын.
Хем-ә тамын сакласын,
хемем гавун сакласын.
Хемем дузун хакласын.

Гавун сакчың янының
мәрекеси көп болар.

Дийип, Гаҗар гысымлап
Ак молланың элинден,
Гизлэп йөрен сырыны
Сыпдырыпдыр дилинден.

Ак молла-да үч айдан
аялына айдыпдыр.
аялы хем үч гүнден
Җемалына айдыпдыр.

Җемалы хем бир демден
комсоргына айдыпдыр.
Комсоргы хем бир җанда
җай органа айдыпдыр...

* * *

Шондан бэри какамда
еке тамың ачары.
Индиден соң танапдыр
шол даракчы Гаҗары,
шол гаракчы Гаҗары.

«Хораз дийип йөреним,
мэкъян экен — диййэрмиш,
таква дийип йөреним
ичян экен!» диййэрмиш.

«Энтек кимиң кимдигин
танарсың сен, сакгалдаш.
Сөзлеринден танатмаз,
гөзлеринден танадар
душман биле хак ёлдаш!»

Дийип, бир гүн Хан — гызма
ыз-ызына сеплэнмиш.
Какам не-хэ дыманмыш,
не-де бир зат геплэнмиш.

Еке гезек «Вах-х!» дийип,
яйкаланмыш келлесин.
(Гыркым вагты Хан ага
гүррүң берди хеммесин.)

Йөне вели тәзерәк
етди ене бир хабар.
Шол хабардан бер хабар!
Бу хабардан бир мен дәл,
бүтин оба бихабар.

Ҡакам, инди үч айдыр,
бөврүн диңләп ятанмыш,
поссуныңа букулып,
хөврүн диңләп ятанмыш.
«Хөври киммиш?» дийсеңиз,
Солтанҗемал тотаммыш!

Бир йыл бәри шоң биле
сазлап йөрмүш арасын.
Яш соңунда тапыпдыр
түйс мынасып җорасын!

«Шол түнегиң дуз-наны
харам болсун Ҡечҗала!»
дийип, нанлы сачакдан
әтләндирин үч ёла.

Шол антымы ызына
гайдып алман — диййәрмиш —
шол сачагың дузуна
назар салман диййәрмиш —
Гараз, гепиң күлеси,
тотам оны сөййәрмиш,
ол тотамы сөййәрмиш.

«Хер хайсының бойнунда
бәш йылы кем бәш мүче.
Ашык-магшук боланмыш
яш тотамдыр яш гоҗа!...»

Бүтин оба яйрады
шунуң ялы мыш хабар.
«Мыш» хабарың ызындан
ене гелди хош хабар:

«Инди мени тананың
өңи болсун, тотамҗык,

«Кечжал» дийип ятланың
шу гапыдан этләниң
соңы болсун, тотамҗык!»

Дийип, онуң ызына
ит саланмыш диййәрлер.
Хем догрумыш диййәрлер,
хем яланмыш диййәрлер.

Гараз, болуп йөршүнден
баш чыкарар ялы дәл,
аргаҗындан, эршинден
уч чыкарар ялы дәл.
Йөне вели мең какам
дивана дәл,
дәли дәл.

Нәче кечҗал болса-да,
барыпятан акыллы.
Көр адатың гүйҗүнден
болупдыр ол какынлы.
Ине шол гүйч ойнап йөр
онуң әхли акылны.

Өңе бакяр гөреҗи,
ыза бакяр гөреҗи.
Довам эдйәр ичинде
ики дүнйәң гөреши.

Бәш мүчәниң ичинде
бейнисине сиңен зат,
бир келләниң ичинде
путлап-путлап доңан зат,
өз өйүни еңен зат,
өз оглуны еңен зат,
өз гелинни еңен зат —

достлар, бейниң ичинден
аңсат ерден чыкмаяр.
Форточканы ачанда,
түссе бирден чыкмаяр.

Хәзир онуң бейниси
Хапа биле гөрешйәр,

бир серетсең урушяр,
бир серетсең ярашяр...

* * *

Хер гүн етйәр гулагма
тәзе-тәзе хош хабар.
Кәбириси чын хабар,
кәбириси «мыш» хабар.

Кәбириси голайдан,
кәбириси даш ерден...
Бәш-он агыз айдайын
шол дагынык «мышлардан».

1

...«Урҗак болсам оглумы,
атҗак болсам оглумы,
гүрпбасдының ичине
итҗек болсам оглумы,

өз гөзлерим көрмүшми?
я-да мейдан дармышмы?
Ким болса-да өз оглум,
башга оглум бармышмы?

Гечен ганым урушда
Шехит болды Өвезим.
Керем алла етирди
Өвезимиң өвезин.

Кечҗелигне сөзүм ёк.
Менден бетер кечеңек.
Йөне оглум шонда-да
«кака» дийип көкенек.

«Ынха саңа бал, ата,
ынха саңа пул, ата!
Гой, отурбер тамында,
йөне шуны ал, ата!..»
Йыл ярымың ичидир,
мен ата дәл, ол — ата!

Ун гетирди ызымдан,
«җәхеннем бол, чык!» дийдим
доң гетирди ызымдан,
«бар-да пеҗе дык!» дийдим,
нан гетирди ызымдан.
«элт-де сыгра дөк!» дийдим.

Догруданам шу болшум
өзүме-де яканок.
Йөне вели шол антым
хич ядымдан чыканок...»

2

...«Асыл еке Эсен дәл,
Гарагыз хем хозанак...
Әхли белаң көрүги
Гаҗар диен томазак.

«Ганҗык ялы гөрене
гуйрук булап йөренден,
додагыны яладып,
додак ялап йөренден,
«Оюн гойяс, барың!» дийп,
күрте дилә йөренден

гелин болмаз, сакгалдаш,
ол биреййәм гелиндир.
Он бәшине етмәкә
атбащысы гелендир...»

Дийип, мениң үч йыллап
йүрегими булады.
Маңңал ялы бүкүлип,
аягыма йыкылып,
дабанымдан ялады.

Инди гөрүп отурсам,
бар гайгысы пул экен,
шеригатың гулы дәл,
көр небсиниң гулы экен.

Сатҗак болуп гызыны,
гуран экен хепбигин.

Сиңек мыдам аңшыряр
нирде балың көпдүгин.

Гаңрып алды элимден
мүңләп-мүңләп манады,
эшек йүки халады.
Шолары хем аз гөрүп,
додакларын ялады.

Тас гидипди элимден
әхли пулум, халадым.
Гаҗар уссаң кимдигин
илки шонда танадым.

«Сөвда диймек сөвдадыр,
гайтарылмаз ызына!
Сен буюрсаң оглуңа,
мен буйрарын гызыма!»

Дийип, мениң тасданам
терс салыпды җулумы.
Нуры ишана ялбарып,
бәш мүңүне дил берип...
зордан алдым пулумы»

3

...«Вах, онсоңам сүйт гүни
белет болдум Гаҗара.
Гаралавҗ-а хич вели,
аклавҗының өңүнден
ер тапмады гачара.

Алтмыш яшда бир гезек
хай дийипдир небсине.
Он мүң манат дыкыпдыр
аклавҗының җүбсүне.

Соң ене бир бәш мүңи
элтдирипдир бирине...
Түвелеме, аклавҗы
уссат экен кәрине.

«Гөрүң!» дийип он десее
гөк йүзлүги пытратды.

Титрәп дуран уссажык
өцкә гөрә кырк эссе
аяжыгын титретди.

«Душан вагтым петиге,
ёлум көпдүр өтүге.
Сүйди дагы пул билен
дөндүрерин гатыга!»

Дийип, Гажар бир махал
магтананмыш өйүнде.
Гүррүң берди Гүлсолтан
адыл сүйдүң өңүнде...»

4

...«Барып ятан халалхор!»
дийип йөрен Ак моллам,
күмүш ялжак акжа бийз
гейип йөрен Ак моллам,

дашы жәжек Ак экен.
ичи мөжек Ак экен,
агзы етсе гулагнам
өзи ийжек Ак экен.

Гавун жояң ичинде
хасам өзүн белли этди.
Яры гижәң ичинде
якасындан эллетди.

Йүкләп дурка эшегне
ики халта гавуны,
башлыгмыза табшырдым
өзи билен «авуны».

Ол бинамыс шонда-да
«Ёк, огры дәл мен — диййәр —
яры гиже эшекли
геләй дийдиң сен!» диййәр».

5

...«Вах, онсоңам Хүсүним
аглап өе геленмиш...

Ол бинамыс гиевмиз
башга бири биленмиш.

Гызыл ялы гызымы
мис эдипдир имансыз.
Бир «вас-васың» биримиш
битин иен выждансыз...

Көмүр ялы болупдыр
бәгүл биле дең гызым.
Вах, онда-да ялбарып,
атасының гүнәсин
багышлап дур ялңызым...»

6

...«Пәлим азып өтен йыл
тотам билен баш гошдум,
хаясыны гершине
атан биле баш гошдум —
ёргуды кын, сыры көп
матал биле баш гошдум.
Маталыны ёрамсоң
эбедилик дашлашдым.

«Әхли йыгнан пулуңы
ол өйүнден алып гел.
Әхли халы, кечәңи,
әхли йүпек парчаңы
шу чувала салып гел!

Аңсат дәлдир етәймек
кырк яшлыжа гелине!»
дийип, гызыл чувалын
тутдурып дур элиме.

Элли яшдан өтенсоң
гелин болжак боляр ол —
бүрмеклиге етенсоң
селин болжак боляр ол.

Гызыл гөрүп месиргән
дул экени, билмедим.

Гөге бакса пикири,
ашак бакса шүкүри
пул экени, билмедим.

Дүрсдүр диййән адамлам
башданаяк терс чыкды.
Хыдыр диййән адамлам
учдантутма хырс чыкды...»

7

«Эмма етик танамок
Ата кассаң гызыны.
Йөне вели көп ерде
гөрүпдирлер ызыны:
Говачаның ичинде,
жеңңеллигиң ичинде...
Дерямызың ичинде,
чуңңуллыгың ичинде...

Йөне вели ол гөрен
хич ким дәл-де, бир Гаҗар!
Ол Гаҗар хем дүнйәде
әхли гепи шер Гаҗар!

Онуң айдан сөзүне
бил багламак боларм ы?
Чүйрәп гиден йүп биле
ёл багламак болармы»?

8

«Ёг-ей, ёг-ей, ялңышдым,
о тарапа әтлемен.
Йүзлерне-де серетмен,
атларны-да ятламан!

Гызылинҗик «ашыгын»
алды ханха дикдүшди.
Ыз янындан гершиме
ене-де бир йүк дүшди:
Ол... бихая хелеем
Алмазларда чөк дүшди.

Бу затларың дашындан
дуз, сачак... хем сеплишди.

Ол антымың гапдалы
гаты бижай көпрүдир.
Ёк, ёк, олаң йүзүне
серетмек хем күпүрдир...»

9

...«Мең янымдан өтен йыл
гавун йыгды мүң адам,
Ол адамлаң көпүси
өзүм биле дең адам.

Хеммесиниң элинде
«вахармандыр» «гаррыгыз».
Хеммесиниң дилинде
Эсен биле Гарагыз,
Сона биле Гарагыз.

Диллеринде мең гелним,
диллеринде мең оглум.
Әхлисиниң янында
гызыл биле дең гелним,
гызыл биле дең оглум.

Догруданам бир обаң
акыллысы менмикәм?
Галанлары нәмекән —
дәлимикән, гүңмүкән!?»

* * *

Хер гүн етйәр гулагма
шулар ялы «мыш» хабар.
Хейжанелек, жанелек,
аглабасы, хош хабар!

Тапян дәлдир белки хем
ярашмагың тәрини...
Төвеллачы ёлладым
яшулулаң бирини.

(Хем дилевар, хем таква,
хем какамдан яшы улы)
Эмма башын яйкалап,
гайдып гелди яшулы...

* * *

Чигит билен тоюны
гарып баряр сеялкам.
Өлчег симиң боюны
сырып баряр сеялкам.

Ене-де бир ХТЗ
сүйнүп баряр деңимден.
Гөзүм айрып билемок
Үстүндәки гелинден.

* * *

Гызыл гүнүм атланып
ак клубуң омзуна,
гирип баряр кем-кемден
гара дагың агзына.

Ханха отыр кенарда
чагаларың яслиси.
Шо ердедир шо ерде
бәгүлҗиклең ыслысы.
Гаража̧мы, сарыҗа,
дүрли-дүрли түйслүси.

Шо ердедир шо ерде
Тәзегүлүм тәзеҗик.
(Эҗең гитди ызындан,
сабыр эйле азаҗык!)

Онянча-да гөрүнди
Гарагызың гарасы.
Голтугында Тәзегүл —
бәгүлҗиклең сереси.

Трактормы тогтадып,
бөкүп дүшдүм эерден.

«Тәзегүлүм, тәзеҗик!»
гыгырдым мен шо ерден.

Энекелер яшасын!
Яш акмандыр гөзүнден.
Шапыладып огшадым
яңаҗыгның йүзүнден.

Онянча-да Гарагыз
бейләк совлуп өңүмден:
«Серет, серет... гөр!» дийип,
чекди мениң еңимден.

Бир серетсем, гапыдан
какам бәрик бакып дур,
ак көйнегин сыпалап,
акҗа секә чыкып дур.
(Гуҗагымда Тәзеҗик
овсуныпҗык бөкүп дур)

«Ханха атда... гөр!» дийип,
сыпаладым галпагын.
«Атда» аңрык өврүлип,
ашак басды телпегин.

«Түйс кечҗал-ов!» дийдим-де,
ене деррев лагшадым.
Атдасының дерегне
Тәзеҗигим огшадым.

Бойнун буруп, ах чекип,
ере бакды Гарагыз.
Кирпиклерниң уҗуна
хүнҗи дакды Гарагыз.

«Хеммесиниң себәби
мен... Эсен җан, мен... дийди —
зыяны ёк... гидәли...
яшып баряр гүн!» дийди.

Ене-де бир ах чекип,
ашак тарап эгилди.
Кирпигинден үч хүнҗи
ере гачып дөвүлди.

Гужагымда Тәзеҗик
овсуныпҗык бөкүп дур...
Бир серетсем, ене-де
какам бәрик бакып дур.

Гөйә бирден май алып,
бәрик тарап йүзленди.
Ене гөйә уялып,
яндаккүдә гизленди.

Айланды-да күдеден,
дүшди бирден җарана.
(Гарагызың гөзлери
бәс эдишди җерене)

Ене чыкып җарандан,
бир гапдала доланды.
Гүйменҗирәп дүзетди
ак эшегниң палапны.

Япдан аңрык гечирди
эшегиниң өркүни.
(Ене бирден гам басды
Гарагызың гөркүни)

Шапбатлап дур Тәзеҗик
тракторың ганатын...
Бейләмизден Агатлы
чапып гечди ак атын.

Хәзир бизде ишлериң
гызгын вагты, бол вагты.
Обамызда яз экиш.
Гарагумда дөл вагты.

Белки-де ол гелйәндир
чөл үстүнден... гоюндан...
Онянча-да Хүсүнем
чыкды ябың боюндан.

Ол хем гөзүн тегеләп,
янымызда сакланды...
Қакам гүне середип,
сыпалады сакгалны.

Хырра гайрак айланып,
ёдаҗыга бирикди.
«Бейләк нирә барярка?!»
(гашларымыз дүйрүкди)
Бир минутдан серетсек,
эййәм йүзи бәрикди.

Гөни бәрик өврүлди
мекгеҗөвен пелинден.
Гарагызым Тәзәми
гарбап алды элимден.

«Бейдип дурма, ай оглан,
бар, өңүнден чык!» дийди.
Бу сөзлери Гарагыз
җай гөзүнде хак дийди.

«Қака... Салавмалейким!»
Ылгап чыкдым гашындан.
«Гургунлыкмы?» диен сес
сызлып чыкды дишинден.

Гөз астындан сынлады
Гарагыздыр Хүсүни.
Онянча-да эшитдим
«Аманлыкмы?» сесини.

Доңуп дуран гөврәме
гелди бирден тәзе җан:
Атдасының элинде
бөкҗеклэп дур Тәзе җан!

...Хүсүн жигим гуш болуп,
идип гитди. какасын.
Ёла дүшдүк илерик
сырып деряң якасын.

Сагадымың диллери
тассыклады тык-тык-тык:
Диңе, диңе илерик!
Гайралыгна ёл япык!

1959—61

ГУМДАН ТАПЫЛАН ЙУРЕК

БИРИНЖИ ДЕПДЕР

Өмүр еке-тәкдир, йүрек еке-тәкдир,
сөйги хем еке-тәкдир.
Йөне башыңа иш дүшенде...
(Гүлнәзиң депдериниден)

I

Гум гызыдым.
Гулпаклыжа чагадым.
Гаракөли телпеклиже чагадым.
Аяклары чепеклиже чагадым.
Бар ойнагым
гуржак билен чәгеди.

Докуз өйли бир гуйының башында
Бәш ойнама якын оглан-гыздык биз:
Бурны сүмүклиже Түңңүжик биле,
Эли сүрпеклиже Атаняздык биз.

Жүбси ашыклыжа Эзизжик билен,
Эли гуржаклыжа Огулхаллыдык...
Өзүмизем үйтгешик бир зат дәлдик,
Шол ашыклар, шол гуржаклар ялыдык.
Баладык.

Огланлар алтыды.
Бизем он бирдик.
Огланлаң үстүнден хандык-эмирдик.

Узын гүнләп бир-биримиз гемирдик.
Арасында чала асгынлайсагам —
«Эҗе-е! Эҗе-е!» дийип зовладыбирдик.

Докуз өйли бир гуйының башында
Гыздан етмезчилик чекилҗек дәлди.
Эҗемиң бәлчирәп айдышы ялы:
«Гыз гөзләп, Ахалы сөкүлҗек дәлди,
Йигит башына
бир сахыпҗемалды.

Гайта бәшиҗиги артыбам галҗак.
Оларам кырк-кыркдан үвәп болҗакды.
Ашгабатла дагы чатып болса-ха,
Отлы гөрмәге-де себәп болҗакды».

Эҗемиң диййәнниң угрунда барды:
Отлыны гөрмедик гумлулар кәнди.
Шейдип гарындашлык ачайсаң вели,
Отлыны хер йылда гөрмек мүмкинди.

...Докуз өйли бир гуйының башында
Гатышып ойнардык топы, топазы.
Хич хачан, хич хачан болманды бизде
Огланлар топары,
Гызлар топары.

Гатышып ойнардык «гөрүпгачдыны»,
Гатышып ойнардык «эшекмүндини».
Түңңүҗигем бизи мүнсе мүнендир.
Йөне бизем кән мүнүпдик Түңңини.

О нерессе карамчылды хемише,
Шонча-да тиз-тизден «эшекчи» борды.
Йөне онуң ады Түңңи болса-да,
Өрән рахатҗа аркасы барды.

Гызлар болуп сылардык биз Эзизи,
Гылыгы-да өзи ялы эзизди.
Йөне вели онуң бирҗе етмези —
Гахарның гелиши чениңден тизди.

Ҡарамам этдирмез,
Ҡарамам этмез,

Гарам эдәйсеңем гахарланарды.
Бу гылыгна онуң етмези дәл-де,
Артыклыгам дийсек догры боларды.

...Он бәш йыллап Эзиз дийип гезеним
Он алты яшымда Эзизим болды.
«Харам тула, ылга гуйың башына,
Ханха, кел токлусын топлап дашына,
Маңкасын акдырып Эзизиң гелди!»

Дийип, мени чакянларам тапылды,
Ёк, ёк, чакянлар дәл,
чакян тапылды —
Докуз өйли он дөрт дайзаң ичинден
Ала-бөле еке чыкян тапылды.
Бибисолтан диен ичян тапылды.

Заялап йөренсоң не гөзел ады,
Хич ким онуң догры адын тутмазды.
Иң йөргүнли ады Бибишейтанды.
Гүндиз отурмазды,
Гиже ятмазды.

Бабаның айданны Ата говшурып,
Атаның айданны Баба говшырды,
Икисинем бир-бирине ябшырып,
Ол обалы Аннабибә говшырды.
Аннабибиңкинем үстүне гошуп.
Аңыр яныңдакы оба говшырды.

Ол обаның гыбатынам гөтерип,
Ене аңырдакы гуя етирди.
Хайванлара дил битмәнне мүң шүкүр —
Ёгса дүйәң сөзүн
сыгра етирип,
Сыгрың җогабынам дүйә етирди.
Маллаң башына-да бела гетирди.

Темен үчин — дүе ялы геп ясап,
Пил дек геп ясярды — иңңежик үчин.
(Ювунманы-ардынманам билмезди.
Йүзүнде ял барды
мүң гүҗүк үчин.)

...Мениң билен жетлигиниң себәби —
Дилән экен мени Түңңүжик үчин.

«Вах, Биби жан, гижә галдың азажык,
Бири билен халашып йөр гызымыз.
Егса, дагы, сизиң ялы ер тапсак,
Башга ере секдиржекми
гызы биз,
Кежебеләп элтип берҗек өзүмиз!»

Дийип, эжем хем-ә оны ойнанмыш,
Хемем оңа сыпайчылык эденмиш.
«Тоба! Тоба! Мүсмүнсокар тулаҗык!
Булар инди гум юрдунам
булаҗак!»
Дийип, өйден хабабайлап гиденмиш.

Шодур, шодур,
Гыр-ягысы мен болдум.
Мени гөрсе пыталасы тутулды.
Депә чыксам — сапан болуп атылды,
Песе дүшсем — гапан болуп атылды:

«Ери, нәме,
какаң сениң эжеңи
Сөйги билен алыпмышмы, ер чекен?
Тахыр болмаз Эзиз ялы байгушдан,
Зөхре болмаз сен тетелли серчеден!

Гум ичинде сөйги болмаз, акмак гыз!..»
Товкы болуп инди мениң башымдан.
Сува гитсем —
Гаргап галды ызымдан,
Сувдан гелсем —
Гарга болды дашымда.

Нирә барсам «гак-гагыны» гөндерди.
Не ичерде, не дашарда гүн берди...
...Йөне вели мениң үчин шо гүнлер,
Иң багтлы,
иң ажайып гүнлерди.

II

Он бәш йыллап Эзиз дийип гезипдим.
Он алты яшымда Эзизим дийдим.
Хич ким оны дийдирмеди
дий дийип,
Бирден дуйман дуркам өз-өзүм дийдим.

Он бәш йыллап Гүлнәз дийип гезипди.
Ол хем он алтыда Гүлнәзим дийди.
Хич ким оны дийдирмеди дий дийип,
Ол хем мениң ялы
өз-өзи дийди.

Ине шейдип шейле болдук өтәйтдик,
Нәм боланны өзүмизем дуймадык.
Бир серетсек асыл өңкүлигмиз дәл,
Бири-биримизе гарап
доймадык,
Ойнумызам асыл өңкүлиги дәл,
Нәхилидир, башгачарак ойнадык.

Илки душушыгмыз шейлерәк болды,
Болан зада болды диймегим герек:
Ак чәгәң үстүнде уклап ятырка
Душдум Эзизиме,
Душдум бир гезек.

Шейле бир парахат уклап ятырды,
Оны оятмага ит-гушам дөзмез.
Ак депели ак шырдагың этегин
Өпүпдир шар-гара кирпикли гөзлер.

«Эшек өлдүренже» совжак шемала
Гызарыпдыр тегележик гулагы.
Чөзүлипдир чеп аягның долагы.
Өзүм долап, өзүм даңып берердим
Болан болсам шейле йигдиң чолугы!

Тә өлйәнчәм онуң бакян сүрүсин
«Укла, дынч ал!» дийип
бакардым өзүм...
Ак чәгеде, ак сазагың дүйбүнде
Иркилипдир ак шырдаклы Эзизим.

Бир оянса — гаршысында мен дурун.
Тисгинди, таягы элинден гачды,
Дүйшүми, хушумы — дүшүнип билмән,
Гөзлерини юмды, ене-де ачды.

Гөзлерини ачды, ене-де юмды.
Соң гөзлерин ачдымы я ачмады —
Ончасыны хәзир айдып билҗек дәл,
Йөне эййәм
Гүлнәз ондан дашдады.

Бир хаюкдан «Гүлнәз-әз!
Гүлнәзим!» дийип,
Зарын сеси етди мениң ызымдан.
Гара сачлам «Долан ызыңа!» дийип,
Чырпынҗырап, аслышса-да дызымдан,

Хер өрүмин бир элимде токгалап,
Өймүзе етенми дуйман галдым мен.
Шо болуп йөршүме хәзирем хайран,
Ёк, оңа шо вагтам
хайран галдым мен.
Себәп дийсең, иллең айдышы ялы,
Хаясызлаң хасабында дәлдим мен.

«Айнаң гызы — бәлчик» дийййәнлер
кәнди,
«Айнаң гызы — алчак» дийййәнлер кәнди.
«Хаясыз!» дийййәне душмаклык кынды.
Йөне вели мениң бу болуп йөршүм
Хаясызлык чәгине-де якынды.

«Ери, бир йигиди сөйдүң,
таң этдиң,
Арзыңы гачырып йөрмегиң нәме?
Сөййән болса өзи гелсин, халатсын,
Өзүңи үстүне сүрмегиң нәме?»
Дийип, өз янымдан өзүм утанып,
Гызардым, агардым,
боз-яз болдум мен.
(Гойберен хатаңы саланда яда,
Яныңда хич киши болмаянда-да
Йүзүң гызарянны шонда билдим мен).

Гөзүми юмсам-да иркилҗек болуп,
Бейним өз эркини бермеди ука.
Он алты яшыма етип-етмәкәм,
Бу ненең хекаят, бу ненең вака!
(Я-да хая-шерим пайланан вагты
Мен начара ондан етмедимикә?)

Догруданам, шейле хаясызмыкам?
Аслында,
нәмекә
хая дийлен зат!
Эҗем жаның гүррүң берши боюнча,
Хая — адамдан соң дүнйә инен зат.

Бир махал шейле
бир дөвүр боланмыш,
Хаясыз боланмыш дүнйәң гызлары.
Болманмышын чигит ялы нәзлери.
Хайсы йигит гөзлерине яраса,
Йлки билен аслышармыш өзлери.

Алла бу ахвала дер-газап болуп,
Хая диен зады индеренмишин.
Шейдип бүтин дүнйәң
гелин-гызларын
Улы бир беладан дындаранмышын.

Шондан соң гызларың
өзи лак атман,

Йигитлер өңүртп башланмыш сөзе...
Хава, бу ровачт —
Ажап ровачт,
Утанч — иң биринҗи
безегдир бизе.

Хава, бу хекаят —
Тәсин хекаят,
Оны яңсыламак йүрегимде ёк.
Йигитлең бойнундан аслышып йөрен
Бейле гызлар тутуш Гарагумда ёк.

Йөне вели, сөйүлйәнни биленсоң,
Илки билен гыз хем дуйдурып билер.

Пархы нәмемишин — икисем болар.
(Кәте гыз дуйдурар,
кәте-де оглан,
Нәме, бир-биринден песмишми олар!)

Шейдип өз-өзүме теселли берип,
Даңың өң янында гитдим мен ука...
Он алты яшымдан өтүп-өтмәнкәм
Бу ненең ахвалат,
Бу ничик вака!..

III

Он бәш йыллап Эзиз дийип гезеним
Шейтди-де кем-кемден Эзизим болды.
«Харам, тула, ылга гуйың башына,
Ханха, маңкалыжа Эзизиң, гелди!..»

Дийип, обамызың Бибишейтаны
Санжарды бөврүмден «иңңеси» билен.
...Бир гүн селин йыгып
йөрен вагтымды,
Габат гелдим онуң Түңңүси билен.

Бир гарры ожарың гарры төңңесин
Уряр, депйәр, дөвжек боля, боланок.
Ләликсирәп өсен «эжем оглужык»
Бир чүйрүк төңңә-де
хөтде геленок.
(Гужагна бир гызы салаянда-да,
Нәдип оңаржагын мен-ә билемок).

Белетдим мен о тетелли ожара,
Омурар йөрердим чеп элим билен.
Йыган селинлерми бир ере топлап,
Богмага отурдым гөк селин билен.

Онянча-да маңа гөзи дүшди-де,
Төңңәни херрелип, гиррелип депди.
Төңңе-де серрелсе серрелди вели,
Өзи ондан бетер серрелип гитди.

Махал-махал сениң болгусыз зада
Гүлкиң тутяр вели,
гойжак милтиң ёк,

Агзыңы тутсаңам этҗек задың ёк,
Бурнуңы тутсаңам этҗек задың ёк.

Гүлесим гелсе-де, гүлмеҗек болуп,
Додагымы дишләп, «башагайдым» мен.
Хожам жувазчыны ядыма салып,
Догрусы, гүлкими зордан гойдум мен

«Бидерек бир зада гүлкиң тутанда,
Шоң адын тутайгын!» диерди эҗем.
(Бүтин өмүрбойы бирҗе гезек хем
Йылгырман өтенмиш жувазчы Хожам).

Гараз, эйтдим-бейтдим, гүлкими гойдум.
Онянча-да гелди яңкы нәгехан:
— Армавери, Гүлнәз! Сенмидиң асыл?
— Хава, мендим! Өзүң арма, Түңңи хан!

— Нәме йыгып йөрсүң!
— Ожаржык йыгян.
— О нәхили ожар? Мунын-а селиң!
— Билйән болсаң, онда нәме сораяң?
— Ай, йөне... оюндан сорайдым, гүлүм.

— О нәхили «Гүлүң» болямышым мен!—
Ханы, угра шундан харамың бири!
— Кимиң харамдыгын, кимиң дәлдигин
Гөрүпҗик йөрүс биз үч айдан бәри!

— Нәмәни гөрйәрсиң, харам ер чекен?
— Эзиз билен эдйән ишини гөрйән,
Овкаладып дуран дөшүңи гөрйән,
Додак соруп дуран
дишиңи гөрйән.
Бирҗе хайышымы кабул этмесең,
Әлеме җар эдип,
ишиңи гөрйән!

Мениң хайышҗыгым — екеҗе хайыш!—
Дийди-де, йүзүме йыршарып бакды.
Шонда гахарыны ювтмадык болса,
Гүлнәз ап-аңсатҗа гандар болҗакды.

Шо махала ченли Эзизим биле
Алты-еди гезек гөршүпдик вели,
Тениме дегмег-ә бейле-де дурсун,
Хениз эшигме-де дегмәнди эли...
— О нәхили хайышмышын, Түңңи хан,
Бизден битҗек юмуш болса,
эшдели!

— Эшитсең, сен гызы сөеним үчин,
Угруңда үч йыллап көеним үчин,
«Дүнйәде Гүлнәзден башганы сөйсем,
Эркек болмадыгым!» диеним үчин
Шуҗагаз адамсыз,
чолаҗа ерде
Алма яңагыңдан бир посаҗык бер!
Ёгса-да шу ерден Ёлгуя ченли
Адыңы вежера эдишими гөр!

— Түңңи җан, вежера этмесең, боляр.
Соңкы дөрән затдыр поса диен зат.
Әхли герек задың бир поса болса,
Гүлнәзиң янында о затлар аңсат.
Йөне вели, Эзиз дуяймаз
ялы
Ювашырак огшавери, залыват!

Дийдим вели, додагымың янына
Узап гайтды бир кичиҗик
додаҗык.
«Ынха саңа поса, гара түршеҗик.
Ынха саңа поса, харамзадаҗык-к!»

Дийип, чеп элимиң аркасы биле
Агзының үстүне елмедим вели,
Йыган селиними чыкап
болянчам,
Додагның ичине гирмеди дили.

Бирденем,
хасырдап ериңден туруп,
Өйлерине тарап яззыны берди.
Гачаныны булут билен ел гөрүп,
Гонаныны Гүлнәз билен гол гөрди.

(Шол алан посасы етерлик болды,
Гайдып поса дилемеди,
ер чекен).
Онянча-да ак депәниң үстүнден
Ак шырдагын булайлады бир чопан.

Мен бәрден ылгадым,
Чопан аңырдан —
Ики тарапдан-да герилди гуҗак.
...Сазагың дүйбүне дүшелди чабыт.
Ак чәгәң үстүне язылды сачак.

Отурдык,
Дүнйәниң гүррүңин этдик,
Түңциниң, төңцәниң гүррүңин этдик.
Юваш-юваш бир-биреге якынлап,
Бир пынхан әдимиң ишигне етдик.

Эмма шондан аңрык әдимләп билмән,
Мен Эзизе бакдым,
ол маңа бакды.
Гөвнүме болмаса, Эзиз шо махал
Шол әдими этләйсе-де болҗакды...

Бу сөзлери айып гөрмәң
Гүлнәзден,
Йүрегимден сызян сөзлер бу сөзлер.
Йигит жай пурсаты элден гидерсе,
Кәте-кәте гең гөрәййәр гөзеллер.

Шейле сыпайыды, шейле аграсды,
Кыңды онуң үчин, кыңды
ол әдим.
«Йигит ченденаша аграс болса-да,
Гаты говы болҗак дәл-ов» диййәдим.
(Йөне вели шейле хәсиети үчин
Нәм үчиндир,
хасам бетер сөййәдим.)

Гызларың көпүси алчагы сөййәр.
(Сөймесеңем өзүн сөйдүрйәр алчак).
Йөне вели еңлес билен алчагың
Пархыны билинсе говурак болҗак.

Кә гызларың алчак диййп тутаны —
Алчак дәл,
келчигиң барыпятаны,
Ёк, жоралар, бейдип гатышдырмалың
Хер бир йылжыраклап хабар гатаны.

Аграслар
Бир гезек йылгырар вели,
Ачылар агзында йүз йылың язы!
Йөне вели йылгырянча аграслар
Бир азажык дүйрүкдирйәр кә гызы.

Дүйрүкмәң, дарыкмаң,
Ховлукмаң, гызлар,
Йити ягтың алдавына гитмәң сиз.
«Гыз герек — тиз герек» дийлиши ялы
«Йигит герек — басым герек» этмәң сиз.

Сабырсыз сөйгиниң хөзири болмаз.
Канагат ислейәр сөйгиниң ёлы...
Отыр ынха гапдалымда Эзизим,
Отыр ол хенизем өңкүси ялы.

Арамыз хенизем екеже гарыш.
Бирден яңкы гарыш бир серә гелди.
Середен бармага, бармакдан
гыла.
Ондан соңкы болса
хеммә-де белли...
Шондан соң шейле бир ажап
йылгырды,
Элбетде, маңа чын, сизе-де ялан.
Йылгырды ол тутуш гөвреси билен,
Додагы, гулагы — хеммеси билен.
Гөйә гумуң ичи ягтылып гитди
Илериси билен, гайрасы билен,
Сазагы, четиси, селни, сөзени,
Гузайы, гүнейи —
дүнъеси билен.

Шо махал он еди яшындакы гыз,
(Хәзир отуз яшың душундакы гыз),
Шо махала ченлем,
шо гүнден бәрем
Шейле ажап зада душамок хениз.

Хич ким онуң ялы йылгырып билмез,
Ол дүнйәде еке-тәк бир йылгырыш.
Онянча-да бир сес чыкды гайрадан.
Аралыгмыз ене болды бир гарыш.

«Уруш! Уруш!..»
Ала гопгун турузып
Етип гелйәр обамызың шейтаны.
Биз болсак дүнйәден бихабар оглан,
Чыкарыпдык ондан башгарак маны.

— Яңкы «поса дадып» гиден Түңңүҗик
Күшгүрипдир эҗесини — дийдим мен,
Ынхаҗыкка муңа-да бир дадырып
Посаларың сүйҗүсини — дийдим мен,
Гандырарын гиҗисини! — дийдим мен.

Бибишейтан болса түвелей ялы
«Уруш! Уруш!» дийип, гечди-де гитди.
(Гөз ачып-юмянчак о гуя етди)
Мен Эзизиң гөзлерине
серетдим,
Эзиз мениң гөзлериме серетди.

Эмма вели гөзлермизиң ичинде
Үйтгешик бир горкы-ховсала
ёкды.
Чәгәң үстүндәки «урушдан» башга,
«Эшекмүнди», «гөрүпгачдыдан» башга
Уруш-сөгүш бардыр өйдүленокды.

«Эгер эртир уруш турайса...» дийип
Мекдепде кәмахал айдым айдардык.
Йөне вели уруш тураянда-да,
Үч-дөрт гүнде гутаряндыр өйдердик.

Шол ёвуз урушың догланны бушлап,
Бибишейтан гечип гитди ел ялы.
«Нәмәниң урушы? Нирәниң
уршы?»
Чөзжегем болмандык шейле совалы.

Бир-бирегиң гөзлерине гарапдык.
Гөрүнмәнди үйтгешик бир ховсала.
— О нәхили урушмышын, Эзизим?
— Уруш бормы... ай,
Гүлнәзим, гойсана?..

Ене бирден ловурдапды гөречлер,
Ене гайталанды өңки йылгырыш.
Гөйә еңиш билен тамамланыпды
Дүнйәдәки яңы башланан уруш.

Яңҗа аралыгмыз боланда гарыш —
Мүң мензиле етди аралыгымыз.
Шо махал келлә бир гетирипмидик
Мунуң ялы
залым айралыгы биз...

Яп-яңы дәлмиди гумуң ичини
Улы бир дестерхан этсем диййәним,
«Эзиз Черкез оглы — баш чопан!»
дийип,
Шол йыгнакда ыглан этсем диййәним.

Эмма гум ичинде этҗек йыгнагым
Токайлаң ичинде эдилди ыглан.
Дүнйәде баш чопан этҗек огланым
Дакынды эгнине
гырмызы погон.
Эй, сен Эзизими әкиден дүе,
Эй, сен Эзизими әкиден вагон,
Ене мүңләп-мүңләп эзизлер биле
Гетир мениң Эзизими саг-аман...

ИКИНҖИ ДЕПДЕР

Кырк икинҗи йылды.
Гышың багрыды.
Асман гөйә көпүк сачян буграды...
Агамың дерегин тутан эҗем җан,
Дүе бакып,
халлан атан эҗем җан,
Элли яшын бейләк атан эҗем җан
Икиндинлер өйден чыкып уграды.

Бейле гичләп, нирелигне уграды?
Гуйың яндан гайралыгна уграды.
Ак инишден аңрылыгна гечди-де,
Ики депәң аралыгна уграды.

Ак инишден аңырлыгна ашса-да,
Ак инишде онуң галмады ызы.
Нәдип ызы галсын,
ерден ёкарда
Метр ярымлыкдан барярка өзи?
Якдың сен, эҗе җан,
якдың Гүлнәзи.

Шу вагта чен
элли яшың ичинде
Аркан ятып йөрәпмидиң, эҗе җан?
Элмыдам гөзлериң гара ердеди,
Ёкарлыгна гарапмыдың, эҗе җан?
Вах, сен озалында дөрән махалың
Өлмек үчин дөрәпмидиң, эҗе җан?

Хей, эҗе-де өлмек үчин дөрәрми?
Аслында
нәмекә
эҗе дийлен зат?
Шо гүнлер акылма гелшине гөрә,
Эҗелер — өмүрлик дүнйә инен зат.

«Бир махал эҗесиз галарын!» дийип
Ятсам-турсам гелермиди келләме!
Кәмахал келләме геләенде-де,
Бейле болар өйдүпмидим мен нәме?

Эҗем мыдам гезип йөрҗек ялыды,
Өрән аркайындым эҗемден яңа.
Галмаҗак ялыдым
эҗемден соңа.
Сыркавламда — гапдалымда отурҗак,
Өлен вагтым — гуҗагына гөтерҗек,
Угран вагтым — сес-агымы етирҗек
Диңе эҗем болуп гөрнерди маңа.

Мениң какамы-да он йыл шондан өң
Шо тарапа әкидипдир шо табыт.
Йөне вели өлүм билен өлүмиң
Арасында көп бор экен тапавут.

Гоюн бакып йөркә чөлүң ичинде
Хеләкләнмиш оны Пайты галтаман.
Бир ай гечենден соң
гуйың ичинден
Тапанмышлар агзы богук халтадан.
Ине, шейдип секиз яшлы Гүлнәзҗик
Махрум боляр сых-сых муртлы атадан.

Йөне вели сых-сых муртлы атаның
(Дүшмезинден озал Пайтың голуна)
Гыран галтаманы
бир галтамандан
Етйәрмишин муртуның хер гылына.

Сүйҗи җаның арманлыҗа көйсе-де,
Арың көймәнине гуванян, кыблам...
Ынха бу гүн шол атамың янына
Кәбәмем гөтерип уграды
обам.

Онуң билен хошлашып хем билмедим,
Дүе гайтармага гидипдим шонда.
Агам өз кәрини бизе табшырып,
Майкопдан чыкыпды йылың башында.

Шондан бәри бизиң башымыздады
Элли көшек билен алтмыш бәш дүе.
Оглуның дерегне чопанды эне,
Доганның дерегне чопанды уя.

Аягымы сүйрәп депеден депә,
Таягымы сүйрәп япыдан япа,
Бир мензилден дүелери гайтарып,
Доңңарадаш болуп етипдим гапа.

Оҗагың башында эҗемиң янда
Чай ичип, элими чойҗакдым вели,

Эййәхачан мең элимден
беттеррәк
Сован экен кәбәм эҗемиң эли...

Соңкы гезек эллерини сыпалап,
Хошлашсын эҗеси өз гызы билен.
Эй, сен эҗем җаның дирилик вагты,
Долан, бир сагатлык
ызыңа долан!

Бир махаллар бир намазхон дивана
Икинди намазын гечирен вагты,
«Эй, сен Гүнүм,
яңадан бир дог!» диййп,
Дыза чөкүп эденмишин тагаты.

Оңа рехим эдип яңы батан гүн
Яңадандан чыканмышын ызына.
Эй сен, шол дивана рехим эден гүн,
Рехим этҗек дәлми чопан гызына?

Шейлик ямашгандан доганмышың сен
Бир гиҗиген намаз, бир сена үчин.
Инди нәме догуп билҗек дәлми сен
Эне үчин —
тутуш бир дүнйә үчин!..

Көп ялбардым, Гүн ызына чыкмады...
Хошлашман гитди ол өз гызы билен,
«Җан, эҗе җан...
менем гитҗек эҗе җан!
Дур, эҗе!»
Ылгадым он [illegible] билен.

Эмма мени узак ылгатмадылар.
Гарса гуҗаклады ики саны гол.
«Вай!» диййп йыкылдым гарың үстүне.
Соңуны билемок. Бар билйәним шол...

...Эҗем җандан айра салан гарлык гүн,
Шондан бәри саңа дүшенок сыным.
Ынха инди ниҗе йылын ичидир,
Хенизем гар гөрсем дыглаяр иним.

Гар яганда гөмүлерди ёлумыз,
Гар яганда гоюнлармыз буярды.
Эҗем шонда: «Нәхили зат ягса-да,
Шейле узак ягмаверсин!» диерди.

Я-да гахар эдип
онуң сөзүне,
Даргурсаклык эдип, алдыңмы сен ар?
Җаны янан таңрысына гаргармыш,
Вах, гар, ак гар,
сенде нәме
гүнә бар!..

II

Эҗемиң үстүниң гумы солманка,
Ене өңки таяк, ене өңки кәр.
Он секиз яшына етмедик Гүлнәз
Болды бирден юрт өңүнде җогапкәр.

Эҗем билен бакан дүелеримиз
Галды бирден
мен ялңызың башына.
Гара сачым гум сүпүрди томсуна,
Гара сачым гар сүпүрди гышына.

Гөйәки диерсиң, он секиз яшда
Отуз яшлы ялы уլалдым
бирден.
Эгер вагты гелип үстүңе дүшсе
Кән зады гөтерҗек экени герден.

[illegible] ене өңки сув,
Ене өңки дүе, ене өңки гум.
О затлар өвреншен задым-ла вели,
Дуйдум, дуйдум,
башга бир зады дуйдум.

Эҗемиң үстүниң гумы солманка.
Доюрды Гүлнәзи Дойдук гелнеҗем:
«Ылгабергин диен угрума бака!
Сени маңа,
ынан табшырды эҗең!»

Буюрды ол, балдызына буюрды,
Буйраны хич, игенч билен майырды.
«Хажымелик ялы көп иййәң!»
дийип,
Бир хепделәп сачагынам айырды.

Икинҗи хепдеде өзи утаныл,
Гошды сачагыны ене-де Дойдук...
Бир гүйч маңа
медет бермедик болса,
Дойдугың элинде болардым гөйдүк.

Ол медеткәр — Эзизимди Эзизим,
Ол медеткәр —
шондан гелен ики хат.
Бири—бейнә ганат, бири — йүреге,
Икиси биригсе гөврәме ганат.
Үчүнжиң дерегне өзи геләйсе,
Боларды ол
тутуш дүнйәме ганат.

Хатың биринҗиси — Донуң яныңдан,
Икинҗиси—Волгаң боюндан
гелди.
Биринҗиден — тоя гирени белли,
Икинҗиден — тойдан чыканы белли.

Тойдан чыкан адам гелмезми эс!
Я-да гитдимикә ене бир тоя?..
«Бушлук, бушлук, Гүлнәз,
Эзизиң гелди!»
Дийселер берердим бир губа дүе.

Сачакда наның ёк, кетекде товгуң,
Дүйәни нireden алҗак сен, Гүлнәз?
Бейле гүнде бир дүйәни дагыны
Гызындан [illegible]
гысганар дурармы колхоз?

Шунуң ялы сүйжи арзувлар билен
Селпедим мен,
гум ичинде селпедим.

Заказ № 1687.

Мениң Эзизимиң бир досты барды,
Хер эгни
гаяның бир бөлегиди.
Дүнйәде гуванҗы Айбөлегиди —
Сәхра гелинлерниң
Гүләлегиди.

Эзизиң шол досты (Реҗебалымыз)
Мегерем, багыртлап рус гарыны,
Яр дерегне гар гуҗаклап ятырка,
Ол герчегиң «Ярым!» диййән «ярыны»

Бир гоҗа сазагың көлегесинде,
Шехитли депәниң янында гөрдүм.
Маңа шейле хукук берилен болса,
Шонда икисинем шехит эдердим.

Белки маңа шонуң ялы хукугың
Берилмәни
бәхбит боландыр, бәхбит.
Йөне вели шейле хукугым болса,
Илки биле ясап гошаҗа шехит,
Гөзлесемем
онсоң гөзләрдим бәхбит...

Мукаддес Сөйгиниң харланмагына
Хеммәмизем дең гүнәкәр, җоралар.
Онуң үчин диңе эркеклерден дәл,
Бизденем,
бизденем җогап соралар.

Гатышып ойнардык «гөрүпгачдыны»,
Гатышып ойнардык топы-топазы.
Башда-да айдыпдым: болманды бизде
Огланлар топары,
Гызлар топары.

Эмма кырк биринҗиң янар июны
Бөлүп гитди бизи ики топара:
Селбили топары — чөлде галдырып,
Герчекли топары — сүрди токая.

«Гөрүп гачылмалы» оюн гутарып,
«Гөрүп топулмалы» оюн башланды...
Шондан бәри ики июнь гутарып,
Юрдумда үчүнжи июнь башланды.

Сорадым июндан: «Гөрмедиңми сен,
Ниреде гезип йөр Эзизим, агам?»
Эмма томус җогап бермеден гечен,
Гөвнүң үчин дийип
гымылданогам.

Шейле бир дымыкды томусың башы,
Сазаклаң пүри-де ыргылданокды.
Уруш эййәм тамам боланам болса,
Эзизлер Берлини алaнам болса —
Ќим билйәр,
дүнйәден хабармыз ёкды.

Ќимде-ким колхоза азыга гитсе,
Шол хем гетиререрди газет-журналы.
Доланып гелйәнчә әвмезек дүе,
Хер сәхер атардык
Ќырк гезек палы.

Ахыры чөзүлер палың ыкбалы,
Дүе-почтальона йүзүмиз дүшер.
«Әтсеммикәм я-да әтмесеммикәм?»
Дийип, гелйән гөврә гөзүмиз дүшер.
Бир пут газет билен... нәче саны хат
Гүтүләп Гүлнәзиң өңүне дүшер.

Газете язянам мениң өзүмдим,
Оны пайлаянам ене-де өзүм.
— Бушлугыңа бир тахяң бар, Гүлнәзим!
— Бушлугыңа бир дүйәң бар, Гүлнәзим!

Эне бары, гелин бары, гыз бары
Гүлнәзиң дашында хүмердир хүмер.
«Хат бар!» дийсең
мүң бир дамар тарсылдар,
Эмма сандыряндыр башга бир дамар.

Гынанчмы, сөйүнчми — ничикси хабар
Язылар, чекилер горкы дамары.

Хат диен зат — ярылмадык бир гарпыз,
Ярянчаң билдирмез — шодур яманы.

Хер букжа, хер мөхре элиң дегенде
Гөйә бомба болуп ярылжак ялы.
— Бушлук, Җемал, бушлук, саңа бир
хат бар!
Ол хат арканлыгна йыкды Җемалы.

—Бушлук Гөвхер, бушлук! саңа ики хат!
Гөвхериң йүзүне чайылды гөвхер.
Бири доганындан, бири ярындан!
Өвсер инди,
йүзи ненеңси өвсер!

Секиз ай ёл йөрән
секиз букжа хат
Бәш гелни гүлдүрди, үч гелни йыкды.
Эзизимиң мәхри сиңен гөкже хат
Чыкды, чыкды, мениң ядымдан чыкды.

Тутуш бир гиҗеләп ядымдан чыкды
Бир йыл бәш хепделәп гарашан хатым.
Йылың дөрт паслындан—томусдан,
гүйзден,
Яздан, гышдан диләп, сорашан хатым,
Узын гиҗе үч җорамы гуҗаклап
Аглап чыкдым.
Эртирден соң окадым...

Букжаның ичинден гөкҗе хат чыкды,
Йүзүнден үч огшап,
ылгадып чөле.
(Нәм үчиндир, шунуң ялы пурсатда
Адам ер гөзлейәр чоладан чола).
Дүелери ак инишден ашырып,
Бәш сагат гүрлешдим Эзизим биле.

«...Гүлнәзим, шу гүнлер ими-салалык,
Оборонда боляс. Ягдайлар ягшы.
Валдай галасының тоқайлыгында
Шахыр билен багшы диңлейәс багшы.

Селигер көллерниң кенарларында
Үч сагат яңланды түркмениң сазы,

Үч сагат яңланды багшың овазы.
Бирден йөне патефондыр өйдәйме,
Эдил Сахы багшың өзи-ле, өзи!

Бизиң «Оглан багшы» дийип йөренмиз
Бир гарыш сакгаллы адам экени.
Соң гөрүп отурсак, гышың башында
Ашгабатдан чыкып гайдан экени.
Онлап-онлап еркүмелең ичинде
Ярым йыллап айдым айдан экени.

Шондан бәри сакгал сырмадан гечен,
Дерин сүпүрмәге дегмәндир эли.
Муны гүррүң берен багшың дили дәл,
Янындакы алчак шахырың дили.

Шахырың адына Гара дийдилер,
Соң гөрүп отурсак — Гара Сейитли.
«Әйнеклиң адыны сора!» дийдилер,
Сорап гөрсем,
олам Рехмет Сейитди.

Шахырлар бир сагат гошгы окады,
Багшы хем он саны айдым айытды.
Онянча-да еркүмәниң дивары
Тозан турзуп, ашаклыгна гайытды.

Бейле янымыза дүшди снаряд,
Ене-де хүҗүме башлады вагшы.
Ине, шондан бәри ики хепдедир,
Саз эдйәр токайда башга бир «багшы».

Шол «багшының» сесин сем этмек үчин
Сениң Эзизиңем гирди хүҗүме...
Шу хаты окопда яздым, Гүлнәзим,
Яры өзүңедир,
яры эҗеме.
Эҗеме окап бер багшылы ерин,
Башга ерин диңе окагын, өзүң.
Аркайын бол! Еңиш биле барарын!
Хаты язан —
кичи сержант Эзизиң».

VI

Улы чопан, кичи сержант Эзизим,
Гутлы болсун тәзе дакылан адың.
Кичиси бар болса, улусам бардыр,
Оңа-да етҗегне Гүлнәз шаядың.
Вах, онсоңам гүррүң
улулыкдамы?
Улусы, кичиси бормы солдатың?

Кимде-ким душманы көп гырып билсе,
Шо дәлми дүнйәде иң улы солдат?
Онуң шейледигне
хер гүнде окян
Газетим, журналым, китабым шаят.
Өзүм болсам, солдатларың херсине.
Хер гүнде дакардым тәзече бир ат.

Он фашист гырана «Он» адын дакып,
Эллисин гырана дакардым «Элли».
(Йөне вели ат дакянлаң өзүне
Бу затлар Гүлнәзден
говурак белли!..)
Мәләң, айдым айдың гоюн-гечилер,
Бу гүн өңки чопанңыздан хат гелди.

Бу гүн сизиң хемраңыздан хат гелди,
Ыгшылдаң сазаклар, чети-селинлер.
Ынха ене сизиң гуҗакларңыза
Яры билен сейле чыкар гелинлер.

Дарыкма йүрегим, гиң тут өзүңи,
Сениң Эзизиңден хат гелди бу гүн!..
Дилим шу сөзлери гайталаса-да,
Пынхан ховсаладан долуды гөвүн:

«Эзизиң ятырка окуң астында,
Нәдип сен аркайын боларсың, Гүлнәз.
Шол хүҗүмден чыкдымыка саг-аман?
Шоны кимден,
ничик билерсиң Гүлнәз?

Гечипдир ол хаты язаны бәри
Ярым февраль билен

Март, апрель, май...
Нириде, нириде Гүлнәзиң яры?
Бир ерде бар болсаң, җогап бер,
худай!..»

Гарадым асмана, җогап гелмеди.
Иркилдим
аркамы сазага дирәп...
Бир оянсам, таяк салым бейләмден
Түңңи гечип баряр аягын сүйрәп.

Гүнлең ховсалалы догян гүнлери,
Энелең гошхалта богян гүнлери,
Докуз өйли гуйымызың башындан
Повестка барының ягян гүнлери,
Түңңимиз бир ере болупды гайып.
Шонда ниредедир бир ерде тайып,
Дүеден йыкылып,
боланмыш майып.

Дүнйәниң йүзүнде мүңкүрлик гурсун,
Мүңкүрлик — дүнйәде ек гөрйән задым.
Эмма онуң шейдип йыкыландыгна
Ынанмаядым мен, ынанмаядым.
«Билгешлейин йыкыландыр» диййәдим.

Ынанҗак болсам-да боланокды хич.
Шиндем ынанамок,
Соңам ынанман.
Мениң үчин гачыпды ол ынамдан.
«Ынанҗаңлык говы бормуш, Гүлнәзим!»
Диен сөзи кән эшдипдим энемден.

Энелең сөзүниң садагасы мен,
Оларың гепиниң болмаз ырясы.
Йөне вели, ынанҗаңлык акылын
Эҗеме өвреден
кимиң дүнйәси?

Моллаларың, ишанларың дүнйәси,
Или чүркәп яшанларың дүнйәси.
Хер айдылан сөзе ынаныр йөрмек
Эҗем җаның дәл-де,
шолаң мирасы.

Бу сөзлери гаты гөрме, эҗе җан,
Гызыла гапларын хер бир акылңы.
Дога эдинерин хер бир накылңы.
Эмма ынанмаклык якымлам болса,
Кәте шүбхеленмек — хасам якымлы.

Хава, шейдип таяк салым бейләмден,
Богазна сыгдыгна зовладып «Бибә»,
Гышык гейип мениң дикен тахямы,
Түңңи гечип гитди гайракы оба.

Мәтәчлигиң этдирмежек зады ёк,
Мәтәчлик — хайвана, ынсана бела.
Ол тахяны ёгалмазның өң янда
Эҗем чалышыпды бир чанак сүлә.

«Вах, эҗе җан,
киме сатсаң сат вели
Шолара бир сатма!» дийип аглапдым
Башга кишә сатып болмаҗагыны
Эҗем маңа айдандан соң
Анлапдым.

Докуз өйли гуйымызың башында
Ёкды шондан башга эркек гөбекли.
(Вах, онуңам гөбеклиги бар болсун,
Озалында говшак дүвлен гөбекди).

«Ак гаймалы» келле гечди-де гитди
«Ач гуҗагңы, доңдум Бибиҗан!» дийи
Дең-душлары болса гар багыртлап і
«Я-ха өлүм!» дийип,
Я-да җан!» дийип.

Ызындан середип, юмругмы дүвдүм.
Сүем бармагымдан гечди бир чишим.
Дүйәниң ызында себсәп йөрсем-де,
Башымдан агдыкды
Башга-да ишим —
Томсуна саялап салкын сазагы,
Ода багрым герип арлы гышына,
Гызыл җорап билен гызыл элликден
Эллисин ёллапдым Гызыл Гошуна.

Үшэн вагтым —
чоюняным ожарды,
Ыссыламда —
саяваным ожарды.
Гум ичинде шол гүйч болмадык болса,
Чишим жорабымдан ере гачарды.

Уршуң дөрт йылында бизи пеналан
Ожар атамызың гурбан башына!
Хэзирем
үстүме саясын сачып,
Менээп какам жаның сакгалдашына,
Отыр парасатлы гожаман сазак.
Ялңыз сырдашым ол ниже йыл бэри...
Яглыгмың үстүнде шыгырдап ятыр
Ичи говургалы газетиң бири.

Хем говурга иййэн, хем жорап өрйэн
Хемем гөз гездирйэн
гуйгуч газете.
Икинжи сахыпаң ашак башында
Гөзүм дүшди еди гызлы сурата.

Сиңе баксам, едиси-де таныш йүз.
(Ортакы гыз болса хас бетер таныш).
Мундан бир ай озал язың башында,
Бир сагат гуюпды өйлэнчи ягыш.

Шонда бир эйнекли
сүллүмбай болуп,
Икиндинаралар дүшүпди гуя.
— А-гыз, ол-а сурат алжак диййэмиш!
— Кимиң суратыны?
— Бизиң-ле!
— Го-я!

Утанып гачыпды гызларың бири,
Күмэ букулыпды ене бир гелин.
Эртеси гүн ак чэгэниң үстүнде
Бир акжа апарат гысылды телим.

Эдил өзи:
Дөрт гыз биле үч гелин
Жорап өрүп отыр экизлер ялы.

Еди җораның хем алынсачларын
Маңлая дөкүпдир чөлүң шемалы.
(Ёк, алты диели, еди диймәли).

Айбөлекди еди җораның бири.
Инди ол мең үчин —
көмүр бөлеги.
Мунуң ялы бәгүллериң янында
Отурдып билмерин онуң ялагы.

«Инди арамызда ишиң ёк!» дийип,
Деррев оны йыртып ташладым четден...

VII

Башга-да бир гөзләп йөрен задымы
Тапдым яңкы говургалы газетден.

«Газетиң ичине говурга гуйсаң,
Артян борлы сетирниңем леззети!»
Дийип, өз сөзүме өзүм йылгырып,
Говургасын дөкүп,
Ачдым газети.

«АЯЛ-ГЫЗЛАР, ВАТАН СИЗЕ ЙҮЗЛЕНЙӘР!»

(Мовзугы шейледи ёкар башында)
«Сизиң доганларңыз, сизиң ярларңыз
Гуллук эдйәр иң бир улы гошунда.

Шол аталар, шол доганлар, шол ярлар
Душманы хинине сүрүп барярлар.
Сизиң элиңизден чыкан эллиги
Геен эллер чат-маңлайдан урярлар.

Сизиң элиңизден чыкан җорабы
Геен аякларың — әдими батлы.
Сизиң элиңизден чыкан долагы
Доланан инҗиклең — сүңки полатлы.

Сизиң элиңизден чыкан эшиги
Геен гөврелериң — хамы галкандан...
Фронт ики йылда
бир мильон җүбүт
Эллик-җорап алды түркмен халкындан.

Шол элликлең, шол җораплаң ичинден
Чогуп чыкан гызгын гүнүң ялкымы
Бузлары бугардып, гары гайнадып,
Еңише етирди Волга полкуны.

Шонда сизи мильон гезек ятландыр
Аягы гор ялы бир мильон йигит...»

Йөне вели ики йылың ичинде
Азырак дәлмикә
Бир мильон җубут?

Түркмениң гышына дөз гелип билмән,
Ики йылда якдың йүз дүе ожар.
Волганың боюнда, ялазы чөлде
Эзизлериң гүни ненеңси гечер?

Мугаллымың Орсъет гышы хакында
Айдан сөзлерини унутма, Гүлнәз.
Җаны саг, сыбыргай сең ялы гыздан
Он эллик, кырк җорап
аздыр энтек, аз.

Бахана агтарып, зейренмегин сен
Боягың ёклугна, йүңүң ёклугна.
Йүң тапмасаң —
чөпле чөплең башындан,
Бояг тапмасаңам — өрәй аклыгна.

Ики гүнләп чөпле,
Үч гүнләп эгир,
Алтынҗы гүнде-де бир җорап тайын.
Ине онсоң Ватан йүзленмесине
Хер хепдәң башында бир җогап тайын.
«Йүң ёк!» дийип ятма Айбөлек ялы.
Эгирбер,
өрүбер
онуңам пайын.

Ватана «улалып оңалмадык» дәл.
Ватана улалман оңалан герек.

Йөне хер затдыр-ки «беклилик» билен
Гүлнәз бир азаҗык өврендиклиди.

Эмма вели онуң
Миннети биле
Өвренишмек маңа дегерди агыр...
Бир агыз сөз билен онуң кимдигин
Такыклап гидипдиң, эй гара багыр.

«Бу гелнимиз мыдам өзүни билер,
Кишиниң жаныныц гайгысын этмез»
Эжемиң зарынлап айдан сөзлери
Бейнимден айрылмаз, гулакдан гитмез.

Бу сөзлери ёгалмазның өң янда,
Маңлайымдан огшап айдыпды, эжем.
Сыпайчылыкданмы, башга затданмы,
Энтегем бәррәкден гайдыпсың, эже.

Кишиниң жаның гайгысы нире,
Малының жанына бела гетирҗек.
Дүе жанавары оңа ынансаң —
Ярын майып этҗек,
Ярын йитирҗек.

Он гүнден бир гезек мениң дерегме
Гитсе-де яйкылдап дүе бакмага,
Гич галса икиндин сүрүп гетирер,
Ене Гүлнәз гидер сува якмага.

Эмма жанаварлар сув ичйән дәлдир,
Пышгырар-да йүзүн совар новадан.
Мен баксам — бәш нова ичйән дүелер,
Ол бакса — ганяндыр ики говадан.

Кәте болса
гайтармага ялтанып,
Дүелери габап голуң ичинде,
Середер отырды малың дашындан.
Эмма бихабардыр малың ичинден...

Миннетли чөреги бир гүнләп ийсем,
Ики гүнләп ийман,
Гечирдим гышы.

II

Гышың гопгуныны гечирдим дийсем,
Башланды башга бир гопгуның башы.

Үч айлап өймүзде бишен чөрегиң
Ичиниң үч путлук чөпи бар экен.
(Гелнежемиз сайлап-сечип өзүне
Тапан экен Түңңи диен көрекен).

— Тайын болуп отур! Гелналҗың гелйәр!
Яссынлар берилди
бәш сөзли буйрук.
Онянча-да гапымызың агзында
Гөрүнди үч саны беземен бөрүк.

Ялпылдады эгме ызына эгме,
Ваңңырдады дүвме үстүне дүвме.
(Фронтда гезип йөр илиң шай-сепи,
Буларыңкы вели бейледи бейле).

Сүйнүп-саркып өе гирди үч аял,
Үчүси-де бир-бириңден илгезик.
Бирисинде — алтын гашлы билезик,
Бирисинде — күмүш көкен он йүзүк.

— Алның-багтың ачык болсун,
Гүлнәзим!
(Башым сыпалады билезикли эл).
— Бизе-де етирсин алланың өзи!
(Маңлайына етди он йүзүкли эл).

Бирденем гөк күртәң гаты ачылып,
Эгмелиң элинде шовурдап гитди,
Шол шовурдың овазына гошулып,
Көкенли он йүзүк шагырдап гитди.

Эгмели
үстүме атды күртәни,
Билезикли
чекди ишиге тарап.
Тәримден согуран демир чаршагым
Гезелди тагмалың дөшүне тарап.

Шо бада диң-аркан гайтмадык болса,
Басҗакдым тенине ене бир тагма.
Онянча-да ачык дуран гапыдан
Дазлап чыкды эгме ызына эгме.
Шовурдады гуйрук ызына гуйрук,
Шагырдады дүвме ызына дүвме.

Бириниң аягның сандалы битай,
Бириниң башының күртеси чөвре...

III

Җоралар, дөврүмиз бизе мынасып,
Биз кәте мынасып боламзок
Дөвре.

Кәте гөрйән, гөрмесемем эшидйән,
Бола-бола гелйәр шуң ялы вака.
Эмма шол вакадан
башыны алып
Чыкмаянлар дөвре мынасыпмыка?!

Атам ялы мүңләп-мүңләп аталар
Өзүн доградтырды бу дөвүр үчин.
Энелер перзендин, гызлар сөйгүсин
Ода угратдылар бу дөвүр үчин.

Эҗемиң кәмахал айдышы ялы,
Дөвүр болан дәлдир бу дөвүр ялы.
Эмма кәбир гызлаң эркин горайшы
Сакчы ялы дәл-де,
Мүҗевүр ялы.

Ёк, биз мерхум дүнйәң мүҗевүри дәл,
Өлмеҗек бир дүнйәң эелери биз.
Фашистлең өңүнде гайшарлып дуран
Көшек гөз Зоялаң уялары биз.

Олар даг дек дуруп окуң өңүнде,
Шо ерде гайшарлып җан берйән вагты,
Кә гызлар бу ерде ашак япырлып,
Өзүн күртә бусуп, ятыряр багты.

Энәниң-атаның гөвнүне дегмек
Агыр ишдир, менем оңа дүшүнйән.

Йөне вели гызлармызың ичинде
Ёк ахыры энесинден яшынян.

Гөни айдың:
«Мен-ә пыланы биле
Пылан вагтдан бәри шейлерәкдирин!»
Шонда-да ёк дийип эңегне тутса,
Оң ялы энеден бейлерәк дуруң.

Алыберсин йүзден-йүзден атгулак,
Санаберсин кыркдан-кыркдан серпайы.
Атгулак үйшдүкче
сениң гулагың
Болсун гайта атың гулагы ялы.

Дүвмелилер дашыңыза үйшенде
Йөне юмругңызы дүвүп отурман,
Чабыт, күрте башыңыза дүшенде
Еңиңиз гөзяша ювуп отурман,

Эдил олаң гөрежине середип,
Даннаман бериң сиз петигулусын.

IV

Бир беладан аман гутулдым дийсем,
Үч айдан соң гөрдүм
Белаң улусын.

Эзизим янымдан гидели бәри —
Ики йылдыр секиз айың ичинде
Онуң ялы ховпа саташмандым мен.
Кырк дөрдүнжи йылда, майың үчүнде,
Даяв, гарагыйчак бир йигит билен
Галдым бир
гараңкы жайың ичинде.
(Айы, гүни биле, сагады биле
Ятда галар экен онуң ялы гүн)
...Эгмели бөрүгин гейип гелнежем,
Даңынды үстүнден ала яглыгын.

— Тувак эжәң гелни гайдып гелйәмиш,
Сенем деррев гейин, Гүлнәзим — дийди.

— Озалам мүң гезек айдыпдым сизе
Өзүм сайлап, өзүм өйленҗек дийип.
(Дишин чалгылады өйленҗек йигит)
Хэзир бизиң үчин
ганын дөкүп йөр
Бу отуран гыза өйленҗек йигит.

Сиз болса алдава салдыңыз муны,
Мунам, менем...
Дызады ол дашары.
Эмма хырсыз атасының элинде
Шатырдады яңкы йигдиң гошары.

— Дойдук кырк мүңүми
гурт эденден соң,
Сен муны сыпдырар өйтмегин дири.
Бир гызы гуҗагна дыкыландан соң
Индикиң нэмемиш... хелейиң бири! —

Дийди-де, дулугна
бир шапбат чалып,
Оглуны үстүме сүдүрлэп итди.
Йигит мең үстүме гайтмаҗак болуп,
Бир гарыш бейлэмден бүдүрэп гитди.

Тигирленип гитди пышбага чэйнек,
Дүңдерилди ичи ярмалы сокы.
«Сенден йигит бормы...
диймэйин дийсем...»
Шаркылдап дашындан япылды гапы.
(Ене-де топулдым ишиге тарап,
Онянча дашындан салдылар гулпы.)

— Менден яңа аркайын бол,
Гүлнэз гыз!
(Йигит бир бөкенде алкымма гелди)
Киме гарашяның, кими сөййэниң
Маңа өзүңденем бетеррэк белли.

Эгнимиң үстүнде шу келле дурка,
Мен саңа бармагмам батырып билмен.
Өз сөвер достумың сөйгүлсин алып,
Бу өйде гайшарлып отурып билмен.

Ондан соң өзүме
                    «мен эркек» дийип,
Бу акҗа шырдагы гөтерип билмен.

Эзиз Черкез сениң сөйгүлиң болса,
Гелди Ёвшан ынха доганың, Гүлнәз!..

Достуна вепадар бейле йигидиң
Аягның астында тогалан, Гүлнәз.

Келлеси бигелшик,
                    маңлайлак оглан
Гөйә гөзлериме перишдә дөнди.
Ики алындиши аңңалак оглан
Агзы лаглы-гөвхер, күмүшлә дөнди.

Ортарада «шаман одун» якамда
Хованы аңкадан небитиң ысы
Бирдени-кә гүл ысына өврүлип,
Шол ыса гошулды йигидиң ысы.

«Онда мен гидейин!»
                    Топулдым ґапа.
Ругсат болса, бармашыма депҗекдим.
Бир гапыҗык дагы нәме янымда,
Хер дикесин гулак ялы этҗекдим.
(Болманда-да эл урулса шейтҗекдим)

— Дур, дур Гүлнәз!
                    Йигит мени саклады.
(Үстүнден товусды дөкүлен чайың)
Сени хопба эдип әкитмәге-де
Доганың хәзириң өзүнде тайын.
Йөне Гүлнәз, энтек азаҗык отур,
Ойланшып гөрели башга бир тайын.

Айбогдашын гуруп җайлашды Гелди,
«Отур, уям, отур!»
                    Менем отурдым.
(Гөзи горкан адам өзүңе белли,
Хенизем азаҗык ховатырлыдым).

Дийди ол: «Өйүңзе әкитсем сени,
Ене бир гүн тора салар гелнеҗең.

Манадыңы ене санар кырк-кыркдан,
Халадыңы ене санар эллиден.

Уршуң-даваң болса энтек-энтеклер
Хачан гутарҗагы белли дәл, уям.
Ондан бәрде ене бирине чатса,
Хемме душҗак йигит Гелди дәл, уям.

Онсоңам, какамың гапың агзында,
Үсгүрип, ардынып йөршүне серет.
Пулун көйдүренден
Арын көйдүрер,
Онуң хәсиетине белет, мен белет.

Хәзир өйден чыкып уграбердигмиз,
Бейле гылыклыдан хич зат гең дәлдир.
Иң говусы, эдил гөзлерне басып
Рахат отурберсек
шолам бир ёлдур.
Доган окашсаңам тайын мен, тайын,
Гапы йыкышсаңам тайын мен, тайын.
Сен мениң доганым шу гүнден бейләк,
Хайсысын сайласаң, мен шоңа кайыл.

Ине гөзел гөвнүң, ики чатырык:
Бир давалы,
бирем давасыз ёл бар.
Йөне вели давасызын сайласаң —
Бир айдан соң гелип, өзлери ялбар.

Хут өзлери сени дүйә мүндүрип,
Хут өзлери гайтарарлар ызыңа.
Ине, онсоң нәче йыллап гарашсаң
Гарашыбер, уям.
Өз Эзизиңе.

Хәзириң өзүнде Эзизе болса
Язалы шейле бир гүлшүкли хаты...»

VI

Яздык Гелди биле даңдана ченли
Гелшиксиз зат хакда
Гелшикли хаты...

Догруды: гапыдан чыкаямда-да,
Яңкың газабына дүшҗегим хакды.
Ол газапдан аман сыпаямда-да,
Ене бир газаба душҗагым хакды.
(Мекирлери өзүнденем бетеррәк
Мекирлиге салып еңмек болҗакды!)

...Шол бир айда бизиң болшумыз ялы
Болуп билмез доган билен доганам.
Ене айдян: Гүлнәз, бейле доганың
Тә өлйәнчәң аягына тогалан.
Көпүрәк догулсын
Шоң ялак оглан.

Эмма кәбир оглан башга бириниң
Сөен гызын сатын алып мал биле,
Эртир ене адам эшигин гейип,
Йөрәп баряр сең биле
Бир ёл биле.
Шо тетелли огланы хем, гызы хем
Өз янымдан дең гөрйәрин нол биле.

Оларда не йүрек,
                    не-де өйкен бар,
Икиси-де диңе тәлейиң гулы.
Бири — эҗесиниң «АКЫЛЛЫ» гызы,
Бири — эҗесиниң «ЯКЫМЛЫ» оглы.

«Акыллысы» — КИМЕ берселер кайыл,
«Якымлысы» — КИМИ берселер кайыл.
Ине сизе ики саны көр гоюн,
Икиси-де нирә сүрселер тайын.

Бейле энәң наданлыгна сөзүм ёк,
Надан ол.
                    Гызы хем — налаҗедейин.
Йөне ол гыз болуп шоң ялы болса,
Онуң эркек болуп шейледигине
Налач эдейин!

...Яңкы ялы хаты язып Эзизе,
Ики доган болуп окадык телим.
«Яшком» газетинден ясалды букҗа,

Шонда ики саны гилмала билен
Бир атагзы экидипди эжемден.
«Бейле-де бир хырсыз, бетгелшик оглан
Бор экен-ов...» диердим мен ичимден.

Гелшик диен задың ниредедигин
Кырк гүн бәри инди гөрйән, адамлар.
Сизиң хер хайсыңыз даш йүзүңизден
Гөрәймәге — айдылмадык айдымлар.

Эмма сиз айдылып башлан вагтыңыз
Баш перделер, бош перделер сайланяр,
Баш пердеден — гышам яза айланяр,
Бош пердеден — язам гыша айланяр.

Эй сен, бир махалкы бигелшик оглан,
Геч сен мениң бу бетгелшик гүнәми.
ШОҢ ЯЛЫ ГЕЛШИКСИЗ
ОГЛАНЛАР БИЛЕН
ДОЛДУРЫҢ, ЭНЕЛЕР,
БҮТИН ДҮНЙӘНИ!

VIII

...Кыркынжы гүн
гөк гапының агзында
Гөк дүйәң үстүне чалдылар йүрек.
Йүрегиң ичине гиренде Гүлнәз,
Гүрсүлдеди йүрек ичинде йүрек.

Гайтарыжы
Идип гитди дүйәни
Садабың Гүлнәзи идиши ялы.
Мытдыл-мытдыл әдип гитди дүйәмиз
Шол кырк гүнде мениң эдишим ялы.

Өңүмизе дүшүп гайшарлып баряр
Гушагы бош гынлы гайын атамыз.
(Сөйги диен зады шол гына салып,
Агзыны дыкмага тайын атамыз).

«Саг-аман бар,
Саг-аман гел, Гүлнәз жан!»
Элин булап галды гайын энемиз.

(Шу гайшып баряның гынына дүшүп,
Аягам, йүрегем майып энемиз).

«Саг-аман барсаг-а барарыс вели,
Саг-аман гелмег-ә
кын дүшсе герек!»
Бир өңе, бир ыза чайканып баряр
Ичи Тылла билен
Гүлнәзли йүрек.

Дүйәмизи дартып барян пыяда
Ёлуп баряр бурунлыгың бүйлүсин.
Шемал шовурдадып дүебашлыгы,
Ыкжадяр маталаң кырк бәш хилисин.

Эҗем бир гүн Гурт гуйсуна экидип
Бу шовурдап барян дүебашлыгы,
Дерегине
керамат дек голтуклап,
Гетирипди ики гүнлүк ашлыгы.

Хер бир гыркындысын гөзүме ойкап,
Геплэп билмән етипдирин өйләне.
Дөрт-бәш хүнжи кирпигиме дүзүлди,
Үзүлмәкә сиңип гитди өймәме.

Хеммежеси өз даканҗа сечегмиз,
Әхлижеси өз гырканҗа матамыз...
Кем-кемден
говшадып дүйәң овсарын,
Гаңрылды ызына гайын атамыз:

«Өйле намазам-а
болуп бариндыр?»
«Билемизок» дийдик ышарат биле.
«Телим» дийдими я «тейим» дийдими —
Сув-сөлсүз кылынян бир тәрет биле,

Хол бейледе, ак чәгәниң үстүнде
Оваз билен башлады ол өйлесин.
(Шу эҗизе ганым гылыгың биле
Икинди нейлесин, өйле нейлесин!)

Олам гитди,
Бизем дүеден дүшдүк.
Ёлуң чеп йүзүнде — окалды өйле,
Ёлуң саг йүзүнде — чыкылды сейле.
Чеп тарапда азлык, сагда-да көплүк —
Азлыга хорлатмак болармы бейле?!

Ёк, ёк, өзүмизи хорлатмарыс биз,
Җебир гөркезерис җебир дерегне!
...Тылла
бир элими элинде ойнап,
Улудан дем алып, басды йүрегне.

— Сен оңардың,
Сен гутулдың, Гүлнәз җан...
Ынха мен...өмүрлик атылдым ода.
Чатылдым шол өйде отуран зада...
«Нәме, нәме?!»
Элимдәки гүллери
Мынчганымы дуймандырын шо бада.

— Мениңем өзүмиң сөййәним барды.
Ынха, инди...
Ашак серетди Тылла.
Гоюн гөзлериниң кирпиклеринден
Эрәп гайтды күмүш гатышык тылла.
«Шоңа говшурмасаң разы дәлдирин!»
Дийиплер ялбардым алла.

Йөне өз-өзүңи горап билмесең,
Сең ялыдан даш бор экен алла-да.
Гөзи яшлы хич киме-де герек дәл...
Гечен гечди... ай,
Гүлнәз җан, боля-да...»

Дийип, Тылла
аслышды-да бойнумдан,
Хер гөзүмден тайлы гезек огшады.
Бу үйтгешик өпүшлериң себәбин
Эшидемде онки сүңңүм гагшады.

«Гөзлериңем агаң гөзлерне меңзеш,
Гашларыңам эдил...Чөллиң гашлары!»

Дийип, Тылла гөрежиме баканда
Дөкүлди яшмагна якут дашлары.

Бир махаллар агам җаның эллери
Шу сазаклаң саясыны тәмизләп,
Ёгынлыгы чомуч ялы билеклең
Бармакларын сыпалапдыр эзизләп.

Ёгынлыгы сазак ялы сачларың
Өрүмлери ойналыпдыр чөзленип.
(Шо өрүмлең арасында хенизем
Агам җаның ысы ятыр гизленип).

Дүе чопан биле
Көшек чопаны
Бири-бирисине болупдыр ашык.
Мен душушан болсам бәш депе ашып,
Булар душушыпдыр кырк депе ашып.

Эмма бир гүн селәллигиң өң янда
Селәллигиң шамы болупдыр Тылла.
(Отуз дессе йүзлүк болупдыр Тылла,
Ики дүе шалы болупдыр Тылла).
Атасына бир сөз
гайтарып билмән,
Дилли дүнйәң лалы болупдыр Тылла.

Шонда өр-боюна галан болсады —
Өзи хем етерди максат-мырада,
Агамам етерди максат-мырада,
Менем белки бейле гүнлере дүшүп,
Зыңылып йөрмездим хер гүн
бир ода.

Өзүне-де етйәр эҗизиң көсти,
Илине-де етйәр эҗизиң көсти.
Өз эркини өзи горап билйәнлер —
Хем өзүниң досты,
Хем илиң досты..

Дем салымда шунуң ялы бир пикир
Келләмде айланды, ене-де чыкды.

Хэзир Тылла билен
бейле геплешмек
Самсыклык эдене меңзеш болҗакды.

Ичими чекдим-де,
Җогаба дерек
Менем онуң гөзлеринден огшадым.
Агамың йүрегин эреден гөзлер,
Гой, мениңем гөзлеримде яшасын!

IX

...Ене агзымызы гулплады яшмак,
Ене-де ыргылдап башлады йүрек,
Кырк бәш дүрли дүебашлыгмыз ялы,
Ал-элван өвүсйәр бүтин төверек.

Чар янымыз яшыл махмаллы сазак,
Чар янымыз яшыл махмаллы чети.
Яшыл махмалларың аралыгындан
Гөрүнйәр гырмызы махмалың чети.

Эчилмек эчилди чөлүң асманы,
Гуйды бу йыл ягыш ызына ягыш.
Яздан соңам солман ятан махмалы
Он йылдан бир гезек эдйәр ол багыш.

Кем-кем ызда галды гырмызы депе,
Өң янымыз — селин билен йүзәрлик.
Йүзәрликли депәң бәри йүзүнде
Дымып ятыр мүң түммекли мазарлык.

Хеммесиниң гонамбашысы болуп
Ятыр ортарада җувазчы Хоҗам.
(Өмрүнде йылгырман дүнйәден гечен).
Хоҗамың он түммек кыбла йүзүнде
Узын сүйнүп ятыр какамдыр эҗем.

Какамың үстүнде — кейикокара,
Эҗемиң үстүнде — гызыл гүләлек.
Гөйә эзизлерим
мең дердим хакда
Бир затлар, бир затлар
Геплешйән ялак.

«Мени гайгы этмәң, мәхрибанларым,
Башымы чарарын, дик болса башым!..»
...Ардынжырады-да гайынатамыз.
Бурды гүнбатара
Инериң башын.

Герди гужагыны Гызыл гуйымыз,
Ачылды гашымда гелнежемли там.
Өз балаңа азар берилсин диййип
Гурмандың-а оны, мәхрибан атам...

ДӨРДҮНЖИ ДЕПДЕР

I

Гызар өйлән гөк инериң үстүнден
Гөк күртели, уз яшмаклы гыз дүшди...
Ондан бәри Гызыл гуйың үстүнден
Июнь гечди, июль гечди.
Гүйз дүшди.

Үч ай бәри ынха ене өңүмде
Сегсен саны эти сыкылан дүе.
Хер бөврүнде адам букулаймалы.
Бакыланам дүе.
Баканам дүе.

Мал диене ээ герекдир, ээ.
Хем новаң сувундан сув ичйәндир ол,
Хем эйәң гөзүнден сув ичйәндир ол.
Эйәниң гөзүнден ичмедик болса,
Новаң хем сувундан
Ичмез хич махал.

Дүелери аяк дүшмедик ере
Сүрдүм, кырк депеден
ашырып сүрдүм.
Эгер оглан дагы болаян болсам —
Йүз депеден ашырыбам сүрердим.

«Сен оглан болмалы экениң» диййип,
Башымдан кән гезек сыпапды эжем.

Мен болса эжемиң эдйән арзувнын
Манысына
пикир бермеден гечен,

Шахыр барын голтугыма гөтерип,
Овлак ялы бөкер-бөкер гидердим.
Өзүмиң класдаш жораларымың
Хеммесиниң өңүн чекер гидердим.

Ак селинли ак депелең үстүнде
Хер гүн бир гошгыны бекләрдим ятдан.
Өмүр-ха ядыңдан чыкмаз экени
Чагалык дөврүңде окалан затлар.

Ятдан билйән эхли газал-гошгымы
Гөчүрсең болжакмыш улы бир диван.
(Бу сөзлери мениң өзүм айдамок,
Бир яшулың айданларын гайталян).

Окан затларымда гошгулысы дәл,
Гошгусыз язылан затларам кәнди.
Диңе Айна, Сона, башгалысы дәл,
Үйтгешик-үйтгешик атлысам кәнди.

Атларың кәбири орусча якын,
Кәбири арапмы, парсыча якын.
Бизиң ялы гумлы чагалар үчин
Дүшүнмеси-де кын,
Айтмасы-да кын.

Сөзлер тагашыксыз, атлар узынды,
Ятда берк галаны —
Мюнхаузынды.

Бир атанда бир чыбыга дүзүпдир
Он бәш дурнанымы — отуз дурнаны.
Чага бары гөге чыбык зыңышып,
«Өвренйәрди» шонуң ялы урманы.

Түңңүжигем шол «хаузына» өйкүнип,
Ере дирәп эмелсизже аягын,
Зыңанда таягын гуш сүрүсинден,
Тас өз гөзүн чыкарыпды таягы.

Эзизем таягын салды асмана.
Таяк шувлап гитди атылан угра.
Таяк гелип дүшди чэгэң үстүне,
Гапдалына дүшди үч саны гарга.

Инди болса үч йыл бэри
Эзизим
Пайхынлап йөр фашист диен гарганы...
Чагалык гүнлерми ядыма салып,
Чапып барян
«сынны гулплы» бугарны.

Реңкине гөрэ, гылыгна гөрэ
Барды бизде хер дүйэниң бир ады.
Йөне ол атларың иң йөргүнлиси
Будундакы тагмасына гөрэди.

Дүелерим хас узага дарганда,
«Сынны гулпуң» ёкды белли бахасы.
Алкымын долдурып сүйнүп угранда,
Ёл берип бариндыр сазак шахасы.

Гара түйли, узын аякларының
Хер хайсын бир депэ басып баряндыр.
Гүлнэз болса хатабындан япышып,
Гүм сазына гулак асып баряндыр.
Сувулганлар, алакалар, товшанлар
Дазырт-дазырт хине бусуп баряндыр.

Диңе дүелери гайтармагам дэл,
Буграмың башга-да гымматы көпди.
Онуң ховды — йөрэп йөрен класды,
Өзи болса — йөрэп йөрен мекдепди.

Хатабының, халыгының арасы
Дуршуна китапдыр, дуршуна депдер.
Она *«хатапхана»* диййэнем барды,
Эмма *«китапхана»* диерди көплер.

Гумлының дурмушы — өзүне гөрэ,
Шэхерлиң дурмушы — өзүне гөрэ.
Эмма вели, гызлар, сэхраның сазы
Хас ажапдыр шэхер сазына гөрэ.

Чөлсөер, сәхраҗаң гызың сөзүни
Гөвнүңизе алмаң, шәхерҗең гызлар.
Билип болмаз, бирден гахарңыз гелсе,
Гелиң, чөле гелиң,
гахарҗаң гызлар.

Ил айтмышлай «Хыдыр гөрен бу гумлар»
Хем гахарың
Хем ишдәниң дерманы.

II

...Өркүч-өркүч депелериң үстүнден
Чапып барян гошөркүчли буграны.

Шол депелең иң бейигниң үстүнде
Гүне гаргап отыр дым гызыл хажжык.
(Гүнүмизи бейдип батырайянчаң,
Шол гүнүң астында боларсың бижжик!)

Шол гызыл хажжыгың бейле янында
Хайбат атып ятыр ене бир земзен.
(Сениңем максадың шоң ялы болса,
Ёлдашың гүнүне дүшерсиң сенем!).

Бет пыгыллы ики достуң үстүнден
Сүрүп гечдим бир гапдала совулман.
Ёк, ёк,
сең максадың эрбет дәлмишин,
Нирә гачяң, аркайын ят, сувулган.

Гөрмедик болсам-да олаң ятанын,
Сениң ятаныңы гөрйән мен, гөрйән,
Пәкизе гурсаклаң үстүнден сүрмән,
Диңе гуррумсаклаң үстүнден сүрйән...

* * *

Земзен, хажжык бары дазыртда-дазырт.
Етип барян дүелериң ызындан.
«Армавери, гызым, гайрат эт, гызым!»
Дийип, бири хабар тутды гызындан.

(Билйәнсиңиз, бир езидиң аягын
Таяк билен омурыпдым дызындан).

Дәлилери таяк ёла гетирсе,
Азгыны хем ёла гетирйәр таяк...
Гапдалымдан дор атыны сәпҗедип,
Гечип гитди дили сүйҗән екаяк.

Инди эл гатмадан элли бизарды,
Арз этмесем разыды мүңде бийр.
Дүйнки «Сөййән, сөййән!» диййән диллери
Инди асыл «Гызым, гызым!» диййибир...

Сегсен гола дарган сегсен дүйәниң
Хер хайсыны чөпледим бир
гапыдан.
Кейикли депеден аңрык өтемде
«Гүлнәз!» диййип, бир сес гелди япыдан.

Сакга чекдим гара буграң башыны.
Голдан зомпа чыкды ак атлы йигит.
Эгни гош халталы, башы ширдаклы,
Чеп җүбси
зынҗырлы сагатлы йигит.

Бир серетсем, Гелди! Эзизиң досты!
Мениң халасгәрим! Тәзе доганым!
«Сени гөзләп йөрүн эртирден бәри!»
Дийди-де
чекди ол атың җылавын.

— Гүлнәз, биз-ә гидйәс,
Гелйәнчәк саг бол!
(Бөкүп дүшди бойнап дуран атындан)
Йылҗыраклап бир бөлеҗик кагызы
Чыкарды ол телпегиниң гатындан.

Эзизимден гелен хатмыкан өйдүп,
Ики элим билен гарбадым хаты.
Эмма ол Эзизден гелен хат дәл-де,
Ене бир эзизи уградҗак хатды.

— Шу хат мундан үч ай озал гелипдир.
(Ачды ол бөлеҗик кагызың гатын)

Какам асыл,
сени алышы ялы,
Оглуны хем алҗак болупдыр сатын.
Военкома гоюн барын әкидип,
Гизләп йөрсе нәтҗек повестка хатын.

Бу сөвдасам ене баша бармандыр —
Дийди-де йылгырды маңлайлак оглан.
— Боля, онда гитдим! Хош, саг бол, уям!
— Хош, доган!
Саг-аман гайдып гел, доган!

Элин узатмага утанды йигит,
Йигидиң элине узады элим.
Саламым-саргыдым тамам болянча,
Бошап ере гачды дөрт саны чилим.

«Эзизе-де, агама-да салам айт!»
Ене-де бир гыгырдым мен ызындан.
Бу саргыдым гең болса-да
шу махал,
Шо махал гең дәлди чөлүң гызындан.

Гөвнүме болмаса, хемме гидйәнлер
Бир ере, бир җая барҗак ялыды.
Хөкман Эзизимем гөрҗек ялыды,
Хөкман агам җанам гөрҗек ялыды.

Газетден йүз гезек оканам болсам
Сөвешиң йүз ерде гидйәни хакда,
Олар махал-махал хер хүҗүмден соң
Душушян ялыды
Улы йыгнакда.

Шо йыгнакда соңкы хүҗүмлер хакда
Маршаллар йыгнанып эдйәндир доклад
Дийип, өз янымдан гезердим чаклап.
Инди гөрүп йөрсем, оң ялы доклад
Ол ерлерде дәл-де,
бәррәкде аңсат.

О ериң доклады башгарак экен.
Хүҗүмден соң тәзе хүҗүми саклап,

Түпеңиңи оклап, топуңы оклап,
Окуң гутаранда окуң дерегне
Өз гөврәңи топуң агзына оклап,
Шо ерде этмели экени доклад.

Шо беладан аман гутулып билсең,
Саг элиң гулагың янында саклап,
Ене командириң янына гелип,
О ерде этмели экени доклад.

(Газетден көп зады билип боланок,
Геленлең дилинден билинйәр көп зат).
Ынха ене шо ерлере уграды
Ене-де бир чопан — ене бир доклад.

Шо ерде дереге гечҗегми билсем —
Атың сагрысына бөкердим мен хем!

Онуң ызы билен сесленди йүрек:
«Гитсең тутардың-ла
сенем бир дерек!»
Йөне газетлериң язышы ялы,
Бу ерде-де адам шончарак герек.
Олара яг герек, олара чөрек.
Олара ок герек, олара дәри.
Эгер шу затлары олаң үстүнден
Саллап отурсады асмандан бири —

Онда еке мен дәл, гумуң ичинде
Кәрин үйтгетмеҗек аз-аз тапылар.
Дандан билен военкомың гашында
Җоралары билен Гүлнәз тапылар.

Фронтчы дәлдигңе кемсинмегин сен.
Фронтам фронтдыр, колхозам фронт.
Москва дүнйәде белент зат болса,
Оны белент эдйән
онданам белент.

Ким ниреде көп иш битирип билсе,
Шол адамың ери
дәлмидир шо ер?

...Бу меселе хемме ере дегишли,
Гозгасам, кә кишиң четине дегер.

Кәбир адам муңа овнугам диер.
Йөне вели улы затдыр бу гүррүң.
Сара жорам билен
бир дүйә мүнүп,
Колхоза азыга гидипдик бир гүн.

Барсак, галың-галың муртлак пыяда
Хат язышып отыр жайың ичинде.
Дашарда-да бәгүл ялы гелинлер
Пагта сув тутуп йөр
лайың ичинде.

Өзүм болсам, хеммесиниң галамын
Еке-еке какып алып элинден,
Мурт битсе-де аң битмезлең ерини
Долдурардым бәгүл ялы гелинден.

Муртлулары болса
гиже-гүндизләп
Чыкармаздым говачаның пелинден.
Ери, шу затлары биз айтмалымы
«Векил» барып Гарагумуң чөлүнден!

«Бу нәхили биынсаплык болярмыш?»
Салышдык башлыкдыр бригадир биле.
Шол муртлулаң
иң даявның ерине
Уз яшмаклы гелин гечди ир биле.

Хава, ким нирεде герекли болса,
Онуң шо ерде хем болмагы герек...
Ёла дүшди ене-де бир илоглы,
Герек болса етер маңа-да гезек.

Ёла дүшди ене-де бир чөл оглы.
Өмрүнде бир гезек гысды гыз элин.
(Онда-да гысаны доганның эли.
Гөвнүң гиң тут,
эли гысылжак гелин!

Несип этсе, тоюңыза барарын
Пишмеден долдурып гызыл сачагы).
Хенизем букҗамың ичинде ятыр
Шонуң ере ташлан чилим пүчеги.

Шиндизем кагыза долангы ятыр
Шонуң агзы деген ягтыҗа чилим.
...Шейдип ене-де бир эзиз баласын
Ватан горагына ёллапды чөлүм.

Гыз ялы йыгрылып,
Саргыдым диңләп,
Ере гарап дурупды ол бир сагат.
Хенизлерем гөз өңүмден гиденок
Гоңурҗа гош халта, зынҗырлы сагат.

Эй сен, о доганмы әкиден дүе,
Эй сен, бу доганмы әкиден ак ат,
Ене мүңләп-мүңләп доганлар биле
Гетир мениң доганлармы
саламат...

III

Январам, февралам, апрелем гелйәр.
Маям гелйәр өлмән йөрсең саг-аман.
Ынха инди онуң айдан сөзүне
Отурып,
отурып,
хайранлар галян.

Эй сен, Гурт гуйсуның гоюн чопаны,
Чопансырап йөрен велимидиң сен.
Еңишиң апрелде, майда гелҗегин
Секиз ай өңүнден нәдип билдиң сен.

Гиҗе-гүндиз еди дүрли газети
Окасам-да эллеримден дүшүрмән,
Я-ха оны окапдырын дүшүнмән,
Я-да оңа дүшүнйәнлер дүшүнйәр.

Эдил ынха сениң айдышың ялы,
Язда гелди, майда гелди шо Еңиш.

Бизиң өймүзде-де гышың башында
Чыкарылды көвүш ызына көвүш...

Еңишиң илкинжи бушлугы болуп,
Мениң Чөлли агам говушды чөле.
Эмма уршуң ене-де бир бушлугын
Алып гелди агам өз яны биле.

Хеммелер кайылды бейле бушлуга,
Онсуз уруш болмажагам әшгәрди.
Ёгса онуң ады Уруш болмазды,
Башга зат борды...

Эзизләп башымдан сыпалан саг эл,
Тикен чүмсе «Вах!» дийилйән чеп аяк,
Агамдан үзүлип, нирде галдыңыз?
Нәлет саңа, нәлет,
атылан шол ок!

Догрумыка ока нәлет окамак?
Ок дерегне чекич ясабам борды.
Кәтмен, чаршак, гопуз ясабам борды,
Нан дүртүлйән тикеч ясабам борды.

Олардан орагам боларды ясап,
Мүңләп тракторам боларды ясап.
Ёк, ёк, ол окларың өзүнден дәл-де,
Олары ясандан сорарыс хасап!

Нирелерде галдың мәхрибан аяк,
Хайсы ерде галдың башым сыпан гол?
Бу соваллар деррев яда дүшйәрди,
Бир серетсең, дүшенокдам шо махал.

«Хош, оглум!» диенде сабырлы ата,
Сөзсүз хошлашанда такатлы гелин,
Бейле вагт такаты билмейән эне
Баласын багрына басанда телим —
Хеммеси-де
мунча-мунча шикесе
(Бетеррәгине-де) мүң кайылдылар.
«Башың аман болсун!» дийипди бары,
Элиң я аягың диймәнди олар...

«Гөзүң айдың! Гөзүң айдың!» сесинден
Гөзүм-де, алным-да
айдың болупды...
Гуюдакы йүз адамың ичинде
Диңе бир аялың йүзи салыкды.

Еңишли Кырк бэшиң
шол гышындан соң
Яңы этлэмизде икинҗи гыша,
Той тутулан тамымызың ичинде
Гопды бир гүн масгаралы томаша.

«Элими узадан еримден тапян
Сең ялы эмелсиз бир локга эти!»
Дийип, эдил гөзлеримиң алнында
Үйрүп, өйден чыкды
Өймүзиң ити.

Йүрегим буланяр шоны ятласам,
Шу нокатда гутарайын ол хакда...
Ынха инди еди йылың ичидир,
Кемсидилип ташланылан шо «локга»
Өз багтыны тапды башга гуҗакда.

Он йыл озал
Гөк сазаклаң ичинде
Тарлары ойналан, чөзленен сачлар,
Чомуч ялы өрүмлериң ичинде
Агам җаның ысы гизленен сачлар

Халас болуп бигадырың
элинден,
Башкы гадырданың яссыгы болды.
Ол сачларың эесиниң кимдиги
Сизиң хеммэңизе өңденем белли.

Бир гүн Тылла бизиң өймүзе гелди.
Доланып
ызына гайтмады Тылла...
Гаррылар дийишди: «Харлананларың
Икисинем бирден ялкады алла».

Алламы я дәлми олары ялкан?
Эдип отурҗак дәл
ол хакда дава.
Йөне айтҗак задым: Языӊ башында
Кырк чапар гөндердим он алты оба.

Өӊем той тутупдым агам геленде.
Эмма тойы
тутуп билмәндим белент.
(О гүнлериӊ гүзеранна-ягдайна
Өзүӊиз менденем бетеррәк белет.)

Шейле бир той тутдум языӊ башында,
Онуӊ ялы тойы гөрмәнмиш гуйы.
Ол той — агам җаныӊ Еӊиш тоюды.
Дашынданам гошдум үч саны тойы:

Хем агамыӊ Тылласына етени,
Хем Тылланыӊ мырадына етени.
Мырада етенлеӊ
аралгында
Гүлнәзиӊ хем шөхратына етени.

Дөрт той дәл-де, бәш той дийсегем болҗак.
Сизе-де баглырак бу ирник совал.
Мегер, оӊа гелнеҗемиӊ
гитмегниӊ
Тоюны хем гошан болмагым ахмал.

IV

Элим бошашанда бир чете чыкып,
Гувандым, сын салдым тутян тоюма:
Чархлы гуйыӊ яндан мекдебе ченли
Мәхелле дүзлүп дур гумуӊ боюна.

Бир гапдалда гызыл-пүрчүк гыз-гелин,
Бир гапдалда ак сакгаллы агалар.
Йигитлер ылгашып яглыга бөкйәр.
Бир гапдалда йөне бөкйәр чагалар.

Огланларам, агаларам, гызларам
Эл чарпяр, гүлүшйәр кейпиӊе шәрик.

Чагалар яшыны аңрык ислесе,
Агалар яшыны ислейәр бәрик.

Шейдип гечип баряр дурмуш диен зат,
Чагалаң — уллакан боласы гелйәр.
Агалаң — новжуван боласы гелйәр.
Хич бириси өз яшына
кайыл дәл,
Өзгәниң яшыны аласы гелйәр.

Агалар — яшлыкда эден ялңышын
Дүзетмеги арзув этсе ямашган,
Чагалар — ялңышың нәмедигине
Нәдип дүшүнсинлер энтек ялңышман.

Бириниң арзувы — ялңыш дүзетмек,
Бириниң арзувы — ялңышсыз өсмек.
Ики арзувың хем арзув кеми ёк,
Яшасын дүзетмек,
Яшасын өсмек!

V

Инди шу той билен гутармалымы?
Ханы ол бейлеки тутулҗак тойлар?
Ханы ол дөрт йыллап
гайрак серетмән,
Диңе илерлигне бакан гуюлар?

Диңе дөрт йыллапмы бейле бакышлар?
Ынха инди эййәм
ики дөрт йыллап,
«Гумуң о четинде бири геленмиш!»
Дийилсе, шо ере ат гойяр илат.
Эзизимден вели гөрдүм-билдим ёк.
(Улурак боларлы фронт диен зат).

Ниреде сен, сөзен бойлы Эзизим?
Сен ниреде, тәзе тапылан доган?
(Мени эзизиме етирмек үчин
Сока дегип, алны чапылан доган?)

Ханы сиз Атаняз, Беркели, Өре,
Абыр, Көмек, Баллы, Реҗебалы?..

Нireде, нireде, нireде олар?
Киме бермели мен бейле совалы?

Мүң адама бердим бейле совалы.
Бу совалда адам селҗерленокды.
Бу совалы чөзүп билйәнем ёкды,
Бу совалы чөзүп билмйәнем ёкды.

«Гелмез» я-да «Гелер» диймеди хич ким.
Бирагыздан: «Гелер» дийди хеммелер.
Өли гиденлерден гайдып гелен ёк,
Дири гиден адам мегерем гелер...

Шол теселли биле,
Шол умыт биле
Гарашып йөрүн мен хенизе ченлем.
Гарашмага умыт берсе гелҗегим,
Гөрешмәге гайрат берйәр геченлем.

Хем гарашмалы мен,
хем гөрешмели.
Гөрешмек үчин хем болмалы сагдын.
(Гөрешмекде болса багтың дең-яры,
Сагатлыкда дәлми галаны багтың?)
Башармаҗак болсам шол икисини,
Озалда энеден нәм үчин догдум?

Мен өзүмки, эмма өзүмиңкем дәл.
Мен халкыңкы болсам,
Меңкидир халкам.
Гарашып, өзүми хорлап йөрмәге
Хакым бардыр, эмма ёкдурам хакым.

Гарашарынам мен,
Гөрешеринем,
Өзүм хорларынам, хорламарынам.
Гарашмак умыдым гачаянда-да,
Маңа басалык бийр ене бир ынам.

Эзиз бирдир,
Йөне өмрүм хем бирдир.
Мегер өтүп билмен тәк өзүм мениң.
Бәрде бетбагт болуп галмагым үчин
Гурбан болан дәлдир Эзизим мениң...

АВТОРДАН

I

Шу ерде гутаряр депдериң ызы.
Гутаран еринде булашык гол бар.
Ачык голы — ГҮЛНӘЗ ХАЛМЫРАТ
ГЫЗЫ.
51-НҖИ ЙЫЛ, 5-НҖИ ЯНВАРЬ...

Бу депдер — мейдандан тапылан депдер,
Гетирлип сандыга атылан депдер.
Дөрт депдери үст-үстүне гоюлып,
Гызыл сапак билен чатылан депдер.

Чекилипдир депдерлериң дашындан
Йүзи үч гызлыҗа «Харплыгың» җилди.
Хениз ел-ягыша өзүн бермәндир.
Чөл ичинде узак ятманы белли.

Муны Гумман ата гумдан тапыпдыр,
Бәш йыллап сандыкда ятыпдыр онсоң.
(Энтеклерем ятҗак экени көп йыл,
Гум хакында гүррүң ачмадык болсам).

«Сазак йыгып йөрдүм
чөлүң ичинде.
Бир серетсем, ел угруна пытырап,
Дөрт яна ыкҗап йөр дөрт саны газет,
Ортада-да элиңдәки тетрат.

Гетирдим, чагалаң элине бердим.
Башындан бәш-үч сөз айдып бердилер.
Гум гызы дийдилер, гулпак дийдилер.
Суратын гөрдүлер,
Гайдып бердилер.

Сандыгың дүйбүне оклап гойбердим.
Шондан бәри шо ятышы, ятышы.
Атаңыздан чай-сув сорап дуранок...»
Ине, Гумман атаң депдер тапышы.

Эмма Гумман атаң тапан депдерн
Депдер дәл-де,
айдым ялы йүрекди.
Сөзи-де, сазы-да озалдан тайын.
Маңа диңе айдаймасы герекди.

Ине, менем сизе (сесиме гөрә)
Ол айдымы санап бердим, адамлар.
Түркмениң дессуры-дәбине гөрә,
Серпай ислейәндир айдым айданлар.

Эмма мениң санап берен айдымым
Гозган болса йүрегңизиң бир тарын —
Шодур мениң сизден алжак саг болум,
Шодур мениң сизден алҗак серпайым.

...Нәхилилик билен гачдың сен, депдер?
Я Гүлнәзмң яглыгындан гачдыңмы?
Я буграның хатабындан гачдыңмы?
Я ховдундан, халыгындан гачдыңмы?
Гачаңсоң, эйәңе аз гарашдыңмы,
Я көп гарашдыңмы?

Мегерем шол демир сандыга гирип,
Хич ким тапмаз ялы гизлененңсоң сен,
Үч айлап-дөрт айлап гумуң ичинден
Гөзлененсиң сен,
гөзлененсиң сен.

Ким билйәр, үч айлап-дөрт айлабам дәл,
Гөзленип йөренсиң шу вагта ченлем.
Шүче ятыпсың сен сандыга гирип,
Сандыкдан чыкыбам гараш бир селлем.

Сен эйәң янына ховлугян болсаң,
Мен сенденем бетер ховлугян, йүрек.
Сен йүреги диңе депдерде дәл-де,
Йүзбе-йүз дурубам гөрмегим герек.

II

...Сени Гумман ата гумдан тапыпдыр,
Сандыкда гүрсүлләп ятыпсың бәш йыл.

Депдериң башында — нәтаныш үч гүл,
Депдериң соңунда — нәтаныш бәш гүл.

Бир гүлүң келлеси келеме меңзеш,
Бир гүлүң япрагы окара меңзеш,
Бириниң сыраты җөвене меңзеш,
Келлеси хем гүнебакара меңзеш.

Ол гүллер — өмрүме гөрен гүлүм дәл,
Гумда дәл, кагызда галдырды хайран.
(Ашгабадың түссесине богулып,
Мен сенден бихабар экеним, сәхрам).

Шол отларың, шол гүллериң ичинден
Диңе танан задым — «чопантелпеги».
(Сәхраны чынлакай өвренҗек болсаң,
Гей, шахыр,
уч-дөрт йыл чопан телпегин).

Депдердәки җояларың боюна
Экилипдир хүнҗи ялы сетирлер.
Сетирлери башга бири гөчүрсе,
Дөрт депдер дәл, он депдере етерлер.

Гара галам билен язлан ери бар,
Сыя галам билен язлан ери бар.
Кәбир сетирлериң, кебир сөзлериң
Чызылып-чызылып бозлан ери бар.
Ягыш сувунамы, гөзяш сувуна,
Харплаң бессе-бессе эзлен ери бар.

Гөзяш диен зады гөрүпмидик биз
Депдериң иң соңкы сөзүне ченли?
(Йөне вели махал-махал йүрекден
Гөзлер эҗиз гелен болара чемли).

Шол харплара сиңе-сиңе серетсең,
Сениңем гөзлериң ханасы долар...
Докуз ерде докуз гүлүң үстүнде
Голтуклашып отыр Г билен Э-лер.

Э-ниң ыз янында докуз ерде-де
Санап басылыпдыр...... алты нокады.

(Ребусмы, маталмы —
айдып билҗек дәл,
Шонда-да өзүмче маны окадым).

Хер нокадың ерне бир харпы гойсаң,
Э харпының ызы шейлерәк долар:
ЭЗИЗОВА диен фамилия хакда
Чопан гөзел арзув эдипдир нәлер...
Эй, рай ЗАГС-да отуран аял.
Бардымы яныңа
Г билен Э-лер?

Бардымы яныңа шол ики эзиз?
Дымды, ашак бакды ЗАГС-чы аял...
Юрдумың мильонлап ЗАГС-ларына
Дегишли дәлмидир бу ёвуз совал.

Шолар ялы мильон-мильон Э-лериң
Әхли арзувыны парчалан Уруш,
Сиңсин сең этиңе, ене-де сиңсин
Шол гара нокатлаң саныча гаргыш!!

Гаргышың пейдасы болмаз диййәлер.
Бу догрудыр, йөне икучлыракдыр.
Гаргышың пейдасы болмаян болса,
Онда алкышың хем пейдасы ёкдур.

Шол ики гудраты ёлдаш эдинип,
Арчап гечмәнмидик Берлинли ёлы.
Гаргышымызам бар,
Алкышымызам,
Хәзирем ичимиз шолардан долы.

«Ёк болсун дүнйәден от горсайҗылар!»
«Ёк болсун ыссылы, совуклы уруш!»
Колхоз мейданындан, завод цехинден
Гөтерилйәр гөге гөрешли гаргыш.

«Яшасын ол оды якдырмаянлар!»
«Яшасын ораклы-чекичли дурмуш!»
Совхоз мейданындан, фабрик цехинден
Гөтерилйәр гөге гөрешли алкыш.

Эзизем биз билен биле гөрешйәр,
Озалам гөрешди, ене гөрешде.

Себәп дийсең, озал гөрешенде-де
Ол — шу гөрешимиз үчин гөрешди.

Шо гөрешде шу гөреши газанды
Шу вагткы гүлнәзлер, эзизлер үчин.
Бергили дәлми биз олаң өңүнде
Шу ажап ГИЖЕ ВЕ ГҮНДИЗЛЕР
Үчин.

III

Гарагум чөлүнден гетирлен депдер,
Бәш йыллап сандыкда ятырлан депдер,
Ханы сениң гара гөзли авторың?
Аманмы-эсенми?
Маңа жогап бер.

«Эзизим, Эзизим, Эзизим!» дийип,
Он йыллап ах чекен гахрыман йүрек
Говушдымы Эзизиниң йүрегне?
Онам бар затдан өң билмегим герек.

Хайсыны соңундан соражагымы,
Хайсыны өңүнден... билмедим, депдер.
Икиси-де бири-бириңден зерур,
Ики совала-да бирден жогап бер.

Ики совал дәлдир, кәндир совалым:
Ниреде Акмәммет, ниреде Топар?
Ниреде Какабай, Мыратдыр Нурум?
Ханы Режебалы — сурата чепер?
Булар диңе бир гуюдан гиденлер.
(Хеммесин санасак узага чекер).

Буларың хич хайсын танамасам-да,
Бир зат мениң үчин беллиди белли:
Гиденлең хеммеси биз үчин гитди,
Геленлең хеммеси биз үчин гелди.

Гелмедиклер биз себәпли гелмеди,
Өлмедиклер биз себәпли өлмеди.
Өлүме-де, өмүре-де себәп биз.
Шейле вагтда болмалысам шейледи.

Дүшнүклиди маңа ене-де бир зат:
(Дүшнүкли дәлмидир хеммәмиз үчин)
Шейле бир сынагдан гечипди олар —
Өлмеклигем кынды,
Өлмезлигем кын...

Сорадым, җогапсыз галды сорагым.
Депдерем дымды,
Өзүмем дымдым...
Бир айлап айланып чөлүң ичинде,
Сорагың җогабын гетирдим гумдан.

Гетирен җогабым гысгады җуда:
Гиденлерден диңе гелени Чөлли.
Гүлнәзимиз болса «Эзизим!» дийип,
Отурыпдыр орта яшына ченли.

Гарашыпдыр отуз яшына ченли...
Эмма Эзизинден болмандыр дерек.
Өлениң ызында өлйәнем бардыр,
Йөне бейле өлүм ким үчин герек?

Өлен үчинми
Я өзүң үчинми?
Ёк, не өлен үчин,
не өзүң үчин
Өленлермиз өлмәндилер ахбети
Ызында бизиң хем өлмегмиз үчин.

Ол йигидем гөрдүм,
Гүлнәзем гөрдүм.
Ики чәйнек чаям ичдим элинден.
Бир сагатлап гөзүм айра билмедим
Йүпекгабак, гоюн гөзли гелинден.

Гечиң сиз гүнәми, гечиң эзизлер,
Сизде бирже шүбхе дөреден болсам.
Кырк докузын ил-гүн үчин серетдим,
Сизе элли гезек середен болсам.

Эҗиз сетирлермиң аралыгындан
Гой, бу гүн хеммелер серетсин сизе.

(Өзүңизи гөрүп билмедиклерем
Серетсинлер дийип серетдим сизе!)

Бир йигиде,
Бир Гүлнәзе серетдим,
Өлчедим оларың мынасыплыгын.
Эзиз барка мынасыбам болмазды,
Эзиз ёкка, мегер, мынасып бу гүн.

Йигит асыллыды
Хемем алчакды.
Гелин шадыянды хемем гамгынды.
Өңки гаммы я-да соң дөрән гаммы? —
Булары бирбада сайгармак кынды.

Бирисиниң болмагы-да ахмалды,
Икисиниң болмагы-да ахмалды.
Мен онуң себәбин сорап билмедим,
Бейле зады сорап болҗагам дәлди.

Эй йигит,
Багтыңы дуйярмыкаң сен?
Багтлылар дуймазак боляр багтыны.
Багтлының өз багтын дуймагы үчин
Ятламагы герек багтсыз вагтыны.

«Эзизим, Эзизим, Эзизим!» дийлип
4490 гиҗе-гүндизи
Ёлуна бакылып гечирлен йигдиң
Дерегне сечилип билмегиң өзи —

Диңе шунуң өзем,
Хут шунуң өзем
Сең үйтгешик багтлыдыгңа шаятдыр.
(Бейле багты арзув этмесек-де биз,
Миессер боланда уллакан затдыр).

Гүлнәзиңем гөрдүм,
Өзүңем гөрдүм,
Хер кишә етдирмез оң ялы йүрек.
Йөне өз йүзүңе айдып билмедик
Бир сөзүми
инди айтмагым герек:

Тенинде
дөрт йылың тикени ятан
Шол гүлнәзлер ЕНЕ ынҗадылсалар,
Шолаң горан Ватанының өңүнде
Мегерем, җенаят этдигмиз болар.

Сен хер ничик ажап огланам болсаң,
Голы сазлы Нежеп огланам болсаң,
Диңе бир Волгадан, Днепрден дәл,
Мүң дерядан гечен огланам болсаң,
Диңе Гарагумда гоюн бакан дәл,
Гарагумы ачан огланам болсаң,

Он үч йыллап диңе илерик бакып,
Эзизиң ёлунда саралан Гүлнәз,
Инди бу гүн сениң ёлуңа чыкып,
Хер ишден гелйәнчәң
урса-да перваз —

Махал-махал ак депелең үстүнде,
Эзизини ятлап, ах чекип пынхан,
Сени бир дем салым (я онданам кән)
Ядындан чыкарян болмагам ахмал.

Сен оны-да гаты гөрмегин, йигит,
Гышартҗак болмагын онуң манысын.
Шейле минутларда диңе сени дәл,
Энесин, атасын,
Ялңыз агасын,
Дүнйәсин ядындан чыкаряндыр ол.
Шолардан ёкары саймагын өзүң.
Ол Эзиз — Гүлнәзиң Эзизи болса,
Инди болмалыдыр сеңем Эзизиң.

Ол бу гүн
Хеммәниң Эзизи болды —
Гиден бир Ватаның эзизидир ол.
ХЕММӘМИЗЕМ ОҢА ВЕПАЛЫДЫРЫС,
ЭММА СЕН БИЗДЕНЕМ ВЕПАЛЫРАК БОЛ.

1963—64

АЯЛ БАГШЫ

Менем сениң ялы саз ашыгыдым,
Чаляна-да ашык, саза-да ашык.
Бир гезек
он алты яшлыжа гызкам,
Он алты депәниң үстүнден ашып,
Гитдим гоңшы оба саз диңлемәге.
Чалярды дутары бир герчек йигит.
Палчыкдан адамың шеклин ясасаң,
Шоңа-да саз билен жан берҗек йигит.

.Етенде күкрәп «Көне гүзере»,
Йигидиң үстүне бөкеним билйән.
Соң нәме болупдыр — хич зат билемок,
Бир гөрсем өймүзде ятырдым эййәм.

Ол гүн шейдип ятдым. Эртеси болса,
Башга бир йигиде баглады атам.
Узакдадыр өйтме башга диййәним,
Ол инди башга дәл: атаңдыр атаң...

Соң бир гүн
Мөвч урян гайтарма вагтым,
Гирди гапымыздан шол герчек йигит,
Палчыкдан адамың шеклин ясасаң,
Шоңа-да саз билен жан берҗек йигит.

Дийди: «Ыкбалыңдан нәразы болсаң,
Хәзирем багрыма басмага тайын».
Мен дийдим: «Багрына басан йигиди
Инди маңа көп гөрмесин худайым».

Онсоң онуң билен доган окашдык.
Шоңа-да бар затча бегенди оглан.
Шейдип ят йигиди әр этди ыкбал.
Әр болҗак йигиди эйледи доган.

Ол герчегиң — ол доганмың кимдигин
Саңа айдып гитмек парзымдыр, гызым.
Үч айлап гызы дек төрүнде саклап,
Саз өвреден гожа
шодур, ялңызым.

Мырадына етип билмеди энең.
Инди шол мырада сен етгин, балам.

Тә өмрүң өтйәнчә йөрет бу кәри,
Еди ковмуңа-да өвретгин, балам!..»

Гүррүңини зордан тамамлап эне,
Дийди баласына: «Чал, ене бир чал...»
Чалды Халлы, чалды...Йөне бу сапар
Гаты чыны билен гелипди ажал...

ИКИНҖИ БӨЛҮМ

Шондан соң үч аям гечмәнди энтек.
Аягында чокай, башында телпек,
Бир йигит даң билен Үргенчден чыкды.
Оняңча-да
чыкды сачакдан челпек.

Тес-тегелек, челпек, көз ялы челпек,
Хайван-да, ынсан-да ийди челпекден.
Нәче ийилсе-де гәдилмеди ол.
Не гудратлы, не хүмметли челпек сен!

Шол челпекден башга азыгы ёкды.
Йүзүн ашак саллап барярды йигит.
Җейхун ашак акяр, йигит ёкары.
Гөйә терсе акян деряды йигит.

Ёк, бейле дәл, догры барярды йигит.
Деряның өзүниң акымы терсди.
Дүнйәниң терсине барярды йигит,
Йигдиңки дүрсди.

Челпекден соң чыкды тегелек тылла.
Дүнйәниң йүзүне чайды тылласын,
Нәче чайылса-да гәдилмеди ол,
Не гудратлы, не хүмметли тылла сен!

Шол тылладан башга бир пулы ёкды,
Шол челпекден өзге азыгы ёкды,
Кервене гарашып отырды йигит,
Үч гүн гечди. Кервен гөрүненокды.

Ене чеп тарапдан гөрүнди челпек.
Ене саг тарапдан гөрүнди Хыва.

Җайлаң үсти телпек үстүне телпек —
Минаралар бири-биринден габа.

Селеңләп гөрүнйәр Пәлван дервезе.
Ловурдап гөрүнйәр Гүл дервезеси,
Эмма Гүл дервезәң ашак янында
Гаралып ятырды гул дервезеси.

Гиден бир мейданы
тутуп дур адам.
Ол ерде адамы
сатып дур адам.
— А-хов, муртлулары гыммат бахаляң,
Буҗагаз отуран муртсузың нәден?

— Пархы ёк, бай ага, муртсузам болса
Муртлының битирҗек ишини битир...
(Көшгүниң үстүнде Аллагулы хан
Бу томаша бакып, кейп чекип отыр.)

...Йигит улудан бир алды-да демин,
Илерлигне тарап болды рована.
Кырк мензил ёкарда Бухар топрагы
Аягы уммаңда,
Башы думанда.

Йигит өңе сүйшйәр, думан хем аңрык,
Салгымың ызындан гөрүнйәр салгым.
Узакдан серетсең — обамы, гала,
Янындан серетсең — хеммеси чал гум.

Шол гумуң ичинден барярды йигит.
Хываның гарасы йитишди кем-кем.
Догры илерлигне барярды йигит.
Илери гайрадан ягшыдыр, белкем.

Эмма ики тилкиң бармыдыр пархы? —
Бири ак тилкиди, бириси — чыпар.

* * *

Отур, йигит, гараш кервене ченли,
Чокайыңы чыкар,
Телпегңи чыкар.

Отурды, чокайын чыкарды йигит.
Телпегин чүмүрди гөзүне ченли.
Ёл йөрәп аягы ыссыласа-да,
Келлеси үшейән болара чемли.

Голтукдан азыгын чыкарды йигит.
Ийилди иң соңкы бөлеҗик чөрек.
Голтуклар ене-де гүберип дурды.
О нәмекә? Домаланмы? Көмелек?

Не-хә домаланды, не-де көмелек,
Не-де гатаңңырды, не-де чигилдем.
Оларданам бетер ширин бир затды.
Эмма оны гозгамады еринден.

Голтугның наны-да болупды тамам.
Мешигиң сувы-да болупды тамам.
Чопанлаң гошуна угранам шолды,
«Хащ-щ!» эдип топулды әпет бир йылан.

Гачды йигит, гачды, алдыгна гачды.
Йыланың өңүнден гутулды аман.
Шо махал телпегин чыкаран болса,
Демини хем алып билмезди йылан.

Нәме барка телпегиниң ичинде?
Догамы, ханҗармы, гылычмы, түпең?
Оларданам бетер хайбатлы затды...
Онянча-да чыкды кенара чопан.

«Гур-рой, гур-рой!» дийип гыгырды бирден,
Агыр сүри гүрре доланды чепе.
Йигит сүрә бакып ойланды бир дем:
«Серет, хайванларам дүшүнйәр гепе.

Эмма кәбир ынсан хайванча-да ёк...»
Онянча-да чыкды бир хатар кервен.
«Хейжан-элек, кервен!» Ылгады деррев.
Нәдип гаршыларка йигиди кервен?

«Хер бир ёл угрунда энтәп йөрени
Дүйә-де мүндүрмен. Азыгам бермен.

Дүнйәде сең ялы гедай көп, огул...»
Шейдип гаршылады йигиди кервен.

«Агам, йөне ёлдаш болсаңыз боляр.
Пейда етирмесем, зыян-а бермен».
«Сен бизе зыян-да, пейда-да берме!»
Шейдип гаршылады йигиди кервен.

Шейдип гечиберди дециинден кервен.
Гечди гапдалындан иң соңкы мая.
Иң соңкы маяның ыз яны билен
Бир эшекли гелйәр, гарк болуп оя.

Дикгир, дикгир,
Дикгир, дикгир... Ак эшек
Галанокды өңүндәки маядан.
Хыва элтип үстүндәки гожаны,
Ене гайдып алып баряр Хывадан.

Бирден
гарып йигде гөзлери дүшүп,
Хыдыр гөрен ялы тисгинди гожа:
— Пыядалап бу чөллүгиң ичинден
Ягшы йигит угур ханжадыр ханжа?
Йигит бир сөз билен жогап гайтарды:
— Халажа.

— Халажа? — дийди-де гең галды гожа —
Хей, бейдибем етип бормы Халажа?
А-хав, Мележе, сакла кервени!
Сакла хав, кервени! Мележе!

Не Мележе, дурды не-де Гаража,
Не Акжа тогтады, не-де бир кервен.
Эшегниң гершине дүртди-де гожа,
Кервениң өңүне айланды деррев.

— Ханы шу йигиди алып гидели.
Гүйчлүрәк маяның бирини чөкер!
Мележәң гөзлери чыкара гелди:
— Бейле болса, онжа тылланы чыкар.
Он тылла чыкмаса не мая чөкер.
Не бугра чөкер...

Гожа газап билен Мележә бакды.
Кисесини какды, бәш теңңе чыкды.
Бирденем элини хоржуна сокды.
Хыва базарындан дек дүйн алынан
Гарма дон хоржундан шовурдап чыкды.
— Ме! — дийип үстүне оклады доны.
Ак мая чөкди.

Йигидиң өңүнде ак мая чөкди.
Йигидиң алнында чөкди кеч ыкбал.
Эмма кеч ыкбалы чөкермек үчин
Шунуң ялы хоржун герекди хөкман.

Диңе хоржун билен йөрйәрди дөвүр,
Диңе хоржун билен йөрйәрди пелек.
Хоржуның болмаса — пыгамбер болай,
Перишде-де болай — сен киме герек?

Диңе шоңа гөрә кесилер бахаң,
Акылыңа гөрә тапмарсың рехим,
«Хоржуныңдан» ягыш сечмейән болса,
Олар алладан-да этмезди вехим.

Серет инди, «гедай» дийилйән йигит
Хоржуның гүйжүнден нәдип барярды?
Ак маяң үстүнден ак дүнйә гарап,
Ак наның ужундан гәдип барярды.
Яңкы «гедай» диен сүйтхоруң өзем
Ак маяң башыны идип барярды.

...Гөрүнди гаршыдан Бухар топрагы,
Кервен чатрыкдакы агажа етди.
Шол ерден саг-сола айрылды-да ёл —
Бири Мара,
бири Халажа гитди.

Шол чатрыкда дүшди маядан йигит,
Гожа дийди: «Онда аман бар, көшек,
Башы билен
Сеңки болсун шу эшек.
Мен өзүме эшек тапарын, оглум.»
— «Ханы эшек»? — «Кервенбашам
бир эшек,

Янындакы ёлдашы хем бир эшек.
Бу дүнйәде нирә серетсең эшек...»
Эллерин гысды-да салды ак ёла.
Онянча-да Керки ёлуна дүшүп,
Дикгирдеди ак гаңңалы «ак мая».

...Бир ёл билен — ак эшегиң үстүнде
«Айҗемала» хиңленҗирәп чалаҗа
Ягшы йигит етип баряр Халаҗа.
Бир ёл билен — ак маяның үстүнде
Донуң хакын үзлүп баряр шо гоҗа...

* * *

Дикгир, дикгир,
Дикгир, дикгир... Ак эшек
Барып гирди обалыгың четинден.
Чагаҗыклар ылгап чыкды сагындан,
Чагаҗыклар ылгап чыкды чепинден.

«Кемине кака-да, Кемине кака!»
«Кемине дайы-да, Кемине дайы!»
Айландылар гарып йигдиң дашына.
Эмма берилмеди
чагалаң пайы.

Кемине үч гезек шу ерде дүшләп,
Үч гезек шу ерде чайлап гечипди.
Көнеҗе хорҗуның агзыны чөшләп,
Кишмишми, писсеми... пайлап гечипди.

Дикгир, дикгир...Гечди гитди ак эшек.
Чагалар ызындан бакдылар сайыл.
Бир огланҗык дийди: «Эшег-ә шоңкы.
Сатыпдыр эшегин Кемине дайым...»

Догруданам, эшек Кеминәңкиди.
Эшеги беренем онуң өзүди.
Ери, онда айдың, бу йигит кимди?
Халлымызды,
Боссан эҗәң гызыды.

ҮЧҮНЖИ БӨЛҮМ

— Үргенч или нирелерде галды гыз?
Не себәпден юртдан чыкдың Халлы гыз?

— Ковулдым...

— Ковлар ялы сен экинчи малмы, гыз?
Хайсы вагшы ковды сени, Халлы гыз?

— Атам...

— Нәхили бетчилик эдениң үчин
Ол сени илиңден ковярмыш бажым?
— Дутар чаляным үчин.

— Дутар чалян болсаң, дутарың ханы?
— Гүвледип ожакда якдылар оны.

— Якдылар? Ким оны бейдип яканлар?
— Атама «Як!» диййп буйран экенлер.

— Ким берип билйәрмиш оң ялы буйрук?
— Ишанмы, молламы — хеммеси шәрик.

— Нәм үчин дон-телпек гейипсиң, бажым?
— Саг-аман шу юрда ашмагым үчин.

— Ери, сең бу юртда кимиң бар, уям?
— Шу ерлерде дайзам бармыка диййән.

— Дайзаң бу ерлере дүшүпдир ненең?
— Аглап-аглап гүррүң берерди энем:

Халачдан аламан чозанмыш Хыва,
Тезек чөпләп йөрен он яшлы гызы,
Аламан башлыгы атанмыш торба...

Халла совал берсең, ол жогап берсе,
Шейлерәк боларды шол совал-жогап...

* * *

Ак эшегиң тойнакларның астында
Халажың ак ёлы барярды чаңап.

Ене-де гүн яшды, гараңкы дүшди.
Иң четки ак өе совулды оглан.
«Агам, таңры мыхман алармысыңыз?»
Сөзүн соңламанка ковулды оглан.

Совулды, бәш өе совулды йигит.
Алтынжы өйден-де ковулды йигит.

«Гел, йигит!» дийдилер единжи ерде.
Яша единжи өй! Единжи перде!

Единжи перредеп башланса ширван,
Единжи гапыдан аш иер мыхман.

Мыхмана берилди чаганың хакы.
Ол бу гүн чагаң дәл, мыхманың хакы.

Чагалаң йүзүне серетди мыхман.
Чыкарды торбадан бир бөлек ак нан.

Алтын гупба берлип алынан ак нан,
Йүзүне говурдак чалынан ак нан,

Ужундан бир гезек доюлан ак нан,
Өлмезөди үчин гоюлан ак нан.

Сачагың ичине атылды вели,
Дөрт ерден узалды дөрт чагаң эли...

Агылың янында аңңырды эшек,
Гапының агзында язылды дүшек.

Ятыр гарып йигит асмана гарап,
Асман-да гөз гыпяр мыхмана гарап.

Бирден бир йылдызжык гөчди-де гитди,
Хывадан Бухара гечди-де гитди.

«Бу-да бир мең ялы илинден ковлан!»
Дийип, хырчын дишләп йылгырды оглан.

Йылдызың ызындан сүйнйәрди йылдыз.
Ене хырчың дишле, ене-де йылгыр...

Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Бир адам сүйнйәрмиш дийййәрлер ерде.
(Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Ерде он мүң адам сүйнйәрди бирден.)

Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Бир ашык магшугын йитирмиш ерде.
(Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Он мүң ашык-магшук йитйәрди бирден.)

Бүтин дүнйә пида үстүне пида,
Бүтин дүнйә гөда үстүне гөда.
Ашыклар хакында гүррүңем ёкды,
Тутуш ил илинден дүшйәрди жыда.

Дүнйәни ак ёла өвүржек оғлы
Хачан энесинден догырка заман?
(Шейле огул эййәм энеден доглуп,
Шо гүн онки яшын эдипди тамам.

Ол эййәм элине китабын алып,
Трир көчесинден барярды гайрак...)
Йылдызлара бакып иркилди йигит.
Онянча бир гудрат башлады сайрап.

Мыхман йигит ялпа гөзлерин ачды.
Гүйжеди, кем-кемден гүйжеди мукам.
Мунуң ялы мукам яңланып дуркан
Инди сен гөзлериң юмаярмыкаң?

Мыхман йигит деррев чокайын гейди.
Чыбшылдап уграды мукама бакан.
Барды-да гапының агзында дурды.
Дурсаң дурбер! Узак дураярмыкаң?

Мыхман йигит деррев гапыдан гирди.
Ширван пердесине чыкыпды мукам.

Менем сениң ялы саз ашыгыдым,
Чаляна-да ашык, саза-да ашык.
Бир гезек
он алты яшлыжа гызкам,
Он алты депәниң үстүнден ашып,
Гитдим гоңшы оба саз диңлемәге.
Чалярды дутары бир герчек йигит.
Палчыкдан адамың шеклин ясасаң,
Шоңа-да саз билен жан берджек йигит.

.Етенде күкрәп «Көне гүзере»,
Йигидиң үстүне бөкеним билйән.
Соң нәме болупдыр — хич зат билемок,
Бир гөрсем өймүзде ятырдым эййәм.

Ол гүн шейдип ятдым. Эртеси болса,
Башга бир йигиде баглады атам.
Узакдадыр өйтме башга диййәним,
Ол инди башга дәл: атаңдыр атаң...

Соң бир гүн
Мөвч урян гайтарма вагтым,
Гирди гапымыздан шол герчек йигит,
Палчыкдан адамың шеклин ясасаң,
Шоңа-да саз билен жан берджек йигит.

Дийди: «Ыкбалыңдан нәразы болсаң,
Хәзирем багрыма басмага тайын».
Мен дийдим: «Багрыңа басан йигиди
Инди маңа көп гөрмесин худайым».

Онсоң онуң билен доган окашдык.
Шоңа-да бар затча бегенди оглан.
Шейдип ят йигиди әр этди ыкбал.
Әр болджак йигиди эйледи доган.

Ол герчегиң — ол доганмың кимдигин
Саңа айдып гитмек парзымдыр, гызым.
Үч айлап гызы дек төрүнде саклап,
Саз өвреден гожа
шодур, ялңызым.

Мырадына етип билмеди энең.
Инди шол мырада сен етгин, балам.

Тә өмрүң өтйәнчә йөрет бу кәрп,
Еди ковмуңа-да өвретгин, балам!..»

Гүррүңини зордан тамамлап эне,
Дийди баласына: «Чал, ене бир чал...»
Чалды Халлы, чалды...Йөне бу сапар
Гаты чыны билен гелипди ажал...

ИКИНҖИ БӨЛҮМ

Шондан соң үч аям гечмәнди энтек.
Аягында чокай, башында телпек,
Бир йигит даң билен Үргенчден чыкды.
Онянча-да
чыкды сачакдан челпек.

Тес-тегелек, челпек, көз ялы челпек,
Хайван-да, ынсан-да ийди челпекден.
Нәче ийилсе-де гәдилмеди ол.
Не гудратлы, не хүмметли челпек сен!

Шол челпекден башга азыгы ёкды.
Йүзүн ашак саллап барярды йигит.
Җейхун ашак акяр, йигит ёкары.
Гөйә терсе акян деряды йигит.

Ёк, бейле дәл, догры барярды йигит.
Деряның өзүниң акымы терсди.
Дүнйәниң терсине барярды йигит,
Йигдиңки дүрсди.

Челпекден соң чыкды тегелек тылла.
Дүнйәниң йүзүне чайды тылласын,
Нәче чайылса-да гәдилмеди ол,
Не гудратлы, не хүмметли тылла сен!

Шол тылладан башга бир пулы ёкды,
Шол челпекден өзге азыгы ёкды,
Кервене гарашып отырды йигит,
Үч гүн гечди. Кервен гөрүненокды.

Ене чеп тарапдан гөрүнди челпек.
Ене саг тарапдан гөрүнди Хыва.

Җайлаң үсти телпек үстүне телпек —
Минаралар бири-биринден габа.

Селеңләп гөрүнйәр Пәлван дервезе.
Ловурдап гөрүнйәр Гүл дервезеси,
Эмма Гүл дервезәң ашак янында
Гаралып ятырды гул дервезеси.

Гиден бир мейданы
тутуп дур адам.
Ол ерде адамы
сатып дур адам.
— А-хов, муртлулары гыммат бахаляң,
Бужагаз отуран муртсузың нәден?

— Пархы ёк, бай ага, муртсузам болса
Муртлының битирҗек ишини битир...
(Көшгүниң үстүнде Аллагулы хан
Бу томаша бакып, кейп чекип отыр.)

...Йигит улудан бир алды-да демин,
Илерлигне тарап болды рована.
Кырк мензил ёкарда Бухар топрагы
Аягы уммаида,
Башы думанда.

Йигит өңе сүйшйәр, думан хем аңрык,
Салгымың ызындан гөрүнйәр салгым.
Узакдан серетсең — обамы, гала,
Янындан серетсең — хеммеси чал гум.

Шол гумуң ичинден барярды йигит.
Хываның гарасы йитишди кем-кем.
Догры илерлигне барярды йигит.
Илери гайрадан ягшыдыр, белкем.

Эмма ики тилкиң бармыдыр пархы? —
Бири ак тилкиди, бириси — чыпар.

* * *

Отур, йигит, гараш кервене ченли,
Чокайыңы чыкар,
Телпегңи чыкар.

Отурды, чокайын чыкарды йигит.
Телпегин чүмүрди гөзүне ченли.
Ёл йөрәп аягы ыссыласа-да,
Келлеси үшейән болара чемли.

Голтукдан азыгын чыкарды йигит.
Ийилди иң соңкы бөлежик чөрек.
Голтуклар ене-де гүберип дурды.
О нәмекә? Домаланмы? Көмелек?

Не-хә домаланды, не-де көмелек,
Не-де гатаңңырды, не-де чигилдем.
Оларданам бетер ширин бир затды.
Эмма оны гозгамады еринден.

Голтугның наны-да болупды тамам.
Мешигиң сувы-да болупды тамам.
Чопанлаң гошуна уграpам шолды,
«Хащ-щ!» эдип топулды әпет бир йылан.

Гачды йигит, гачды, алдыгна гачды.
Йыланың өңүнден гутулды аман.
Шо махал телпегин чыкаран болса,
Демини хем алып билмезди йылан.

Нәме барка телпегиниң ичинде?
Догамы, ханҗармы, гылычмы, түпең?
Оларданам бетер хайбатлы затды...
Онянча-да чыкды кенара чопан.

«Гур-рой, гур-рой!» дийип гыгырды бирден,
Агыр сүри гүрре доланды чепе.
Йигит сүрә бакып ойланды бир дем:
«Серет, хайванларам дүшүнйәр гепе.

Эмма кәбир ынсан хайванча-да ёк...»
Онянча-да чыкды бир хатар кервен.
«Хейҗан-элек, кервен!» Ылгады деррев.
Нәдип гаршыларка йигиди кервен?

«Хер бир ёл угрунда энтәп йөрени
Дүйә-де мүндүрмен. Азыгам бермен.

Дүнйәде сең ялы гедай көп, огул...»
Шейдип гаршылады йигиди кервен.

«Агам, йөне ёлдаш болсаңыз боляр.
Пейда етирмесем, зыян-а бермен».
«Сен бизе зыян-да, пейда-да берме!»
Шейдип гаршылады йигиди кервен.

Шейдип гечиберди дециңден кервен.
Гечди гапдалындан иң соңкы мая.
Иң соңкы маяның ыз яны билен
Бир эшекли гелйәр, гарк болуп оя.

Дикгир, дикгир,
Дикгир, дикгир... Ак эшек
Галанокды өңүндәки маядан.
Хыва элтип үстүндәки гожаны,
Ене гайдып алып баряр Хывадан.

Бирден
гарып йигде гөзлери дүшүп,
Хыдыр гөрен ялы тисгинди гожа:
— Пыядалап бу чөллүгиң ичинден
Ягшы йигит угур ханжадыр ханжа?
Йигит бир сөз билен жогап гайтарды:
— Халажа.

— Халажа? — дийди-де гең галды гожа —
Хей, бейдибем етип бормы Халажа?
А-хав, Мележе, сакла кервени!
Сакла хав, кервени! Мележе!

Не Мележе, дурды не-де Гаража,
Не Акжа тогтады, не-де бир кервен.
Эшегниң гершине дүртди-де гожа,
Кервениң өңүне айланды деррев.

— Ханы шу йигиди алып гидели.
Гүйчлүрәк маяның бирини чөкер!
Мележәң гөзлери чыкара гелди:
— Бейле болса, онжа тылланы чыкар.
Он тылла чыкмаса не мая чөкер.
Не бугра чөкер...

Гожа газап билен Мележә бакды.
Кисесини какды, бәш теңңе чыкды.
Бирденем элини хоржуна сокды.
Хыва базарындан дек дүйн алынан
Гарма дон хоржундан шовурдап чыкды.
— Ме! — дийип үстүне оклады доны.
Ак мая чөкди.

Йигидиң өңүнде ак мая чөкди.
Йигидиң алнында чөкди кеч ыкбал.
Эмма кеч ыкбалы чөкермек үчин
Шунуң ялы хоржун герекди хөкман.

Диңе хоржун билен йөрйәрди дөвүр,
Диңе хоржун билен йөрйәрди пелек.
Хоржуның болмаса — пыгамбер болай,
Перишде-де болай — сен киме герек?

Диңе шоңа гөрә кесилер бахаң,
Акылыңа гөрә тапмарсың рехим,
«Хоржуныңдан» ягыш сечмейән болса,
Олар алладан-да этмезди вехим.

Серет инди, «гедай» дийилйән йигит
Хоржуның гүйжүнден нәдип барярды?
Ак маяң үстүнден ак дүнйә гарап,
Ак наның ужундан гәдип барярды.
Яңкы «гедай» диен сүйтхоруң өзем
Ак маяң башыны идип барярды.

...Гөрүнди гаршыдан Бухар топрагы,
Кервен чатрыкдакы агажа етди.
Шол ерден саг-сола айрылды-да ёл —
Бири Мара,
бири Халажа гитди.

Шол чатрыкда дүшди маядан йигит,
Гожа дийди: «Онда аман бар, көшек,
Башы билен
Сеңки болсун шу эшек.
Мен өзүме эшек тапарын, оглум.»
— «Ханы эшек»? — «Кервенбашам
бир эшек,

Янындакы ёлдашы хем бир эшек.
Бу дүнйәде нирә серетсең эшек...»
Эллерин гысды-да салды ак ёла.
Онянча-да Керки ёлуна дүшүп,
Дикгирдеди ак гаңңалы «ак мая».

...Бир ёл билен — ак эшегиң үстүнде
«Айжемала» хиңленжирәп чалажа
Ягшы йигит етип баряр Халажа.
Бир ёл билен — ак маяның үстүнде
Донуң хакын үзлүп баряр шо гожа...

* * *

Дикгир, дикгир,
Дикгир, дикгир... Ак эшек
Барып гирди обалыгың четинден.
Чагажыклар ылгап чыкды сагындан,
Чагажыклар ылгап чыкды чепинден.

«Кемине кака-да, Кемине кака!»
«Кемине дайы-да, Кемине дайы!»
Айландылар гарып йигдиң дашына.
Эмма берилмеди
чагалаң пайы.

Кемине үч гезек шу ерде дүшләп,
Үч гезек шу ерде чайлап гечипди.
Көнежe хоржуның агзыны чөшләп,
Кишмишми, писсеми... пайлап гечипди.

Дикгир, дикгир...Гечди гитди ак эшек.
Чагалар ызындан бакдылар сайып.
Бир огланжык дийди: «Эшег-ә шоңкы.
Сатыпдыр эшегин Кемине дайым...»

Догруданам, эшек Кеминәңкиди.
Эшеги беренем онуң өзүди.
Ери, онда айдың, бу йигит кимди?
Халлымызды,
Боссан эҗәң гызыды.

ҮЧҮНЖИ БӨЛҮМ

— Үргенч или нирелерде галды гыз?
Не себәпден юртдан чыкдың Халлы гыз?

— Ковулдым...

— Ковлар ялы сен экинчи малмы, гыз?
Хайсы вагшы ковды сени, Халлы гыз?

— Атам...

— Нәхили бетчилик эдениң үчин
Ол сени илиңден ковярмыш бажым?
— Дутар чаляным үчин.

— Дутар чалян болсаң, дутарың ханы?
— Гүвледип ожакда якдылар оны.

— Якдылар? Ким оны бейдип яканлар?
— Атама «Як!» диийп буйран экенлер.

—Ким берип билйәрмиш оң ялы буйрук?
— Ишанмы, молламы — хеммеси шәрик.

— Нәм үчин дон-телпек гейипсиң, бажым?
— Саг-аман шу юрда ашмагым үчин.

— Ери, сең бу юртда кимиң бар, уям?
— Шу ерлерде дайзам бармыка диййән.

— Дайзаң бу ерлере дүшүпдир ненең?
— Аглап-аглап гүррүң берерди энем:

Халачдан аламан чозанмыш Хыва,
Тезек чөпләп йөрен он яшлы гызы,
Аламан башлыгы атаммыш торба...

Халла совал берсең, ол жогап берсе,
Шейлерәк боларды шол совал-жогап...

* * *

Ак эшегиң тойнакларның астында
Халажың ак ёлы барярды чаңап.

Ене-де гүн яшды, гараңкы дүшди.
Иң четки ак өе совулды оглан.
«Агам, таңры мыхман алармысыңыз?»
Сөзүн соңламанка ковулды оглан.

Совулды, бәш өе совулды йигит.
Алтынжы өйден-де ковулды йигит.

«Гел, йигит!» дийдилер единжи ерде.
Яша единжи өй! Единжи перде!

Единжи перделен башланса ширван,
Единжи гапыдан аш иер мыхман.

Мыхмана берилди чаганың хакы.
Ол бу гүн чагаң дәл, мыхманың хакы.

Чагалаң йүзүне серетди мыхман.
Чыкарды торбадан бир бөлек ак нан.

Алтын гупба берлип алынан ак нан,
Йүзүне говурдак чалынан ак нан,

Ужундан бир гезек доюлан ак нан,
Өлмезөди үчин гоюлан ак нан.

Сачагың ичине атылды вели,
Дөрт ерден узалды дөрт чагаң эли...

Агылың янында аңңырды эшек,
Гапының агзында язылды дүшек.

Ятыр гарып йигит асмана гарап,
Асман-да гөз гыпяр мыхмана гарап.

Бирден бир йылдызжык гөчди-де гитди,
Хывадан Бухара гечди-де гитди.

«Бу-да бир мең ялы илинден ковлан!»
Дийип, хырчын дишләп йылгырды оглан.

Йылдызың ызындан сүйнйәрди йылдыз.
Ене хырчың дишле, ене-де йылгыр...

Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Бир адам сүйнйәрмиш диййәрлер ерде.
(Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Ерде он мүң адам сүйнйәрди бирден.)

Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Бир ашык магшугын йитирмиш ерде.
(Асманда хер гезек сүйненде йылдыз,
Он мүң ашык-магшук йитйәрди бирден.)

Бүтин дүнйә пида үстүне пида,
Бүтин дүнйә геда үстүне геда.
Ашыклар хакында гүррүңем ёкды,
Тутуш ил илинден дүшйәрди жыда.

Дүнйәни ак ёла өврүжек оғлы
Хачан энесинден догырка заман?
(Шейле огул эййәм энеден доглуп,
Шо гүн онки яшын эдипди тамам.

Ол эййәм элине китабын алып,
Трир көчесинден барярды гайрак...)
Йылдызлара бакып иркилди йигит.
Онянча бир гудрат башлады сайрап.

Мыхман йигит ялпа гөзлерин ачды.
Гүйжеди, кем-кемден гүйжеди мукам.
Мунуң ялы мукам яңланып дуркан
Инди сен гөзлериң юмаярмыкаң?

Мыхман йигит деррев чокайын гейди.
Чыбшылдап уградды мукама бакан.
Барды-да гапының агзында дурды.
Дурсаң дурбер! Узак дураярмыкаң?

Мыхман йигит деррев гапыдан гирди.
Ширван пердесине чыкыпды мукам.

Он йигит он ерден гыңралып бакды,
Мыхман горкды: «Булар коваярмыкан?»

Олар ковубилсе ковҗакды оны.
Саз диңләп отырды бир топар бикәр.
Ортадакы гарып йигдиң элинде
Гепләйҗек-гепләйҗек болярды дутар.

«Тахыр җан, саг бол-да,
Тахыр җан, саг бол!»
Гышаршып ятырды он саны ләлик.
Говурманың, чекдирмәниң ичинде
Йүзүп кемал тапан бир топар балык.

Йүзлери-де бири-биринден нәзик,
Эллери-де бири-биринден нәзик.
Газаның дүйбүнде ийилмән галан
Чекдирме-де етмиш гарыба азык.

Аягында алты олтаңлы чокай,
Эгнинде-де еди ямалы гөк дон,
Башында-да түйи гутаран телпек —
Ишиге сөенип отырды мыхман.

«Шу болшуңа саңа саз нәмә герек?»
Он ләлик он ерден «кикирде-кикир».
Гөзлерин алартды сазанда йигит.
Хеммеси сем болды. Шоңа-да шүкүр!

Зехиниң өңүнде акмагам боюн!
Ене-де зарынлап башлады мукам.
Ене-де кикирдәп башлады бири.
Я ол акмагың хем акмагымыкан?

Ене-де гөзлерин алартды Тахыр.
Акмагың акмагам дызына чөкди.
Онянча акмагың акмагның яндан
Акмагың
акмагның
акмагы чыкды.

Үч йыллыкда онуң атасы өлүп,
Гечипди элине миземез байлык.

Шондан бәри шол байлыгың ичинде
Дөрт яна гулачлап йүзйәрди лəлик.

Йөне вели шол байлыгың ичинде
Бүтин өмүрбойы екеҗе гезек
Гарны ачлар, эгни йыртыклар билен
Бир өйде отурып иймәнди чөрек.

Бир өйде отурмак бейледе дурсун,
Өңүнден гарыплар чыканда хер гүн,
«Йүрегим буланяр шулары гөрсем».
Дийип, яглык билен тутарды бурнун.

Хәзир ол нәтҗегин билмән отырды.
Ковмага бахана агтарды телим.
Бирденем ёкарык гөтерди элин,
Бат билен сесленди: «А-хав, йигитлер,
Дутары гезегне чалалың, гелиң!

Кимде-ким дутардан шерменде болса,
Шол адам шу ерде дурмага хаксыз...»
Тахырдан башгасы җакгылдап гүлди:
«Яъ, шуны-ха тапдың!
Хак сөз-де, хак сөз!»

Ене бир лəлигиң элинден сыпса,
Дутар гечмелиди мыхмана тарап.
Мыхманың гөзлери дутара тарап,
Дутарың гөзлери мыхмана тарап.

Дутары өзүне етирмек үчин
Мыхман ховлугярды дутардан бетер.
Дутары мыхмана етирмек үчин
Акмаклар ховлугяр мыхмандан бетер.

Он лəлик шу дүнйә инели бәри
Гарып билен болмаса-да пикирдеш,
Шу ерде (төтәнден) барының пикри
Гарыбыңкы билен чыкыпды меңзеш.

Ортада отуран гарып сазанда
Гөз астындан бакып мыхмана гаршы,
Диййәрди: «Мыхмана гезек етмәнкә,
Дутар гап билинден учайса ягшы!..»

Энесинден догуп дөрәли бәри
Болса-да ол гарып билен пикирдеш,
Шу ерде (төтәнден) гарыбың пикри
Гарыбыңкы билен чыкманды меңзеш.

Эмма ол мыхманы ковдурҗак дәлди.
Хәзир етәйдиги мыхмана гезек,
Чалып-билмедими,
дацдана ченли
Саз эдип берҗекди мыхмана дерек.

Онянча-да етди мыхмана гезек,
Ләликлер пыңкырып башлады ене.
Дутары бир гезек огшады мыхман,
Икинҗи гезегем огшады ене
Бирисин огшады — энеси үчин,
Бирисин огшады — уссады үчин.
Акмаклар пыңкырды:
«Валла-да мунуң,
Гезип йөрен акмак болмагы мүмкин».

Онсоң перделерин гысымлап гөрди.
Сонра сыпалады гулакларындан.
Якылан дутары ядына дүшүп,
Гөзяш пайрап гитди габакларындан.

Ашакдан ёкарык, ёкардан ашак
Дутарың боюны өлчеди мыхман.
(Дутар оцат болса, ашакы пердәң
Эдил ортарада болмагы хөкман).

Акмаклар пыңкырды: «Дутары өлчәп,
Эдил гап билинден дөвмеги мүмкин».
Эмма
ортадакы гарып сазанда
Мыхмана кем-кемден сүйшйәрди якын.

Кимиң акмакдыгы, кимиң сагдыгы
Эййәм онуң үчин болупды аян.
Эдеп билен гарып сазанда бакып,
Башламага ругсат сорады мыхман.

«Ругсатдыр, ругсатдыр, чалыбер, мыхман!»
Мыхман япбылдакдан чалып башлады.

Япбылдагың соңы япа дырмашды,
Ене-де ёкаррак галып башлады.

Яссына етенде
ук гүммүрдеди,
Түйнүк гүммүрдеди,
гөк гүммүрдеди.
Гүммүрдеди булут,
гүммүрдеди ер,
Онсоң болса даглар
гүммүрдедилер.
Гүммүрдедибер сен, гүммүрдедибер,
Чек ене тарыңы, ене-де чек сен.
Докуз акмак эййәм өңүңде чөкди,
Онунжы акмагам өңүңде чөксүн.

Чекди мыхман, чекди, ене-де чекди,
Дутардан шейле бир овазлар чыкды.
Данданың өң янда
йигдиң өңүнде
Акмагың акмагның акмагы чөкди.

Барды «Гадам ханы дикелден мукам»,
Барды «Атак байы көкерен мукам»,
Шол ажап мукамлаң үстүне бу гүн
Гошулды «Акмагы чөкерен мукам...»

Мыхманың өңүнде чөкди-де акмак,
Келлесин яйкады:
«Мүң яша, иним!
Дүнйәниң йүзүнде кырк ики яшап,
Мен бейле гудраты гөрмәндим хениз.

Сазың хатырына бедев берен бар,
Сазың хатырына дүе берен бар.
Сазың хатырына гоюн берен бар,
Мен болса хич кимиң бермедик задын —
Өз уямы саңа бермәге тайяр.

Сөзүмде бир агыз икилик болса,
Гапсын гөзлерими иен чөрегим.
Атам шу дүнйәден өтени бәри
Хич киме рова гөрмән йөреним

Ондан басыланын алмады боюн.
Матама дөндерди оларың тоюн.

* * *

Эдил илкагшамды. Гиден мәреке
Орачаң өңүнде гүв берип дурды.
Бири муртларына тов берип дурса,
Бири зүлплерине тов берип дурды.

Мирхайдарың зулмун чекен гожалар,
Кырка етмән билин бүкен гожалар,
Ак гыңачлы, ак чаргатлы эжелер —
Хеммеси үйшүпди гапың агзына.

Өмрүнде мәрекә чыкып гөрмедик,
Адамың йүзүне бакып гөрмедик
Гоюнданам бетер акыллы гызлар,
Сагрысы бир гарыш чокуллы гызлар —
Хеммеси үйшүпди гапың агзына.

Яңы сакгал-мурты табан йигитлер,
Я-да хениз табамадык йигитлер,
Шол гызлардан бирин сайлан йигитлер,
Я-да хениз сайламадык йигитлер —
Буларам үйшүпди гапың агзына.

Үче бөлүнипди гиден мәреке.
Бири — Аял багшың тарапдарыды.
Бири — Көр Гожалың тарапдарыды.
Ортада гүв берйәр үчүнжи топар.
Ол
    ики багшың-да хырыдарыды.

Ол топар үйшйәрди кейпине шәрик.
(Жейхун-да жошярды кейпине шәрик.)
Онянча илерки ак өйден чыкып,
Токгажа пыяда уграды бәрик.

Эгнинде — гөвшүллән Хыва чәкмени,
Аягында — бурны гидишен әдик.
Мәреке дөрт яна серпилип гитди —
Хорматлы мыхмана
Ачылды гәдик.

Гәдикден гирди-де ишиге тарап
Әдимләп уграды «дәхедем-дессем».
Гечди-де отурды халың үстүнде.
Дем салымда гала дөреди сесден.

Гоҗалар сесленди: «Гоҗалы багшы!»
Җахыллар сесленди: «Гоҗалы багшы!»
Гызлар пышырдады: «Гоҗалы багшы!»
Бир дем башга сөзи унутды миллет.
Өз адыны яңы эшидйән ялы
Алды ол
өзүниң адындан леззет.

Ызы билен гелди муртлак бир киши.
Онуңам өңүнде ачылды гәдик.
Гоҗалыңка гөрә чалтрак эдип,
Гоҗалаң янында барып отурды.
«Эсеналы!» дийип сесленди миллет.
Олам өз адындан леззет алҗакды.
Эмма етди оңа азырак леззет.

Икисем җайлашды халың үстүнде.
Гүвледи, эл чарпды биринҗи топар.

* * *

Онянча-да Аял багшыны гөрүп,
Биринҗи, икинҗи, үчүнҗи топар —

Үчүси биригип чарпдылар элин.
Мәрекеден чыкып дөрт саны гелин,

Халлыны гужаклап гөтерди гөге.
Гөтер-гөтер эдип мисли бир чага,
Гожалың гашында гойдулар гелни.
Гожалар гыгырды «Халлымыз гелди!»
Җахыллар гыгырды: «Халлымыз гелди!»
Гелинлер гыгырды: «Халлымыз гелди!»
Бир дем башга сөзи унутды миллет,
Эмма өз адындан леззет ислемән,
Алды ол
халкының йүзүнден леззет.

Ызы билен чыкды даяв бир йигит.
Дөрт йигит оны хем гөтерди гөге.
Гужакларна басып мисли бир чага,
Халлың гапдалында гойдулар оны.
«Тахыр! Тахыр!» дийип сесленди миллет.
Олам өз адындан леззет ислемән,
Гөзледи
халкының йүзүнден леззет.

Икисем йылгырып мәрекә бакды.
Ене-де гүв-в этди икинжи топар...
Шу гапыда шол халының үстүнде
Инди Гожалының үчүнжи сапар
Отуршыды.
Шол халының үстүнден
Ики гезек гачып гидипди багшы.
Ынха ене шол халының үстүнде
Зехин билен зехин гаршыма-гаршы
Отурды.
Гожаны нәхили матлап
Гетирдикә ене үчүнжи гезек?
Онуң себәбине дүшүнмек үчин
Гожалың йүрегин диңлемек герек:

* * *

«Мен бу гүн атымы алысдан чапып,
Халлының гашына нәмүчин гелдим?
Ил үчин белли дәл онуң себәби,
Ол диңе мең үчин,
Мең үчин белли.

Озал ики гезек Халлыдан еңлип,
Ахмырың ичинде эҗизләп гездим.
Ахмырдаң чыкмагың арзув-хыялын
Үч йыллап калбымда эзизләп гездим.

Эмма мен үч йыллап арзув этсем-де,
Үчүнҗи гөреше тапмадым гайрат.
Ахыры Халлының хамыла вагтын
Габатлап гелдим мен.
. . Намарт мен, намарт!

Эҗизлик эденми бойнума алян,
Эҗиз мен, онда-да нәхили эҗиз.
Эмма ил өңүнде эҗиз боландан
Өз өңүнде эҗиз болан-да эзиз.

Шу пелсепәм идип гетирди бәрик.
Шөхрат, шөхрат, шөхрат — сен, ничикси зат?
Сени ил гөзүне газанмак үчин
Бу гүн өз гөзүме болдум мен намарт.

Зехиниң дашына тор гурян инди,
Балыгың дашына гурушым ялы.
Гүйчлини өзүмден габанян инди.
Бу нәмәң нышаны? Нәмәң нышаны?..»

* * *

Гоҗалының шейле пикире батып
Башын салланындан бихабар миллет,
Онуң башын саллап отуршындан-да
Алярды өзүне өзүче леззет.

Мәрекәң өңүнде мешхур адамың
Башын ашак саллап отурмагы-да,
Мешхурың озалкы мешхурлыгының
Үстүне мешхурлык гошярды гайта.

Мешхурың аягын әдишинден-де
Кәте улы маны агтаряр ынсан.
Кә киши
Шоң ялы этлеҗек болуп,
Кә йүзин йыкыляр, кәте-де аркан.

Шөхрат, шөхрат, шөхрат — сен ничикси зат,
Ничикси гудрат бар, җады бар сенде?
Сен диңе мешхурың өзүни дәл-де,
Мешхура бакянам эдйәрсиң бенди.

Диңе сени адам дөрәли бәри
Гөтере-гөтере гелйәндир зехин.
(Йөне шолам сени гөтермек үчин
Гиҗеси-гүндизи тутяндыр берхиз!

Өзи хакындакы ширин тарыпдан
Өзүн өмүрбойы тутмаса узак,
Иң улы зехинем овнуклап билер...
Адамда нәмүчин икикә гулак?

Өзүң хакындакы магтамалары
Йүрегиңе кабул эйлемән ичгин,
Олары биринҗи гулакдан элтип,
Икинҗи гулакдан чыкармак үчин
Болмагы мүмкин.

Шолары гулакдан чыкарып билмән
Уллакан зехинли Гоҗалы багшы
Бир пурсат шөхратың элине дүшди.
Зехин ава чыкды зехине гаршы.

Диердилер оңа:
»Сен оңат багшы,
Йөне иң оңат дәл. Оңадың бири...»
Иң оңадың өзи болмагың пикри
Өз эркине гойман Гоҗалы Көри
Алыслардан алып гайдыпды бәри.

«Хәзир-ә сең билен айдышмак үчин
Ягдайым ёк!» дагы дийәйсе Аял,
«Аял багшы менден еңилди!» дийип,
Түркмен үлкесине этҗекди аян.

Шол эҗиз максадың гирсине дүшүп,
Даң билен ишикде саклапды атын.
«Дүшүбер, багшы-да, дүшүбер, багшы!»
Җылава япышды эр билен хатын.

Мыхманың өңүнде гуҗак ачды төр,
Мыхманың өңүнде сачак ачды төр.
Элли яша етен халың үстүнде
Ашак бакып дымды элли яшлы Көр.

«Армавери, багшы!»
Геп гошды Тахыр.
«Ичерлер гургунмы?»
Сорашды Халлы.
Эмма Гоҗалының берен җогабы
Ики сорагың хем җогабы дәлди:

— Түркмениң багшысы бир болмалыдыр!
Дийди-де чейнеди муртуның човун,—
Шолам эркекми я зен болмалымы?
Шу төрде беллиси болмалы шу гүн!

Әлеме иненде зенан диен зат
Нан биширмек үчин инендир башда.
Өрән говы затдыр тамдыр диен зат,
Эмма тамдыр башга.
Тамдыра башга...

Гөзлерин Гоҗалың гөзлерне дикип,
Халлы бир дем салым аңк болуп галды.
Халлының йүзүне серетди Тахыр,
Тахырың йүзүне серетди Халлы.

Тахыра дикилди сораглы гөзлер:
«Дий, Тахырым, намыс герекми, зүрят?»
Намыс билен зүрят терезә мүнди.
Ики тарапы-да деӊ гелди шо бат.

Икиси-де бири-бириндең зыят.
(Шонда-да бирисин сайламак хөкман.)
Бирден Халлы терезиниң үстүне
Диңе бир өзүниң намысын атман,
Җейхундан Хазара — тутуш үлкәниң
Гелниниң-гызының намысын атды.
Онянча терезиң намыслы тайы
Башыны атды.

Хэзир эне үчин шолаң намысы
Зүрятдан-да бетер мукаддесди хас.
Онда-да Тахыра бир бакды эне:
«Белки, икисинем эдерис халас?!»

«Биз тайын!»
Гожала серетди Тахыр,
«Биз тайын!»
Дутара япышды Халлы...
Эртирден агшама жар чекди жарчы.
Бу хабар бир демде Лебаба долды.

Инди болса ынха Гожалы билен
Отырды Халлымыз үчүнжи гезек.
Чуңңур бир пикире чүмүпдир вели,
Халлыңам йүрегин диңлемек герек:

* * *

«...Дутарың сесини ил-гүнден алып,
Агажыны болса алып топракдан,
Шейле бир мукамлар чаласым гелди
Дүнйәниң бегенжи, хасраты хакда.

Шейле бир хапыса дүнйәниң йүзи.
Өзалам шейледи, хэзирем шейле.
Шол хапаң ичинде
гөзел тар билен
Арзув, сөйги, умыт яйрадып иле,

Үлкәниң ичини сөкесим гелди.
Бүтин гөврәм бир гүйч билен долуды.
Шол гүйжүң өңүни ачып гойберсем,
Әхли хапа ёк болайжак ялыды.

Энем шол гүйч үчин алладан гечди.
Менем шол гүйч үчин зүрятдан гечдим...»
Пикири етенде шу ере ченли,
Халлы зөвве галды:
«Адамлар, эшдиң!

Гурбанлы гөрешдир бу гүнки гөреш,
Ким билйәр, гурбансыз болмагам мүмкин.

Йөне кеч багтыма... гурбанлы болса,
Шол гурбаның сизиң багтыңыз үчин
Берилдиги болсун!..»
Ики мүң ерден
Халлың гөзлерине дикилди гөзлер.
Шол гөзлериң ягтысының ичинде
Халлымыз гөрүнди мүң эссе гөзел.

Мүң жүбүт гөрежиң әхли гүйжүни
Өзүне синдирен бир жүбүт гөреч
Улы буйсанч билен мәрекә бакды.
Башланды гөреш.

Халлы турувбашдан ёкардан тутды:
Шелпели
дурналар
дүзүлди
хатар.
Ызы билен гезек Гожала етди.
Үзүлип башлады дүзүлги хатар.

Ене-де хатарлар өзүни тутды.
Жыгалары тел-тел болуп бөлүнди.
Ызы билен хан Саятдан элленип,
Ики дилли бивепадан дөнүлди.

Ики дилли бивепаның ызындан
Акмеңлиниң ики голы телленди,
Ак гөвсүнде ак мәмелер елленди,
Илкагшамдан ятжак ери белленди.

Онянча-да Гүн бейледен салланды,
Метжитден азанчың овазы гелди.
Шобада ятырып азаның сесин
Перенден Гыратың овазы гелди.

«Йыглайып Гыратың овазы гелди!»
Гожалы дүбледи мисли бир порхан.
Азанчы шобада мүнберден дүшди:
«Я рахман, я сувхан,
Бу ничик ахвал?»

Гожалың ызындан башлады Халлы.
Бу-да шол овазмы? Я башга оваз?
Бу гезек диңе бир азан кесилмән,
Тутушлыгна каза гоюлды намаз.

Молла бары босды өйли-өйүнден,
Мәрекәң гапдалы дуршуна селле.
Өңүнде кырк саны камыс селләни
Йүпсүз даңып гойды гыңачлы келле...

Дүнйәниң йүзүнде бир гүйжи болса,
Хеммесини жемләп Гожалы багшы,
Әхли пыядасын, атлы гошунын
Хатарлап сүрйәрди зенана гаршы.

«Гожалы аялдан еңилди!» диен
Гыжалата чыдап билмедик болсам,
«Хамыла аялдан еңилди!» диен
Гыжалата нәдип чыдарын онсоң? —

Шу пикир гожаны өлүмден алып,
Өлүмиң элине берйәрди ене...
Эмма атлыларын сүренде гожа,
Оңа топлуларын сүрйәрди эне.

...Вагт
ярыгижә етип башлады,
Гожалы «Апатдан» тутуп башлады.
Эмма вели Халла гезек етенде
Оваз бирден ыраң атып башлады.
Халлының ичинден башга бир апат
Тутуп башлады...

Гожалының йүзи ягтылып гитди.
Халлың йүзи болса гаралды бирден,
Найынжар гөзлерин Тахыра дикди.
Тахыр Халлысыны гөтерди ерден.
Голтуклап орача элтди дессине.
Гелинлер гетирди бир халта чәге.
Дем салымдан ак чәгәниң үстүнде
Гара галпаклыжа токаржа чага

Үмсүмже ятырды...
Чаган үстүне
Атаның гөзүнден он хүнжи гачды,
Энәниң гөзүнден йүз хүнжи гачды.
Гелинлең гөзүнден мүң хүнжи гачды.
Онянча Гожалы
Гапыны ачды.

«Онда мен-ә гитдим, Тахыр бег!» дийип,
Аягын әденде атына гаршы,
Халлы лаңңа галды ятан еринден:
«Ховлукма ваг-гшы!

Бир кәсе буламак тайяр болянча,
Отур-да өңкүже ериңде гараш!»

* * *

Йыршарып еринде отурды Гожа:
«Бу ничикси гөреш...
Индики гөреш?!»

Бир чәйнек чайыны ичйәнчә гожа,
Халлы билин гушап ишикден чыкды.
Гожалың гашында инер дек чөкди.
Гушагын киришден бетеррәк чексе,
Кирши гушакданам бетеррәк чекди.

Чекип, чекип, чекип, ене-де чекип,
Гойды киришлери үзер-үзерде.
Богазындан «бир апаты жан» чыкып,
Гулачлап башлады «Көне гүзерде».

Гожалың өзүниң дөреден сазы[1]
Өзүниң богазын сыхап уграды.
Гожалар келлесин яйкап уграды.
Гелинлер гөвресин чайкап уграды.

Гожалы өз дүшен агыр ягдайын
Өлчәп гөрйән ялы терези билен,

---

[1] «Көне гүзериң» сазы Көр Гожалыныңкы болмалы (автор).

Халбикә серетсе бир гөзи билен,
Мәрекә серетди бир гөзи билен,

Бейле гечелгәни, бейле гүзери
Хениз бу дүнйәде гөрмәнди миллет.
Сарсып-сарсып гитди Бухар дөвлети,
Ене сарсды дөвлет үстүне дөвлет.

Әзиз баласының матамын тутуп,
Эне перят чекди шейле бир забун,
Овазың бир ужы Меймене етип,
Мейменеден Кабул эйледи кабул.

Даң билен метжиде баран моллалар
Сопусы, мүфтүси... тамамы билен,
Намазлыгын ташлап ылгады бәрик
Өңүниң ак пешли ымамы билен...

Онянча-да «Көне гүзериң» ызы
Башга бир
Үйтгешик гүзере язды.
Айдымың сөзи-де үйтгешик сөзди,
Айдымың сазы-да үйтгешик сазды:

«...Мени албай билен алдажак болдуң,
Алдасаң тутдурмаз Үргенҗи гырнак.
Мени начар гөрүп баглажак болдуң,
Багласаң тутдурмаз Үргенҗи гырнак.

Түркмениң илине мүң багшам аз бор,
Мүң янан гелин бар, мүң көен гыз бар.
Голуна саз берсең хеммеси бозлар,
Хеммесин бозладар Үргенҗи гырнак.

Хасратдан долудыр илимиң багры,
Сиңеклэп дурандыр гершиниң ягры.
Өлсем башужумда отурдың гаргы,
Гой, мыдам саз этсин Үргенҗи гырнак!

Өлсе-де са-а-а-аз эдер Үргенҗи гырнак...»
Дийди-де
гапага шейле бир какды,
Ол сазы тассыклап ортанжы бармак
Гапагың йүзүне мөхрүни чекди.

Оваз он үчүнжи пердәни ярып,
Гөйә он дөрдүнжи перделен чыкды.

Бирденем бир гелин түйнүге мүнүп,
Шо ерден дик дуруп серетди энә.
(Гөйә гарып гелин антенна дөнүп,
Энәниң овазын яйратды дүнйә.)

Гөйә асырларың гат-гат киринден
Дүнйә тәмизленип барян ялыды.
Гөйә асырларың күт-күт түмүнден
Дүнйә гүндизленип барян ялыды.
Гөйә арзув,
сөйги,
умыт сесинден
Өзүне нур соруп түркмен ховасы,
Гүндогардан гара баглаң үстүнден
Гыварып башлады хасрат дүнйәси...

Онянча Гожалың нобаты етди.
Нобатдан гечәймек мүшгилди, мүшгил.
Чекди ол, дутарың киршини чекди,
Чекди, ене чекди, чекди билгешлин,
Шарпылдап үзүлди дутарың кирши.
Хоржунындан кириш гетирмек үчин
Йүвүрди Гожалы атына гаршы.

Барды-да атының үстүне бөкди.
Үсти Гожалылы, эерсиз ак ат
Ёлуң чоласындан, ериң пессинден
Гүнбатар тарапа
бекледи ганат.

Җейхун такырындан ак чәгә ченли
Земини сарсдырды тойнагың сеси.
Гожалың ызындан Гожала[1] ченли
Галмады «Үргенжи гырнагың» сеси:

«Дембе-дем ах уруп, яра яр дийсем,
Мен арзув чекер мен, яр гара гөзли.
Нәче кириш, дийсең нәче тар дийсең

[1] Гожалының обасының ады.

Халач илинде-де бар, гара гөзли.
Ханжа гачып баряң, яр гара гөзли?»

Гожалы ялтаклап ызына бакды,
Эшитмежек болуп гулагын дыкды.
Эмма гулагына гуршун гуйса-да,
Ол сесиң эредип гечжеги хакды:

«Баламың адына дакжакдым Мырат,
Мырат дерегине узатдың перят.
Абат орачамы эйледиң бибат,
Дүнйәми эйледиң дар, гара гөзли,
Мен арзув чекермен
яр гара гөзли.

Бакжасыз-боссансыз галды-ла яйлам.
Гыгырсам асмана етерми налам?
Нала-а-а-м, нала-а-а-м!
Ак чәгәң үстүнде гара гөз балам,
бала-а-а-м,
Гөзүн юмуп ятыр шар гара гөзли,
Мен награ чекермен яр гара гөзли.

«Гырнак» диенде-де гөрмедим гаты,
«Байтал!» диенде-де гөрмедим гаты.
Сенем инди менден гөрмегин гаты,
Нирә гачып баряң, көр гара гөзли?»

Гожалы ене-де ызына бакды,
Онянча ене-де өз ады чыкды.
Эшитмежек болуп өзүниң адын
Гожалы бейлеки гулагнам дыкды.

Өз адындан леззет алян Гожалы
Адының өңүнден гачярды инди.
Айдым-саздан леззет алян Гожалы
Айдымың өңүнден гачярды инди.

Бу оваз белли бир пелледе дурман,
Токайда-да дурман, чөлде-де дурман,

Эдил Гожалының гершинден дегип,
Багрының ичинден гечйәрди парран.

Гожалың ызындан азандан бәри
Шол ковуп гелйәрди сазанда йигит,
Гүн терези болды. Эмма хенизем
Гожалың бир мензил ызында йигит.

Озаллар хер гезек Лебаба дүшсе,
Игдеми, кишмишми, тохумлык чигит,
Халтасын долдурып әкидйән йигит —
Бу гезек игдедир кишмиш дерегне
Гыржасына агач йүкләп барярды.
Гожалың киришсиз дутары билен
Атының эерин бөкдәп барярды.

«... Алының патасын алан Гожалы,
Хәзирем бир пилле, долан, Гожалы.
Хошлашып гит Лебап билен Гожалы,
Мәреке гарашып дур, гара гөзли...
Мен арзув чекермен, яр гара гөзли.

Сазанданы ташлап нирә гачярсың?
Эерици ташлап нирә гачярсың?
Дутарыңы ташлап нирә гачярсың?
Телпегиң ташлап гит, көр гара гөзли.
Гыңажым алып гит, яр гара гөзли!..» —

* * *

Оваз дурдугыча галып барярды,
Ер, гөги лерзана салып барярды.
Гөйә бүтин үлкәң гелин-гызлары
Өзүниң кимдигин билип барярды.

Гафлат укусына батан гелинлең,
Дөрт тәриме боглуп ятан гелинлең,
Ынсанлык дуйгусы йитен гелинлең
Бейнисине гирди кичижик ынам:
«Адам-ов менем!
Адам-ов менем!»

Чувала букулып отуран гызлар,
Өмрүн дөрт тәримде өтүрен гызлар,
Сесини оҗакдан ишиге ченли
Зордан горка-горка етирен гызлар
Дийдилер: «Якыпдыр атамдыр энем,
Адам-ов менем,
Адам-ов менем!»

Гөйә бүтин үлкәң гелин-гызларна
Халлының дилинден берилди сигнал:
«Адамдыр аял!
Адамдыр аял!»

Гөйә Көпетдагың мүнберне чыкып,
Айдылян ялыды тәзе бир азан:
«Адамдыр зенан!»
«Адамдыр зенан»

Бу белент овазы эшиден алла,
Дийди: «Бейле зада этмәңем хыял.
Эркек эркекдир!
Аялам аял!»

Бирден гачып барян гоҗаны гөрүп,
Алланың өзи-де йылгырды дерхал.
Бирбада сайгарып билмеди өзем:
«Гачян аялмы?
Я ковян аял?»

Әхли булутлары асмандан ковуп,
Шо ерден назарын айлады Халла.
Дем салым бар ишин бейледе гоюп,
«Яр гара гөзлини» диңледи алла.

Алла шонда нәме пикир эдипдир —
Оны алла билсин.
Мең билйән задым:
Шо махал Дүнйәниң аладасындан
Алланам дем салым бошатды хатын...

Халлы он дөрдүнҗи пердәнем ярып,
Он бәшинҗи пердә эденде хыял,
Гайталян ялыды бүтин Гүндогар:

«Беленд-ов аял!
Беленд-ов аял!»

Келлесинден башлап аягна ченли
Башыны басырып отуран юрдум,
Эңегинден башлап бурнуна ченли
Агзыны яшыныпотуран юрдум,
Перенжәң астындан келлесин яйкап,
Намут гөзлерини ювашжа ачды.
Йүзүнден азажык сырылып нықап,
Яшмагы
        ашакы
                додага
                        гачды.

* * *

Намут гөречлере илки умыдың
Илкинжи учгунын сычрадан сунгат,
Сен ничик гудрат!

Дөрт мүң дөрт йүз яшан гара яшмагы
Ашакы додага гачыран сунгат,
Сен ничик гудрат!

Он алты яша-да етмедик гызы
Дутарың үстүне бөкдүрен сунгат,
Сен ничик гудрат!

Энәң богазындан тутан Ажалы
Бәш айлап ызына тесдирен сунгат,
Сен ничик гудрат!

Акмагың акмагның акмагыны хем
Гаршысында дыза чөкерен сунгат,
Сен ничик гудрат!

Ил шөхраты үчин хызмат эдйәниң
Шөхратын аршдан-да өтүрен сунгат,
Сен ничик гудрат!

Өз шөхраты үчин хызмат эдйәниң
Шөхратын бир пурсат өчүрен сунғат,
Сен ничик гудрат!

Зенанлаң намысы, шөхраты үчин,
Ил-гүнүң максады-мырады үчин
Энәни зүрятдан гечирен сунгат,
Сен ничик гудрат!

1966—67

НАМЫС

Ягшы гүнлериң ёлунда
мүң саны яман ятыр.
(Гүндогар пәхими)

Оракмы, аңцалмы,
Сыннымы, кесер,
Эерми, гаңңамы,
Ховутмы, челек,
Шыхмүтүр, этишгир, гыркылык, кепгир,
Иригөз элекми, ушакгөз элек —
Хайсысы герек?

Чекинмән барыбер чага-да болсаң,
Арасында етер саңа-да гезек.
Гопузмы, сүрпекми, гуршунлы кенек,
Я-да дуршы билен гуршундан кенек —
Хайсысы герек?

Өйкеләп гайтмарсың гелин хем болсаң,
Боларсың ол ерде арзылы гонак.
Шатутдан даракмы, дагдандан дарак,
Я-да гарагачдан? Хайсысы герек?

Кепбәң бир бурчунда — палтадыр теше,
Бейлеки бурчунда — көрүкдир сандал.

Сандалың өңүнде ак сакгал гожа.
Хеммәниң дилинде: «Уссам жан, саг бол!»

Гызлар сачын дарап айна баканда,
Йигитлер жүбтекли чүртенде сакгал,
Аталар чаршаклы харман атанда,
Дилинде: «Уссам жан,
Ыслам жан, саг бол!»

Гаррылар гыргычлы гыранда гарпыз,
Авчылар гапанлы тутанда шагал,
Гызлар лебе басып чаланда гопуз,
Дилинде: «Ыслам жан,
Уссам жан, саг бол!»

Гелинлер ялавлы сыннылар билен
Халысын кесенде хеммеден озал,
Ачык гөзенекден кепбә середип,
Диерди: «Уссам жан,
Ыслам жан, саг бол!»

Саг болуң гүйжүнден саг болжак болсаң,
Шу гүнлерем яшар йөрердиң Ыслам.
(Онда бизем сениң яныңа барып,
Гызлармыза гопуз буйрардык, уссам.)

Арман, сениң өмрүң узак болмандыр.
Узакмы, гысгамы — икисем ягшы.
Саг болсуз яшалан еди мүң йылдан
Саг боллы яшалан
Еке йыл ягшы.

II

Ыслам кырк яшыны эдйәнчә тамам,
Не оглы болупды,
Не-де бир гызы.
«Шейдип йитәерми Ысламың ызы?»
Дийип, асманына бакарды Ыслам,
Эмма онуң ады болса-да Ыслам,
Ысламына рехим этмезди асман.

Бир гечиси барды Ыслам уссаның.
Гечисини айтды худай ёлуна.

Үч овлагы барды Ыслам уссаның,
Үчүсинем айтды худай ёлуна —
Перзент өнмеди.

Секиз товгы барды Ыслам уссаның.
Секизинем айтды худай ёлуна.
Бир өкүзи барды Ыслам уссаның.
Өкүзинем айтды худай ёлуна —
Перзент өнмеди.

Көнесинем берди худай ёлуна,
Тәзесинем берди худай ёлуна.
Дулунда гугарып гор күйзе галды —
Күйзесинем берди худай ёлуна.
Үч гызы болды.

Тутуш бир хепделәп той тутды Ыслам.
Достлары голдады достуның тоюн:
Бири галла берди, бириси түви,
Бири дүе сойды, бириси гоюн.

— А-хов, гулак салың, перзенди ёклар!
Аңсат экен перзент тапмагың угры.—
Диййп, Ыслам усса бәлчиге сапды,—
Худай халамаяр өкүзи, сыгры.
Чаллы күйзе айдың худай ёлуна,
Чаллы күйзе! — диййп гүлйәрди Ыслам.
Валла җан, худайың дүе чалына
Җуда хормат гойян болмагы ахмал.

Гор күйзәми айдан гүнүмден бейләк
Докуз ай, докуз гүн... боланда тамам,
Дандданлар эшдилди үч гезек «җәк-җәк»:
— Кака җан, салам!
— Кака җан, салам!
— Кака җан, салам!

Үчүси үч ерден: Җәк, җәк, җәк...»
Небис диен задың арачәги ёк,
Дөрдүнҗи «җәк-җәге» гарашдым ене,
Найынҗар йылгырып серетди эне:
«Вессалам!
Башга ёк!»

Ине биз-ә шейдип үч гызлы болдук! —
Дийип, Ыслам усса гүлерди лах-лах,—
Хер күйзәң үч чага болҗагын билсем,
Ики күйзәми-де айтмазмыдым, вах!
Онда алты гызлы болардым — дийип,
Гөзлерини гыпып, бәлчирйәр Ыслам.
— А-хов, алты чага оклаяр ялы,
Җемалы товшандыр өйдйәрмиң, уссам?

Дийип, хер ким бир зат диерди оңа.
Олам хич хайсындан дүшмезди эҗиз.
... Шондан бәри акҗа кепбәң ичинде
Он бәшин долдурды үч баҗы —
Үч гыз.

III

Аманбике, Огулбике, Айбике —
Үчүси үч ерден докаяр гулач.
Гулачлаң үстүнде дөрт өрүм сачлар
Хер хайсы бир гулач,
Бир ярым гулач.

Гиҗелер гечдикче күҗүлер артяр,
Күҗүлер артдыкча гылычлар гүт-гүт.
Гылычлар сүйндүкче дартылар дартяр.
Дартылар дартдыкча
Гулачлар күт-күт.

Гулачлар кесилйәр, җерчилер үйшйәр,
«Мен алҗак! Мен алҗак!» Бир топар дава.
Гулаҗың бир күти Бухара сүйшйәр,
Бир күти Үргенҗе,
Бир күти Хыва.

Ысламың өзи-де җерчиди озал.
Хываны, Үргенҗи сөкүпди үч йыл.
Соң дийди өзүне: «Эй, Ыслам саммык,
Гачгыл, башармаян кәриңден гачгыл.

Бу заманда жерчи болмакчы болсаң,
Илки билен тилки болмалы хөкман.
Сенде болса тилкиң ёкундысам ёк,
Сени гоюн эдип ясапдыр ыкбал!»

Онсоң уссалыга башлапды Ыслам.
Уссалыгна болса, хеммәмиз белет.
(Чалгымы, чаршакмы, гыргычмы, челек —
Хайсысы герек?)

Инди болса булаң бәшисем усса.
Гиден уссахана кепбәниң ичи:
Бири юмак саряр, бириси күҗи.
Бир ерде йүңдарак, бир ерде кеҗи.
Бири палта ясяр, бириси орак.
Еңил сенагатмы,
Агыр сенагат —
Бири чекич уряр, бириси дарак —
Хайсындан герек?

Хайсы герек болса гелибер, җерчи.
Харыдың гыт болмаз индиден бейләк.
Халы, хорҗун билен долдур Үргенҗи,
Исле-де алып геч Хиндиден бейләк.

Тәхранмы, Машатмы,
Кәбилми, Термез,
Руммы, Чынма-чынмы,
Хиндими, хебеш —
Нирә әкитсеңем йүзүң гызармаз.
Халы болмаз сениң халыңа меңзеш.

IV

Үч баҗы отурып халың үстүнде
Үчүси үч ерден уранда дарак,
Илки билен герек
Гөрмәге гарак,
Ызы билен герек
Диңләре гулак.

Дөшлериң үстүне
Сачлар ярашяр,
Сачларың астына

Ярашяр дөшлер.
Дөшлериң үстүнде сачлар урушяр,
Сачларың астында урушяр дөшлер.

Вах, хемме урушлар шейле болсады!
(Яшасын сачларың, дөшлериң уршы!)
Дөшлер дөрт тарапа ковяр сачлары,
Сачлар ене чозяр дөшлере гаршы.

Бирденем хеммеси ярашян ялы,
Дарак гутаранда гутаряр сөвеш.
Индики хүжүме гарашян ялы,
Дөшлер өзүн дүрсэп,
Дем аляр юваш...

Ондан соң башланяр ене бир уруш.
Бу уруш — башгарак эсгерлең уршы:
Яшасын дүнйәде шоң ялы уруш —
Зәхметкеш сыннылаң, кесерлең уршы!

Етишибилдигне
кесйәрди кесер,
Етишибилдигне
гырярды сынны.
(Халының гөбегин кесйәрди кесер,
Халының галпагын сырярды сынны.)

Галпаклар гарыма ташланяр ене.
Ене-де дарага япышяр үчлер.
Хәлки ажап сөвеш башланяр ене:
Дөрт яндан забт эдйәр
Дөшлери сачлар.

Дараклаң астында заңлаяр эриш,
Эришлең ичинде гүнлейәр аргач.
Үргенчде какылян дарак сесинден
Ояняр Хожили,
Яңланяр Аркач...

V

Ысламың элинден чекич дүшенок,
Гызларың элинден дүшенок дарак.

Шонда-да кичижик кепбәң ичинде
Ичмәге чал ёкды, иймәге чөрек.

Үчлер халы докяр —
Сүйтхор дүшенйәр.
Үчлер гушак докяр —
Сүйтхор гушаняр.

Үчлер гулач докяр — бай бугдай гуйяр,
Үчлер долак докяр — байлар доланяр.
Үчлер йүпек чекйәр — бай гызы геййәр.
Шейдип гүнлер өтйәр,
Айлар доланяр...

Ишлесе, отурса, дынч алса, ятса —
Гызларын гөрмесе ынҗалмаз усса.
Эртир, өйлән, агшам —
гүнде үч гезек
Орачаң гапысы ачылар асса.

Диер: «Армавери, Аманбике җан!»
Диер: «Армавери, Огулбике җан!»
Диер: «Армавери, Айнабике җан!»
— Бар бол, кака! — дийип сесленер үчлер, —
Сен армасаң, биз армарыс, кака җан!

— Мениң арян дөврүм гечендир инди!
Дийип, Ыслам усса гүлер җакгылдап.
Мениң аргынлыгым такык йылында
Эдил такык ялы
учды вакгылдап.
Сиз дүнйә индиңиз товук йылында!
Дийип, үчемлериң гашына гечер.
Яссыгын тирсеклэп, чайыны ичер.
Гызларына бакып гуванар Ыслам,
Атасына бакып гуванар үчлер.

... Бу гүн ынха ене өңкүси ялы,
Гызларның гашына гелипдир усса.
Халының үстүнде отырды үчлер
Гөйә чугдамланан үч саны дессе.

Эмма десселериң реңки дең дәл:
Икиси гүлгүнди,

Бириси — солгун...
Гайталап-гайталап сораяр усса:
— Нәме болды, балам?
— Айтсана, оглум!

— Ёк, ёк, кака җан, хич зат боланок.
(Башга сөз чыканок Аманбикеден).
Онсоң Айбикеден, Огулбикеден
Сораяр. Икисем хич зат биленок.
Ене-де гайталап сораяр Ыслам:
— Нәме боляр, гызым?
— Хич зат, кака җан...
— Нәме боляр, балам? Аманбике җан?!
Дийип, зар-зар аглап ялбаряр эне.
— Ёк, ёк, ёк, эҗе җан, хич зат боланок!
Шол озалкы берйән җогабы ене...

— Сөзле җаным гузым, мыдарым гузым,
Сөзле, диллериңе болайын гурбан...
Я отуз энбия, я гызыл ымам,
Я Шыхым пукара, өзүңден дерман!

Дийип, Җемал эҗе багрын паралап,
Гызының дашында урярды первaз.
Эмма не гызындан җогап болярды,
Не-де ымамлардан чыкярды оваз...

Омарың ёлуна үч тамдыр чөрек,
Османың ёлуна дөрт тамдыр чөрек,
Енәниң ёлуна бәш тамдыр чөрек,
Пайлап-пайлап унун гутарды эне,
Дашап-дашап көвшүн тоздурды усса.
Йөне велин шол чөреклең дерегне
Артды өйлеринде
ене бир хасса.

Ене бир гыз башын яссыга гойды.
Мисли орак кимин бүкүлди эне.
Кәсе-кәсе акян гөзүниң яшы
Инди чанак-чанак дөкүлди ере.

Херсиниң дердине мүң мелхем этди.
Эмма эзизлери тапмады арам...

... Мерединң ызындан Ораза етди,
Оразаң ызындан етишди Байрам.

Байрамың ызындан етишди бош ай,
Бош аям бош гечип, етишди Гурбан.
«Вах, сениң гурбаның болайын Гурбан,
Алып гелмедиңми балама дерман?»

Дийип, Җемал эҗе кыбласын бакып,
Акҗа намазлыга башыны гойды.
Гурбан болса гайта хиңңиллик дикип,
Дүе, гоюн союп... башына гайды.

Гурбаның гуйругна аслышып Ашыр,
Ашырың гуйругна тиркешди Сапар.
Сапарың ызындан Тиркешлер гелди —
Бирем дәл, икем дәл,
Дөрт саны чапар.

Бириниң элинде гавундыр гарпыз,
Бириниң элинде бугдайдан дессе.
Бириниң элинде нар билен үзүм,
Дөрдүнҗиң элинде хоз билен писсе.

Эмма дерт гүйчлүрәк болара чемли.
Дерманыны тапып билмеди дөртлер...

Нур сачып такыкдан товшана ченли,
Даң билен арманлы
юмулды дөрт гөз...

VI

Гөк байрың үстүнде гошаҗа мазар,
Херсиниң башында гушаклы керпич...
Шол керпичлер эрәп ере сиңйәнчә,
Башын галдырмады
кепбеде чекич,
Демини алмады көрүкдир сандал,
Сесин чыкармады сынныдыр дарак.
Эмма ики саны мәхрибан йүрек
Сес этди
оларың
барына дерек.

Гошаланып гелен бу намарт өлүм
Дегди олар үчин шейле бир агыр,
Багыр яшын көңүл дөксе гөзүнден.
Көңүл яшын дөкди гөзүнден багыр.

Озал орак ялы бүкүлен болса,
Инди тойнук ялы бүкүлди эне.
Гөзяш чанак-чанак дөкүлен болса,
Инди челек-челек дөкүлди ере.

Үч гыркылык билен ики кесери
Дуршуна теммәкә чалышды усса.
Басып билйән болса нахар гахары,
Гуссаны азаҗык басмазмы түссе?

Чекди усса, чекди,
Ене-де чекди.
Теммәкиң реңки йүзүне чыкды.
Беевбар ахырет ядына дүшүп,
Горкулы гөзлерин асмана дикди.

«...Мухаммет-ресул хем сенден бизардыр.
Бизар сенден хем худайың, чилимкеш...
Зелили дийр, ишиң ахы-пыгандыр,
Җәхеннемдир сениң җайың, чилимкеш...»

— Җәхеннемдир сениң җайың, чилимкеш! —
Гайталады усса. Хопугды усса.
Үч гүнләп агзына алмады чилим,
Дөрдүнҗи гүн басды
Ене-де гусса.

— Чилимкешиң җайы җәхеннем болса,
Гой мени хәп-хәзир хопсун җәхеннем.
Белки җәхеннем хем арассаракдыр
Ичине ган өен лолы җахандан!

Мегерем, Зелили дийилйән шахыр
Хениз гөрен дәлдир меңкиче зулум.
Мениң шу гүнүме дүшәен болса,
Атяны нас борды, чекйәни чилим!

Дийди-де ясанды ёгын бир чилим.
Бурум-бурум чыкды түйнүкден түссе,

... Дердиң чилим билен енлейән болса,
Чекибер аркайын,
Чекибер усса.

Давалашып дурма Зелили билен,
Ол зулум-да гөрди, өлүм-де гөрди.
Эп-эсли бар вели сениң-де дердиң,
Сениңкиден пес дәл онуң-да дерди.

Едиленжи йылың ичидир инди —
Сесъетим бейләнде отыр ол бенди...
Мухаммет Рахымың газабна дүшүп,
Гаты кән өмүрлең
чырасы сөнди.
Бу дүнйәниң дерди еке саңа дәл,
Гаты кән әрлере узатды чилим.
Нирә баксаң түссе үстүне түссе,
Нирә баксаң зулум үстүне зулум.

Ёкарсы Ёлөтен, ашагы деңиз,
Гайрасы Хывадыр, илерси Тәхран —
Түркмен топрагында асудалык ёк,
Гара түссе билен долупдыр сәхрам.

Чекибер чилмиңи,
Чекибер, Ыслам.
Гой, сениң түссәңден гаралсын асман.
Белки ерден чыкян түссәни гөрүп,
Рехим эдер илиң дердине рахман.

Чекди Ыслам, чекди,
Ене-де чекди.
Түссе
Акмаяның сүйдүни букды.
Рахман ерден чыкян түссәни гөрүп,
Мухаммет Рахымы тагтындан йыкды.

Йыкды-да, башга бир рахымы дикди.
Эмма рахымлардан болмады рехим.
«Доңзуң агы нәме, гарасы нәме?»
Рахыммы, Эминми — бары бир тохум.

Бириси дашындан, бири ичинден —
Ханлыгың үстүнде туташды сөвда.

Айбике гүрледи. Олар диңледи.
Икисем жаркылдап, йыкылды аркан...

IX

Шондан соң
Гошаҗа мазарың янда
Дөреди үчүнжи, дөрдүнжи мазар.
Соң бәше өврүлди, (соңам мильона!).
Үстүниң не дашы, не язгысы бар.

Гүндогары Үргенч, гайрасы токай,
Гүнбатары Җейхун, илерси хендек —
Гадым мазарлыгың чеп голтугында
Гамыш басып ятыр
Бөш саны түммек.

Асыр ярым бәри (ёк, онданам кән!)
Деряң зейини эмип ятырды олар.
... Мен-ә сораг берсем, олар сөзлесе —
Сорагың җогабы
Шейлерәк болар.

Биринжи мазар

Үчлең улусы мен.
Аманбике мен.
Майсалык дөврүмде орды бир бела.
Огулбике билен сува гидипдик.
Гайрамыз токайды. Чепимиз гала.

Кир ювуп отырдык деряң боюнда,
Җеңңелликден чыкды бир җүбүт атлы.
Сачымыздан сүйрәп, чекди токая...
Соң ене кенара
Оклады гитди.

Ханың нөкерими,
Огулларымы,
Я-да гезип йөрен җеллатмы олар —
Хайсы боланда-да, беллиди бир зат:
Кошкуң сүйдүн эмен
Ненатды олар.

Шондан соң үч айлап
эркек телпегне
Середип билмедик... Гөрүнсе телпек,
Гөйәки диерсиң, бир алахөврен
Бизи өз демине дартып барян дек —

Эркек гөбеклиден гачып гездик биз.
Аңымызы алды бизовал зулум...
Көшк үчин ынсан дәл,
диңе тендик биз.
Хер демде мүң зорлук, еди мүң өлүм —
Заман үчин
бирже гарынчгажыгы
Өкжәң билен басып геченче ёкды,
Сенде багыр бардыр я йүрек бардыр,
Я-да намыс бардыр өйдүленокды.

Йөне вели бизде багыр-да барды,
Ар-намыс-да барды,
Йүрек-де, ышк-да...
Көшкүниң үстүнде хан болса ханлар,
Бизем патышадык орача-көшкде.

Ойнардык, гүлердик, чапардык бизем.
Гатнадардык гоңшы окарамызы.
Кәте сөен болуп,
кә сөйлен болуп,
Кәнбир дуймаздыгам пукаралыгы.

Сөйүпдик, сөйлүпдик... Обаң ичинден
Сечипдик-сайлапдык йигитлең гүлүн.
Ене аңры гитсе үч-дөрт хепдеден
Биримиз — чопаның дулунда гелин,
Биримиз — нечжарың дулунда гелин

Болмалыдык...
Уям — бугдай орагна,
Мен — үзүм бишерне белләпдик сәхет.
Ынха инди болса халың үстүнде
Чугутдырып отыр бир жүбүт жесет.

Не халы гөрүнди гөзлеримизе,
Не сөйги гөрүнди, не-де бир бәгүл.

Шейдип паяв болды ар-намысымыз...
Догул, Огулбике, тәзеден догул!

Догул, Аманбике, тәзеден догул!
Ялңыз өмрүң көйди, догул ямашган!
Ёк, ёк,
бейдип доглуп билмерсиң инди,
Инди сениңки дәл
Саңа гарашян!

Инди бизиңки дәл бизе гарашян!

Бу дерт янымызы яплады ере.
Елмешдик дүшеге мисли бир елим.
Алтын-күмүш дилемедик алладан,
Өлүм диледик... диңе өлүм, өлүм...

Бизи кын пурсатда голдады Ажал,
Шу асуда жая гетирди идип...
Багт диләп индики несиллермизе,

Ериң багрын диңләп,
ятырыс шейдип...

Икинжи мазар

Огулбике... Үчлең ортанжысы мен...
Аманбике айтды маңа-да дерек.
Шейдип он алтыдан этлән гүнүмиз
Намысың жебринден
Жайрылды йүрек.

Гөйә беденмизден айрылды йүрек.
Болмаз мундан бетер иши гайтгынлык...
Шейдип ынха гызыл күрте деретне
Башымыза гызыл топрак атындык.

Бу топрагың — ал күртәниң астында
Узын асырларың ужундан гәдип,
Гелжек несиллере ягшы гүн диләп,
Ятыпдык,
ятырыс,
ятарыс шейдип...

Үчүнжи, дөрдүнжи мазар

«Үчлең эҗеси мен...
Җемал эҗе мен!..»
«Үчлең атасы мен...
Ыслам усса мен!..»
Гүлки гатышыклы, эйменч бир оваз
Гошаланып чыкды ериң астындан:

«Ериң үстүндәки гара күлбеден
Ериң тейиндәки гараңкы мазар
Хас ягшырак экен, юмшаграк экен...»
Башга сес чыкмады.
Кесилди оваз.

Бәшинжи мазар

Мен Айбике... Шейдип махрум болдук биз
Аманбике билен Огулбикеден.
Кыркыны совмакак — эҗемем гитди.
Ашын бердик — җыда дүшдүм какадан.

Бу дерди ичине сыгдырып билмән,
Олар акылындан үйтгеди кем-кем.
(Йүреге сыгса-да мүң дүрли хасрат,
Бу зейилли хасрат сыгмаҗак экен!)

Бәш гүнләп гүзери саклап ятдылар.
(Онуң себәбини дуймады хич ким.)
Какам айпалталы, эҗем тешели,
Дүбләп
айландылар токайың ичин.

Не-хә отурдылар, не-де ятдылар.
Не ийип-ичдилер...
Едиленжи гүн
Җыкыр-җыкыр гүлүп өе гелдилер...
Ай гечди... Гутарды эҗемли гүррүң.

Соңам какам гитди...
Бинамысмыкам? —
Шондан соңам ене яшадым узак.
Саташды кын гүнде бир гарып йигит.
(Өлүмден саклан-да шол болса герек.)

Еди агтык гөрдүм, бир човлук гөрдүм.
Ювлугмы гөрмәге галанда үч ай —
«Инди бесдир шунча гөрениң» дийип,
Мени өз гужагна чагырды шу жай.

Шондан бәрем ине,
ятырыс шейдип.
Түмлүкден гайдыпдык. Ене-де түмлүк.
Йөне бу меканда бир Адалат бар:
Етиме-де деңлик,
Хана-да деңлик.

Дүнйәни сарсдыран ханларың бири
Ятыр о янымда пеззердип муртун.
Онуң чеп йүзүнде чәшерлип ятыр
Бәш йүз көйнек гейип,
Месиргән хатын.

Узын сүйнүп ятыр Мухаммет Рахым,
Эгнин гысып ятыр Аллагулы хан.
Бу ерде бир шая дегмейән экен
О ерде гох турзан шейле улы хан.

Бизи хар этсе-де ердәки зулум,
Ер астында бизи деңледи Ажал...
Бир отаг, бир эшик... хеммә-де деңлик.
Шу деңлик ёкарда боларка хачан?
Хачан? Хачан?

АВТОРДАН

Шол деңлиге етдик, Гадымы Эжем,
Бизи гайгы этме, ят сен аркайын...
Деңлигистан эдип үлкәниң ичин,
Доганыстан этдик гумун, токайын.

Түркменистан дакып
онуң адына,
Учмахыстан этдик ериң аркасын...
Гөрседиң бу дөврүң Аманбикесин,
Гөрседиң бу дөврүң Огулбикесин —

Дүнйәни аңк эдип өз гөрки билен,
Өз хукугы билен, өз эрки билен,

Сизиң яшыңыза —
                    он алты яша
Етйәрлер йүз арзув,
Мүң гүлки билен.

Яг ийип,
          йүпегиң үстүнде ятып,
Бал берсең, иййәлер я неноклар.
Гүррүң берсем агыр вакалар хакда,
Аманбике, Огулбикелер хакда —
Кә ынанып,
          кәте ынананоклар.

«Эртекими?» дийип сораяр гызым.
Мен диййән: «Эй, гызым,
Дүйнки бү, дүйнки!
Шу ажайып үлке сениңки болса,
Шу үлкәниң
Гечмиши-де сениңки!»

Ол диййәр: «Горкярын, горкярын, кака!»
Мен диййән: «Горксаң-да гитмерсиң тачы
Гелжек гүнлермизи ачмагың үчин
Илки гечмелисиң гечмиши ачып.

Диңе гижелигиң ичинден гечип,
Гадырын билерсиң ягты гүндизиң.
Гечмишиң хилеси, өлүмлери-де,
Акылы-пайхасы, зулумлары-да
Сеңкидир, сеңкидир,
Сеңкидир, гызым...

Бейик Пырагы-да,
Сейди-де сеңки.
Гөроглы-да, Зөхре-Тахыр-да сеңки.
Пөне сениңкидир Гарачомак хем,
Гөроглың кеминрем дәлдир илиңки.

Озал дув-ак экен топрагың сеңки.
Топрагы гызардан ганлар-да сеңки.
Эмирлер-де сеңки, ханлар-да сеңки.
Хеммеси, хеммеси өзүмизиңки —

Меницки, сеницки.
Хакыданыңкы!

Оларың ягшысын байдак эдинип,
Яманларын болса эдинип сапак,
Несилден несиле алып гитмели.
Ёгса багышламаз бу Эне топрак,

Ёгса рахатланмаз бу Ата топрак,
Гадым энелермиз, аталарымыз.
(Ериң астында-да
ериң үстүниң
Багтыны арзувлап ятанларымыз).
Д ү й н е
ядыгәрлик дикелдерис биз
Әхли несиллериң хакыдасындан.

... Ягты болсун сизиң ятан ериңиз!
Салам сизе Ленин хакыкатындан!

1980

РУБАГЫ
~ПОЭМА

ПРОЛОГ

> Гадым аталармыз, бабалармыз-да
> Хүвдүленипдирлер рубагы билен.
> (39-нжы рубагыдан)

Еңе мода гирйәр рубагы язмак,
Онуң хер сетири — бир багы язмак.
Ол шонуң үчинем рубагы борлы —
Чар сетири язмак — чар багы язмак.

Бир багдан гелмели акылың ысы,
Бир багдан гелмели чокулың ысы,
Гүн ысам, Ер ысам
оңа гатышып,
Бурнуңы гапмалы накылың ысы.

Бай, бай, кын экен-ов бу кәриң Омар.
Акыл, Чокул, Гүн, Ер — дөрт саны дамар.
Дөрт дамары тапып, тутуп билмели.
(Бирисини тутмакдан хабар бер, хабар!)

Рубагы язанлар санаглы болар,
Хеммеси-де илде сораглы болар.
Гыз сетирлер — меңзәр Агаюнуса,
Эркеҗик сетирлер — Гөроглы болар.

Рубагы язылмаз капыя үчин,
Газетде бир гезек чапыя үчин.
Эгер-де чын болса рубагылыгы —
Йүрекде чап болар бакыя үчин.

Кәбир капыялам агсаклап баряр,
Кәбир сетирлерим товсаклап баряр.
Зыяны ёк. Сүри агсаксыз болмаз.
(Агсаклар иң ыздан сыр саклап баряр!)

Дөрт сетир — дөрт чагам. Хызматда бары:
Биринҗим Гаража, икинҗим Сары.
Үчүнҗимиң адын нәдип айтсамкам?
Өйкележек боляр дөрдүнҗим Чары.

Үчүнжи сетире агтарып бир ат,
Догуланжа гүни дакыпдым Мырат.
Көрпеҗәм Чарыҗык басдашлык эдйәр:
«Ол мырат беренок. Мен берйән мырат!»

Багрымы гаралдяр Гара көшегим,
Гөзүми саралдяр Сары көшегим.
Йөне бир угрукса, соңун оңаряр
Мыратҗыгым билен Чары көшегим...

1

Шол берипди Баш сөйгиниң мәхнетин...
Нирелере алып гитди кысматың?
Аглаян болсаң-да. гүлйән болсаң-да,
Бир ерлерден сес гелерди ахбетин!

2

Мегерем багтлысың. Оңянсың менсиз.
Мен вели өлйәнчәм дем алман сенсиз.
Кырк мүң сетир гошгы дөреден болсам —
Хер харпың ичинде Сенсиң, Сенсиң, Сенсиң...

3

Өмрүң мензиллерден мензиле етсин.
Мен Сенден өңурти сүйнейин сессиз.
Гара хабар гүни
гара гөзүңден
Бир гара яш дамса, шол маңа бесдир.

4

Рубагым сөйгүден башланды шейдип.
Инди мунуң ызы гидеркә нәдип?
Дүнйәде сөйги кән, хайыр кән, шер кән,
Харам кән, халал кән... Гидибер гәдип.

5

Өңүмден чыкды-да, дийди бир дайхан:
«Вий, вий, мен-ә сизе барярдым мыхман!»
«Йөр, мыхман!» Ызыма хырра өврүлдим.
Ел хөкманды. Мыхман хас бетер хөкман.

6

Яңырак бир ерде гөрдүм бир тойы.
Арзувлар айдылды гоюдан-гойы.
Сөз берилди чынар бойлы йигиде —
Гепинден утанып аглап дур бойы.

7

Дашындан серетсең — дуршуна эдеп.
Сөзи-де, йүзи-де гиден бир мекдеп.
Бир минут ичине гирип болсады —
Тапмаздың дүнйәде шондан биэдеп.

8

Ынха рубагылам дүшдүлер ёла.
Бири сага чекйәр, бириси сола.
Айбы ёк! Хеммеси адам хакдадыр.
Ахыры әхлиси үйшер бир дула.

9

— Гоңшы, угур нирә? — Ректорың янна.
— Хә, окува гирҗек болярмы Анна?
— Анна ятдан чыкды! Үч саны еген
Үч айлап гош басып ятыр эйванда!

10

Ай гечйәр, йыл гечйәр. Үйтгейәр мода!
Өң машын модады. Инди — пыяда!

Көчә чыкдым. Машынлылар аңк болды:
— Ханха пыяда бар! Ханха пыяда!

11

Бир достум тәзелик бушлады шу гүн,
Бегенип, гөзлерин яшлады шу гүн.
Дийди: «Алтмыш яша етен ёлбашчым
Чепер китап окап башлады шу гүн!»

12

Җай айдылан сөзүң миннети болмаз,
Гиҗә галан сөзүң гымматы болмаз.
Рубагым шу гүне хызмат этмесе,
Эртирки гүне-де хызматы болмаз.

13

— Гоңшы, бу сес нәме! Бу кимиң сеси?
— Шу җая тәзерәк гелениң сеси.
— Ким ол тәзе гелен? Гоңшым йылгырды:
— Ай, немеләй... тәзе гелиниң сеси.

14

Сөййәни гызларды, гөзлеги гошгы.
Ашыгы айдымды, мыхманы багшы.
Инди өз гызлары етишди вели,
Арза язяр ышкы айдыма гаршы.

15

Зәхмет зехин берйәр, зехин хем — хәсиет,
Хәсиет пәхим берйәр, пәхим хем — хормат.
Шол бәшиси сениң ДОЛЫ өмрүңдир,
Бириси етмесе — гәдикдир кысмат.

16

Бейик Пырагы дек дызыңа чөкүп
Язмаклык хөкман дәл. Яз дага чыкып!
Йөне Ая чыкай — шахыр болмарсың
Бейик Пырагының үстүнден бөкүп.

17

Садагаӊ болайын, пәхимли душман!
Эй, овунҗак душман, мен сенден горкян.
Овунҗаклар билен хут өзи ялы
Овнуклашман
нәдип дүшүншип боркан?

18

Ынаныпдым дилиндәки шыррылда,
Соӊ дүшүндим гөзүндәки пыррылда.
Эдил гөрежимиӊ ичине бакып,
Алдап дур ол. Тоба-эссагпырылла!

19

Дүнйәниӊ йүзүнде улы зат — ыграр.
Ыграрын ювдана доӊузам гаргар.
Доӊуза гаргадып яшап йөренден,
Оны ювдан гүнүм, өлмәге тайяр.

20

Өмрүм — хапалыга хүҗүмдир мениӊ.
Өмрүм — тәмизлиге хаҗымдыр мениӊ.
Ил гүнәсин айтмак зерурдыр вели,
Өз гүнәмем айтмак борҗумдыр мениӊ.

21

Сыркав сорамага гитҗекдим шу гүн.
Бир бахана тапып, ялтанды гөвүн.
Ынха индем нан сымышлап отырын,
Нәдип ювдуп билйәӊ? Дүвүн, эй, дүвүн!

22

Гахар — залым. Огла бир шарпык чалдым.
Хоркулдап аглады. Дуймадык болдум.
Шонда йүрегими диӊлән болсадыӊ —
Мен сенден бетеррәк аглапдым, оглум.

23

Бир задыӊ үстүнде ырсарап кә гүн,
Бидерек агыртсаӊ кейваныӊ гөвнүн,

Ол — гахардан яңа уклап биленок,
Сен — гынанып, уклап биленок шо гүн.

24

Бу бир дурмуш. Мунда кән зат болуп дур.
Яндак гүлләп отыр, бәгүл солуп дур.
Саңа акыл берйәр иң самсык адам,
Иң акыллы адам акыл алып дур.

25 26 27 28

Поэма башламда оңатды кейпим.
Баш Сөйгим бир ерде басярды сейкин.
Яңы
гөк гүрлән дек бир хабар гелди:
«Онуң өтенине эййәм ики гүн...»

Шо бада өзүми гойбердим ашак:
«Оңа нәдип дөздүң, эй Аҗал-пещап?»
Ол дийди: «Гелинми, шахырмы, гызмы —
Мең үчин чигит дек тапавуды ёк!»

Шо ерден ылгадым мазара гаршы.
Шабырдап ягярды гөк майың ягшы.
«Тайсаң-да ылгабер! — дийдим өзүме —
Тайсаң ягшы, өлсең онданам ягшы...»

Алным билен өпдүм мазарың үстүн.
Гум саралып ятыр мисли бир поссун.
Ерден оваз чыкды: «Э й, ы ш к ы ң о г л ы,
Инди янма, өңки янаның бесдир!..»

29

Рубагылам, сизи батырдым гама.
Сөйгүден башлапдым, чүмдүрдим гума.
ДУРМУШ ДОВАМ ЭДЙӘР, гөзяшың сүпүр,
Хәзир ер үстүнден гидели өңе.

30

Энең билен бир кешиги дартып гит,
Атаң билен бир әдиги йыртып гит.
Олар дүйшүнде-де буюрса юмуш,
Зөвве туруп, шо тарапа ёртуп гит.

31

Бир ёлдашым үчин аяман вагт,
Гөзлерими сатып әбердим багт.
Эмма гөзүм сатып көмек эденим
Эртир бир саг болы бермеди мугт.

32

Бировач ишиңи этмәге ровач,
Бири боюн сатып гөзлесе алач,
Иш битирсе — бир «саг бола» мәтәчдир,
Битирмесе — он бәш «саг бола» мәтәч.

33

Бир рубагы яздым. Оңат гөрдүлер.
Бахасын бир гыздан гыммат гөрдүлер.
Газетлең бирине гетирдим вели,
Хер сетирне ярым манат бердилер.

34

Сен нәме небсиңе топуляң эййәм?
Бәш рубагы язып, хопугяң эййәм?
Гайтмышым дий! Гара небсиңи унут!
Бир көпүк алманам языпдыр Хайям.

35

Рубагы диен зат көп дүрли башдыр —
Бахардыр, Томусдыр, Гүйздүр хем Гышдыр.
Ыссысы, салкыны, совгы болмаса,
Овадан болса-да шол сетир бошдур.

36

Бир рубагы окап бир Хөкмүрован,
Беренмиш дийййәрлер шейле бир перман:
«Шахыр саллах болса — гызым шонуңкы,
Ёгса-да бар малым башына гурбан!»

37

Бир рубагы окап ене бир Хәким,
Беренмиш дийййәрлер башга бир хөкүм:

«Язан мерхум болса — габрыны отлаң,
Гезип йөрен болса — гөзүни чекиң!»

38

Дийсек-де: «Хер кимиң өз багы болар»
Бейик рубагычы — Пырагы болар.
Үчүнҗи сетирин дөрдүнҗи этсең —
Көп гошгусы ажап рубагы болар:
«Магтымгулы, көңле гайгы гетирме,
Бу бир иш вагтыдыр, өзүң йитирме.
Җахан гиңдир, чендан билен-де бардыр,
Сөзүм диңлән ёк дийп, үмсүм отурма...»

39

Дәлдир рубагы бир ерден гелен.
Ол мениң илимиң ганына сиңен.
Гадым аталармыз, бабалармыз-да
Хүвдүленипдирлер рубагы билен:
«Аллан, аллан эдейин,
Бага саллан эдейин,
Багың гызыл гүлүни
Саңа дерман әдейин...»

40

Рубагы диймеклик — ерчөрек диймек.
Дөрт йылда биширдим кырк саны чөрек.
Оны биширмек хем хыллалла вели,
Чейнәп иймеги-де башармак герек.

СОҢЛАМА

Комсомол саламын ёллап «Яшкома»,
Сорапдым бирмахал: «Поэма нәме?»
Бир эдеби ишгәр языпды җогап:
«Кырк куплете етсе, шодур поэма!»

Ынха кырк купледим тамама гелди.
Ал «Яшкомум»: тәзе поэма гелди.
Хош, Гаражам, Сарым,
Мырадым, Чарым!..

Бейлеки чагалам салама гелди.

1978—82

ЙҮРЕК ПОЭМАСЫ

«Пыланының еринде болан болсам, көп затлары дүзедердим...» Ёк, хер хайсымыз өз о р н у м ы з д а нәме иш эдип билҗекдигимиз хакында ойланмалыдырыс.
М е н н ә м е ү ч и н д о г у л д ы м? Адамың бүтин өмри шу сорагың җогабыдыр.

(О к ы җ а х а т д а н)

БИР башың бар, мүң ишиң бар дүнйәде,
Мүң шүкүр! Йыкылып галмайшың бесдир.
Барына етмели пайы-пыяда,
Тигирчек хөкман дәл —
Шу көвшүң бесдир.

Бир көвшүң тоздумы — ене бир көвүш,
Икинҗиң тоздумы — үчүнҗә чалыш,
Хер багы чөзленде ер билен эмиш,
Топрак аҗыкдырмаз —
Шол ашың бесдир.

Эртир болмаз ялы диллериң пелтек,
Тәзе мензиллере етмели энтек.
Душса-да ёлунда мүң дүрли көтек,
Дийме: «Дынч гулагым,
Ач башым бесдир!»

Хайвана махсусдыр ач баш, дынч гулак.
Ынсана махсус зат — дөретмек, гурмак.
Дөредилйән ерде дынч алмаз гурсак,

Өң эне багрында
Дынч алшың бесдир.

Йөремели ёлуң гысгамы, узак —
Дурмак женаятдыр ятянча йүрек.
Диййәрлер: «Йүреги аямак герек!»
Догрудыр.
Йөне өз аяшың бесдир.

Йүреге гирмезмиш йүрегин аяң.
Йүрек аян — бермез илине пеян.
(Гапдалында барка бир тебип аял —
Йүрек ишләр.
Ялңыз сырдашың бесдир.)

Нәче дартылса-да кебзәнде дамар,
Гөзүң эжизлиги бермесин хабар.
Сагмың я нәсагмың — ишиңи оңар,
Башда адам болуп
Дөрейшиң бесдир.

Өз сечен кәрини оңарса хер ким,
Ярпы еңледермиш дүнйәшиң йүкүн.
Екеже хүнәре йөретсең хөкүм —
Илиңе бергидар болмашың бесдир.

Совал берди студент гыз Роза:
«Пушкин ялы хачан язжак проза?»
Жогап бердим: «Или гойман азара,
Гошгымы оңарсам,
Шол ишим бесдир!»

Ене бири дийди: «Мисли Пырагы,
Сөзлең мерженинден дөрет бир дагы!»
Мен дийдим: «О затлар мөчберңе баглы,
Даг дәл,
Мениң үчин бир дашам бесдир!»

НАНЫҢЫ
гошгудан берсе-де ыкбал,
Гошгудан өң
адам болмагың хөкман!
Шыгыр билен улы ынсап бирикмән —
Шахыр-да, ынсан-да болмайшың бесдир.

Ак билен гарадыр гарагың реңки.
Шолаң хайсы сениң йүрегиң реңки?
Бирисини сайлап, дийме. «Шу меңки!»
Иллер айдар —
Бирже йылгыршың бесдир.

Өмрүңде этдиңми кишә бахыллык?
(Или бахыллыкдан горар шахырлык!)
Дүнйәде бир мүйнүң — ашык Тахырлык.
Тәк дәл,
Гоша сөйгә югрулшың бесдир.

Нирелерде йөрсүң, илкинжи сөйги?
Бир ерлерде бармың гызларың тугы?
Гумдан оваз гелди: «Эй, ышкың оглы,
Мен бар.
Йөне маңа... гуваншың бесдир!»

Нирелерде йөрсүң, икинжи сөйги?
Бир ерлерде бармың багтымың багы?
Өймүзден сес чыкды: «Эй, адам оглы,
«Сөййән! Сөййән!» диййип,
Яңрашың бесдир!»

Бириси Сәхериң, бири Гушлугың,
Бири Огланлыгың, бири Яшлыгың.
Биринжиси — диңе саламлашдыгың,
Икинжә
Өмүрлик багланшың бесдир.

Шейдип пәхим йыгнап сөйгүден сөйгә,
Етдиң он үч саны гүләлек чага.
Шолардан бәшисин гөмүп ак чәгә,
Бәш гезек
Гизленип аглашың бесдир.

ГҮЛҮБЕР, ишләбер, сайрабер, шахыр.
Хыжувың хич хачан болмасын ахыр!
Бәшинжи мүчеде дийдирип жахыл,
Дүнйәниң мәхринден
Доймашың бесдир.

Калп дәлдир мәхирсиз, сөйгүсиз калп.
(Бейле калп я бошдур, ёгса-да галп!)

Бир улы йыгнакда өр бойна галып,
Дийди бири:
«Шахыр, сайрашың бесдир! —

Сөйгүсиз оңмандыр, оңмазам йүрек.
Йөне гапдалында йигренжем герек.
Огра-жүмрә, эгрә геленде газек,—
Дийди ол — йөвселләп,
Йыгрылшың бесдир!»

«Өрән догры! — дийди ыздан бир гелин —
Нәм үчин хенизем ятанок галың?
Агам он йыл озал карз алан пулун
Хенизем үзүп йөр...
Дуймашың бесдир!»

Арман, не сүлчи сен, не-де прокурор.
Йөне игенмәге гелниң хакы бар.
Сениң сөз дийилйән өтгүр окуң бар,
Атжак-атжак болуп,
Гич галшың бесдир.

Шыгыр атылмалы! Еңмели шыгыр!
Шоңа аркаланяр хер көен багыр.
Дөврүң аркасына дүшен хер ягыр
Шондан эм алмалы!
Ялңышың бесдир.

Сөйгә чүршен болса өйкениң яры,
Инди ил дердинден чүршмели бары.
Ыкбалыңдан налап, чекмегин зары,
Шейлерәк тәлейи
Сайлашың бесдир.

Шыгрыңы докуз ай багрыңда сакла,
Шондан соң столуң үстүне окла.
Гыгырып догур-да,
гыгырман ока,
Догланда
Гыгырып догулшың бесдир.

Улудырын өйтме этселер тарып!
Кичидирин өйтме песелтсе гөрип!
Не улы, не кичи, не бай, не гарып,

Түйс барыпятаны —
Шу болшуң бесдир.

Яланач, ач-сувсуз галмасаң гатап,
Соранлара дийсең: «Ай, бардыр бир тап...»
Бир стол, үч кече, ики мүң китап —
Башга зат герек дәл,
Шо гошуң бесдир.

Ишләнде ишлесең өз башың билен,
Гышланда гышласаң өз гышың билен,
Дишләни дишлесең өз дишиң билен —
Гәдижегем болса,
Өз дишиң бесдир.

Диш хакда, яш хакда иррәк-ле хениз!
Серет, багың ичи сәхер дек тәмиз.
Ханха ики гелин, ене-де үч гыз
Саңа лак атярлар.
Шу яшың бесдир.

Җоралаң бәшисем мисли гүл-чечек.
Ак гелин сесленди мисли ак йүпек:
«Шахыр, бүкүлҗирәп йөреме энтек,
Сен гаррама,
Дүнйәң гаррашам бесдир!»

Катдымы дикелтдим. Совулдым ёлдан.
«Динден чык—дийлипдир—чыкмагын илден!»
Отурдым, гүлүшдим... Перишде дәл мен,
Адамдан доглупдым.
Шо догшум бесдир.

Дийдилер: «Окап бер екеже гошгы!»
Окадым. Гөтерди пәклигиң ышгы.
Диңленилйән вагты оканыңягшы,
Нәзиңи артдырып,
Гомалшың бесдир.

Гой яшлык мәхринден гүйч алсын йүрек,
Икисин окап бер
бир гошга дерек.
Окадым. Ёл оглы ёлунда герек:

«Хош, гызлар,
Бидерек гүймешим бесдир!»

ӨЙМҮЗЕ уградым. Шәхер ләлезәр.
Мүң багтлы йигит бар, новча ләле бар.
Олар не гейме зар, не-де бала зар,
Гуваныл,
Гиң көчә сыгмашым бесдир.

Ак шәхер гөк бага басырнып отыр.
Илерде Көпетдаг кесерлип отыр.
(Ашгабат
тегелек асырлык отыр,
Ене мүң асыра
Гол бершим бесдир!)

Гүндизлер абадан, гиҗелер тәмиз.
Кемпирлер овадан, гоҗалар эзиз.
... Гөк гапың агзында гулпаклыҗа гыз
«Вай!» дийип гыгырды.
Ылгашым бесдир.

Бир гөрсем муртлуҗа додагын гемрип,
Оглы
атасына ченәп дур юмрук.
Йигидиң юмругын ызына ганрып,
Гөреҗине бакдым:
Доңмашым бесдир.

Гөреҗи буз ялы, гашлары гара.
Бойы ики метр, сачы үч сере.
Машынын дырмалап серетди ере.
Эне хүңүрдеди:
«Догмашың бесдир!»

Ата бир ах чекди. Айылганч дымды.
(Эркекде бейле ах гөрмәндим шинди!)
Шу нокатдан эйләк гечмәйин инди,
Сиз гыйылмаң,
Мениң гыйылшым бесдир.

Йөне мен бир зады гоймайын каза,
Ёгса йүрегимде галар бир ыза.

Ата эл гатана
гөзленсе җеза,
Җезалаң
Улусын сайлашым бесдир.

Ене ёла дүшдүм. Ягтылды көче —
Гөрүнди узакдан аксакгал гожа.
Мивели агач дек эглип чалаҗа,
Гелйәр ол.
Нурундан ганмашым бесдир.

Танаярмың я-да танаңокмы сен —
Бисалам гечмәге дәлсиң хаклы сен.
Сачың чаларса-да,
дүйнки токлы сен.
Гудраты
Йүзүңе сылмашың бесдир.

Уградым.
Гөрүнди ене бир гүнеш —
Ак сач эне гелйәр ак багта меңзеш.
Юваш! Юваш! Акҗа «Җигули», юваш!
Эне гечсин! Ёлун баглашың бесдир.

Акҗа торбасында кәширми соган,
Эне гелйәр! Өңүн кесмек гадаган!
Нирә сүрнүп баряң, таксичи доган?
Догрaның кимдигин
Билмешиң бесдир.

ЧЫРАЛАРЫН якды йүз яшлы шәхер.
Гызларың деминден дөрәнмиш сәхер.
Йөне сәхер
нәче болса-да есер,
Агшамы-да
Песде гоймашым бесдир.

Ханха бир гыз гелйәр
Сүлгүнми, дурна —
Габаклары йүпек, яңагы хурма.
Иң эзиз, иң таныш
ыс урды бурна,
Баш Сөйгими ятлап,
Көрешим бесдир.

Гөзлери-де таныш, гашы-да таныш,
Гиң алны-да таныш, диши-де таныш.
Он секиз — он докуз яшы-да таныш,
Кешбин гөрүп,
Шагга дерлешим бесдир.

Әдиминде галп ёк, гөзүнде ялан,
(Асыллы энәниң сапагын алан!)
Мөгерем, бир ерден окува гелен —
Галам-депдериңден
Ченлешим бесдир.

Бир голундан тутуп яндакы жораң,
Яг дек акды гитди. Ачылды арам.
Сораң, эй, агачлар,
шо гыздан сораң!
Кешби таныш!
Танап билмешим бесдир.

Агачлаң бириңден чыкды бир оваз:
«Шахыр, башкы Сөйгиң баласы шол газ!»
Шо бада йүрегме гирип бир ныяз,
Эсли вагт
Өзүме гелмешим бесдир.

Битипдир, өсүпдир энә мынасып.
Гөзлер дүйпсүз деря, нуры бихесип.
Сөйҗек йигит,
сен бир галма бинесип,
Сен жовранма,
Мениң жовраншым бесдир!

Баряр топар-топар гызлар-гелинлер.
(Шәхерлилер хем-де мыхман геленлер).
Сөйгүден агланлар я-да гүленлер —
Хайсыңыз көп?
Сизе йүзленшим бесдир.

Дымып гечип баряр гөзеллик сили,
Хер гөзел — бир багтың сүтүни ялы.
(Сүтүнлер саклаяр Ватаны, или!)
Шоларсыз
Етим дек мүззершиң бесдир.

Жошуп Гөзеллигиң толкунна гөрә,
Йөрәбер яшлыгың акымна гөрә!
Чокул диен зат хем
акылңа гөрә
Ыкжар экен.
Озал аңмайшым бесдир.

Өң янымдан баряр бир харман чокул.
Еңседен кукәп дур гөздәки акыл.
Янындакы гоч хем — дуран бир накыл!
Тораңңымы ятлап,
Ювдуншым бесдир.

Өз ээзиң билен тиркешип шейле,
Сенем чыкыпмыдың агшамкы сейле?
Чыкмак нире? Меңзәп гаралан гөйле,
Өйкениң ховрундан
От алшың бесдир.

Зыяны ёк! Сөйүп гызлаң найбашын,
Өвренипдиң дүнйәң дүрсүн, ялнышын.
(Сөймедиге дүшнүксиздир дурмушың,
Сөен үчин —
Бирже дем алшың бесдир).

Дүнйәде
шол Аял саг гезип йөркән,
Йүрегим дашдандыр, дагдандыр аркам.
Шонуң аяк ызы топракда баркан —
Ери агыртмага
Дөзмешим бесдир.

МЫДАМ Гөзеллиге дикип назарым,
Гөдеклиги нышанама аларын.
...Мыссармаң, агсамаң, капыяларым,
Дим-дик йөрәң,
Сизе сөеншим бесдир.

Болса-да мыссыклык, агсаклык сенде,
Эй, гошгым, болмасын бипархлык сенде!
Асманың астында, ериң үстүнде
Диңе
Бипархлардан эйменшим бесдир.

Маңлайы булутдыр. Назары демир.
Гүлкүси азапдыр. Йылгыршы җебир.
Не-хә роман окар, не-де бир шыгыр,
Гөзлерин гөренде
Демигшиң бесдир.

Бир майып йыкылып, көчеде ятыр.
Бипархлык середип, ичерде ятыр.
Йүрекде рехим ёк, гөзде ховатыр.
Йүзүне бакаңда
Дүвүншиң бесдир.

Или ягы чапсын — дәлдир пархына,
Бир юрды ер хопсун — дәлдир пархына.
Гынанмак, гуванмак ятдыр рухуна,
Оны дүвнүк билен деңешим бесдир.

Гошгым,
        чага дәл сен, сакгаллысың сен,
Муртуң товлап, орта чыкмалысың сен,
Кими өпүп, кими чакмалысың сен.
Диңе шонда *шахыр ыкбалысың* сен,
Ёгса
Гара шая дегмешиң бесдир.

Яманың багрында дөредип азап,
Ягшының йүрегин нур билен безәп,
Хол барян чокуллак гызлара меңзәп,
Дикгирдәң!
Көвшүңиз наллашым бесдир.

ӨКҖЕЛЕРДЕН гидип чүй дек формалар,
Дөрәпдир сагырлак платформалар.
Шейдиң-де аркайын йөрәң, дурналар,
Ягшы зада
Сизче бегеншим бесдир.

Деӊ ярысы ашык, деӊ яры доган,
ВУЗ-дан чогуп чыкды йүз гыз, йүз оглан...
Гүлгүн көйнекли гыз, азаҗык эглен,
Сөз айтҗак!
Арзувма меңзешиң бесдир.

Сагрысында овлак гезибермели,
Гөзлеринде балык йүзүбермели,

Яңагында гошгы языбермели
Сен гызы
Гелинлик беллешим бесдир.

Җайың ичинденми я-да астындан,
Энәң сеси гелди ериң пестинден:
«Ики хорҗун пулы окла үстүмден!
Ёгса гыз ёк!
Пулсуз молашың бесдир!»

Горарыс, эне җан, гызларың эркин.
Галың диен задың берерис меркин.
Белләп онуң
үчүн,
едисин,
кыркын,
Соң болса,
Ашындан доймашым бесдир...

Гечди гапдалымдан, йүз оглан, йүз гыз,
Әдимлер эдепли, гүррүңлер эзиз.
Йөне нәче-нәче хиле бар хениз,
Ичине гир,
Дашдан сынлашың бесдир!

Салам берип гечди таныш бир гелин.
Багры пиде-пиде, йүреги дилим.
Эй, гелин,
асмана етйәркә элиң,
Сөйги билен
Гурҗак ойнашың бесдир.

Ол йигиде сени чатманды хич ким,
Шепбик дек елмешдиң.
Тиркешдиң үч гүн.
Дөрдүнҗи гүн деррев сыпадың сачын,
Бәшинҗи гүн
Эййәм алданшың бесдир.

Пеоелтдиң мукаддес мертебәңи сен,
Айлап ере чалдың гыз җыгаңы сен.
Индем
баша дүшен паҗыгаңы сен
Ичиңе сыгдырман,
Аглашың бесдир.

Эркиң-ыгтыярың, элбетде, сеңки,
Йөне вели дәлсиң өзүң өзүңки!
Өзүң — Ватаныңкы, Ватан — бизиңки.
Сени Ватан кимин
Габаншым бесдир...

ГЕПЛЕДИ Ашгабат. Яңланды концерт.
Өзгерт, айдым, гөдек затлары өзгерт!
Хер гезек тениме гиренде бир дерт,
Дице сени диңләп,
Сагалшым бесдир.

Тутуш багрым билен гуванып ягша,
Өе етип барян диң салып багша.
Хий, шу вагтам
сигнал болар огушя!
Эй, машын,
Бимахал гугуршың бесдир.

Гөтер, Сахы багшы, ене-де гөтер,
Гөтер, Чувал багшы, онданам бетер.
Гөтердилер. Серпай хайсына етер?
Бир серпайы
Дес-дең пайлашым бесдир.

Икиси-де бири-биринден бейик.
(Бейиклең боюны өлчемек айып!)
«Хер хайсы бир дагың өркүжи» дийип,
Гоша дага
Деп-дең буйсаншым бесдир.

Айдымың ызындан яңланды бир саз.
Бу ничик гудратка, бу ничик оваз?
(Мыллы атам,
говшат тарыңы бираз,
Оглуңы жадылап,
Гынашың бесдир).

Онянча яңланды ене бир мукам.
Чаляплаң йүреги хазынамыкан?
...ЭЙ ачгөз,
шуң ялы байлыгмыз баркан,
Ене байлык гөзләп,
Айнашың бесдир.

Бесдир мукам ерне чишлик сыгнашың,
Бесдир алкыш ерне гызыл йыгнашың,
Бесдир или үтүп, гапа сыгмашың,
Ынсабыңы сатып,
Ёгнашың бесдир.

Өзүңки хасаплап ил-гүнүң жүбсүн,
Сокжап, яра эдип дөвлетиң гөвсүн,
Дост-яран тутунып адамлаң писин,
Халаллары
Адам санмашың бесдир.

Рүстемиң өңүнде — биллериң орак,
Асгының өңүнде — каматың дерек.
Диңе агзың гүлйәр, гүленок йүрек —
Чаңңалак дек
Сорт-сорт йылгыршың бесдир.

Жайыңа серетсең — аңк эдйәр нагшы.
(Дашын гөрйәр, ичин биленок гоңшы!)
Яшайыш жайымы, Шасенем көшги! —
Нәмедигин
Зордан сайгаршым бесдир.

Дервезәниң өңи — гиден чарбаглык.
Шапырдап сес эдйәр ховзунда балык,
Гол чекип аляның нәчерәк айлык?
Ортача ишчиңкә
Деңлешим бесдир.

Эмма жамың гызыл, чәйнегиң гызыл,
Портсигарың гызыл, әйнегиң гызыл.
«Нәме үчин дәлкә көйнегим гызыл?»
Муң шүкүр,
Бир шоны диймешиң бесдир.

Не ясда гөрүнйәң, не-де бир тойда.
(Билемок чал бейниң ничикси күйде!)
Гоңшың яс баглаяр, сен болса өйде,
Әпишгеден жыклап,
Гөзлешиң бесдир.

Дашыңдан серетсең — дуран медениет.
Бойнуңда галстук, эгниңде жилет.

Эйлəңде журнал дур, элиңде газет,
Диңе тиражларын
Барлашың бесдир.

Өйүңде хеңлəп дур
Бəш шкаф китап —
Пушкин, Байрон ятыр даш ялы гатап,
Кербабаев дик дур ич-багры түтəп...
Китапларың диңе аркасын сыпап,
Сарайың гойны дек
Сынлашың бесдир.

Окаян китабың диңе бир Хайям,
Шонам өз хайрыңа уланяң, хайван!
«Кəте көпрəк ичсем, кəйəйсе аял,
Диййəң — шу шахыра
Даяншым бесдир!»

Əхли херекетиң хасаба гөрə.
Еке гымылдың ёк ынсаба гөрə.
Диңе ичен вагтың,
китаба гөрə
«Ичип»,
Хайямы-да алдашың бесдир.

Гүжүгңи-де өз хеңиңде жөвледйəң,
Пишигңе-де өз хəсиетиң өвредйəң.
(Гошгымы-да өзүң ялы овнадяң!)
Эй, гошгым, белент дур!
Овнашың бесдир.

ШЕЙЛЕ пикирлери калбыма гаплап,
Барярын мукама теними таплап.
Эй, мукам, дүнйəни хападан саплап
Болмазмыка?
Жогап сорашым бесдир.

Мукам жогап берди: «Сапларыс хөкман!
Йөне чабга ягмаз йылдырым чакман!
Тутуш ил-гүн чакса хич зада бакман,
Хапа ювлар.
Кəн-кəн сынашым бесдир.

Хапалык азлыкдыр. Тəмизлик көплүк.
Ягыберсе — дурмаз өңүнде сүплүк.

Ягмаян адамың нырхы бир көпүк.
Чак, яг, гөреш!
Гук-паңк ойнашың бесдир!»

Онянча башланды йылдырым уршы.
Бирден шаглап гелди томусың ягшы.
Диңсе ягшы,
гуйса онданам ягшы —
Ак ягшы
Ак багта деңешим бесдир.

Яплара гапгарлып чөп-чалам, хапа,
Чагбаның гүйжүнден дөреди депе.
Ене мүндер-мүндер уграды чепе!
Гидибер!
Кенардан чогмашың бесдир!

Чөплер бир-бириниң башындан идип,
Кирлер бир-бириниң үстүнден әдип,
Гитдилер...
Дүнйәнем юварыс шейдип!
Ил гүйжүне
Умыт баглашым бесдир.

Ягыш ягмасыны этдирйәр довам.
(Чабга, сенде гүйч бар, акылым хайран!)
Сүллүмбай болдум-ла! Ханы саяван?
Ёк, герек дәл.
Кирден ювулшым бесдир.

Мегерем, гыгырсам:
«Өс, сачым, өс, өс!»
Маңлайма сач битер. Сеч, ягмырым, сеч!
Сачым гөгермеди. (Гөгермәнлер геч,
Бир махал
Телпегме сыгмашың бесдир!)

ЯГЫШ диңди. Дүнйә гүл ачды ничик.
Әпишгелер ачык, ишиклер ачык.
Бүтин шәхер
мавы экраны ачып,
«Вагты» диңләп отыр.
Сәгиншим бесдир —

Өймүзе чалтрак етмели хөкман.
Ене-де нәмелер тапдыка Ак там?
Пентагон. Нейтрон... Эртире чыкман
Бир гошгы язмалы.
Әвмешим бесдир.

Етдим көчәмизе. Гаралды иңрик.
Чагалар чапып йөр гөк хыяр гемрип..
Оларың шатлыгна болуп деп шәрик,.
Гапа етеними
Дуймашым бесдир.

Өе гирдим. Деррев товладым «Вагты».
Мавы экран сачды өймүзе ягты.
Дийди: «Эй, адамзат, гечирме вагты,
Эрте гич бор.
Бидерт яйнашың бесдир! —

Асырың аягы — уллакан сынаг.
Дикелди дүнйәде иң элхенч сораг:
«Ере мирас гойҗак нәхили сылаг —
Адаммы, керпичми? —
Сайлашың бесдир!»

Соңра хова хакда сөзледи диктор.
Тебигатың эрбет ховасы ёкдур!
Гөкден аҗал ягса —шол хатарракдыр.
Эй, Коэн,
Аҗала чагыршың бесдир!

Вагшы нейтроның вагшы атасы,
Белли дәлми саңа дүнйәң картасы?
Өйүң үчин дәл-де,
Ериң ортасы
үчин
вагшы огул догуршың бесдир.

Берлине чен өлчәп гарышма-гарыш,
Йигрими миллионы эдипдик багыш.
Шонча пида билен өлдүрлен Уруш,
Ене-де тәзеден
Җанланшың бесдир!

Бирденкә ене-де йылдырым чакды.
Гөйә бир океан топрага чөкди.
Ери аклык тутды. Гаралык акды.
Гудрата
Демсалым аңалшым бесдир.

ЧАБГА кипарлады. Геплешик тамам.
Гапының өңүнде эшдилди салам.
Ким болсаң-да деррев
гиревер мыхман,
Бу дүнйәде
Сенсиз оңмашым бесдир.

Тәзе башлан гошгым гутарман ятыр.
Бу гүн язылмаса, язылар эртир!
Хәзирликче эзиз мыхманым отыр,
Гөзлериңден
Гөзүм совмашым бесдир.

Ол гитди. Ене-де какылды гапы.
Уградаиым бирди, геленлер ики.
Бирми, онмы — деңдир мыхманың йүки,
Чыдапдым, чыдарын,
Саг башым бесдир.

Әтледи гапыдан егендир ата.
Деррев гөзүм дүшди аттестат-хата.
Дийди: «Ханы шу йыл гал-да гайрата,
Егениңи окат!
Йайданшың бесдир!»

«Окувлаң хайсына гирмекчи еген?»
«Көплүк нирә болса, шо ере-де мен...
Гаралавжы болҗак!» Оңардың-ов сен,
Бу дүнйәниң
Өңки сөгүшем бесдир.

«Нәм үчин шол угра дызаяр хемме?»
Ата гөнүледи: «Гөзлүҗе эмме!
Сен о затлар хакда пикире чүмме,
Диениме «Хош» дий,
Бир «Хошуң» бесдир».

Дийдим: «Элтәели эдебият, диле?»
Атасы өр турды чемчеси биле.

«Бәлчиреме!» дийип, йылгырды чала —
Ол угурдан
Сениң чыгылшың бесдир! —

Тапалы егене «сүйтлүҗе» зәхмет;
Сениң бу хүнәриң дуран бир мәхнет.
Шонда-да җүбиң бош, иййәниң доң эт,
Биз яшалы,
Сениң богулшың бесдир!»

Атаң сөзлерине берсем-де җогап,
Өзи-де, оглы-да этмеди тогап.
(Олар гитди, ене башланды азап,
Языбер, үйтгеме,
Өз болшуң бесдир!)

Өзүң үйтгеме-де, үйтгәни үйтгет!
Шудур маңлайыңа чызылан кысмат.
Шоны башармасаң — гопгунңы бес эт,
Қырк йыллап,
Бихуда самрашың бесдир!

Баш васпың болса-да Гөзеллик, Говлук,
Шериң гапдалындан гечмегин совлуп.
Оңа өз сөзүңи айтмага ховлук,
Айтмасаң ол айдар,
Гич галшың бесдир.

Ватан, байдак, сөйги, коммунист, ил-гүн —
Бу бәш сөзи пархсыз хечҗиклемегин,
Дилде дәл,
калбыңда гөтерип билгин,
Олардан
Хова дек дем алшың бесдир.

Шыгрың билен эдип олара көмек,
Қөмек сорамагын көмегңе дерек.
Диңе махал-махал
санҗанда йүрек,
Ил-гүнүңден
Қувват сорашың бесдир.

Ягшымы, яманмы, шудур ярашың,
Гөврәң сөйгүдендир, болмаз гаргышың.

Иң улы гаргышың: «Пәлиң — ёлдашың!»
Өзүңе-де
Пәлиң — ёлдашың бесдир.

Арзувың —
Йүз яша болмакдыр шаят.
Йөне узак яшдан тапармың мырат?
Дертлә эм бермесең, әҗизе кувват —
Әгирт бетбагтлыкдыр йүз яш диен зат.

... Ил нәче яшатса —
Шо яшың бесдир.

1981—82